

LIMBA ROMÂNĂ

Anul LXX

2021

Nr. 3–4
iulie – decembrie

SUMAR

GRAMATICĂ

ADNANA BOIOC APINTEI, Distribuția pe genuri a noilor împrumuturi din DOOM ³	347
RALUCA BRĂESCU, Adjectivele invariabile în limba română actuală	355
BLANCA CROITOR, Derivare și compunere în DOOM ³	363
ANDREEA DINICĂ, Variația adverbială în DOOM ³	381
MIHAELA GHEORGHE, Nominale deonomastice în DOOM ³	391
ANA IORGA MIHAIL, Substantivele <i>pluralia tantum</i> în DOOM ³	415
ISABELA NEDELCU, Variație în marcarea formei de singular a substantivelor feminine în DOOM ³	435
GABRIELA PANĂ DINDELEGAN, Statutul acronimelor în DOOM ³	447
IRINA PARASCHIV, Aspecte privind substantivizarea adjectivului. Observații pornind de la DOOM ³	455
CAMELIA STAN, Alternanțe morfofonologice în derivarea lexicală din româna actuală	467
ANDRA VASILESCU, Normarea pluralilor neutre în DOOM ³ . Concurența -e/-uri	475

FILOLOGIE

ALEXANDRU MAREȘ, Copistul <i>Psaltirii Voronețene</i>	500
DANIAR MUTALĂP, Când au fost realizate cele mai vechi versiuni manuscrise românești ale <i>Imnului Acatist</i> ?	511

LEXICOGRAFIE

ANA MARIA BARBU, Comparație între sensurile verbale definite într-un dicționar explicativ și unul de valențe	529
MONICA BUSUIOC, Despre spiritul înnoitor în alcătuirea bibliografiei noii ediții a <i>Dicționarului limbii române</i> (II)	539
MARIANA NEȚ, Arhaisme și termeni învechiți în traducerea românești din literatura franceză (1858–2014)	563

Adnana Boioc Apintei

DISTRIBUȚIA PE GENURI A NOILOR ÎMPRUMUTURI DIN DOOM³

1. INTRODUCERE

În DOOM³ au fost semnalate peste 3 600 de articole noi, marcate prin semnul + înaintea fiecărei intrări. Numărul mare de unități introduse reprezintă elemente lexicale din mai multe clase morfologice, precum sunt: substantivul, adjectivul, verbul etc., după cum se poate observa în următoarea clasificare, prezentată și în secțiunea *Notă asupra ediției* (DOOM³: 9–22): a) abrevieri (+CAS [cit. *čekasul*] s. n., art. *CAS-ul* [cit. *čekasul*]); b) substantive proprii (care au legătură cu substantivele comune din DOOM³, dar care se pronunță sau/și au un comportament gramatical diferit față de acestea (+*Coulomb* (fizician francez) s. propriu, alături de *coulomb* (unitate de măsură) s. m., pl. *coulombi*) și comune; c) diferite tipuri de locuțiuni (adjectivale, adverbiale, conjuncționale, interjecționale, pronominale, substantivale etc.); d) verbe cu valoare reflexivă sau/și impersonală, care implică diferențe din punct de vedere semantic (+*înnoptă*² (a se ~) „a se face noapte”; *înnoptă*¹ (a ~) „a petrece noaptea”); e) pronume și locuțiuni pronominale scrise cu/fără cratimă ori/și cu literă mare/mică la inițială (+*domnia-voastră* (dumneavoastră) pr., alături de *Domnia Voastră* (înv.) loc. pr.) etc. Este necesar să menționăm că nu toți termenii marcați cu semnul + trebuie văzuți ca reprezentând „noutăți”, unii dintre aceștia fiind selectați pentru că, în această nouă ediție a dicționarului, beneficiază de o analiză mai amănunțită sau, pur și simplu, pentru că nu au fost înregistrați în alte variante anterioare.

Dintre schimbările menționate, în cadrul acestui articol, vor fi analizate doar elementele lexicale din clasa substantivului, insistându-se asupra cuvintelor de origine străină. În categoria substantivelor nou introduse în DOOM³ am remarcat că există mai multe subclase, majoritatea dintre acestea fiind unități lexicale neologice, fie formate de la baze existente, fie (re)împrumutate sau calchiate din limbi de circulație internațională, după cum urmează:

a) abrevieri (+*PCR*² (test) [cit. engl. *pisiar*] s. n., pl. *PCR-uri* [cit. *pisiarur*ⁱ]; +*PIB* s. n., art. *PIB-ul*, pl. *PIB-uri* [pron. *pibur*ⁱ]; +*FBI* (engl.) [pron. *efbiai*] s. propriu n., art. *FBI-ul* [pron. *efbiaiul*] etc.);

b) unități lexicale din fondul popular, regional, argotic sau colocvial al limbii române (+*băută* (fam.) s. f., g.-d. art. *băutei*, pl. *băute*; +*băiețică* (fam.) s. m., g.-d.

art. *lui băiețică*; +*bâlbă* (fam.) s. f., g.-d. art. *bâlbei*, pl. *bâlbe*; +*șut*¹/*șuț* (hoț) (arg.) s. m., pl. *șuți*; +*cataroi*¹ (apoplexie; bolovan) (înv., reg.) s. n., (bolovani) pl. *catarogăie*; +*gâtlegău* (înv.) s. n., art. *gâtlegăul* etc.);

c) substantive proprii și substantive comune străine de diferite origini – au fost adăugate mai ales elemente din engleză, utilizate frecvent în limba română, precum și elemente din italiană, franceză, latină, spaniolă etc. (+*Schengen* (germ.) [pron. *șengăn*] s. propriu n. (spațiul ~); +*Rigips* (firmă producătoare) s. propriu n.; +*Rimmel* (parfumer francez) s. propriu; +*Tweed* (râu) (engl.) [pron. *túid*] s. n.; +*follower* (engl.) [pron. *faloúâr*] s. m., pl. *followeri* [pron. *faloúâr*]; +*tequila* [*qui* pron. sp. *ki*] s. f., g.-d. art. *tequilei* etc.).

2. ÎMPRUMUTURI SUBSTANTIVALE RECENTE DIN DOOM³. CLASIFICARE DIN PUNCTUL DE VEDERE AL ORIGINII ȘI AL DISTRIBUȚIEI PE GENURI

Împrumuturile substantivale noi care apar în DOOM³ provin din diferite limbi, precum: italiana, franceza, greaca, spaniola, chineza etc., însă, cele mai multe dintre acestea și cele care sunt utilizate cu o mai mare frecvență sunt cele din limba engleză. În cadrul acestei secțiuni, dintre cele aproximativ 3 600 de cuvinte introduse în DOOM³, am selectat doar **substantivele comune în dreptul cărora este specificat statutul de împrumut** (300 de cuvinte¹), provenite din diferite limbi.

În ceea ce privește încadrarea de la un gen la altul, împrumuturile prezintă variații în procesul adaptării la noul sistem, datorate presiunii formei de gen din limba de origine sau asemănării de formă cu tipare autohtone (Croitor 2015; Pană Dindelegan 2018b: 241). De obicei, clasa în care se încadrează aceste împrumuturi este cea a neutrilor, majoritatea prezentând, înainte de fixarea în cadrul acestei clase, oscilația masculin – neutru, respectiv feminin – neutru. Astfel, se observă că neutrul prezintă o deschidere mare față de împrumut, mai ales că în această clasă sunt incluse numeroase unități lexicale din limbi care nu cunosc clasa neutrilor, lucru ce indică vitalitatea clasei de gen în cauză.

2.1. Dintre împrumuturile nou introduse, așa cum era de așteptat, dată fiind influența mare a acestei limbi asupra limbii române, cele mai multe provin din **limba engleză**. Numărul acestora reprezintă mai mult de jumătate din numărul total de împrumuturi recente (234 de termeni). Situația actuală este similară celei investigate de Dragomirescu (2005: 113–123) cu privire la substantivele recente din limba română, din momentul cercetării, cea mai mare pondere a împrumuturilor având-o, la fel ca în prezent, cele din limba engleză.

¹ Cifrele care indică numărul de împrumuturi dintr-o anumită limbă sau numărul acestora dintr-o anumită categorie sunt aproximative, întrucât selecția termenilor a fost făcută manual.

La nivelul acestor împrumuturi am identificat două mari clase, respectiv:

a) împrumuturile substantivale variabile din punctul de vedere al încadrării în gen, prezentând forme de singular și de plural, la genul masculin, feminin și neutru.

b) împrumuturile substantivale invariabile din punctul de vedere al încadrării în gen, prezentând aceeași formă de singular și de plural, la genul masculin, feminin și neutru.

a) În cadrul primei categorii, a împrumuturilor substantivale la masculin, feminin și neutru care prezintă forme diferite pentru singular și plural, ponderea cea mai mică este reprezentată de substantivele feminine. Din punct de vedere semantic, majoritatea substantivelor care pătrund în clasa femininelor desemnează nume de profesii specifice femeilor, lucru marcat și de finala vocalică a cuvântului *-ă*, de exemplu: *+designeră*, *+hairstilistă*, *+surfistă*. Bineînțeles, există și termeni al căror caracter semantic primează în ciuda finalei consonantice a cuvântului, cum este de exemplu, termenul *+hostess*, care desemnează în general o persoană de sex feminin angajată pentru a însoți clienții într-un magazin, hotel sau voiaj. Alți termeni împrumutați recent sunt și *+quakeră* și *+targetare*. În general, aceste substantive formează pluralul cu ajutorul desinenței *-e*: *designere*, *hairstiliste*, *surfiste*, *hostesse*, *quakere*.

Cu privire la substantivele masculine, așa cum era de așteptat, acestea au ca referent ființe de sex masculin (vezi *+looser*, *+hobbit*, *+speaker*). De asemenea, cele mai multe, din punct de vedere semantic, trimit la nume de profesii, precum: *+blogger*, *+trainer*, *+follower*, *+freelancer*, *+gamer*, *+goalkeeper*, *+hairstylist*, *+influencer*, *+jazzman*, *+retailer*, *+surfer*, *+vlogger*. Din această categorie, există și termeni în care marcarea genului se face morfologic, prin opoziție cu cei din clasa femininelor, cum sunt perechile: *+hairstilistă* (fem.) – *hairstilit* (masc.) sau *+surfistă* (fem.) – *surfer* (masc.); observăm însă că, la genul feminin, acești termeni sunt adaptați limbii române, pe când la genul masculin nu. Semantic, se mai evidențiază și cuvintele care desemnează animale: *+bull-terrier*, *+husky*, *+pitbull* sau *+retriever*. Toate aceste cuvinte au finală consonantică și își formează, în general, pluralul la fel ca substantivele românești, prin adăugarea desinenței de masculin *-i*, realizat ca *i* șoptit ([¹]), de exemplu: *+bull-terrieri*, *+freelanceri*, *+gameri*, *+jazzmeni* etc., cu excepția substantivului masculin *+husky*, care prezintă aceeași formă atât pentru singular, cât și pentru plural.

Inventarul cel mai mare de împrumuturi englezești aparține genului neutru, fiind introduși 113 termeni în noua ediție DOOM³. Sfera semantică din care aceștia fac parte este extrem de diversă, întâlnind cuvinte din domeniul IT (*+browser*, *+backup*, *+cache*, *+folder*, *+frame*), din domeniul culinar (*+barbecue*, *+cookie*, *+cheesecake*), cuvinte care desemnează diferite dispozitive (*+iPad*, *+iPhone*, *+iPod*, *+joystick*, *+smartphone*), evenimente (*+baby-boom*, *+workshop*), jocuri (*+snooker*) etc. Referitor la marcarea pluralului, observăm ceea ce deja s-a semnalat pentru alte neologisme anterioare, și anume: selecția desinenței *-e* devine aproape obligatorie la genul neutru atunci când baza se termină în *-er*, în ciuda faptului că este mai frecvent utilizată desinența *-uri* pentru substantivele neutre (vezi, de exemplu: *+browser* –

pl. *browsere*, +*barter* – pl. *bartere*, +*blockbuster* – pl. *blockbustere*, +*call center* – pl. *call centere*, *cluster* – pl. *clustere*, +*flyer* – pl. *flyere*, +*folder* – pl. *foldere*, +*newsletter* – pl. *newslettere*, +*router* – pl. *routere*, +*scanner* – pl. *scanere*, +*snooker* – pl. *snookere*, +*termoscaner* – pl. *termoscanere*, +*sticker* – pl. *stickere*, +*topper* – pl. *toppere*, +*voucher* – pl. *vouchere*, +*webinar* – pl. *webinare*).

Pentru situațiile în care apare desinența *-uri* la plural, cuvintele pot fi clasificate² în funcție de:

- caracterul monosilabic: +*badge*, +*crash*, +*cover*, +*click*, +*fresh*, +*hub* etc.;
- caracterul compus sau derivat, cu cratimă sau fără cratimă: +*baby-boom*, +*cache-pot*, +*audiobook*, +*catwalk*, +*city-break*, +*chatbot*, +*e-book*, +*escape-room*, +*flashmob* etc.;
- condiționare fonetică de apariția consoanelor finale ocluzive velare *k* și *g*: +*peeling*, +*piercing*, +*screening*, +*setting*, +*wok*, +*stick*, +*joystick*, întrucât, în cazul acestora, desinența de plural *-e* ar produce alternanțe;
- condiționare grafică în ceea ce privește împrumuturile terminate în *-e*, de tipul: +*badge*, +*barbecue*, +*cache*, +*challenge*, +*cheesecake*, +*device*, +*fake*², +*like*, +*milkshake*, +*offshore*, +*performance*, +*selfie*, +*shake*, +*slide*. În cazul acestora, desinența de plural *-e* s-ar fi confundat cu litera omonimă finală în care împrumuturile se termină.

b) În cea de-a doua categorie, a împrumuturilor substantivale invariabile³, care prezintă aceeași formă pentru singular și plural, am observat că ponderea cea mai mare este cea a împrumuturilor la genul neutru⁴, acestea fiind într-un număr mult mare (82 de substantive) decât cele la genul masculin sau la genul feminin (7 substantive). Așadar, am identificat următoarele substantive la genul masculin: +*baby spanac*, +*chihuahua*, +*couch*, +*visiting professor*, +*hacking*, respectiv la genul feminin: +*hypermedia*, +*mascara*. Celelalte împrumuturi sunt reprezentate de substantivele invariabile, care prezintă utilizări numai pentru singular, încadrate la genul neutru. Acestea variază atât din punct de vedere formal, cât și din punct de vedere semantic. Prin urmare, am observat prezența împrumuturilor monosilabice, precum sunt: +*cool*², +*zoom*, +*web*, cât și a celor compuse sau derivate: +*antidumping*², +*bungee-jumping*, +*burnout*, +*buy-back*, +*babysitting*, +*check-in*, +*e-ticketing*, +*jam-session*, +*flower power*, +*peer-review*, +*showbusiness* etc. Semantic, se încadrează în diferite domenii, de exemplu: muzical (+*afro-jazz*), sportiv (+*bungee-jumping*, +*kickboxing*, +*paintball*, +*stretching*, +*tae bo*),

² Aceste criterii au fost utilizate și de Dragomirescu (2005: 118) atunci când a analizat situația substantivelor recente necuprinse în DEX, DN₃ și Marcu 2000.

³ Pentru mai multe detalii despre substantivele invariabile și istoria lor, vezi și Pană Dindelegan 2018a: 270–281.

⁴ Este necesar să menționăm că sunt încadrate în clasa neutrelor și formele substantivale invariabile de masculin care aparțin arhigenului, prezența lor în context doar de singular (nu și de plural) făcând imposibil de stabilit dacă substantivele în cauză sunt la genul masculin sau la genul neutru.

informatic/social/internet (+*blogging*, +*cancel*, +*copy-paste*, +*delete*, +*enter*, +*network*, +*networking*, +*offline*, +*online*², +*shutdown*, +*vlogging*, +*web*, +*webdesign*) etc. În cazul unora dintre aceste cuvinte, este specificată și forma articulată, de exemplu: +*ticketing* (engl.) s. n., art. *ticketingul*; +*trance* (stil muzical) (engl.) s. n., art. *trance-ul*; +*underground*² (engl.) s. n., art. *undergroundul*; +*voodoo* (engl.) s. n., art. *voodoo-ul*; +*wellness* (engl.) s. n., art. *wellnessul* etc.

2.2. În cazul împrumuturilor din **limba italiană** (21 de împrumuturi), am identificat, la fel ca în situația împrumuturilor englezești, substantive care prezintă forme diferite pentru singular și pentru plural, alături de substantive care prezintă aceeași formă pentru singular și plural, însă într-un număr mult mai mic.

Substantivele variabile au fost încadrate la genul feminin (+*focaccia*, împrumut ce prezintă forma omonimă de plural *focaccia*, substantivul +*trattoria/trattorie*, cu pluralul adaptat formei românești *trattorii*, sau substantivul +*lasagna*, care prezintă la plural desinența *-e*) și la genul neutru (+*adagietto*², +*allegretto*², +*larghetto*², +*martini*, +*presto*², +*staccato*², +*pesto*; aceste cuvinte prezintă la plural desinența *-uri*), făcând parte din diferite sfere semantice. După cum se poate observa, în mare parte, acestea trimit fie la domeniul culinar (de exemplu, +*focaccia*, +*lasagna*), fie la cel muzical (de exemplu, +*adagietto*², +*allegretto*², +*staccato*²).

O situație similară întâlnim și în cazul substantivelor invariabile, care nu prezintă formă de plural, majoritatea orientându-se către clasa genului neutru. Împrumuturile invariabile care se încadrează în clasa substantivelor neutre provin, în mare parte, din aceeași sferă semantică (culinară), de exemplu: +*carpaccio*, +*prosciutto*, la care se adaugă termenii: +*novecento*, +*ottocento*, +*seicento*, +*settecento*, pentru cei din urmă fiind specificată și forma articulată: *novacentoul*, *ottocentoul*, *seicentoul*, *settecentoul*, *ottocentoul*. De asemenea, au fost semnalate substantivele invariabile feminine +*ciabatta*, +*gorgonzola*, +*ricotta*, +*ruccola*, toate acestea referindu-se, de asemenea, din punct de vedere semantic, la domeniul culinar. Se poate observa că substantivele feminine își păstrează finala vocalică *-a*, având aspectul unor substantive feminine, formă articulată. Prin aceste neologisme, este introdus în limbă un tipar nou, cu *-a* final nearticulat și neaccentuat (de exemplu: *ricotta*), diferit de cel vechi, unde *-a* final era accentuat (de exemplu: *basma*). Sub presiunea sistemului, unele substantive tind să refacă, prin transformarea lui *-a* în *-ă*, forma de singular (vezi, de exemplu, variația *pizza – pizză*).

2.3. În limba română recentă, numărul împrumuturilor din **limba franceză** a scăzut, acest lucru remarcându-se și în lista împrumuturilor din DOOM³, unde au fost specificate 17 substantive, o parte dintre acestea prezentând forme diferite pentru singular și plural, iar altele fiind invariabile. Și în cazul acestor împrumuturi, din ambele clase, cele mai multe substantive au fost încadrate în categoria neutrului.

Astfel, menționăm, de exemplu, substantivele neutre variabile *+cache-pot*, *+frappé*, *+gallé*, *+montagnes russes*, *+monteur*, *+remaieur*, *+pas-de-deux*, având la plural desinența *-uri*. În clasa substantivelor invariabile (vezi *+béchamel*, *+foie-gras*, *+haute couture*, *+remoulade*, *+roquefort*, *+voyeurism*), au intrat în categoria neutrului, în general, substantivele care, din punct de vedere semantic, fac parte din domeniul culinar (*+béchamel*, *+foie-gras*, *+remoulade*, *+roquefort*) sau din cel al modei (*+haute couture*).

În plus, un număr redus de substantive variabile au fost înregistrate în categoria substantivelor masculine (*+chef^f*, cu desinența de plural *-i*) și feminine (*+monteuză*, *+quiche lorraine*, termeni care prezintă la plural desinența *-e*).

2.4. O influență mai mică asupra românei recente au avut-o limbile **greacă** și **spaniolă**, alături de **limbile „exotice”**, acest fapt putându-se observa din numărul scăzut al împrumuturilor recente introduse în DOOM³. Astfel, din limba **greacă**, au fost înregistrate doar două substantive invariabile, încadrate în categoria substantivelor la feminin: *+metanoia* și la neutru: *+tatziki*, cu forma articulată *tatzikiul*.

Din **spaniolă**, au fost împrumutați recent termeni din câmpul semantic culinar, precum sunt, de exemplu: substantivul la feminin *+paella* și la neutru *+gazpacho*, cu forme omonime de plural. De asemenea, în corpusul verificat, am identificat și câteva substantive invariabile, precum sunt: *+ayahuasca*, *+quinoa*.

În DOOM³ sunt menționate și o serie de împrumuturi originare din **limbi „exotice”**, influența acestora asupra limbii române fiind însă extrem de scăzută. Precizăm, astfel, împrumuturile din limba filipineză (substantivul feminin *+abaca*, care prezintă la plural o formă omonimă), din limba arabă (substantivul feminin invariabil *+burka*, cu forma de plural nespecificată) sau din limbile amerindiene (substantivul masculin și feminin *+guarani⁴*, cu forma de plural nespecificată). Tot aici se încadrează și împrumuturile recente din limba coreană, fiind înregistrate substantivele invariabile neutre: *+tae bo* și *+taekwando*, sau din limba japoneză: termeni care fac parte atât din clasa substantivelor variabile (vezi substantivele masculine și feminine: *+kamikaze²* (s. m.), cu forma de plural *kamikaze* și *+karateka* (s. m. și f.) cu forma de pl. *karateka* sau substantivele neutre: *kamikaze¹* (s. n.), cu desinența de plural *-e*: *kamikaze* și *+tsunami*, cu pluralul format cu ajutorul desinenței *-uri*: *tsunamiuri*), cât și din clasa substantivelor invariabile, acești termeni fiind încadrați în categoria neutrului: *+aikido*, *+kabuki²*, *+karaoke*, *+karate*, *+seppuku*, *+sudoku*, *+sushi*. Din chineză a fost înregistrat împrumutul recent, care nu prezintă formă de plural, încadrat la genul neutru: *+kung-fu*. De asemenea, din ebraică, au fost menționate doar două împrumuturi recente, respectiv: masculinul *+sheqel* (cu forma de plural în *-i*: *sheqeli*), alături de substantivul feminin invariabil *+kippa* (cu forma articulată *kippei*). În final, este menționat printre împrumuturile recente și un termen din sanscrită, respectiv substantivul *+chakra*, cu pluralul *chakre*.

3. CONCLUZII

În urma analizei corpusului extras din DOOM³, am observat că, în ceea ce privește distribuția împrumuturilor substantivale recente pe genuri, în limba română, aceasta se face după cum urmează:

(i) din limba engleză, dintr-un inventar de 235 de termeni împrumutați recent, există un număr de 145 de substantive variabile: la masculin (21 de termeni), feminin (11 termeni), neutru (113 termeni) și un număr de 89 de substantive invariabile: la masculin (5 termeni), feminin (2 termeni) și neutru (82 de termeni);

(ii) din limba italiană, dintr-un inventar de 21 de cuvinte împrumutate, 11 termeni fac parte din clasa substantivelor variabile, repartizate astfel: la masculin – 1 substantiv, la feminin – 3 substantive, la neutru – 7 termeni, alături de alte 10 substantive invariabile, încadrate fie la genul feminin (4 termeni), fie la genul neutru (6 termeni);

(iii) din limba franceză, au fost selectați 17 termeni, dintre care 11 cuvinte se încadrează în clasa substantivelor variabile, repartizate după cum urmează: la genul masculin – 1 substantiv, la genul feminin – 3 substantive, la genul neutru – 7 substantive, iar ceilalți 6 termeni sunt reprezentați de substantivele invariabile de genul neutru;

(iv) din limba spaniolă, din limba greacă și din alte limbi „exotice”, am selectat 27 de termeni, aproximativ jumătate dintre aceștia (14 termeni), indiferent dacă discutăm de substantive variabile sau invariabile, încadrându-se în clasa neutrelor.

Se poate observa, așadar, că majoritatea împrumuturilor din limbile menționate anterior, indiferent dacă este vorba de substantive variabile sau invariabile și indiferent de gradul acestora de adaptare la limba română, au tendința de a trece în clasa substantivelor la genul neutru.

BIBLIOGRAFIE

- Croitor 2015 = Blanca Croitor, „Oscilația între masculin și neutru la unele substantive neologice”, în *Limba română*, LXIV, 4, p. 487–497.
- DEX 1975 = *Dicționarul explicativ al limbii române* (conducătorii lucrării: I. Coteanu, L. Seche, M. Seche), București, Editura Academiei.
- DN₃ 1978 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei.
- DOOM³ 2021 = Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Dragomirescu 2005 = Adina Dragomirescu, „Substantivele neologice recente și adaptarea lor morfosintactică”, în *Studii și cercetări lingvistice*, LVI, 2005, nr. 1–2, p. 113–123.
- Marcu 2000 = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O.
- Pană Dindelegan 2018a = Gabriela Pană Dindelegan, „Substantive invariabile și istoria lor”, Gabriela Pană Dindelegan, *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, București, Editura Academiei Române, p. 270–281.

Pană Dindelegan 2018b = Gabriela Pană Dindelegan, „Variație de gen și de clasă/subclasă flexionară în româna veche”, G. Pană Dindelegan, *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, București, Editura Academiei Române, p. 241–253.

GENDER DISTRIBUTION OF THE RECENT LOANWORDS FROM DOOM³

(Abstract)

In this article we analysed all the recent common nouns introduced in DOOM³, borrowed from a series of different languages, e.g. English, Italian, French, Greek, Spanish, and their distribution according to gender, viz. masculine, feminine, and neuter. The statistical analysis that we conducted revealed two main aspects: (i) the majority of loans are from English; (ii) a tendency common to virtually all recent loans, regardless of their origin, is to fall into the neuter class of nouns.

Cuvinte-cheie: DOOM³, masculin, neutru, feminin, invariabil, variabil, împrumuturi.

Keywords: DOOM³, masculine, neuter, feminine, invariable, variable, loanwords.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Universitatea din București
Facultatea de Litere, Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
adnanaboioc@gmail.com*

Raluca Brăescu

ADJECTIVELE INVARIABILE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Într-un sistem flexionar, precum cel românesc, predominante și, în același timp, predictibile sunt clasele regulate, cu declinări și conjugări complete. În flexiunea adjectivului, clasa cea mai bogată de unități este aceea reprezentată de adjectivele cu patru forme, clasă îmbogățită și cu adjectivele participiale. În funcție de omonimiile suplimentare, se înregistrează în flexiunea adjectivului românesc și clase cu trei și cu două forme. Fenomenul pe care l-am constatat în limba română actuală este lărgirea clasei de adjective invariabile, considerate adjective cu statut flexionar marginal. Invariabilitatea reprezintă un punct „slab” al sistemului și ne-am aștepta ca un sistem flexionar „puternic”, precum cel al limbii române, să reacționeze, dând semne de restrângere a subclasei. Or, odată cu această direcție, crește zona de impredictibilitate din paradigma flexionară a adjectivului. Conceptul de impredictibilitate (Pană Dindelegan 2020) explică, de altfel, și alte aspecte din morfologia românească, precum extinderea claselor de substantive defective de număr sau consolidarea clasei de substantive invariabile.

În articolul de față ne propunem să descriem tipurile de adjective invariabile din limba actuală înregistrate în DOOM³, prin comparație cu unitățile care compuneau această clasă în DOOM². Adjectivele invariabile au făcut obiectul a trei analize interesante (pe care le-am avut în vedere), primele două publicate înainte de apariția DOOM²: Dediu, Dincă, Dragomirescu, Geană 2004; Dediu, Dincă, Dragomirescu, Dragu, Geană 2005; Dediu 2009.

1. INVENTARUL ADJECTIVELOR INVARIABILE

Am înregistrat în DOOM³ un număr mare de adjective invariabile (386), dintre care 140 sunt nou introduse (notate¹ cu +). După modul de formare, le-am clasificat în adjective latinești (savante), adjective împrumutate din alte limbi, adjective formate prin trunchiere, adjective compuse. Am urmărit comparativ cele două lucrări normative: DOOM² și DOOM³ pentru a putea surprinde dinamica clasei.

1.1. Adjectivele invariabile de origine latină (împrumuturi savante) reprezintă o clasă redusă, cu forme majoritar compuse: *!ad-hoc*, *!ad-interim*, *!bis*, *in-folio*,

---

¹ Am preluat convențiile de notare din DOOM³, așadar păstrăm semnul + pentru intrările noi și semnul ! pentru modificările de normă/interpretare.

in-octavo, in-plano, in-quarto, post-mortem, post-partum, princeps, sui-generis. Doar două unități au îmbogățit inventarul consemnat în DOOM²: *+ante-mortem* (care reface perechea antonimică: *ante-mortem – post-mortem*) și *+dicendi*, cu frecvență mare în stilul științific, în limbajul de specialitate al lingvisticii (verbe și expresii *dicendi*) sau în cel filosofic.

1.2. Împrumuturile (mai ales cele noi) reprezintă clasa cea mai bogată de adjective invariabile actuale. S-au păstrat din DOOM²: *angro, beat, aperto, bold, bucle, candel, caramel, cash, cicero, cloș, color, cool, country, crown, dictando, dry, !drive-in, !dum-dum, escarpen, fair, farin, !fifty-fifty, flu, folk, forte, full-time, groggy, high fidelity, !high-tech/hi-tech, horror, incognito, !indoor, instant, !lento, live, merinos, muscat, natur, ninja, open, !offline, !OK, !online, !ostinato (muz.), pane, parmen, part-time, pendinte, !ponce, punk, reggae, retard, rococo, !secondhand, skocking, single, soft, !sottovoce, !staccato (muz.), !standby, superlong, sopran, soul, !șic, tartar, !topless, trotteur, !underground*. S-au adăugat în DOOM³ următoarele unități: *+afro-jazz, all-inclusive, +Casco, +casual, +cherry, +cisgen, +closed, +contactless, +crazy, +duplex, +fake, +fashion, +feng-shui, +fresh, +full, +fumé, +gay, +glossy, +gospel, +hand-made, +hi-fi, +high-class, +high-definition, +hip-hop, +house, +iceberg, +inox, +jambon, +kabuki, +LGBT, +light, +no-deal, +office, +outdoor, +pecan, +premium, +prepay, +safe, +stas, +open space, +rocaille, +renet, +slim, +smart, +sold-out, +standard, +tanga (fam.), +tête-à-tête, +tory, +trance, +trendy, +ultraslim, +vintage, +wireless, +whig, +zombi*.

Sursele adjectivelor invariabile împrumutate sunt variate: turcă (*doldora, get-beget, gigea, peșin, sadea* etc), slavă (*aievea*), franceză (*bucle, pane, ponce, șic* etc), italiană (*forte, ostinato, staccato* etc.), engleză (*LGBT, trendy, vintage, wireless* etc.). Unele au final vocalic (*+cherry, +crazy, +hi-fi, +inox, +glossy, groggy, +kabuki, +staccato, +tanga, +tory, +trendy* etc.), dar și semivocalic (*+prepay, +raw, +rocaille*), și consonantic: *+crown, +detox, +fake, +fresh, +full, +hand-made, +high-class, +high-tech, +light, +office, +outdoor, +safe, +single, +standard* etc.) (Pană Dindelegan, sub tipar).

S-a păstrat subclasa adjectivelor invariabile terminate în *-ce*: *atroce, eficace, factice, ferice, feroce, ineficace, locvace, motrice, perspicace, precoce, propice, vivace*. Cu excepția adjectivului, *ferice*, toate celelalte unități sunt împrumuturi din limba franceză. Clasa a cuprins, în stadii mai vechi ale limbii, și alte unități care însă nu s-au fixat: *audace, capace, simplice* (SILR: 84).

1.3. Subclasa adjectivelor provenite din trunchieri a păstrat adjectivele din DOOM²: *afro, alto, antipolio, antiporno, antitero, audio, audio-video, !auto, contra, disco, extra, franco, hippy, latino, maxi, meteo, midi, mini, mono, pop, porno, retro, sexy, !solo, !stereo, super, tehno, tetra, tipo* (fam.), *ultra* (fam.), *uni, unisex, video*. La acestea, s-au adăugat 17 formații noi: *+anti, +bio, +detox, +eco, +foto, +hiper, +hipo¹, +hipo², +homo, +macro, +neo, +pro, +radio, +raw, +sadosmaso, +trans*.

Sunt consemnate, în uz, mai ales în limbajul tinerilor, trunchieri ale unor adjective cu flexiune regulată: *simpa* (din *simpatic*), *lesbi* (din *lesbiană*) (GALR, I:

152), *nesi* (din *nesimțit*) (Dediu et al. 2004); altele sunt mai recente, precum: *drăgu* (din *drăguț*), *frumi* (din *frumos*), *obo* (din *obosit*), *supi* (din *supărat*) etc.

1.4. Adjectivele invariabile compuse (inclusiv compuse savante) reprezintă, de asemenea, o subclasă productivă de unități. Pe de o parte, se consolidează formele din DOOM²: *anticriză*, *antidrog*, *antifading*, *antifurt*, *antiglonț*, *antimaștia*, *antipersonal*, *antirachetă*, *antiradar*, *antișoc*, *antitanc*, *antitetanos*, *antitrust*, *franceză-română*, *intercluburi*, *monobloc*, *multimedia*, *!multipartid*, *multiplex*, *nonprofit*, *!nonstop*, *!păș-păș*, *prostil*, *pursânge*, *semimuscă*, *șontăc-șontăc*, *!tralala*, *!valvârtej*, *!vâlvoi*. Pe de altă parte, se înregistrează forme noi: *+antiavort*, *+antiblocare*, *+anticalcar*, *+anticearcăn*, *+anticoronavirus*, *+anticorupție*, *+antifraudă*, *+antifumat*, *+antimigrație*, *+antiincendiu*, *+antiîmbătrânire*, *+antiîngheț*, *+antimigrație*, *+antireformă*, *+antirid*, *+antitrafic*, *+antivirus*, *+drege-strică*, *+dus-întors*, *+român-francez*, *+hipertext*, *+interbiblioteci*, *+multisistem*, *+non-UE*, *+noncontact*, *+postadoptie*, *+postcriză*, *+postexternare*, *+postintervenție*, *+postpandemie*, *+postprocesare*, *+posttranzacție*, *+prodemocrație*, *+pro-UE*, *+tot-teren*, *+transfrontieră*, *+transgen*, *+uliului*. Am păstrat în această subclasă și câteva compuse preluate ca împrumuturi: *+antibullying*, *+antidopping*, *+antidumping*, *+post-Brexit*.

Unele formații compuse implică substantive la singular (*transfrontieră*, *multipartid*, *tot-teren*, *antiîngheț*), altele la plural (*interbiblioteci*, *intercluburi*); este greu de precizat în ce măsură aceste unități sunt cuvinte compuse sau calcuri.

Numeroase formații cu *anti* nu sunt incluse în dicționar, dar reprezintă un tipar (în continuare) foarte productiv *anticornculapte*, *antitartru*, *antisărăcie*, *antinoroi*, *antigândaci*, *antiMicrosoft*, *antiProTV* etc. (Dediu et al. 2005). În plus, același prefix sau prefixoid poate apărea în tipare derivative prototipice, fără schimbare de clasă lexico-gramaticală, dar și în tipare noi, cu substantivul convertit în adjectiv invariabil (vezi sinonimia *campanii antiporno* = *campanii antipornografice*, *măsurile postpandemie* = *măsurile postpandemice*) (Pană Dindelegan, sub tipar).

1.5. Din punctul de vedere al registrelor de limbă, DOOM consemnează prezența unor adjective invariabile populare (*dunăre*, *!niznai*, *peșin*, *!tam-nisam*), familiare (*frai*, *gigea*, *learcă*, *!potroacă*, *+țais*), învechite (*+naht*, *pembe*, *tricapel*, *+tifos*), argotice (*!mișto*, *+nașpa*), regionale (*plointe*, *!țurlu-burlu*) sau propune indicații de frecvență, precum rar: *nepereche*, *zbârlog*. În uz, mai ales în argou, circulă și alte adjective invariabile, neînregistrate în dicționare: *bătă*, *clei*, *bec*, *tămâie*, *varză* (pentru „prost”), *parfum*, *salon* (pentru „calitate superioară”), *belea*, *beton* (pentru „excelent”) etc. (Dediu 2009).

2. DOUĂ SUBCLASE SEMANTICE

Clasa adjectivelor invariabile conține forme variate, așadar, clasificarea lor pe criterii semantice este dificil de făcut. Totuși, am delimitat două subclase semantice omogene: clasa adjectivelor culori și clasa adjectivelor etnice.

2.1. Subclasa adjectivelor nume de culori invariabile era deja constituită, așa cum se poate observa din formele păstrate din ediția anterioară a DOOM: *acaju, alb-negru, bej, bleumarin, bleu, bordo, bric, ciclamen, corai, crem, ecarlat, ecosez, ecru, frez, fucsia, grej, grenă, gri, indigo, kaki, lila, maro, mov, ocru, oliv, oranj, pepit, roz, roze, sepia, turcoaz, vernil, !violet*. La aceste unități, se adaugă 5 formații noi: *+carmin, +galben-pai, +magenta, +roz-bombon, +wenge*. Clasa adjectivelor invariabile nume de culori este îmbogățită cu numeroase compuse, în egală măsură, invariabile: *galben-pai, gri-șobolan, roșu-carmin, verde-praz, verde-smarald* etc. În pofida normei, în uz, unele forme sunt folosite cu flexiune: *rochie movă, pantaloni bleumarini, butoni violeți*.

2.2. Subclasa adjectivelor glotonime din DOOM² (*!bantu, !bengali, !guarani, !hindustani, quechua, liliput (rar), !maya, pali, papua, swahili, swazi*) se îmbogățește prin formele: *+afrikaans, +hindi, +idiș, +inca, +ido, +ivrit, +sami, +somali, +urdu, +vedda, +zulu*.

3. MODIFICĂRI ÎN CLASA AJECTIVELOR INVARIABILE

Se înregistrează 44 de adjective cu modificări de flexiune, de grafie și/sau pronunție, de schimbare/completare de clasă gramaticală față de informațiile din ediția anterioară.

3.1. Se înregistrează treceri înspre clasa adjectivelor invariabile. Astfel, adjectivul *violet*, variabil în DOOM², cu patru forme flexionare (*violet, violetă, violeți, violete*) este înregistrat ca invariabil în DOOM³: *!violet¹* (desp. *vi-o-*) adj. invar. (*cravată ~, pantaloni ~*). De asemenea, îmbogățirea clasei se face și prin trecerea unor cuvinte, consemnate inițial numai ca substantive, în rândul adjectivelor invariabile și a adverbelor: *+tête-à-tête¹* (fr.) [pron. *tetatet*] adj. invar., adv. (*discuții~, a discuta ~*). Astfel de fluctuații sunt înregistrate și în stadiile mai vechi ale limbii române; de exemplu, adjectivele *atare, asemenea* aveau în textele din secolul al XIX-lea forme de plural: „pre asemeni vechi monumente” (Russo), „atari transacțiuni” (Cipariu), apud SILR: 77.

3.2. Am observat și tendința (firească) de completare a paradigmelor, deci de trecere înspre clasa adjectivelor variabile, tendință care reflectă intoleranța sistemului flexionar la invariabilitate. De exemplu, adjectivul *veloce*, invariabil în DOOM² câștigă o formă flexionară în DOOM³: *!veloce¹* (livr.) adj. m. și f., pl. *veloci*, completând seria adjectivelor variabile neologice, terminate în *-ce*: *complice, novice, rapace, sagace, tenace, !veloce, vorace*. Unele dintre aceste adjective au circulat în stadii mai vechi ale limbii române și cu alte forme: *noviciu, propițiu, eficaciu* care însă nu s-au impus (SILR: 84).

Alte adjective invariabile înregistrate în DOOM² (*acătării*) sunt reinterpretate morfologic ca parte a unor locuțiuni adjectivale; *!acătării (mai ~)* (pop., fam.) loc. adj. (*lucruri~, persoane ~*), dată fiind ocurența singulară în contextul adverbului *mai*.

3.3. Apar modificări de grafie în cadrul unor formații compuse. Astfel, adjective invariabile *nonstop* și *secondhand*, scrise cu cratimă în DOOM², apar sudate în DOOM³, potrivit grafiei din limba de origine (engleza).

3.4. Unele dintre formațiile noi sunt legate de contexte particulare: +*iceberg* (*salată* ~); +*interbiblioteci* (*schimburi* ~); +*premium* (*benzină* ~); +*prepay* (*cartele* ~). Cele mai multe sunt ocurente în contexte mai largi: +*standard*¹ (*limbă* ~, *produse* ~); +*feng shui* (*amenajare* ~, *tehnici de* ~) sau nu au contexte precizate: +*crazy*. Adjectivul invariabil *hipo* este înregistrat în contexte omonime, cu intrări diferite: +*hipo*¹ (hipotensiv) adj. invar. (*pacienți* ~); +*hipo*² (referitor la cai) adj. invar. (*concursuri* ~).

3.5. Se observă reducerea variantelor libere de la DOOM² la DOOM³. Variantele de scriere cu/fără cratimă din DOOM² au fost reduse în DOOM³, după cum urmează: !*ad-hoc*, !*ad-interim*, !*online*, !*offline*, !*standby*. Variantele accentuale *bantu/bantu* s-au redus în favoarea primei forme. De asemenea, adjectivele invariabile familiare *coșcogea* și *coșcogeamite* nu mai apar în variație liberă, au intrări diferite. Reducerea acestor variante (puncte „slabe” sau zone instabile ale sistemului – Guțu Romalo 1967) se explică prin nevoia constrângătoare de normare, restrângându-se astfel zona lingvistică de „toleranță”, locul de manifestare a preferințelor subiective ale vorbitorilor de limbă literară (Pană Dindelegan 1987). Se mențin în DOOM³ numai 3 variante libere în cadrul adjectivelor invariabile: +*șontâc*²/*șontâc-șontâc*; !*high-tech/hi-tech*; *ditamai/ditai* (fam.).

4. ADJECTIVELE INVARIABILE ȘI ALTE CLASE LEXICO-GRAMATICALE

4.1. Schimbarea valorii gramaticale a adjectivelor în adverbe reprezintă o formă de conversiune regulată, implicând și subclasa adjectivelor invariabile. Astfel, încadrarea morfologică se face sub aceeași intrare și este susținută, în general, de contexte elocvente: +*bio* adj. invar., adv. (*alimente* ~, *a produce* ~); +*contactless* (engl.) adj. invar., adv. (*carduri* ~, *a funcționa* ~). În situații de omonimie, unitățile au intrări diferite: !*asemenea*¹ adv. (~ *lui*; *Mulțumesc*, ~ (*și ție*)!); *asemenea*² (astfel de) adj. invar. antepus (~ *triunghiuri*); *asemenea*³ (mat.) adj. invar. postpus (*figuri* ~, *triunghiuri* ~) (Dinică, în volumul de față).

4.2. Adjectivele invariabile care funcționează și ca substantive sunt, în general, grupate în DOOM³ cu ambele valori sub aceeași intrare: +*fashion* (engl.) [pron. *feșăn*] adj. invar., s. n. (*măști* ~); +*homo* adj. invar., s. m. (*înclinații* ~, *mai mulți* ~); !*high-tech/hi-tech* (engl.) [pron. *haitek*] adj. invar. (*sisteme* ~), s. n.; +*neo* (med.; fam.) adj. invar. (*formațiune* ~), s. n. (*un* ~); +*no-deal* (engl.) [pron. *năūdil*] adj. invar., s. n.; *pop*³ (stil muzical) adj. invar. (*muzica* ~), s. n., art. *popul*. Sunt însă și delimitări ale valorilor morfologice, norma fiind greu de fixat: *folk*¹ adj. invar. (*muzică* ~) și *folk*² s. n., art. *folkul*; !*potroacă*¹ (fam.) adj. invar., adv. (*mâncăruri* ~,

sărat ~) și *potroacă*² (mâncare acră/sărată; vin acru; nume de plante) s. f., g.-d. art. *potroacei*; pl. *potroace* (Nicula Paraschiv, în volumul de față).

Unele adjective invariabile sunt formate de la nume proprii propriu-zise sau siglate: +Casco, +LGBT, !OK (Pană Dindelegan, în volumul de față) +non-UE, +post-Brexit, +pro-UE (Gheorghe, în volumul de față).

4.3. În cazul adjectivelor invariabile care au și utilizări interjecționale, DOOM³ distinge intrările: *șontâc*¹/*șontâc-șontâc* interj. și +*șontâc*²/*șontâc-șontâc* adj. invar., adv. (*mers* ~, *a merge* ~); +*uliului*¹ (pop.) adj. invar. (*pățanie și mai* ~) și *uliului*² (pop.) interj.; !*bis*¹ adj. invar. (*numărul 10* ~) și +*bis*² interj. Într-o singură situație sunt consemnate sub aceeași intrare valorile morfologice diferite: !*păș-păș* interj., adj. invar., adv. (*mers* ~, *a merge* ~).

5. CONCLUZII

5.1. În privința adaptării ortografice și ortoepice la normele românești a adjectivelor invariabile provenite din alte limbi, am observat două tendințe care mențin un echilibru al categoriei. Luând drept exemplu câteva adjective recente din limba franceză, se înregistrează, pe de o parte, adjective notate fără accent (*bucle*, !*roze*); pe de altă parte, sunt consemnate adjective invariabile cu grafia de origine: *fumé*, +*tête-à-tête*, +*rocaille*, *trotteur* etc.

5.2. Ponderea crescută a adjectivelor invariabile are efecte imediate asupra organizării și funcționării grupului nominal românesc. Tiparul de construcție N1+N2 în care N2 are comportament adjectival (*roșii cherry*, *cremă anticearcăn*) este foarte productiv. Încadrarea formațiilor la adjective invariabile și delimitarea de substantivele compuse este o problemă veche, discutată și în alte limbi (Noailly 1990, pentru limba franceză).

Majoritatea adjectivelor invariabile au o poziție fixă, postnominală (caracteristică adjectivelor categoriale), accentuând rigiditatea componentelor grupului. Sunt foarte puține adjectivele antepuse numelor: *cogeamite*, *coșcogeamite*, *asemenea*, *așa*. Sunt foarte puține adjective invariabile cu topică liberă: *anume*, *cumsecade*, *precoce*, *ditamai*. Unele dintre ele precedă substantive articulate cu articol hotărât: *ditamai fata*, *cogeamite omul*, dar ajung să își asocieze și articol nehotărât: *o ditamai vânătăia*, *un ditamai interviul* (Zafiu 2000). Combinarea simultană a substantivului cu ambii determinanți reprezintă o anomalie gramaticală, explicabilă fie prin nevoia de sporire a expresivității, fie prin pierderea funcției de determinant a articolului hotărât din acest context particular.

5.3. În măsura în care subclasele se largesc, iar unitățile se diversifică, se pune problema în ce măsură această eterogenitate poate fi captată. Se discută, de exemplu, despre grade de tranzitivitate ale unor verbe, despre grade de impersonalitate ale unor construcții. Și în cazul adjectivelor invariabile se discută despre grade de invariabilitate (Dediu *et al.* 2004; Dediu *et al.* 2005). Astfel, adjectivele invariabile cu topică liberă

și cu posibilitatea de a-și atașa articolul hotărât (*cumsecadele om, precocele copil*) pot fi considerate mai puțin invariabile decât celelalte.

CORPUS

- DOOM² Ioana Vintilă-Rădulescu, (coord.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- DOOM³ Ioana Vintilă-Rădulescu, (coord.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2021.

BIBLIOGRAFIE

- Dediu 2009 Cristina Dediu, „Adjectivul invariabil în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale – Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 59–74.
- Dediu et al. 2004 Cristina Dediu, Raluca Dincă, Adina Dragomirescu, Ionuț Geană, „Adjectivul invariabil nepronominal în română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Tradiție și inovație în studiul limbii române*, București, Editura Universității din București, p. 97–110.
- Dediu et al. 2005 Cristina Dediu, Raluca Dincă, Adina Dragomirescu, Cătălina Dragu, Ionuț Geană, „Adjectivul invariabil neologic în limba română actuală”, în *Studii și cercetări lingvistice*, LVI, 1–2, p. 79–90.
- Dinică Andreea Dinică, „Variația adverbială în DOOM³”, în *Limba română* (în volumul de față).
- GALR I Valeria Guțu Romalo (coord.), 2008, *Gramatica limbii române*, I, București, Editura Academiei Române.
- Gheorghe Mihaela Gheorghe, „Nominale deonomastice în DOOM³”, în *Limba română* (în volumul de față).
- Guțu Romalo 1967 Valeria Guțu Romalo, „Diachronie et synchronie”, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, articol republicat în *Aspecte ale evoluției limbii române*, 2005, București, Humanitas Educațional, p. 19–24.
- Paraschiv Irina Paraschiv, „Aspecte privind substantivizarea adjectivului. Observații pornind de la DOOM³”, în *Limba română* (în volumul de față).
- Noailly 1990 Michèle Noailly, *Le substantif épithète*, Paris, PUF.
- Pană Dindelegan 1987 Gabriela Pană Dindelegan, „Reflecții pe marginea modificării unor norme ale sistemului morfologic”, în *Aspecte ale dinamicii sistemului morfologic verbal (perioada de după 1880)*, București, Tipografia Universității din București, articol republicat în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, II, București, Editura Academiei Române, p. 159–168.
- Pană Dindelegan 2020 Gabriela Pană Dindelegan, „Predictibilitate și impredictibilitate în flexiunea nominală românească”, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, II, București, Editura Academiei Române, p. 11–21.
- Pană Dindelegan Gabriela Pană Dindelegan, „Pe marginea flexiunii nominale a împrumuturilor recente”, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, II, București, Editura Academiei Române, 2020.
- Pană Dindelegan Gabriela, Pană Dindelegan, „Comportamentul acronimelor în DOOM³”, în *Limba română* (în volumul de față).

- SILR Gheorghe Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Paraschiv (ed.), 2015, *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolul al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei.
- Zafiu 2000 Rodica Zafiu, „Ditai”, „ditamai”, „cogeamite”... , în *România literară*, nr. 31.

INVARIABLE ADJECTIVES IN CONTEMPORARY ROMANIAN

(Abstract)

The phenomenon discussed in the present paper deals with the enlargement of the class of invariable adjectives, which are words that have a marginal inflectional position in current Romanian. Invariability represents a vulnerable trait of the inflectional system and we would expect of strong inflectional system, like the Romanian one, to react by restraining this subclass. However, given this enlargement of the aforementioned subclass, the unpredictability area extends in the inflectional paradigm of the adjective. In the current article, our aim is to describe the types of invariable adjectives in Romanian, as registered in DOOM³, compared to the units registered in DOOM².

Cuvinte-cheie: DOOM³, normă, flexiune, variație, uz.

Keywords: DOOM³, norm, inflection, variation, use.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Universitatea din București
Facultatea de Litere, Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
ralucabraescu@yahoo.com*

Blanca Croitor

DERIVARE ȘI COMPUNERE ÎN DOOM³

1. INTRODUCERE

În mod tradițional, se consideră că cel mai productiv mijloc de formare a cuvintelor în limba română este derivarea, în special derivarea sufixală, aspect evidențiat de numărul mare de sufixe, de diverse origini, și de numărul mare al formațiilor derivate. În același timp, s-a remarcat și productivitatea recentă a compunerii, în special cu elemente de compunere neologice. În acest articol urmărim productivitatea derivării și a compunerii în româna recentă pe baza unui corpus reprezentat de cuvintele nou introduse în DOOM³, marcate grafic de autoare. Este vorba de cuvinte apărute în ultimii aproximativ 20 de ani sau care au căpătat o circulație suficient de largă în acest interval încât să fie introduse în dicționare. Pe baza acestui corpus de cuvinte recente se vor putea trage concluzii referitoare la productivitatea compunerii și a derivării mai ales la nivelul limbii standard-literare, întrucât o serie de cuvinte colocviale sau care nu au o circulație largă în limbă nu sunt introduse în DOOM³ (se poate compara inventarul din ICSO¹ și Croitor 2021 cu inventarul de cuvinte nou introduse în DOOM³). Deși este un dicționar normativ, în DOOM³ au fost introduse și o serie de cuvinte și expresii care depășesc sfera limbii standard actuale (*Notă asupra prezentei ediții*, p. 12), motiv pentru care am păstrat de obicei și indicația de uz.

2. ALCĂȚUIREA CORPUSULUI DE FORMAȚII INVENTARIATE

Conform introducerii lucrării (p. 10), sunt peste 3600 de cuvinte nou introduse față de ediția precedentă, marcate cu semnul [+]. Foarte multe dintre acestea însă nu sunt foarte recente, fiind înregistrate și în dicționare de dinainte de DOOM² (în DN³ sau în MDN). Altele sunt provenite prin conversiune, iar cuvântul de bază era deja înregistrat în DOOM² (adjectiv – adverb, adjectiv – substantiv neutru etc.). Prin urmare, din corpusul de formații nou introduse în DOOM³ am eliminat mai multe tipuri de formații derivate sau compuse:

(a) Diverse cuvinte mai vechi de 2005, dar neînregistrate în DOOM², din diverse motive (poate s-a considerat că nu sunt foarte frecvente): *antialgic* (DCR²), *antrenorat* (DCR²), *artist-cetățean* (atestat în 1977, potrivit DCR), *asiguratoare* și *asigurator* (înregistrate în DM, DLRLC, DN³, DEX², MDA), *atrial* (MDN), *autoadministra* (DLRLC, DM etc.), *autodistruge* (DN³), *autoevalua* (DN³),

autoimun (DEX²), *bandeletă* (DN³, MDN), *băsmăluță* (ȘEZ. I, 36, în MDA; DLRLC, DEX²), *biocombustibil* (DEX²), *blatist* (DEX²), *bovaric* (DN³), *buticar* (DCR², MDN), *capabilitate* (Scriban 1939, DN³, MDN), *carceral* (MDN), *cardiologic* (DN³), *ciclicitate* (DEX²), *doborâtură* (DLRLC, DM), *dramoletă* (IORDAN, L.R.A. 175, în MDA), *fată-mare* (MDA), *fertilizant* (DN³), *fixație* (DN³), *frecventabil* (DN³), *gestiona* (DN³, derivat de la *gestiune*), *minifotbal* (DN³), *nume predicativ* (încadrat ca s.n., deci cuvânt compus; evident mai vechi), *olăreasă* (POLIZU, în MDA), *pietonal* (DN³), *perfecționism* (*ibid.*), *profitabilitate* (*ibid.*), *puterință* (sub forma *puterință* în DLR, marcat ca „învechit”, atestat la PANN, P. V. I, 128/9), *reconstructiv* (DN³), *redegist*, -ă adj., s.m. și f. (înregistrat ca s.m., s.f. în DCR², *refegist* adj., s.m. și f. (DCR² în înregistrează ca substantiv), *retroversie* (DN³), *subbibliotecar* (Șăineanu 1929, Scriban 1939), *subinspector* (DN³; atestat la Rebreanu, potrivit MDA), *șoricu* adj. (COSTINESCU, în MDA), *târgujan* (DOOM¹), *tovărășică* (DLRLC, DEX², DLR), *utecist* și *utemist* (neînregistrate în dicționare, dar evident mai vechi), *zbârci* s.n. (DEX²) etc. Se includ aici și cuvinte nou introduse care au mențiunea [inv.] în DOOM³: *criminalist*¹ s.m. (inv., pop.), *fonematică* s.f. (inv.), *fonemică* s.f. (inv.), *frunzar*² („luna mai”) s.m. (pop., inv.), *gâtlegău* s.n. (inv.; format prin compunere și derivare), *ningău*¹ („decembrie”) s.m. (pop., inv.), *preparatoriu* (inv.), *săpunar* (inv.), *sârbocroată* (limbă) (inv.), *tâlhărășug* (inv.) etc.¹

Unele dintre aceste cuvinte nou introduse în DOOM³ au atestări vechi în alte surse: *băiețică* (Ghica, S. 283, în MDA), *berăreasă* (COSTINESCU, în MDA), *berăriță* (LB, în MDA), *borșar* (TDRG, în MDA), *bulgăreală* (DA), *cășar* (a. 1810, URICARIUL XIV, 239/16, în MDA), *cofăriță* (LB, în MDA), *cumințel* (DA), *cusător* (CANTEMIR, IST. 252/32, în DA), *deștăra* (CR (1839) 912/2, în MDA), *duhovnicie* (CORESI, EV. 482/2, în MDA), *evreime* (a. 1821, GCR II, 241/3, în MDA), *independentist* (cu atestări în presa din secolul al XIX-lea, cf. bcucluj.ro²), *marian* („referitor la Fecioara Maria”, cu atestări mai vechi, vezi Croitor 2021), *național-liberal* (primul partid național-liberal a fost creat în 1875, cf. DE), *prăznicar* (a. 1778, IORGA, S. D. XIII, 187, în MDA), *ramazanlâc* (IORGA, S. D. VI, 193, în MDA) etc.

Alte cuvinte nou introduse care par vechi au fost păstrate în inventar deoarece sursele lexicografice consultate nu le înregistrează: de exemplu, s.f. *cămășoaie* (pop., fam.) nu este înregistrat în DA (unde este înregistrat doar s.n. *cămășoi*, cu pl. *cămășoaie*, s.v. *cămășă*), în MDA (de asemenea, doar *cămășoi*), Șăineanu 1929, Scriban 1939, DLRLC, DM etc.³

¹ Prin urmare, de multe ori semnul [+] din DOOM³ nu indică un cuvânt nou apărut în limbă, ci doar un cuvânt neintrodus în ediția precedentă (sau prezent doar cu o anumită încadrare lexicogramaticală în DOOM²).

² „Partidul independentist din Budapesta a convocat pe Duminecă după amiază o întrunire de protestare în contra noului proiect de lege a lui Bánffy privitor la provisoratul cu Austria.” (*Tribuna poporului*, nr. 237/1897, p. 1252, <https://bit.ly/3IjBLWU>).

³ Pe internet, forma *cămășoaie* este utilizată mai ales ca plural (deci de la s.n. *cămășoi*, înregistrat și în DOOM², DOOM³), dar se întâlnește și în contexte de singular: „Era îmbrăcată cu o cămășoaie

(b) Cuvinte care reprezintă variante lexicale (de multe ori, mai vechi) ale unor cuvinte înregistrate în alte dicționare, dintre care menționăm câteva: adj. *corneean*, introdus în DOOM³, este înregistrat în DN³, DEX², MDN și MDA sub forma *cornean* („de cornee, al corneei”), între cele două forme fiind o diferență de sufix: *-ean*² la formația din DOOM³, respectiv *-an*² la formația înregistrată în alte dicționare (pentru cele două sufixe, vezi FCLR 2015: 159–182); în DOOM² nu au fost înregistrate nici *cornean*, nici *corneean*; *depresoriu* adj. (pentru care DOOM³ nu indică sensul, dar oferă contextele nominale *efect ~*, *funcție ~*) este probabil o variantă de la *depresor* adj., s.n. „(factor) care inhibă o anumită funcție, un anumit proces fiziologic” (MDA), nefiind însă înregistrată în niciun alt dicționar dintre cele consultate⁴; *inflamatoriu* (s.v. *inflamator* în MDA; prezent și la Șăineanu 1929, Scriban 1939); *interacție* (fiz.), menționat în DE ca variantă la *interacțiune*; *respiratoriu* adj. (DLR s.v. *respirator*, la fel în DEX și DN³); *rezoluțiune*, nou introdus în DOOM³, este înregistrat în DLR și DEX s.v. *rezoluție*, însă DOOM³ nu menționează legătura dintre *rezoluție* (prezent și în DOOM²) și *rezoluțiune*, introdus cu mențiunea „jur.” (probabil se consideră că a apărut o diferențiere semantică între *rezoluție* și *rezoluțiune*); *tutor* (variantă la *tutore*, în DLR); *vardist* (variantă la *gardist* în DLR, MDA, DLRLC – unde se menționează că varianta *vardist* este înregistrată la Sadoveanu); *vatmaniță* nu a fost inclus în inventar pentru că a fost înregistrat în DOOM² sub forma *vătmăniță* (care se găsește și în DLR, MDA și DEX 2009) și, din punct de vedere derivativ, nu reprezintă o formație nouă.

În DOOM³ variantele lexicale de acest tip nu sunt marcate prin semnul [/], cu care se marchează variantele morfologice sau ortoepice. Prin urmare, legătura dintre *inflamator* și *inflamatoriu*, *rezoluție* și *rezoluțiune*, *vardist* și *gardist* etc. nu este marcată în niciun fel. În unele cazuri, prin indicațiile semantice dintre paranteze se evidențiază o diferențiere semantică între variantele lexicale: *+tutor* are indicația „îndrumător, profesor”, pe când *!tutore* este glosat ca „persoană cu drept de tutelă; proptea”.

(c) Cuvinte provenite prin conversiune, a căror bază (cuvânt omonim) există de mai mult timp în limbă (și la momentul apariției DOOM²), dar nu a fost înregistrate în ediția anterioară cu valoarea lexico-gramaticală nou introdusă⁵:

ornată cu petice colorate, iar la gât îi atârna un colier din sâmburi de piersică.” (Adriana Bittel, *Terebentina*, în: Gabriel Liiceanu, Adriana Bittel, Ana Blandiana, Nicolae Manolescu, Ioana Pârvulescu, *Povești de dragoste la prima vedere*, Editura Humanitas, 2008), uneori alături de *cămășoi*: „Sub greutatea luminii, cămășoiul i se scâmoșă.” (pe aceeași pagină, în povestirea citată).

⁴ Pe internet (cu Google) nu am găsit niciun context cu *depresoriu* (m./n. sg.); sunt câteva contexte cu *depresorie* (f.sg.); forma *depresorii* apare mai des, de obicei ca substantiv masculin plural articulat hotărât (probabil o substantivizare a adj. *depresor*): „La nivelul feței, avem două categorii de mușchi, elevatorii și depresorii, care ridică sau coboară grupele de mușchi.” (www.monitorulcj.ro).

⁵ Și cuvinte nederivate sunt în această situație, majoritatea de tipul adjectiv → adverb sau adjectiv → substantiv: *aburind* adj., *acut* adv. (înregistrat doar ca adj. în DOOM²), *accelerat*¹ adj., *accelerat*² adv. (în DOOM² era înregistrat doar ca s.n.), *adversativă* s.f. (doar adj. în DOOM²; este un împrumut din lat. și fr.), *amar* interj., *amar* adv., *adânc* adv., *adecvat* adv. (ca adj. este atestat la Maiorescu, CR. I, 11, în MDA), *adevărat* adv., *bine* adj., *bodaproste* s.n. (înregistrat doar ca interj. în

*avertizor*² s.m. (s.n. în DM, DEX²; și adj. în MDA), *coronal* s.n. (adjectivul era înregistrat în DOOM²), *flagrant*² s.n. (doar adj. în DOOM²), *postmeridian* s.n. „după-amiază” (în DOOM² doar ca adjectiv) etc.

(d) Am exclus și derivatele polisemantice cu sensuri diferite și încadrate la genuri diferite, dacă una dintre valori era deja înregistrată în DOOM², de tipul *pantofar*¹ „(inv.) cizmar”, vechi în limbă, înregistrat în DOOM², și *+pantofar*² „dulăpior de încălțăminte”, cuvânt introdus în DOOM³, neînregistrat în DEX și MDA.

(e) Substantive provenite din infinitivul lung al unor verbe înregistrate anterior în DOOM²; este de presupus că și infinitivul lung exista la acel moment, dar nu a fost inclus în DOOM²: *accelerare* (*accelera* este atestat în DA, DOOM²), *delegare* (*delega*, prezent în DOOM², este atestat în 1844, cf. MDA) etc.; într-o situație similară se găsesc adjectivele participiale, provenite din verbe înregistrate anterior (de exemplu, *relaxat* este nou introdus în DOOM³, dar verbul *a relaxa* era înregistrat anterior; *țăcănit* este nou înregistrat în DOOM³, dar verbul *a țăcăni* este înregistrat în DOOM², cu varianta activă; forma reflexivă este înregistrată în DEX², MDA etc.).

(f) Deoarece ne interesează productivitatea derivării și a compunerii, nu am luat în calcul numele proprii, chiar dacă sunt formate prin compunere (*Asia Mică* s. propriu f., *Berlinul de Est/Berlinul de Vest/Berlinul Occidental* s. propriu n., *Coasta de Fildes* s. propriu f. etc.) sau derivare (*Cenușăreasa* s. propriu f., care oricum nu e un substantiv recent format, *X-ulescu* etc.).

(g) De asemenea, am exclus din inventar și cuvintele împrumutate, chiar dacă unele sunt analizabile în română; multe dintre ele sunt înregistrate în alte dicționare recente (MDN, DN³ etc.), cu menționarea etimonului străin: *acceptabilitate* (< fr. *acceptabilité*, cf. MDN), *+acidifiant* (< franceză, în MDN, DN³), *adaptativ* (< franceză, în MDN), *adnominal* (< franceză, în MDN), *afixoid* (< franceză, în DN³, MDN, MDA), *alcoolest* (< franceză, în MDN), *arbitrajist* (înregistrat sub forma *arbitragist* în DN³, MDN și MDA, unde se indică drept etimon fr. *arbitragiste*)⁶, *argotism* (< franceză, în MDN), *borda* (< fr. *border*, în MDN), *circumstanția* (< franceză, în MDN), *compulsiv* (< fr. *compulsif*, în MDN), *continuativ* (< fr. *continuatif*, în MDN), *ficțional* (< engleză, în DN³), *prescriptiv* (< engleză, în MDN), *prescriptivism* (< franceză, potrivit DE), *relator* (< engleză și italiană, în MDN), *repetitiv* (< franceză, în MDN), *stranier* (< italiană, în MDN), *subprogram* (< engleză, în MDN), *sumativ* (din engl. *summative* în MDA) etc.

DOOM²), *brici* adj., adv., *clar* adv., *clar* s.n., *ciuciulete* adv. (înregistrat anterior doar ca subst.), *covrig* adv. (anterioar doar subst.), *dramatic* adv. (doar adj. în DOOM³) etc. Se observă că valoarea nou introdusă în DOOM³ era prezentă în limba română de mult timp, fiind înregistrată în alte dicționare, dar nu și în DOOM². Convenția autoarelor de a marca cu [+] tot ce este nou față de ediția precedentă a făcut ca și o serie de modificări de regim ale verbelor, mai vechi, dar neînregistrate în DOOM² să fie marcate ca nou introduse: *a i se acri*, *a se ajunge* („a parveni”), *a se afirma*, *a se cădea*, *a se alia* (înregistrate doar ca verbe nereflexive în DOOM²) etc.

⁶ Am păstrat, în schimb, pe *arbitrajistă*, derivat cu sufixul moțional *-ă*, neînregistrat în lucrări lexicografice anterioare.

Întrucât DOOM nu indică etimologia⁷, dacă un cuvânt nu este înregistrat în alte dicționare (care indică și etimonul), este greu de decis uneori dacă este împrumutat sau creat în română: *accesoriza* este probabil din engl. *accessorize*, nu un derivat românesc de la *accesoriu*; *anvelopa* este probabil un împr. din fr. *enveloppe*, nu un derivat de la *anvelopă*; *clarifia* (termen culinar) ar putea fi un derivat de la *clar* sau (mai probabil) un împrumut din fr. *clarifier*; *emulsifiant* ar putea fi împrumutat din fr. *émulsifiant* sau derivat de la *emulsie* (la rândul său împr. din fr. *emulsion*); este puțin probabil să fie derivat în română, în absența unui verb neatestat *a emulsifia; *iliberal* și *iliberalism* ar putea fi derivate în română sau împrumutate din engl. *illiberal*, *illiberalism*; *orteză* este probabil împrumutat din fr. *orthèse*; *paliație*, parțial analizabil prin *a palia* „a alina momentan” (verb înregistrat la Șăineanu 1929, Scriban 1939), este cel mai probabil împrumutat din engl. *palliation* sau fr. *palliation*; *pastorație* a fost probabil împrumutat din germ. *Pastoration*; *reloca* este probabil un împrumut din engl. *to relocate*, nu un derivat cu prefix de la (*a*) *loca* „(înv.) a așeza ceva într-un anumit loc” (MDA); *respondent* a fost probabil împrumutat din engl. *respondent*; *restart* ar putea fi format în română din *re-* și *start* sau împrumutat din engl. *restart*; *tanzanit* a fost probabil împrumutat din engl. *tanzanite*; *a zipa* ar putea fi un derivat imediat de la *zip* („arhivă”, împrumutat recent din limba engleză) sau un împrumut din verbul englezesc *to zip* etc. Alte cuvinte sunt evident împrumutate: *advertorial* (engl.), *afterschool* (engl.), *montagnes russes* (fr.), *social media* (s.n. compus, engl.), *stand-up comedy* s.n. compus, engl.), *ultrași* (engl. *ultras*, „suporteri fanatici ai unei echipe de fotbal”) etc.

(h) Nu am inclus în rândul derivatelor substantivele feminine cu sufixul *-are*, *-ire* sau cu sufixe complexe formate cu *-are*, *-ire* care au un verb corespondent: *anvelopare* (cf. *a anvelopa*), *bordare* (cf. *a borda*), *carantinare* s.f. (cf. *+a carantina*), *circumstanțiere* (cf. *+a circumstanția*), *disponibilizare* (cf. *a disponibiliza*), *mapare* (cf. *a mapa*, verb atestat la Gheție, R.M., în MDA), *tonifiere* (cf. *a tonifia*) etc. Am păstrat doar substantivele fără verb corespondent, de ex. *aerosolizare* s.f., derivat din *aerosol* + sufixul complex *-izare* (pentru sufixele complexe, vezi FCLR 2015: XXIV), *boschetizare* s.f., din *boschet* + *-izare*, *teatralizare* s.f., din *teatral* + *-izare* etc.

(i) Nu am inclus în statistică unele compuneri expresive create prin repetiție, ca *abia-abia* adv., *fuga-fuga* (foarte repede) adv., *fuga-fuguța* (foarte repede) adv., *iute-iute* (foarte iute) adv., *încet-încetșor* adv., *poate-poate* adv., *scârța-scârța* interj., *sigur-sigur* / *sigur, sigur* adv., *șontâc-șontâc* adj. invar., adv., *ta-ra-ta-ta* interj., *zdronca-zdronca* interj. etc., deoarece repetiția expresivă este un procedeu în primul rând stilistic, destul de contextual. În plus, unele dintre aceste elemente compuse cu repetiție sunt mai vechi în limbă, semnul [+] din DOOM³ marcând neinclusiunea lor în DOOM², nu noutatea în limba română.

(j) Nu am inclus printre compuse substantivele formate prin abreviere, deoarece acest procedeu este tratat de obicei în lingvistica românească separat, chiar

⁷ Cu unele excepții, la care proveniența este indicată între paranteze, semn al slabei lor adaptări fonologice și/sau morfologice: *mountain bike*, *supercomputer* (din engleză), *montagnes russes*, *monteur*, *monteuza*, *remaieur* (din franceză) etc.

dacă, teoretic, poate fi încadrat ca un tip special de compunere (vezi DSL 11, 125). Pentru acronimele din DOOM³, vezi Pană Dindelegan 2022 (în acest număr).

3. OBSERVAȚII PE MARGINEA CORPUSULUI INVENTARIAT

3.1. Formațiile derivate

Am numărat o singură dată formații derivate cu același sufix care în DOOM³ au două sau trei intrări (ca adjectiv și ca substantiv, ca adjectiv și ca adverb sau ca substantive de genuri diferite), de tipul: *antemergător*¹ (persoană) adj., s.m., s.f. (*antemergătoare*) și *antemergător*² (obiect) s.n.; *finisator*¹ (aparat) s.n. și *finisator*² (persoană) s.m.; *igienizant*¹ adj. și *igienizant*² s.n.; *maastrichtian*¹ adj. și *maastrichtian*² (vârstă geologică) s.n.; *neutralizator*¹ adj. și *neutralizator*² s.n.; *ochiometric*¹ (fam.) adj. și *ochiometric*² (fam.) adv.; *procesator*¹ (persoană) s.m. și *procesator*² (sistem) s.n.; *validator*¹ (persoană) s.m. și *validator*² (aparat) etc. Astfel de omonime apar, de multe ori, prin conversiune, iar din punctul de vedere al formării cuvintelor, nu reprezintă două procese derivate.

3.1.1. Derivarea cu sufixe

Dintre sufixele verbale, cele mai productive sunt *-a* și *-iza*, iar foarte puțin productive sunt *-i*, *-ifica* și *-ui*:

-a: *bugeta, carantina, căpușa, colapsa, cripta, cupaja, dactila, faza, focusa, impacta, negativa, pozitivă, procedura, replica, tensiona, tura, vacanta, virusa*; sufixul dezvoltat *-ia* se înregistrează în *manageria*, iar sufixul dezvoltat *-ona* în *contenționa*⁸ și *restricționa*;

-i: *culcuși*;

-ifica: *masifica*;

-iza: *anonimiza, clusteriza, compatibiliza, contextualiza, credibiliza, enclaviza, indispensabiliza, maneliza, modaliza, oceriza, operaționaliza, ostiliza, permeabiliza, pietonaliza, proceduriza, termometriza, vulnerabiliza*;

-ui: *brandui, șmirghelui, țepui*.

Singurul sufix adverbial înregistrat în inventar este *-ește*, cu o singură formație: *contabilicește*.

Dintre sufixele sau seriile de sufixe nominale, cele mai productive sunt: *-abil* și *-ibil*; *-al* (și sufixul dezvoltat *-ial*); *-an*², *-ean*², *-ian*¹, *-ian*²; *-ant*; *-ar*; *-ă*; *-că*; *-ic*² (adjectival); *-ism*; *-ist*; *-itate*; *-iță*; *-tor*. Prezentăm mai jos, alfabetic, lista de sufixe sau serii de sufixe și formațiile derivate cu acestea⁹:

⁸ Analizabil prin subst. *contenție*, care se folosește recent cu sensul „restricționare a libertății de mișcare” (vezi Croitor 2022).

⁹ Conform FCLR 2015, sufixele sunt prezentate pe serii, cu numerotarea din această lucrare (pentru sufixele de la literele *a-c*).

-abil, -ibil: *atribuibil, automatizabil, bancabil, corijabil, cuantificabil, dizolvabil, dovedibil, editabil, fiscalizabil, funcționabil, furnizabil, gestionabil, modelabil, pardonabil, pensionabil, predictibil, prevenibil, raportabil, regăsibil, reutilizabil, schiabil, sustenabil, șantajabil;*

-ac²: *ipohondriac, postac;*

-aj: *portaj;*

-al și sufixul complex **-ial:** *argumental, auctorial, bazinal, comportamental, germicidal, gestațional, hiatal, inspirațional, intervențional, investițional, neuronal, observațional, populațional, prudential, remedial, tensional, tutorial (s.n.);*

-an¹: *merțan, pulan (arg.);*

-an², -ean², -ian¹, -ian²: *amazonian, brazilian, chișinăuian, clitoridian (cu sufixul complex -idian), dejean, diasporian, himalayan, hollywoodian, ivorian, maastrichtian (adj., s.n.), mauritanian, neanderthalian, nemeean, protetician, reptilian, retinian;*

-ant: *descalificant, discreditant, emulsifiant, igienizant (adj., s.n.), ministrant, optant, problematizant, recombinant, terorizant, uniformizant;*

-ar: *carantinar, micelar, pavilionar, pichetar, poponar (cu suf. dezvoltat -nar), pozar (fam.), satelitar, sechelar, șpăgar, tegumentar, turbionar;*

-are², -ere², -izare: *aerosolizare, boschetizare, nebulizare, targetare, teatralizare;¹⁰ secvențiere;*

-aș: *magazinaș (fam.);*

-at¹: *somonat, subtipat;*

-at³ și sufixul complex **-iat³:** *antreprenoriat, curatoriat (livr.), mentorat, tutorat;*

-ă: *arbitrajistă, blatistă (fam.), boberă, borfașă, cameramană (rar), cancelară, chirurgă (rar), comisară (rar), cravatiară (rar), cronicară, culturistă, demografă, detectivă (rar), discipolă, dispeceră, dramaturgă, exegetă, fiscalistă, hairstilistă (rar), heptatlonistă, hocheistă, impresară (rar), libertă, lideră (rar), manageră, manelistă, ministeriabilă (rar) s.f., ministă (colocv.), podiatră, postacă (rar), prefectă (rar), quakeră¹¹, rectoră (rar), prodecană, proteticiană, pugilistă, respondentă, rugbistă, sabreră, softistă, somelieră, spadasiță, surfistă (rar), știristă (fam.), vameșă (rar), vibrafonistă, vicerectoră (rar), vlăjgană;¹²*

-ăciune: *furăciune (fam.);*

¹⁰ Nu am inclus aici formația *somatizare*, deoarece verbul *a somatiza* (neînregistrat în DOOM³) este înregistrat în diverse contexte accesibile online (cf. și Croitor 2021): „Nu era pământean, în comunism, care să nu fi exersat dubla ființă, să nu fi somatizat ființa scindată, ruptă, frântă.” (Octavian Paler, *Polemici cordiale*, Editura Polirom, 2008). Prin urmare, substantivul *somatizare* este format prin conversiune.

¹¹ Cuvântul are indicația „engl.” în DOOM³, dar este evident un derivat românesc cu suf. moțional *-ă* de la *quaker*, care a fost împrumutat din engleză (înregistrat la Șăineanu 1929, Scriban 1939, în DN³ etc.).

¹² Am păstrat indicațiile de uz din DOOM³ deoarece de multe ori uneori forma de feminin este conotată stilistic, în contextele neutre stilistic sau oficiale folosindu-se forma de masculin (vezi și FCLR 2015: 452–453 și bibliografia citată acolo).

-**ăraie** (sufix complex format de la *-aie*): *hârțogăraie* (fam.), *sticlăraie* (fam.);
 -**ărie, -erie**: *clătitoare, hârțogărie* (fam.), *tăblărie* (fam.); *șaoormerie*;
 -**că**, foarte frecvent la nume de locuitoare: *amerindiancă*¹³, *argentiniancă*, *boliviancă*, *brasiliancă*, *centrafricană*, *chișinăuiancă*, *dejeancă*, *estoniancă*, *etiopiancă*, *gardiancă*, *irakiancă*, *iraniancă*, *israeliancă*, *lituaniancă*, *lungancă*, *palestiniancă*, *târgujană*, *tunisiancă*, *vlăjgancă*; se observă că derivatele care nu sunt formate de la etnonime sunt familiare (*gardiancă, lungancă, vlăjgancă*); sufixul complex *-eică* se întâlnește în *fușteică*, neînregistrat în alte dicționare consultate, nici pe internet, probabil legat de *fuște* s.f. „bătă; prăjină groasă” (MDA) și *fuștel* s.m. „fiecare dintre vergelele trecute printre firele de urzeală la războiul de țesut; vergea, joardă” (MDA s.v. *fuscel*);
 -**e¹**: *procuroare*;
 -**ea¹**: *vuvuzea* (fam.); se include aici și forma de plural *-ele*: *păcănele* (joc) (fam.) s.f. pl.;
 -**ea², -ială**: *curvăsăreală* (pop.), *frăsuială* (pop., fam.), *hălăduială*, *samsareală* (fam.), *tânjeală*;
 -**ea³**: *colivăreasă*;
 -**el**: *decreșel* (fam.);
 -**em**: *dactilem*;
 -**enie**: *făloșenie*¹⁴ (pop.), *pufășenie* (fam.);
 -**er², -eră, -ier², -ieră**: *ambulanțier, cravatiere, cursieră, pizzer*;
 -**esă**: *papesă* (rar);
 -**esc**: *coșmaresc*;
 -**etă**: *buletă, izoletă, limetă, tanagretă* (analizabil prin *Tanagra*);
 -**et**: doar cu sufixul complex **-uleț**: *filmuleț, sosuleț* (fam.);
 -**ez**: *taiwanez*;
 -**ic¹**, -**ică**: *dulcic* (fam.), *gălețică, somnic* (fam.), *zdrăngănică*;
 -**ic²**: *anorexic, cleistogamică* (f.), *citochinic, coriambic, covidic, cristic, distopic, fungic, genomic, glicemic, hunic, karmic, litiazic, numerologic, ochiometric* (fam.; adj., adv.), *optometric, ortodontic, podiatric, psihometric, psihoterapeutic, sarcoptic, scientometric, siliconic, sinergic, sistemic, tetraplegic, topologic, uranic*; aici se include și derivatul *formularistic*, cu sufixul complex **-istic**, și derivatele *legistică, zvonistică*, cu sufixul complex **-istică**; forma feminină **-ică** se întâlnește în s.f. *terminotică*, calchiat după engl. *terminotics*;
 -**ime**: *deputățime, șefime, ștăbime* (toate cu indicația de uz „familiar”);

¹³ Substantivul *amerindian* a fost împrumutat din fr. *amérindien* (DEX², MDA), nu creat în română. Prin urmare, pentru *amerindiancă* am preferat analiza prin derivare, nu prin compunere (pe teren românesc).

¹⁴ Substantivul nu este înregistrat în DA, MDA, DEX, DM, DLRLC, Șăineanu 1929, Scriban 1939, în ciuda indicației „popular” din DOOM³. În schimb, este înregistrat în câteva contexte în presa online, cu conotație stilistică (ironic, colocvial): „Dincolo de o listă a sa exemplificativă și amplificabilă (precum birtul redenumit din făloșenie hotel, tradiționalul cămătar prezentat modern drept bancher, hardughia zisă teatru, taraful redenumindu-se academie muzicală) speram să se remarce nota sa de generalitate.” (contributors.ro).

-**iot**, -**ot**: *istriot, mangaliot, vamaioț*;
 -**ișim**: *superbisim*; deși sufixul este livresc, formația are indicația de uz „familiar”;
 -**ism**: *conspiraționism, consumerism, duplicitarism, europenism, heirupism, jihadism, morfism, tranzacționism, traseism, țișănist, voyeurism*;
 -**ist**: *conspiraționist, consumerist, contrafagotist, culturist, fiscalist, frontierist, habarnist, heptatlonist, horthist, infecționist, jihadist, kaghebit, lobbist, manelist, maximalist, penelist, pesedist, schiatlonist, softist, stahanovist, șaizecist, știrist, traseist, tupeist, udermerist, urgentist, vibrafonist*;
 -**ișor**, -**ișoară**: *cârpișoară, tigrisor, vilișoară*;
 -**it³**: *sumănărit* (cf. *sumănărie* „producerea și vânzarea sumanelor”, MDA);
 -**itate**: *adresabilitate, capabilitate, condiționalitate, contagiozitate, contributivitate, etnicitate, funcționabilitate, impredictibilitate, letalitate, predictibilitate, prudențialitate, sustenabilitate, tehnicalitate, tolerabilitate, trasabilitate*;
 -**ită**: *scenarită* (rar);
 -**iță**: *bloggeriță, căpșunăriță, dulgheriță, gazetăriță, jandarmeriță, reporteriță, rockeriță, speakeriță, surferiță, vloggeriță*; toate formațiile cu -**iță** au în DOOM³ indicația de uz „familiar”; sufixul complex -**uliță** se înregistrează în derivatul inanimat *piesuliță* (fam.);
 -**iv**: *inovativ, reparativ, suportiv, televiziv*;
 -**iu**, doar în sufixul complex -**aliu**: *rozaliu*;
 -**lâc**: *amantlâc*;
 -**oi**: *smardoi* (cf. *a smardi* „a bate, a lovi”, la Volceanov 2007), *viloi*;
 -**or**: *espressor, recoltor, recrutor*; varianta -**oriu** se înregistrează în *fabulatoriu*;
 -**oaie**: *cămășoaie* (fam.);
 -**os**: *forșos* (fam.), *kitschos*;
 -**tor**: *abuzator, agregator, comunicator, concentrator, dezvoltator, diferențiator, evidențiator, facilitator, fertilizator, finisator¹* (aparat) s.n., *finisator²* (persoană) s.m., *livrator, nebulizator, neutralizator, pasator, penalizator, picurător, potențiator, prestator, procesator¹* (persoană) s.m., *procesator²* (sistem) s.n., *rezolvitor* (rar), *sanționator, silabisitor, tatuator, validator¹* (persoană) s.m., *validator²* (aparat) s.n.;
 -**toare**: *contributoare, detentoare, facilitatoare, orchestratoare, pasatoare, prestidigitatoare, recrutoare, relatoare, tatuatoare*;
 -**uță**: *băscuță, găletuță, miuță* (fam.), *viluță*.

Prin derivare **regresivă** s-au format: *mămic* (utilizat colocvial la vocativ: *mămicule*) și *siderem* (de la *sideremie* „prezența fierului în sânge”).

Unele dintre derivatele de mai sus sunt **semianalizabile**: *anorexic* (cf. *anorexie*), *dactila* (cf. *dactil-*), *distopic* (cf. *distopie*), *inovativ* (cf. *inovator*), *numerologic* (cf. *numerologie*), *optometric* (cf. *optometrie*), *podiatric* (cf. *podiatrie*), *psihometric* (cf. *psihometrie*), *scientometric* (cf. *scientometrie*), *sinergic* (cf. *sinergie*), *tetraplegic* (cf. *tetraplegie*), *topologic* (cf. *topologie*).

3.1.2. Derivarea cu prefixe

Cel mai productive prefixe sunt *ne-* (cu valoare negativă, atașat la substantive și adjective, mai rar adverbe), *re-* (care exprimă repetiția, atașat la verbe, substantive și adjective) și *de*, *des-*, *dez-* (care exprimă reversul unei acțiuni, atașat la verbe). Inventarul mai cuprinde câteva formații cu sufixul privativ neologic *a-*, cu sufixul negativ-reversiv *dis-*, sufixul negativ *im-* și sufixul moștenit superlativ *stră-*:

ne-: *neaglomerare*, *neagreat*, *necomercial*, *neconform*, *neconsemnare*, *neconstituționalitate*, *nediscriminatoriu*, *nefinalizat*, *nefrecventabil*, *nefuncționare*, *neimplementare*, *neîndestulare*, *neletal*, *neluare*, *nemedical*, *neneesar*, *nenegociabil*, *neodihnă*, *neparlamentar*, *neprieteneste*, *neprofesional*, *neprofesionalism*, *nerelevant*, *nerespectare*, *nerezident*, *nespecific*, *nestresant*, *nesubtipat*, *netratabil*;

re-: *realoca*, *rebrandui*, *recombinant*, *recontamina*, *recredibiliza*, *redirecționa*, *reeșalonare*, *refinanța*, *regăsibil*, *reinfectie*, *reinventa*, *relatinizare*, *remodela*, *reordona*, *reporni*, *repoziționa*, *reromanizare*, *retesta*, *reutiliza*, *reutilizabil*, *revizita*;

a-: *aliturgic*, *asexual*, *asimptomatic*;

de, *des-*, *dez-*: *decarbonificare*, *decomitere*, *deconcentra*, *dedramatiza*, *defibrila*, *demotiva*, *deonomastic*, *deresponsabilizare*, *desecretiza*, *deșăra*, *detimbra*, *detoxifia*, *dezadaptativ*, *dezescaladare*, *dezindustrializare*;

dis-: *disfuncțional*, *dismatur*;

im-: *impredictibil*;

stră-: *stră-străbun*, *stră-străbunic*, *stră-străbunică*.

3.1.3. Observații cantitative pe marginea formațiilor derivate

În cadrul derivării, sufixele sunt mai productive: din cele 488 de formații derivate, 414 sunt cu sufixe (85% din total) și 74 cu prefixe. Un singur derivat parasintetic am înregistrat în inventar: *decredibiliza* (pref. *de-* + *credibil* + suf. *-iza*).

3.2. Formațiile compuse

3.2.1. Criterii de includere în inventarul compuselor

În cazul formațiilor compuse feminine care au și corespondent masculin, am preferat analiza prin compunere, nu prin derivare cu sufix moțional, în situația în care termenii compuși există independent în limbă: *afro-americană* este analizat ca substantiv format prin compunere din *afro-* și *americană*, nu un derivat cu sufixul moțional *-că* de la *afro-american* (nou înregistrat în DOOM³); tot prin compunere se analizează formațiile nou introduse: *balneofizioterapeută* (din *balneo-* și *fizioterapeută*, care este înregistrat în DOOM², DEX 2009), *biostatisticiană* (*bio-* + *statisticiană*, înregistrat în DLRLC, DOOM² ș.a.), *eurodeputată* (*euro-* + *deputată*, înregistrat în DLRLC, DOOM² ș.a.), *fotojurnalistă* (*foto-* + *jurnalistă*, înregistrat de Scriban 1939 etc.), *nord-africană* (*nord* + *africană*, înregistrat în DOOM²), *patrihoată* (*patri[e]* + *hoată*, nu derivat moțional de la *patrihoț*, nou introdus în

DOOM³) etc. În această situație se află și alte substantive, cu diverse sufixe *eurosepticism* este un compus din *euro-* + *septicism*, nu un derivat cu suf. *-ism* de la *euroseptic* etc.

Unele compuse nou introduse sunt **parasintetice**: *interbibliotecar* (*biblioteca* + prefixoidul *inter-* și sufixul *-ar*), *diastritic* (*strat* + prefixoidul *dia-* și sufixul *-ic*²).

Unele substantive sunt formate prin **trunchiere și compunere**: *coronasceptic* (*corona-* este trunchiat din *coronavirus*); *docudramă* (segmentul *docu-* este trunchiat de la *documentar*); *infochioșc*, *infografic*, unde segmentul *info-* este o formă trunchiată de la *informație*¹⁵, înregistrându-se și în alte substantive: *infodemie* (vezi *infra*), *info-război* (calc după engl., fr., în DCR²); *telverde* (*tel-* este trunchiat din *telefon*); un tip special de compunere este cel în care ambele elemente compuse sunt formate prin trunchiere: *infodemie* (*info-* din *informații* + *-demie* din *epidemie*, *lipidemie*, *pandemie*), *injectomat* (*injecto-* din *injecta*, *injecție* și *-mat* din *automat*), *mate-info* (din *matematică* și *informatică*); pentru trunchiere, vezi Carabulea 1983.

3.2.2. Formațiile cu elemente de compunere

În cadrul formațiilor cu elemente de compunere, majoritare sunt formațiile cu prefixoide. Cele mai productive prefixoide sunt:

anti-: *antiavort*, *antibioticoterapie*, *antibullying*¹ adj. invar., *antibullying*² s.n., *anticalcar*, *anticearcăn*, *anticeaușism*, *anticeaușist*, *anticelelulitic*, *anticoronavirus*, *antidogmatic*, *antieuropean*, *antievreiesc*, *antifraudă*, *antifumat*, *antifungic*, *antihipertensiv*¹ adj., *antihipertensiv*² s.n., *antiimigrație*, *antiincendiu*, *antiîmbătrânire*, *antiîngheț*, *antimeridian*, *antimicotic*¹ adj. invar., *antimicotic*² s.n., *antimigrație*, *antimoralism*, *antinazist*, *antiparalelă*, *antiparazitar*¹ adj., *antiparazitar*² s.n., *antiperspirant*, *antipornografic*, *antipsihotic*¹ adj., *antipsihotic*² s.n., *antireformă*¹ adj. invar., *antireformă*² s.f., *antireformist*, *antirid*¹ adj. invar., *antirid*² s.n., *antisovietic*, *antistreptolizina O*, *antitotalitar*, *antitrafic*, *antițișăgănist*, *antițișăgănist*, *antivaccinist*;

auto-: *autoamfibie*, *autobloca*, *autocarantina*, *autocitire*, *autocorecta*, *autocunoaștere*, *autodeclara*, *autodenuț*, *autodesemna*, *autodetermina*, *autodezvolta*, *autodirija*, *autoinjector*, *automarfar*, *autopromova*, *autopropune*, *autoprotecție*, *autorecena*, *autoreglementare*, *autosușține*;

bio-: *bioactiv*, *biodegrada*, *biogeografă*, *biometric*, *biorezonanță*, *biosecuritate*, *biosiguranță*, *biostatistician*, *biostatisticiană*, *bioterrorism*;

co-: *coautorat*, *codecizie*, *codependent*, *coedita*, *cofactor*, *cogenerare*, *coinfecție*, *coîmprumuta*, *comorbiditate*, *coprezent*, *coprezență*, *coslujitor*;

euro-: *eurobarometru*, *eurobond*, *eurodeputat*, *eurodeputată*, *eurojargon*, *europarlamentar*, *euroseptic*, *eurosepticism*;

¹⁵ Un alt element trunchiat *info*, de la *informatică*, se folosește și independent, cuvânt de sine stătător, s.n. nou introdus în DOOM³: *clasă de info*, alături de *clase de mate-info* (s.v. +*mate-info* s.n.), cu ambele elemente trunchiate.

inter-: interbiblioteci, interclinic, interconfesional, interfrastic, intergenerațional, intermodal, interoperabil, interprofesional, interreligios, intersectorial;

post-: portîncărcător, postadoapție, post-Brexit, postcriză, postexternare, postgust, postinfecțios, postintervenție, postpandemie, postprocesare, postsovietic, posttranzacție, postvaccinal;

pre-: precampanie, precoace, precolaps, preepidemic, prefierbe, prefinanța, preplăți, preprăji, preprimar, preprimar, prespitalicesc;

super-: superansamblu, supercelular, supereroină, supererou, superghețar, superlaser, Superluna, supermodel, superproparoxiton¹ adj., superproparoxiton² s.n., superrefractor.

Alte prefixoide destul de productive sunt: **micro-** (microcipa, microfotoradiografie, microîntreprindere, micronutrient, microplastic¹ adj., microplastic² s.n., microradiografică), **mini-** (minibar, minicalculator, minifocar, mininvaziv, miniserial, miniserie), **mono-** (monogliceridă, mononuclear, monostrat, monovalență), **multi-** (multifamiliar, multigenerațional, multirezistent, multisistem), **non-** (nonasertiv, nonbinar, noncontact, nonesențial, nonformal, noninvaziv, nonrăspuns, non-UE, nonverbal), **pro-** (probiotic¹ adj., probiotic² s.n., prodemocrație, proeuropean, prorată, prosecțional, pro-UE), **supra-** (supracontrol, supradiagnostică, supragăti, supraglobal, suprainfecțată, supraspecializare, supratitrare), **tele-** (teleconsultație, telemedicină, telemuncă, teleporta, telesalariat, teleșcoală), **trans-** (transconfesional, transdisciplinar, transfobie, transfrontieră, transgen, transnistrean, transpartinic), **ultra-** (ultraaglomerat, ultraperformant, ultraprocessat, ultrasofisticat).

Mai puțin productive sunt prefixoidele: **afro-** (afro-american, afro-americană), **agro-** (agroforestier, agropensiune), **analgo-** (analgoședare)¹⁶, **andro-** (androcentrism), **ante-** (antemergător¹ adj., s.n., antemergător² s.m., antepronunța), **arhi-** (arhiaglomera, arhiconcept), **balneo-** (balneofizioterapeut, balneofizioterapeută), **beta-** (betablocant, betacoronavirus), **bi-** (binominal, bipartidism, birasial), **bronho-** (bronhoalveolar, bronhopneumopatie), **buco-** (buc-maxilo-facial), **cis-** (cisgen), **colo-** (colorectal), **cripto-** (criptomonedă), **vasi-** (vasinormal), **demi-** (demidulce), **dendro-** (dendrocronologic), **dermato-** (dermato-cosmetic, dermatoveneric), **dia-** (diatopic), **di-** (digliceridă), **e-** (e-comerț)¹⁷, **eco-** (ecotichet, ecotoxicitate, ecoturism), **endo-** (endo-exocrin), **eu-** (eubiotic), **exo-** (exo-endocrin), **ex-** (ex-sovietic), **extra-** (extracomunitar, extracurricular, extra-extrafin, extraopțiune, extrareducere), **filo-** (filoromân, filorus, filoslav), **fito-** (fitofarmaceutic, fitonutrient, fitopatologic), **foto-** (fotojurnalist, fotojurnalistă), **gastro-** (gastro-esofagian), **geo-** (geolocalizare, geopoliticiană, georadar, geostrategic), **hepato-** (hepatoprotector¹ adj., hepatoprotector² s.n.), **hepta-** (heptavalență), **hetero-** (heterociclic), **heva-** (hexavalență), **hidro-** (hidroalcoolic), **hiper-** (hiperactiv, hiperclinică, hiperimun,

¹⁶ *Analgo-* (cf. *analgie* „pierdere a sensibilității la durere”, în MDN) este un prefixoid foarte recent în limba română, întâlnit și în: *analgoședare* (MDN), *analgotimie* (*ibid.*).

¹⁷ Considerăm că *e-* „electronic”, frecvent întâlnit în împrumuturi recente (vezi DCR³), este prefixoid (aceeași încadrare este înregistrată și în ICSO¹).

hipersonic), **hipno-** (*hipnoterapie*), **imuno-** (*imunodepresie, imunodeprimat*), **indo-** (*indo-europenist, indo-europenistă*), **infra-** (*infracriminal, infrapaginal*), **intra-** (*intradermic, intradomiciliar, intrajudețean, intraoperator, intraspitalicesc*), **iudeo-** (*iudeo-creștin*), **labio-** (*labiolectură*), **macro-** (*macrocomandă*), **mal-** (*maladaptiv, malformat, malnutrit*), **mega-** (*megadiversitate, megapixel*), **meta-** (*metadată*), **moto-** (*motocoasă*), **nano-** (*nanoparticulă*), **neo-** (*neomarxism, neomarxist*), **neo-** (*neotestamentar*), **neuro-** (*neuroanestezie, neuronavigație, neuroștiință*), **oscilo-** (*oscilobatant*), **para-** (*parafarmacie*), **penta-** (*pentavalență*), **poli-** (*polinesaturat, politraumă*), **port-** (*portîncărcător*), **roto-** (*rotopercutor*), **sciento-** (*scientometrie*), **semi-** (*semimaraton*), **sero-** (*seroepidemiologic, seroprevalență*), **sino-** (*sino-japonez*), **sub-** (*subcontractor, subdivizie, subfinanța, subsecretară*), **termo-** (*termoviziune*), **traheo-** (*traheobronșic*), **vice-** (*vicerectoră*) și **video-** (*videoeditorial, videojurnalist, videojurnalistă, videoproiector, videoproiecție*).

Prin comparație, numărul formațiilor cu sufixoide este foarte mic: *dacomanie, infractogen, islamofob, meritocrație, românofob, vaccinologie, virucid*.

Câteva formații sunt compuse dintr-un prefixoid și un sufixoid: *anxiogen*¹⁸, *aviofobie, gerontocratic, homofob, homofobie, ortodont, transfobie*.

Prin urmare, din cele 326 de formații compuse cu elemente de compunere, 312 sunt cu prefixoide (cca 95%), 7, cu sufixoide și 7, cu prexoid și sufixoid.

3.2.3. Formațiile compuse din cuvinte

Numărul de formații compuse din cuvinte din corpus este de 130. Majoritatea sunt substantive și adjective (inclusiv adjective care se pot substantiviza):

– substantive: *baby spanac, ceapă-franțuzească, cerb-lopătar, contratenor, copil-problemă, dicționar-tezaur, dosar-plic, drogtest, elevă-model, elev-model, etilotest, femeie-jandarm, firmă-căpușă, formă-tip, formular-tip, fructul-pasiunii, geantă-plic, gips-carton, grup-țintă, literă-consoană, literă-suport, literă-vocală, mama-natură, navă-școală, nord-africancă, nouă-metri, oraș-martir, patrihoată, patrihoț, porcușor-de-Guineea, predicativ suplimentar, predicativă suplimentară, prim-amorez, proiect-pilot, public-țintă, pufarin*¹⁹, *puncte-puncte (s.n.pl.), roman-document, roman-fluviu, româno-americană, roș-albaștri, scos-apropiat, sitografie, somnografie, spațiu-timp, spital-tampon, stat-continent, struțocămilă, suflet-pereche, sunet-consoană, sunet-semiconsoană, sunet-semivocală, sunet-tip, sunet-vocală, supă-cremă, surdocecitate, șapte-metri, șarpe-cu-clopoței, școală-după-școală,*

¹⁸ Prefixoidul *anxio-* este înregistrat în DETS cu sensul „teamă, anxietate, angoasă”.

¹⁹ În DOOM³ nu este indicată nicio formă de plural, însă în uz substantivul (format probabil din *puf* și *farin*) circula mai ales la plural (*pufarine*): „Pufarinele sunt, cu siguranță, gustarea copilăriei. Pufarinele sunt, de fapt, grâu expandat. Mulți le consumă sub forme de cereale, dimineața, însă în urmă cu câțiva ani erau foarte populare în România. Pufarinele aveau diferite culori și o glazură dulce și crocantă pe ele.” (libertatea.ro), „Dulci și aromate, pufarinele copilăriei sunt pe cale de dispariție. [...] În supermarketuri, pufarinele își fac greu loc, chiar dacă românii nostalgici încă mai caută gustul de odinioară.” (observatornews.ro).

termen-limită, termen-vedetă, timp-record, triplu-sec, tur-operator, țară-gază, țară-satelit, unsprezece metri, unt-de-cacao, urs-brun, varză de Bruxelles, volt-ampere reactiv, webografie;

– adjective: *alb-albaștri* (și s.), *alb-roșii* (și s.), *alb-violeți* (și s.), *americano – nord-coreean*²⁰, *central-european* (și s.), *chimico-farmaceutic*, *creștin-democrat* (și s.), *daco-get* (și s.), *drege-strică* (și s.), *dulce-acrișor*, *financiar-bancar*, *financiar-contabil* (și s.), *fiu-iertat* (și s.), *fiscal-contabil*, *franceză-română*²¹, *francezo-român*, *geto-dac* (și s.), *igienico-sanitar*, *insulinodependent* (și s.), *latinoromanic*, *liberal-democrat* (și s.), *materno-fetal*, *mimico-gestual*, *nord-african* (și s.), *oralo-maxilo-facial*²², *român-francez* (invar.), *româno-american*¹ („dintre România și America”), *româno-american*² („român(esc) din America”), *româno-francez*, *roșu-aprins*, *roz-bombon* (invar.), *ruso – nord-coreean*, *sanitar-veterinar*, *sârbocroat* („referitor la sârbi și croați”), *șfertodot* (și s.), *tehnic-economic*, *verde-deschis*, *verde-închis*;

– adverbe: *bine-mersi*, *fain-frumos*, *răsalaltăieri-diminează*, *răsalaltăieri după-amiază*, *răsalaltăieri după-masă*, *răsalaltăieri-noapte*, *răsalaltăieri-seară*, *răsalaltăseară*, *răspoipline-diminează*, *răspoipline după-amiază*, *răspoipline după-masă*, *răspoipline-noapte*, *repede-repede*, *repede-repejor*;

– un verb: *prostdispune*, neînregistrat în dicționarele explicative consultate, creat în oglindă cu *binedispune* (care e înregistrat în DOOM² și DEX 2009).

Tiparul predominant în cadrul substantivelor compuse este N_N-N_N, unde se disting două subtipuri semantice (vezi și Dinică 2013 pentru aceste subtipuri): cel în care al doilea termen are valoare calificativă, uneori superlativă (*copil-problemă*, *dicționar-tezaur*, *elevă-model*, *elev-model*, *oraș-martir*, *roman-fluviu*, *spital-tampon*, *firmă-căpușă*, *proiect-pilot* etc.) și cel în care ambii termeni au aceeași valoare semantică, relația dintre termeni fiind de tip coordonator (*cerb-lopătar*, *dosar-plic*, *femeie-jandarm*, *navă-școală*, *stat-continent*, *supă-cremă*, *țară-gază* etc.). Toate celelalte tipare sunt slab reprezentate: N-de-N (*porcușor-de-Guineea*, *unt-de-cacao*, *șarpe-cu-clopoței*, *școală-după-școală*, *varză de Bruxelles*; în general, formațiile se scriu cu cratimă); N_N-N_G (un singur compus: *fructul-pasiunii*); N-Adj. (*ceapă-franțuzească*); Adj.-N (*prim-amorez*, *nouă-metri*, *șapte-metri*, *unsprezece metri*).

Deși am exclus formațiile împrumutate, am păstrat în inventar substantivul compus *baby spanac*, în care primul element este un xenism (anglicism), cu valoare diminutivală („mic; de dimensiuni reduse”). Substantivul este calchiat după engl. *baby spinach*, iar în engleză *baby* cu rol diminutival se folosește cu mai multe substantive: *baby carrot*²³ (morcov de dimensiuni reduse), *baby eggplant* (vânăță de

²⁰ Așadar, în sintagma *relațiile americano – nord-coreene*, substantivul este urmat de un adjectiv compus, iar unul dintre termenii compunerii este format tot prin compunere (*nord-coreene*).

²¹ Adjectivul are sensul „în franceză și română” și este invariabil: se indică sintagma *versiuni franceză-română*.

²² Adjectivul compus *maxilo-facial* este înregistrat în MDN; *oralo-maxilo-facial* este compus de la acesta cu adjectivul *oral* „referitor la gură; bucal”.

²³ Tradusă la noi cu *baby* utilizat ca adjectiv invariabil („de tip baby”): „Morcovii *baby* congelați Edenia își păstrează culoarea intensă, portocalie, și gustul dulce, deosebit.” (www.edenia-foods.ro)

dimensiuni reduse) etc. Și în româna colocvială sunt mai multe contexte cu substantivul *baby* cu rol diminutival, în afara celui din DOOM³. Astfel, modificatorul se întâlnește și cu substantivele *banane* sau *vinete*, în contexte cu topică oscilantă: „*Baby* vinete cu parmezan la cuptor” ([https:// bobokitchen.wordpress.com](https://bobokitchen.wordpress.com)); „*Vinete baby* 200 g” (www.mega-image.ro); „*Baby* Banane la kg. Banane *baby*, calitatea I.” (www.cora.ro) etc.; și cu substantivul *spanac* topica este oscilantă: „*Spanac baby* timpuriu, mai dulce și mai fraged decât spanacul clasic” (shop.agrosel.ro).

Se observă că adjectivele în care al doilea termen al compusului este, la rândul său, format prin compunere se scrie cu linie de pauză, pentru a marca ierarhia raporturilor dintre termeni (a se vedea și explicațiile din DOOM³: 69–70): *americano – nord-coreean*, *ruso – nord-coreean*. Multe astfel de combinații de adjective sunt posibile, dar nu sunt cuprinse toate în DOOM³, iar ele sunt considerate compuse în mod tradițional, după cum se afirmă în partea introductivă a lucrării²⁴.

4. OBSERVAȚII FINALE

După cum se poate observa din sinteza prezentată în tabelul de mai jos, raportul între formațiile derivate și cele compuse nou introduse în DOOM³ este echilibrat: 488 de formații derivate și 464 de formații compuse. În cadrul derivării, sufixarea este mai productivă: 414 din 488 de formații (cca 85%). În ceea ce privește compunerea, este mai productiv tiparul cu elemente de compunere (326 din 464 de compuse, deci cca 70%), predominante fiind prefixoidele (95%).

DERIVARE		COMPUNERE				
Prefixe	Sufixe	Elemente de compunere			Cuvinte independente	Parasintetice, trunchiere
74	414	Prefixoide	Sufixoide	Prefixoid și sufixoid	130	8
		312	7	7		
		326				
<i>Total: 488</i>		<i>Total: 464</i>				

Inventarul de cuvinte reținute în corpus a fost redus prin eliminarea împrumuturilor și a formațiilor atestate în dicționare mai vechi, scopul lucrării fiind analiza productivității derivării și compunerii în româna recentă (ultimii 20 de ani). Deși unele cuvinte nou introduse sunt marcate ca „familiar” sau „popular”,

„Morcovii *baby*, păcăleala de pe urma căreia comercianții fac bani grămadă: cum se fabrică dimensiunea ideală pentru mini-morcovi.” (adevarul.ro, adev.ro/pbe7iq)

²⁴ Tot cu linie de pauză este scris și adjectivul *sârbo-croat* („dintre sârbi și croați”), care nu cuprinde acest tip de ierarhie, deși alte adjective compuse cu sens similar sunt scrise cu cratimă: *româno-american*¹ „dintre România și America”.

majoritatea elementelor din corpus aparțin limbii standard. Datele cantitative referitoare la DOOM³ merită comparate cu cele referitoare la lucrările care inventariază cuvintele recente din limba română (DCR³, ICSO¹, Croitor 2021, Croitor 2022), unde sunt înregistrate mai multe cuvinte colocviale sau cu o circulație mai restrânsă, pentru a vedea în ce măsură productivitatea unui anumit procedeu de formare a cuvintelor se manifestă cu precădere în anumite registre.

SURSE

- Croitor 2021 = Blanca Croitor, *Sufixe în limba română actuală. Formații recente*, București, Editura Universității din București, 2021.
- Croitor 2022 = Blanca Croitor, *Dinamica vocabularului limbii române*, București, Editura Universității din București, 2022.
- DCR² = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos, 1997.
- DE = Marcel D. Popa, Alexandru Stănculescu, Gabriel Florin-Matei, Anicuța Tudor, Carmen Zgăvărdici, Rodica Chiriacescu, *Dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică, 7 volume, 1993–2009.
- DETS = Nicolae Andrei, *Dicționar etimologic de termeni științifici (Elemente de compunere greco-latine)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a (conducătorii lucrării: acad. Ion Coteanu, dr. Luiza Seche, dr. Mircea Seche), București, Univers Enciclopedic, 1998; ediția a II-a, revizuită și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DLR = *Dicționarul limbii române*. Serie nouă (Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă). București, Editura Academiei. Tomul I. Partea a 3-a. Litera D (*D–Deînmulțit*), 2006; Tomul I. Partea a 4-a. Litera D (*Deja–Deținere*), 2006; Tomul I. Partea a 5-a. Litera D (*Deținut–Discopotiriu*), 2007; Tomul I. Partea a 6-a. Litera D (*Discord–Dyke*), 2009; Tomul I. Partea a 7-a. Litera E (*E–Erzaț*), 2009; Tomul I. Partea a 8-a. Litera E (*Es–Ezredeș*), 2010; Tomul III. Literale J, K, Q, 2010; Tomul IV. Litera L (*L–Lherzolită*), 2008; Tomul V. Litera L (*Li–Luzulă*), 2008; Tomul VI. Litera M, 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera N, 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera O, 1969; Tomul VIII. Partea 1. Litera P (*P–Păzui*), 1972; Tomul VIII. Partea a 2-a. Litera P (*Pe–Pînar*), 1974; Tomul VIII. Partea a 3-a. Litera P (*Pînă–Pogrîlanie*), 1977; Tomul VIII. Partea a 4-a. Litera P (*Pogrijanie–Presimțire*), 1980; Tomul VIII. Partea a 5-a. Litera P (*Presin–Puzzolană*), 1984; Tomul IX. Litera R, 1975; Tomul X. Partea 1. Litera S (*S–Sclabuc*), 1986; Tomul X. Partea a 2-a. Litera S (*Scladă–Semînțarie*), 1987; Tomul X. Partea a 3-a. Litera S (*Semn–Sîveică*), 1990; Tomul X. Partea a 4-a. Litera S (*Slab–Spongios*), 1992; Tomul X. Partea a 5-a. Litera S (*Spongiar–Swing*), 1994; Tomul XI. Partea 1. Litera Ș, 1978; Tomul XI. Partea a 2-a. Litera T (*T–Tocăliță*), 1982; Tomul XI. Partea a 3-a. Litera T (*Tocăna–Twist*), 1983; Tomul XII. Partea I. Litera Ț, 1994; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera U, 2002; Tomul XIII. Partea 1. Litera V (*V–Veni*), 1997; Tomul XIII. Partea a 2-a. Litera V (*Venial–Vizurină*), 2002; Tomul XIII. Partea a 3-a. Litera V (*Viclă–Vuzum*) și Literale W, X, Y, 2005; Tomul XIV. Litera Z, 2000.
- DLRLC = *Dicționarul limbii române literare contemporane* (sub direcția prof. univ. Dimitrie Macrea și acad. Emil Petrovici). Volumul I: A–C, 1955; volumul al II-lea: D–L, 1956;

- volumul al III-lea: *M–R*, 1957; volumul al IV-lea: *S–Z*, 1958, [București], Editura Academiei.
- DM = *Dicționarul limbii române moderne* (sub direcția prof. univ. D. Macrea) [București], Editura Academiei, 1958.
- DN³ = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei, 1978.
- DOOM² = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită (coordonator: Ioana Vintilă-Rădulescu), București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- DOOM³ = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită (coordonator: Ioana Vintilă-Rădulescu), București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.
- DSL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Minerva, 2001.
- ICSO¹ = Ana-Maria Barbu, Blanca Croitor, Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, Carmen-Ioana Radu, Monica Vasileanu, *Inventar de cuvinte și sensuri noi atestate în mediul online (ICSO¹)*, București, Editura Academiei Române, 2020.
- MDA = *Micul dicționar academic*, 4 vol. (redactori responsabili: Acad. Marius Sala și Ion Dănăilă; lucrarea a fost începută sub conducerea Acad. Ion Coteanu), București, Editura Univers Enciclopedic, Volumul I: *A–C* (2001); volumul al II-lea: *D–H* (2002); volumul al III-lea: *I–Pr* (2003); volumul al IV-lea *Pr–Z* (2003).
- MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum, 2000.
- Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Șăineanu 1929 = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, a opta edițiune, revăzut și adăugit la ediția VI-a, Ortografia Academiei Române, [Craiova], Editura Scrisul Românesc, ed. a VI-a, 1929.
- Volceanov 2007 = George Volceanov, *Dicționar de argou al limbii române*, București, Editura Niculescu, 2007.

BIBLIOGRAFIE

- Carabulea 1983 = Elena Carabulea, *Aspecte ale trunchierii cuvintelor în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1983, nr. 6, p. 517–523.
- DSL = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.
- Dinică 2013 = Andreea Dinică, *Compounding*, în Gabriela Pană Dindelegan, (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press, 2013.
- FCLR 2015 = Marina Rădulescu Sala (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română*, IV, *Derivarea nominală și adverbială*, Partea 1, București Editura Academiei Române, 2015.
- Pană Dindelegan 2022 = Gabriela Pană Dindelegan, *Acronime* (în acest număr).

DERIVATION AND COMPOUNDING IN DOOM³

(Abstract)

In this article we research the productivity of derivation and compounding in contemporary Romanian, based on the 3rd edition *The Orthographic, Orthoepic and Morphologic Dictionary of Romanian* (DOOM³). We selected the words which were newly introduced in this edition and were not registered in other dictionaries or borrowed from other languages, and the resulted inventory comprises approximately 950 words. 488 of them were derived and 464 were formed by compounding, therefore both processes are both equally productive. The suffixes account for 85% of the derived words, therefore they are more productive than the prefixes. With respect to compounding, the most productive pattern is with neo-classical compounding elements, of Greek or Latin origin, with 70% of the total number of compound words, and the large majority of them (95%) are attached before the base word.

Cuvinte-cheie: derivare, compunere, sufixe, prefixe, elemente de compunere.

Keywords: derivation, compounding, suffixes, prefixes, neo-classical compounds.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Andreea Dinică

VARIAȚIA ADVERBIALĂ ÎN DOOM³

Obiectul cercetării de față îl reprezintă înregistrarea și clasificarea tipurilor de situații în care sunt implicate adverbe sau locuțiuni adverbiale în privința cărora apar, în cel mai recent dicționar normativ al limbii române (DOOM³), diferențieri în raport cu lucrările similare care l-au precedat – principalul reper în această comparație constituindu-l ediția anterioară a aceluiași dicționar, DOOM².

Demersul comparativ pe care l-am întreprins a fost ghidat după un sistem foarte transparent de marcare grafică a modificărilor, în sensul folosirii simbolului + pentru marcarea diferențelor de inventar (unități nou introduse) și a simbolului ! pentru marcarea diferențelor de tratare normativă (schimbare în raport cu recomandările din DOOM²). Pe baza acestui sistem de codificare, cifrele obținute în domeniul adverbului sunt semnificative: 372 de unități noi și 95 de unități la care au intervenit modificări în normă.

În ciuda faptului că trăsătura cea mai izbitoare a DOOM³ este – pe ansamblul acestei lucrări – introducerea unui număr mare de elemente străine (cu precădere cuvinte și locuțiuni din limba engleză) neadaptate, numărul elementelor noi înregistrate în DOOM³ cu indexarea morfologică „adv.” nu se datorează atât unei diferențe propriu-zise de inventar, cât unei reindexări, în sensul indicării unei funcționări adverbiale pentru intrări lexicografice care în DOOM² nu aveau această indexare.

Elementele noi reperabile la nivelul intrărilor în care apare indexarea morfologică „adv.” sunt, ca atare, clasificabile în funcție de nivelul la care se situează modificările:

a) elemente lexicale care constituie **împrumuturi recente** (sau care, eventual, circulau de mai multă vreme în limba română, fără a fi fost consemnate), pentru care se reglementează acum **aspecte care țin mai ales de grafie**: împrumuturi din engleză (cele mai numeroase, din toate domeniile de activitate), din italiană (în special din terminologia muzicală), din franceză și din latină (cu precădere din terminologia juridic-administrativă);

b) adverbe și locuțiuni adverbiale, cu circulație mai ales în registrul popular, care nu fuseseră înregistrate anterior (ex. *acuși*, *pe alocuri* etc.);

c) forme adverbiale rezultate din conversiunea unui adjectiv și / sau substantiv, departajate prin indexare numerică (ex. *adecvat*¹ adj., *adecvat*² adv.) și devenite astfel intrări lexicografice autonome, marcate cu simbolul +: *+adecvat*² adv. În astfel de situații se indică, uneori, și tipul de context specific pentru funcționarea adverbială;

d) unități al căror statut a fost precizat în mod special, în scopul evitării confuziilor de încadrare morfologică (ex. *alături de* adv. + prep.);

e) unități în privința cărora s-au operat diferențieri de tratare lexicografică, de tipul separării (după criteriul morfologic) unei singure intrări în două intrări distincte (indexate diferit), ca în cazul intrării *all right* loc. adj., loc. adv., interj. din DOOM² – separate în DOOM³ în: *all right*¹ loc. adj., loc. adv. și *all right*² interj.

Prin cercetarea intrărilor lexicografice indexate „adv.” și marcate cu cele două simboluri menționate mai sus (+ și !), ne propunem să urmărim tipurile de modificări intervenite în intervalul de peste 15 ani care separă DOOM² de DOOM³; la această orientare a cercetării vom adăuga, însă, o încercare de a repera și clasifica variațiile care apar în interiorul celei din urmă lucrări normative.

1. ASPECTE ALE VARIAȚIEI UNITĂȚILOR LEXICALE DIN CLASA ADVERBULUI ÎN RAPORT CU EDIȚIA PRECEDENTĂ A DOOM

1.1. Diferențe de inventar. Diferențele de inventar se explică, așa cum am notat deja, printr-o permisivitate foarte specifică față de „unități” (în sensul de intrări lexicografice) neadaptate la sistemul limbii române. Absența adaptării este transparentă în păstrarea grafiei din limba de origine; păstrarea nemodificată a formelor lingvistice străine implică, firește, absența adaptării morfologice și se asociază cu ceea ce ar putea fi caracterizat ca o pseudoadaptare fonetică, în sensul indicării unei pronunțări redată cu mijloacele grafice ale limbii române literare (la care se adaugă câteva semne speciale, cum ar fi semnele de „scurtime” folosite pentru a indica natura semivocalică în cazul grafemelor pentru vocale – *î* pentru *i* semivocalic, *ș* pentru *u* semivocalic –, semne aproximative pentru vocale inexistente în sistemul fonologic românesc sau semnul de nazalitate; v. în special **1.1.1.4.**).

1.1.1. Împrumuturi

1.1.1.1. Împrumuturi din engleză. Majoritatea covârșitoare a intrărilor lexicografice noi din DOOM³ o constituie cuvintele și sintagmele preluate ca atare din limba engleză, din rândul cărora am identificat diverse unități încadrate în clasa lexico-gramaticală a adjectivului, respectiv a adverbului:

– cuvinte propriu-zise: *casual, contactless, indoor, raw, safe, smart, sorry, topless, trendy, vintage, wireless*;

– sintagme de diferite tipuri (reduplicare, juxtapunere sau combinare prepozițională): *fifty-fifty, all-right, face to face*.

Dintre acestea, *all-right, fifty-fifty, indoor* și *topless* fuseseră înregistrate și în ediția precedentă a DOOM, dar cu indicații lexico-gramaticale diferite:

– fie fuseseră considerate doar adjective invariabile, nu și adverbe (etichetă morfologică adăugată în ediția actuală): *indoor, topless*;

– fie fuseseră înregistrate doar ca adverbe, nu și ca adjective invariabile (așa cum se procedează în ediția actuală): *fifty-fifty*;

– fie se contopiseră într-o singură intrare indexări pentru clase morfologice extrem de diferite, ca în cazul lui *all-right*, care apărea cu 3 etichete gramaticale:

locuțiune adjectivală, locuțiune adverbială și interjecție – în timp ce ediția actuală aduce inovația separării în două intrări, una pentru interjecție (*all-right*¹) și cealaltă pentru cele două clase între care tranziția prin conversiune este extrem de frecventă în română, în speță locuțiunea adjectivală și adverbială (*all-right*²).

În privința glisării între valoarea adverbială și cea adjectivală, DOOM³ aduce inovația introducerii unor contexte sintactice minimale, apte să ilustreze diferențierea dintre uzul adjectival și cel adverbial¹ – cum se întâmplă în cazul anglicismului *casual*: *ținute casual* față de *a fi îmbrăcat casual*.

1.1.1.2. Împrumuturi din italiană. La italianismele prezente și în edițiile anterioare ale DOOM, DOOM³ adaugă o serie de unități din terminologia gastronomică, precum *dente* (*al ~*) (it.; loc. adj., loc. adv.). Majoritatea elementelor la care au intervenit modificări – în special în sensul precizării categoriei lexicogramaticale din care fac parte, mai exact al indicării unei diversificări de funcționare (nu numai adverb, ci și adjectiv sau substantiv, după caz) – aparțin terminologiei muzicale: ex. **comodo** (muz.) (it.) adv., **fortissimo** (it.) adv. (*a executat ~*); abr. *ff* (cf. și *fff*, *ffff*, *fffff*), **decrescendo**¹ (it.) (desp. *de-cres-*) adv., **furioso**¹ (it.) (muz.) [*s* pron. *z*] (desp. *-rio-*) adv., **vibrato**¹ (it.) adv., **sotto-voce** (it.) adj. invar., adv., **staccato**¹ (muz.) (it.) adj. invar., adv., **tutti** (muz.) (it.) adv., s. n. pl., **lento** (muz.) adj. invar., adv.). În mod excepțional apar elemente italiene recente din terminologia economică: **pari** (*al ~*) (it.) loc. adj., loc. adv.

1.1.1.3. Împrumuturi din latină. DOOM³ conține extrem de puține cazuri de lărgire a inventarului prin introducerea unor cuvinte sau locuțiuni latine care să fi lipsit din edițiile anterioare; cele mai multe inovații constau în marcarea funcționării adverbiale a unor sintagme, în diverse limbaje de specialitate: *anno Domini*, *ante-mortem*, *bono* (*pro ~*), *capita* (*per ~*), *contrario* (*per a ~*), *ex ante*, *exempli gratia*, *ex post*, *expressis verbis*, *extenso* (*in ~*), *extremis* (*in ~*), *horribile dictum*, *id est*,

¹ Pe baza corpusului roTenTen am urmărit care dintre unitățile înregistrate în acest paragraf funcționează ca adverbe în limba actuală. Nu am găsit atestări pentru toți termenii, iar pentru cei identificați, frecvența utilizării adverbiale este foarte scăzută (redușă uneori la un singur tip de context). Indicăm aici câte un context pentru fiecare dintre unitățile identificate în urma interogării corpusului:

„are program scurt și se îmbracă **casual** (angajații pot veni îmbrăcați mai lejer, purtând jeansi, tricouri, hanorace, teneși)” (hotnews.ro)

„profitul să-l **împărțim fifty-fifty**” (welcome.ro)

„Cei care se **alimentează raw** au tendința de a avea corpuri suple” (medguru.ro)

„**mănânci safe** și ai wireless ieftin” (tedoo.ro)

„actrița în vârstă de 38 de ani a **apărut topless** într-o reclamă” (hotnews.ro)

„e musai să fii beautiful și sexy, să te **îmbraci trendy**” (hotnews.ro)

„ne mișcăm în ambele direcții ale axei timpului, **purtăm vintage**, dar și materiale cu leduri luminoase” (psychologies.ro)

„vă permite să **redați wireless** muzica” (re-store.ro)

Pe lângă datele oferite de corpusul menționat, am identificat pe internet și următorul exemplu:

„Plătește **contactless** cu telefonul mobil” (bancatransilvania.ro)

În cazul unei singure unități împrumutate din engleză și considerate adverb, valoarea reală din contextul de ocurență (adjectiv / adverb) nu este foarte clară – este vorba despre *next*.

intestato (ab ~), *laude* (cum ~), *magna cum laude*, *pedes* (per ~), *personam* (in ~), *plano* (de ~), *rem* (in ~), *summa cum laude*, *tale quale*, *valorem* (ad ~), *voce* (sub ~), *volens nolens/nolens volens*.

La nivelul lărgirii informațiilor prezente în intrări se situează indicarea abrevierii pentru anumite sintagme (ex. *anno Domini*, abr. *a.d.*, *id est*, abr. *i.e.*, *sub voce*, abr. *s.v.*).

Pentru unele sintagme a fost adăugată, pe lângă abrevierea uzuală, indicarea pronunțării, eventual a silabației (*exempli gratia* [x, ti pron. rom. gz, ți] (desp. -ti-a); abr. *e.g.*).

Sunt modificate, de asemenea, opțiuni de redare grafică a anumitor sintagme latinești (este vorba în mod special de folosirea cratimei): în timp ce DOOM² admite variația liberă în scrierea cu sau fără cratimă a unor sintagme latine *ad hoc*, *ad interim* DOOM³ reține numai scrierea cu cratimă: *ad-hoc*, *ad-interim*.

1.1.1.4. Împrumuturile din franceză sunt mai puțin numeroase, dar există totuși câteva unități preluate ca atare din această limbă, care funcționează (și) ca adverbe: **jeun** (à ~) [pron. *ajön*], **lettre** (**avant la** ~) [pron. *avälaletr*], **pair** (**au** ~) [pron. *oper*], **passant** (**en** ~) [pron. *ã pasã*], **tête-à-tête**¹ [pron. *tetatet*], **fanfare** (**en** ~) [pron. *ãfãfar*]. Pentru toate împrumuturile din franceză este indicată și pronunția.

O modificare în indexarea morfologică apare în cazul lui **tête-à-tête**¹, în sensul consemnării funcționării adverbiale pentru o locuțiune care în ediția anterioară era înregistrată exclusiv ca substantiv.

1.1.2. Unități lexicale din fondul popular, regional sau familiar al limbii.

Lărgirea inventarului de adverbe și locuțiuni adverbiale din DOOM³ se datorează și introducerii în materialul normat a unor elemente care ar fi, în principiu – prin apartenența la domenii din seria „informalului” – în afara normei literare. Este vorba de elemente familiare, populare și chiar regionale. În această categorie se includ și derivatele de la teme neologice cu sufixul adverbial „popular” -*este*, precum *filosoficește* / *filozoficește*, *contabilicește*.

Pentru unii termeni, în special pentru locuțiunile din această categorie, a fost precizat explicit pentru prima dată statutul morfologic de adverb.

Au fost adăugate față de ediția precedentă (selectiv):

– adverbe simple: *acuși*, *nișel*, *nișeluș* etc.;

– adverbe compuse: *an-iarnă* (pentru că exista deja, DOOM², compusul *an-vară*), *azi-iarnă*, *azi-vară*, *bine-mersi*, *iavaș-iavaș* / *iavaș*, *iavaș*, *poate-poate*, *cap-coadă*, *repede-repejor*, *șontâc*² / *șontâc-șontâc* etc.;

– adverbe rezultate din conversiunea unui adjectiv (*adevărat*, *deschis*, *sănătos* etc.) sau substantiv (*buștean*, *cuc*, *cui*, *chitic*, *corb*, *covrig*, *dunăre*, *ferfeniță*, *fistichiu*, *foc*, *una* – din sintagma *a o ține una* (și *bună*) –, *glonț*, *grămadă*, *fuguța*, *learcă*, *liștav*, *lulea*, *mască*, *măciucă*, *mănunchi*, *măr*, *potroacă* etc.);

– locuțiuni: *a doua* etc. *oară*, *bine*, *de rău* (de ~), *blat* (pe ~), *binișorul* (cu ~), *sfântu-așteaptă* (la~), *bodaproste* (de ~), *botul calului* (la ~), *brânci* (pe ~), *claipe peste grămadă*, *chif-chif*, *daiboj* (pe ~), *de-a moaca* (pe ~), *întâiași dată*, *din*

băbăluc, la aman, cum-necum, în curmeziș, de-a curmezișul, de-a valma, la paștele cailor, pe pipăite, cu carul, de râsu-plânsu, rânduri-rânduri, râuri-râuri, pe rupte, pe la cântători, de colo-colo, pe daiboj

Este de subliniat că în această ediție sunt înregistrate adverbele provenite din conversiunea substantivelor. În afară de unitățile cu sens temporal (*luni, marțea, duminicile, nopțile* etc.), majoritatea adverbelor rezultate din conversiunea substantivelor aparțin registrului regional sau familiar, după cum se poate vedea din exemplele dea enumerate în a treia din cele patru categorii delimitate mai sus.

1.2. Diferențe de indexare

1.2.1. Cazurile de conversiune. Un caz recurent de folosire a simbolului adoptat pentru marcarea schimbărilor de normă îl constituie semnalarea prin ! a ceea ce este, de fapt, nu o modificare a normei, ci o *completare* a informației gramaticale. Este vorba de faptul că DOOM³ introduce eticheta „adv.” în intrări în care aceasta lipsea în edițiile precedente.

1.2.1.1. Adverbe provenite din adjective. O inovație notabilă a DOOM³ constă în marcarea frecventă și explicită a folosirii adverbiale a adjectivelor, altfel spus a adverbelor rezultate din conversiunea unui adjectiv – clasă reprezentată prin elemente din diferite straturi etimologice, dar în care se observă o predominanță sensibilă a neologismelor: *accelerat, acut, adecvat, adevărat, inevitabil, indubitabil, închis* (în combinație cu adjectivele care denumesc culori), *întâmplător, întreit, îndelung, larg, liniștit, lin, logic, pompiestic, preventiv, regretabil, stas* etc.

În ceea ce privește informația normativă referitoare la adverbele rezultate din acest tip de conversiune, DOOM³ atinge problema falsului acord din combinațiile unui adjectiv (sau participiu adjectival) cu un adverb rezultat din adjectiv. Sunt consemnate contextele în care apar ambiguități și confuzii:

cronic adv. (*bolnavă cronic, bolnavi cronici*)

deținut politic s. m. + adv., pl. *deținuți politic* (dar: Asociația Foștilor Deținuți Politici s. propriu f. art.)

grav² adv. (și: *bolnavi grav/grav bolnavi*)

internațional² adv. (*urmăriți ~*)

funcțional adv. (*analfabeți funcțional*)

mental¹ adv. (*debilă/debili ~*)

preventiv² adv. (*arestată/arestați preventiv*)

psihic adv. (*bolnavă psihic*)

sever¹ adv. (și: *bolnavi ~*)

social² adv. (*asistată social, asistați social*)

1.2.1.2. Adverbe provenite din substantive. În această categorie intră cazurile de folosire adverbială a numelor zilelor săptămânii (*joi, joile*) și a numelor de anotimpuri (*iernile*). Este de notat că DOOM³ indică valoarea adverbială atât pentru singularul, cât și pentru pluralul substantivelor în discuție.

1.2.2. Caracterizarea combinațiilor recurente. O tendință foarte ușor de detectat în DOOM³ este aceea de a extinde caracterizarea ca „locuțiune” a unui

număr considerabil de îmbinări de cuvinte, care în lucrările normative mai vechi nu erau înregistrate cu această etichetă. Trebuie spus că în această inovație par să se confrunte două direcții contradictorii, în sensul că tendința de a lărgi sfera de aplicare a etichetei „locuțiune” este contrabalansată de o tendință exact opusă, de a caracteriza anumite tipuri combinatorii recurente în uz ca „îmbinări libere”. Uneori criteriul diferențierii este destul de greu de identificat.

1.2.2.1. Locuțiuni adverbiale. În DOOM³ sunt etichetate ca locuțiuni adverbiale combinații de diferite tipuri; este destul de greu să se reunească o sumă de tipuri astfel etichetate în jurul unui criteriu care să dea etichetei un caracter „predictibil”, în sensul de ușor de explicat printr-un grad de coeziune internă, suficient de transparent pentru a justifica diferențierea de îmbinările libere (v. 1.2.2.2.).

Sunt destul de transparente criteriile etichetării ca „locuțiune” în cazurile:

– structurilor de tip „numeral adverbial” din nomenclatura gramaticală zisă „tradițională”: *de două ori; prima data, prima oară;*

– structurilor cu formanți expresivi echivalenți cu formanții pronomelor și adverbilor nedefinite: *nu știu când, nu știu cât, nu știu cum; cine știe cât, cine știe cum, cine știe unde;* la acestea se adugă combinațiile aceluiași nedefinite expresive cu prepozițiile *de, până, pe: de nu știu când, de nu știu unde; până nu știu când, pe nu știu unde;*

– structurilor cu prepoziția *într(u): într-adevăr, într-adins;*

– structurilor cu valoare adverbială compuse din prepoziția *cu* și un nominal (primar sau rezultat din conversiune) la singular articulat: *cu frumosul, cu încetinitorul;*

– structurilor cu reduplicare: *pas cu pas, ceas de ceas;*

– structurilor cu coordonare sinonimică: *în fel și chip;*

– structurilor în care intră elemente folosite cu altă valoare morfologică decât valoarea lor primară și cu sens figurat: *din plin, la negru, la figurat.*

În multe cazuri rămâne însă greu de identificat trăsătura internă care distinge combinațiile de tipul *pe deasupra, pe alocuri* sau *de prin / din preajmă*, etichetate ca locuțiuni, de combinațiile libere enumerate sub 1.2.2.2.

1.2.2.2. Îmbinări libere. În inventarul de elemente cu valoare adverbială din DOOM³ există combinații recurente în limba română, în diverse registre stilistice, care nu au statut de locuțiune, ci sunt îmbinări libere care includ un adverb:

– (de cele mai multe ori) alături de o prepoziție: *alături de* (adv.+ prep.), *înainte de* (adv.+ prep.), *de / pe atunci* (prep.+ adv.);

– alături de o locuțiune conuncțională: *atât...cât și* (adv.+ loc. conj.);

– alături de un verb: *cât privește* (adv.+ vb.), *cum se cade* (adv. + vb.);

– alături de un alt adverb: *nici odată (nici odinioară)* (adv.+ adv.);

– alături de o locuțiune adverbială: *nici o dată (nici o singură dată)* (adv.+ loc. adv. – pentru statutul acesteia din urmă, v. paragraful precedent).

În cele trei tipuri din urmă se observă și diferențierea *grafică* asociată cu o diferențiere funcțională: în timp ce omoforme scrise legat sunt cuvinte (rezultate din compunere) cu altă funcție gramaticală (*cumsecade* adjectiv invariabil,

niciodată, *niciodinioară* adverbe de timp), variantele scrise spațiat sunt îmbinări aproximativ sinonime cu formele sudate, dar care funcționează diferit: *se poartă cum se cade* (față de *om cumsecade*), *n-a fost bolnav niciodată* (față de *nici o dată dacă citești, nu reții, nici de mai multe ori*).

2. VARIAȚIA ÎN INTERIORUL DOOM³

Variația adverbială în DOOM³ este destul de redusă; ea se înregistrează la mai multe niveluri.

2.1. Indicații de pronunțare

2.1.1. Diferențieri de tempo. În cele mai multe cazuri, variația rezultă din diferențieri la nivelul recomandărilor de rostire, asociate cu diferențieri corespunzătoare la nivel grafic. Acest tip de diversificare apare acolo unde anumite combinații cu funcție adverbială pot fi pronunțate diferit, în funcție de ritmul vorbirii. Este vorba de diferențierea între un tempo normal și un tempo rapid, asociată cu diferențierea grafică între scrierea fără cratimă și cea cu cratimă a aceleiași combinații de unități primare. În această categorie intră cazurile în care combinațiile între o prepoziție terminată în vocală și un cuvânt cu inițială vocalică permite diversificarea pronunțării între tipul cu contragere și cel fără contragere:

– hiat *e-a* / diftongul [ɛa] (sinereză) – tipul cel mai frecvent: *de abia / de-abia; pe acasă / pe-acasă; de aceea / de-aceea; de acolo / de-acolo; de acum / de-acum; de afară / de-afară; pe afară / pe-afară; pe alese / pe-alese; de altminteri / de-altminteri, de asemenea / de-asemenea; de asta / de-asta;*

– hiat *e-o* / diftongul [ɛo] (specific, în limba română, structurilor rezultate din contrageri cu sinereză): *câteodată* (tempo normal *te-o* / tempo rapid [tɛo]), *deocamdată* (tempo normal *de-o* / tempo rapid [dɛo]), *deodată* (tempo normal *de-o* / tempo rapid [dɛo]), *întreolaltă* (tempo normal *re-o* / tempo rapid [rɛo]);

– hiat *i-a* / diftongul [ia] (sinereză; elementul semivocalic poate fi absorbit în articularea consoanei precedente, atunci când aceasta este o (pre)palatală): *așa și așa / așa și-așa;*

– hiat vocală palatală–vocală centrală / dispariția hiatului prin eliziunea vocalei centrale: *bineînțeles / bine-nțeles; pe întrecute / pe-ntrecute etc.*

2.1.2. Diferențieri istorice și dialectale. Admiterea unor forme arhaice sau dialectale în varianta normată recomandată în DOOM³ duce la variații în recomandările de pronunțare (cu indicare formei marcate istoric sau stilistic).

2.1.2.1. Variante arhaice. Într-o serie de cazuri sunt admise în normă variante arhaice precum *adineaori* (învechit) – admis în variație liberă cu varianta actuală *adineaori* sau *deseară* (învechit) – admis în variație liberă cu varianta actuală *diseară*. În cazul perechii *tocmai / tocma'*, varianta cea mai veche este considerată rezultatul unei reduceri a finalei (marcate ca atare prin apostrof) și marcată stilistic ca „fam.”.

2.1.2.2. Variante dialectale. Variația de accentuare dintr-o pereche precum *coleá / cólea* este un caz de admitere în variație liberă a două pronunțări legate de preferințe dialectale.

2.2. Diferențieri morfologice. Diferențierea majoră admisă în DOOM³ în domeniul adverbului constă în acceptarea tuturor perechilor constituite pe baza adjoncțiunii particulei adverbiale *-a* (uneori cu indicații stilistice pentru unul din termenii perechii): *acum / acuma* (pop., fam.), *așijderea / așijderi* (înv.), *atât / atâta*, *atunci / atuncea*, *nicăieri / nicăierea*, *pururi / pururea*.

O diferențiere mult mai puțin sistematică este aceea conținută în variația liberă *pe înserat / pe înserate*, în care supinului inclus în locuțiune i se admite variația morfologică (neobișnuită pentru această formă verbală; bazată pe flexiunea participiului omonim *înserat* și raportabilă la structurile similare de tip *pe alese*, *pe tăcute*).

2.3. Diferențieri grafice. În cazul unei serii de combinații repetitive (*iavaș-iavaș / iavaș, iavaș, ușor-ușor / ușor, ușor, șontâc-șontâc / șontâc, șontâc*) și de juxtapunere antonimică (*cum-necum / cum, necum, volens-nolens / volens, nolens*), DOOM³ admite două tipuri grafice: fie cu cratimă, fie cu virgulă între cele două elemente.

3. CONCLUZII

La nivelul clasei morfologice a adverbului, diferențele dintre DOOM³ și edițiile anterioare ale aceleiași lucrări normative țin de două aspecte fundamentale:

- unul legat de o lărgire considerabilă a inventarului, ca urmare a includerii unui număr de împrumuturi recente neadaptate, în care este vizibilă predominanța împrumuturilor din engleză;
- unul legat de caracterizarea morfologică a intrărilor lexicografice, în sensul recunoașterii funcționării adverbiale a unui număr de elemente cărora în lucrările anterioare nu li se atribuia această valoare.

Din acest din urmă punct de vedere, inovația cea mai remarcabilă în DOOM³ ține nu atât de admiterea funcționării adverbiale (prin conversiune) a unor adjective (glisarea între aceste două valori fiind un fenomen extrem de activ în română), ci în indexarea ca locuțiuni adverbiale a unor variate serii de combinații recurente în limbă.

Trebuie remarcat, de asemenea, că DOOM³ rămâne o operă normativă destul de permisivă în privința variantelor marcate diacronic, diatopic și diastratic (v. **2.1.2.**). În privința recomandărilor ortoepice, permisivitatea acestei lucrări este impusă, într-un fel, de anvergura pe care o are în limba română contragerea facultativă (v. **2.1.1.**) – practic incontrollabilă istoric. Față de aceste tipuri de admitere a unor variații justificate istoric, opțiunea admiterii dubletelor grafice în cazul structurilor adverbiale repetitive (v. **2.3.**) se situează asimetric, în sensul că acordă o libertate de fluctuație într-un domeniu pur convențional.

CORPUS

roTenTen16 (<https://app.sketchengine.eu>, corpus electronic).

SIGLE

DEX 2009 – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold.

DOOM¹ – Academia Română, Institutul de Lingvistică al Universității din București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (redactor responsabil Mioara Avram), București, Editura Academiei, 1982.

DOOM² – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (coord. Ioana Vintilă-Rădulescu), ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

DOOM³ – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (coord. Ioana Vintilă-Rădulescu), ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.

ADVERBIAL VARIATION IN DOOM³

(Abstract)

In this article we investigate the aspects of adverbial variation in the the 3rd edition of *The Orthographic, Orthoepic and Morphologic Dictionary of Romanian* (DOOM³). The most remarkable innovation in DOOM³ consists not so much in the admission of the adverbial functioning (by conversion) of some adjectives (the transition between these two values is an extremely active phenomenon in Romanian), but in the indexing as adverbial phrases of various series of recurring combinations in language.

Cuvinte-cheie: adverb, conversiune, împrumuturi din engleză, variație.

Keywords: adverb, conversion, English loans, variation.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Mihaela Gheorghe

NOMINALE DEONOMASTICE ÎN DOOM³

În legătură cu raportul dintre numele proprii și numele comune (onomastice vs apelative) au existat preocupări în lingvistica românească. Unele studii abordează fenomenul în ansamblu (Barborică 1978; Ciobanu 1966; Graur 1965), se ocupă de trecerea de la nume propriu la apelativ într-un anumit câmp terminologic sau onomasiologic (Luca 2018; Nuță 1981; Pitiriciu 2004, 2010a, 2010b, 2011, 2016; Purdela-Sitaru 2008) ori au în vedere clarificări teoretice și terminologice (Răileanu 2018, 2020). Avram 1996 face o amplă analiză a instrumentelor lexicografice românești din perspectiva tratării formațiilor deonimice românești și propune soluții pentru înregistrarea corectă și completă a informației etimologice. Există și dicționare speciale, care înregistrează apelative cu bază onomastică (Mușat 2006 și Laiu-Despău 2007).

Articolul de față are în vedere o analiză a inventarului de formații nominale deonomastice din DOOM³ din perspectiva claselor de nume comune obținute de la o sursă nume propriu, din punctul de vedere al clasei onomasiologice căreia îi aparține eponimul și, într-o oarecare măsură și din perspectiva modului de formare.

1. DELIMITĂRI TERMINOLOGICE

Numele comune care au la origine un nume propriu se numesc *deonime* sau *deonomastice* (Avram 1996; Răileanu 2016; Schweickard 2010). Termenul *deonimie* desemnează procesul prin care un termen onomastic devine nume generic sau apelativ. Acesta include și *antonomaza*¹, care este o conversiune contextuală, motivată stilistic, dar include și alte mecanisme de creare a unui termen nou, mecanisme care nu presupun neapărat o relație semantică între termenul deonomastic și eponimul aferent. Cele mai multe deonime nu iau naștere prin transferul unor proprietăți ale eponimului asupra numelui comun, ci printr-un proces de atribuire a unui nume unei entități nou create (concretă sau abstractă), prin trimitere la locul de origine, la inventator sau la compania care l-a creat. Există și exemple de deonime al căror eponim nu îl desemnează pe cel care a avut o contribuție la descoperirea / crearea respectivului obiect, ci pe cel căruia i se dedică

---

¹ Antonomaza este o figură semantică ce „constă în substituirea unui nume comun (de clasă, specie) prin numele propriu al unui individ considerat reprezentativ pentru clasa respectivă” (Stoichițoiu-Ichim 2006: 329),

o descoperire sau o invenție, așadar, relația cu eponimul (cu numele propriu sursă) este adesea foarte puțin transparentă.

2. INVENTARUL DEONIMELOR DIN DOOM³

Inventarul deonomasticelor extrase din DOOM³ cuprinde atât deonime propriu-zise, formate prin conversiune sau derivare, cât și nume comune formate prin antonomază (care trimit la o caracteristică a personajului eponim).

Deși fenomenul privește și alte clase lexico-semantică (adjective, adverbe, verbe), am restrâns analiza de față la clasa substantivului. Am selectat atât numele pentru care dicționarele românești indică drept etimon un nume propriu, cât și pe cele împrumutate, dacă dicționarele din limba sursă trimit la un asemenea etimon². Am extras din DOOM³ 2277 de nominale al căror etimon direct sau indirect este un nume propriu. Pentru o mică parte dintre acestea dicționarul înregistrează numele propriu corespunzător. De altfel, după cum se arată în *Nota asupra ediției*, au fost selectate numai acele nume proprii „care au legătură cu numele comune din DOOM³ și se scriu, se pronunță sau/și se comportă din punct de vedere gramatical diferit de acestea”. (DOOM³: 11). În nota (4) de la aceeași pagină se adaugă că nu s-a avut în vedere importanța referentului, „DOOM nefiind un dicționar enciclopedic”.

Inventarul deonimelor extrase din DOOM³ a fost organizat după clasa onomasiologică a termenului nou creat și după categoria numelui de origine.

După câmpul semantic în care se încadrează deonimul, am grupat materialul lexical în treisprezece subcategorii: (1) *demonime, etnonime și politonime*, (2) *glotonime* (nume de limbi / idiomuri), (3) denumiri pentru *doctrine, concepții filosofice, teorii și adepți* ai acestora, (4) nume de *domenii științifice și de specialiști* în respectivele domenii, (5) *perioade geologice*, (6) *unități de măsură*, (7) *elemente*

---

² În privința înregistrării în dicționare a etimonului unui termen deonomastic există opinii divergente. Sala 1999 consideră că „pentru lingvistul etimolog este important deci să se stabilească sursa imediată a cuvintelor românești, etimologia directă, și nu etimonul etimonului. Etimonul etimonului este o problemă a limbii din care provine etimonul sau chiar a lingvisticii generale” (Sala 1999: 62). Mioara Avram arată că „deonomasticele au dreptul de a fi tratate lexicografic – istoric și sincron – ca orice alte cuvinte, iar istoria lor urmărită până la baza onomastică (deci dincolo de etimonul direct) este adesea fascinantă. Curiozitatea utilizatorilor de dicționare cu privire la istoria interesantă a unor asemenea cuvinte este un argument în plus ca ele să fie tratate în dicționare și ca tratarea lor să ofere informația adevărată.” (Avram 1996: 29). Purdela-Sitaru 2007 este de părere că informațiile de natură enciclopedică ar încălca dicționarele generale, însă consideră că o soluție ar fi alcătuirea unui *Dicționar românesc de deonomastică*: „În afara interesului generat de curiozitatea firească a utilizatorilor de dicționare pentru „povestea” din spatele unui deonomastic sau altul, trebuie să mai avem în vedere și criteriul comodității, acela al accesibilității la cât mai multe date referitoare la proveniența unei formații deonomastice; cititorul speră să obțină cât mai multe și exacte asemenea informații, toate prezentate într-un spațiu restrâns, dedicat tratării istorice a unor nume proprii devenite nume comune, aflate pe diverse trepte de lexicalizare” (Purdela-Sitaru 2007: 579).

naturale (elemente chimice primare, compuși chimici, minerale și roci), (8) *alimente și băuturi*, (9) *substanțe chimice și medicamente* (10) *materiale* (țesături, materii prime pentru îmbrăcăminte) și *obiecte vestimentare*, (11) *aparate, instrumente, mașini și procedee tehnice și tehnologice*, (12) *floră și faună*, (13) *tipuri umane, atitudini și comportamente*, (14) *deonime diverse*.

2.1. Demonime, etnonime și politonime

Demonimele sunt, conform definiției lexicografice, „numele sub care sunt cunoscuți locuitorii unei entități geografice distincte: țară, regiune, oraș, sat etc” (DEX). Etnonimele/politonimele³ sunt „nume de popoare”. Am identificat în DOOM³ 413 perechi de demonime și etnonime masculine și feminine și 7 termeni pentru care dicționarul nu înregistrează și un corespondent feminin (*athonit, atlant, med, mesap, râmlean, swazi, unguraș*).

2.1.1. După structura lexicală a femininelor, se disting nominalele formate cu sufixul *-că* sau *-oaică*. Din cele 180 de perechi de demonime cu această caracteristică, 116 sunt *endonime*⁴ (65% din total), însă se înregistrează și un număr semnificativ de *exonime*⁵ (64 de termeni).

Toate endonimele sunt derivate cu sufixele *-(e)an / -(e)ancă* de la un toponim (i) nume de localitate, (ii) nume de regiune istorică, (iii) nume de județ sau de la un (iv) hidronim:

(i) *abrudean/~că; albaiulian/~că, alexăndrean/~că, arădean/~că, argeșean/~că, băcăuan/~că, baimărean/~că, bârlădean/~că, bistrițean/~că, blăjean/~că, botoșănean/~că, brăilean/~că, brașovean/~că, bucureștean/~că, buhușean/~că, buzoian/~că, călărășean/~că, câmpulungean/~că, caransebeșean/~că, cernavodean/~că, clujean/~că, craiovean/~că, dornean/~că, dorohoian/~că, făgărășean/~că, fălțicenean/~că, focșănean/~că, gălățean/~că, giurgiuvean/~că, hârlăuan/~că, hârșovean/~că, hațegan/~că, horezean/~că, humorean/~că, hunedorean/~că, hușean/~că, ialomițean/~că, ieșean/~că, întorsurean/~că, jian/~că, josean/~că, lugojean/~că, medieșean/~că, mureșean/~că, năsăudean/~că, negruvodean/~că, nemțean/~că, ocnean/~că, orădean/~că, orșovean/~că, pășcănean/~că, petroșenean/~că, piteștean/~că, ploieștean/~că, prahovean/~că, rădăuțean/~că, râmnicenian/~că, râșnovean/~că, reșițean/~că, romașcan/~că, roșiorean/~că, roznovean/~că, săcelean/~că, sălăjean/~că, sânnicolean/~că, sătmărean/~că, satulungean/~că, sebeșean/~că, severinean/~că, sibian/~că, sighișorean/~că, sinăian/~că, slătinean/~că, slobozean/~că, sucevean/~că, târgoviștean/~că, târgujian/~că, târgumureșean/~că, târnăvean/~că, tecucean/~că, teleormănean/~că, timișorean/~că, toplițean/~că, trotușean/~că, tulcean/~că, turdean/~că, turnean/~că, vasluiian/~că, zălăuan/~că, zimnicean/~că;*

³ Pentru distincția etnonim/politonim, v. Nedelcu 2019: 529.

⁴ Endonim este numele folosit de un grup etnic pentru identificarea sa ori numele care este folosit de un grup etnic pentru a denumi o entitate geografică locuită de acel grup etnic (DEX).

⁵ Exonim este numele sub care este cunoscut un grup etnic sau o entitate geografică locuită de un grup etnic de către cei din afara acelui grup etnic (DEX).

(ii) *ardelean/~că, basarabean/~că, bănățean/~că, bucovinean/~că, crișean/~că, dobrogean/~că, maramureșean/~că, moldovean/~că, moroșan/~că, muntean/~că, oltean/~că, regățean/~că, transilvănean/~că, unguorean/~că;*

(iii) *bihorean/~că, dâmbovițean/~că, doljean/~că, harghitean/~că, ilfovean/~că, mehedințean/~că, timișean/~că, vrâncean/~că.*

(iv) *dâmbovițean/~că⁶, dunărean/~că, someșean/~că.*

În clasa endonimelor există un singur etnonim: *român/româncă*, pentru care dicționarul înregistrează și formele diminutive: *românaș / româncuță*.

Exonimele masculine de sub (v–vii) sunt fie derivate, fie împrumutate din limba franceză, sârbă⁷, ucraineană⁸ sau slavonă⁹, însă perechile lor feminine sunt toate derivate cu sufixele *-(e)ancă* (v) sau *-oaică* (vi). Pentru discuția despre numele de locuitori și variația *-ă/-că*, v. Nedelcu 2019: 532 și Zafiu 2001: 7.

Sub (v) și (vi) am grupat etnonimele¹⁰, iar sub (vii) demonime care provin de la nume de orașe, regiuni (istorice sau contemporane) sau continente.

(v) *algerian/~că, argentinian/~că, armean/~că, belgian/~că, bolivian/~că, brazilian/~că, canadian/~că, egiptean/~că, elvețian/~că, estonian/~că, etiopian/~că, indian/~că, irakian/~că, iranian/~că, israelian/~că, istroromân/~că, italian/~că, lipovean/~că, lituanian/~că, macedonean/~că, macedoromân/~că, machedon/machedoancă, meglenoromân/~că, mexican/~că, muntenegrean/~că, nord-coreean/~că, norvegian/~că, palestinian/~că, sud-african/~că, sud-coreean/~că, tunisian/~că, ucrainean/~că;*

(vi) *arab/arăboaică, bulgar/bulgăroaică, ceh/cehoaică, chinez/chinezoaică, englez/englezoaică, francez/franțuz/franțuzoaică, neamț/nemțoaică, rus/rusoaică, sârb/sârboaică, spaniol/spanioloaică¹¹, șvab/șvăboaică, tătar/tătăroaică, turc/turcoaică, ungur/unguroaică;*

(vii) *african/~că, american/~că, asirian/~că, australian/~că, belgrădean/~că, budapestan/~că, chișinăuian/~că, corsican/~că, european/~că, nord-african/~că, nord-american/~că, parizian/~că, răsăritean/~că, sud-american/~că, țarigrădean/~că, zaporojean/~că.*

2.1.2. Demonimele cu femininul în *-ă* reprezintă 56% din totalul de 420 de perechi înregistrate în DOOM³. Aproape toate – 231 de perechi – sunt exonime, numai 4 sunt endonime¹²: *moldovalah/~ă, mangaliot/~ă, sinaiot/~ă* și *valah/~ă*.

⁶ Eponimul numelui *dâmbovițean* poate fi atât județul Dâmbovița, cât și hidronimul omonim.

⁷ *sârb* (v. DEX)

⁸ *șvab* (v. DEX)

⁹ *machedon, neamț, ungur* (v. DEX)

¹⁰ Cu excepția perechilor *istroromân/~că, lipovean/~că, macedoromân/~că, machedon/machedoancă, meglenoromân/~că*, toate celelalte formații pot fi considerate politonime.

¹¹ Există și forma *spaniolă*, în variație liberă cu *spanioloaică*, v. Nedelcu 2019: 532 ș.u. pentru rezultatele unei anchete asupra uzului variantelor de acest tip.

¹² Situația lui *moldovalah* și *valah* este specială, pentru că acestea sunt endonime *exogene* (nume atribuite de străini locuitorilor unui teritoriu). *Sinaiot* și *mangaliot* sunt însă singurele endonime

După modul de formare, majoritatea exonimelor sunt împrumuturi din franceză (viii–ix), dar se înregistrează și împrumuturi din italiană (*austriac, calabrez, castilian, danez, londonez, maltez, tirolez*), rusă (*belarus, ciuvaș, kalmâc, kazah, prusac, tadjic, turkmen, uzbek*), engleză (*capverdian, elamit, lesothian, maldivian*), latină (*german, maur, roman, spartan, trac*), ucraineană (*mazur*), maghiară (*maghiar*), spaniolă (*mallorquin*), turcă (*cerchez, găgăuz*), sârbă (*sloven*).

(viii) etnonime de origine franceză: *afgan, aheean, akadian, andorran, angolez, azer, bosniac, cambodgian, camerunez, cehoslovac, centrafrican, ceylonez, chilian, cipriot, congolez, croat, dominican, djiboutian, ecuadorian, etrusc, fenician, fijian, finlandez, flamand, georgian, gabonez, hawaiian, hindus, hondurian, irlandez, incaș, indian, iordanian, islandez, iugoslav, jamaican, japonez, javanez, kârgâz, kurd, kuweitian, laoțian, lapon, leton, levantin, liberian, lituanian, malaez, malawian, malaysian, malgaș, malian, marocan, maur, mauritanian, mauritian, melanezian, micenian, micronezian, mohican, mongol, neerlandez, olandez, otoman, persan, peruvian, polonez, portorician, portughez, prusian, qatarez, rhodesian, samoan, saudit, senegalez, sirian, slovac, spaniol, sudanez, tanzanian, thailandez, tibetan, togolez, ugandez, valon, venezuelean, yemenit, zambian;*

(ix) demonime de origine franceză care provin de la nume de orașe, regiuni (istorice sau contemporane) sau continente: *alsacian, amazonian, andaluz, asiatic, aquitan, aragonez, arameean, ardenez, atenian, basc, bizantin, bordelez, breton, bruxellez, cairot, caldeean, caucazian, caraib, cartaginez, catalan, corintian, cracovian, dalmat, florentin, friulan, lesbian, lombard, maastrichtian, madrilen, maghrebian, moscovit, napolitan, piemontez, sahelian, savoiard, saxon, scandinav, siberian, sicilian, silezian, sofiot, toscan.*

Demonimele de sub (x–xi) sunt indicate în DEX ca derivate cu sufixul *-ez* sau *-an* de la un toponim. Sub (x) am grupat etnonime, iar sub (xi) demonime formate de la un toponim regional:

(x) *bavarez, bengalez, birman*¹³, *burundez, columbian, coreean/ă, costarican/ă, cuban/cubanez/ă*¹⁴, *filipinez, galilean, ghanez, guatemalez, guineean, haitian, ivorian, kenyan, kiribatian, kittsian, kosovar, latin, liechtensteinian, luxemburghez, mayaș, mesopotamian, mozambican, namibian, nicaraguan, nigerian, nord-vietnamez, pakistanez, palauan, panamez, papua-neoguineean, paraguayean, patagonez, peruan, rwandez, salvadorian, sanmarinez, sârbo-croat, scoțian, seychellez, sierraleonez, somalez, srilankez, sud-vietnamez, suedez, surinamez, taiwanez, traco-dac, trinidadian, troian, uruguayean, vietnamez, zairez.*

(*endogene*) care nu sunt formate cu sufixul *-ean*, ci cu sufixul *-ot*, prezent numai la exonimele: *cairot, cipriot, sofiot, tokiot.*

¹³ Acest demonim este creat prin derivare regresivă de la *Birmania*.

¹⁴ Pentru unele etnonime masculine se înregistrează și dublete. V. și *francez/franțuz* și *peruan/peruvian*.

(xi) *berlinez, bostonian, brasilian, campanian, galician, galițian, kievean, manciurian, marsiliez, milanez, newyorkez, nicosian, praghez, saigonez, sevillan, tokiot, venețian, vienez.*

2.1.3. O subclasă de deonime legată într-o oarecare măsură de clasa demonimelor este cea a numelor de dansuri. Eponimele acestora sunt autohtone sau străine. Cele autohtone atașează etnonimului mărcile sufixale *-a, -ca, -easca*: *abrudeanca, ardeleanca, brăileanca, drăgaica, hațegana, jiana, jianca, jieneasca, lugojeana, moldoveneasca, munteneasca, mureșeasca, ostroveanca, someșeana*. Două nominale sunt încadrate la clasa masculinelor: *jianul* și *săbărelul* < Sabar (afluent al Argeșului).

Numele de dansuri ale altor comunități și popoare se diferențiază formal în funcție de modul de formare. Cele derivate în română au aceleași mărci sufixale cu ale numelor de dansuri autohtone¹⁵: *armeneasca, arnăuțeasca, ungureasca, zaporojeanca*. Cele împrumutate au formă nearticulată: *alemandă* < Allemagne, *anglaise* < Engleterre, *aragoneză* < Aragon (provincie în Spania), *calipso* < Calipso, *charleston* < Charleston (oraș în SUA), *conga* < Congo, *cracoviană* < Cracovia, *ecoseză* < Ecosse (Scoția), *foxtrot* < Harry Fox (actor de vodevil), *habaneră* < Havana (Cuba), *horodinka* < Horodenka (oraș în Ucraina), *landler* < Landel (district din Austria), *malagueña* < Malaga, *mazurcă* < Mazuria (Polonia), *pavană* < Padova (Italia), *polcă* < Polonia, *poloneză* < Polonia, *siciliană* < Sicilia.

2.2. Glotonime

Am identificat în DOOM³ 86 de intrări reprezentând nume de limbi și idiomuri, toate provenite de la etnonime: *afgană, akadiană, alsaciană, amharică, arabă, aramaică, armeană, asiriană, azeră, bască, bengali, birmană, bretonă, bulgară, castiliană, cehă, cercheză, chineză, ciuvașă, coreeană, croată, dakota, dalmată, daneză, egipteană, elamită, engleză, estoniană, etiopiană, etruscă, feniciană, franceză, friulană, germană, hawaiiană, hindi, hindustani, irlandeză, islandeză, istroromână, italiană, japoneză, kalmâcă, laponă, letonă, lituaniană, macedoneană, macedoromână, maghiară, malaeză, malgașă, malteză, marocană, maya, meglenoromână, mesapică, miceniană, neerlandeză, neogreacă, norvegiană, olandeză, persană, portugheză, română, samoană, sârbă, sârbo-croată, seychelleză, siriacă, slovacă, slovenă, somali, spaniolă, suedeză, swazi, tibetană, toscană, tracă, turcă, turkmenă, ucraineană, uzbekă, valonă, vietnameză.*

Un caz particular este *esperanto*, care provine de la pseudonimul *dr. Esperanto* al filologului polonez L.L. Zamenhof (Laiu-Despău 2007: 93).

2.3. Doctrine, teorii și adepți

Deonimele care desemnează doctrine, teorii, concepții filosofice se caracterizează formal prin prezența sufixului neologic foarte productiv *-ism*¹⁶ atașat unui derivat

¹⁵ Face excepție *sârbă*, pe care DEX îl consideră de asemenea derivat.

¹⁶ Excepție fac deonimele *latinomanie* < (America-)Latină și *utopie*, care provine de la titlul lucrării lui Thomas Morus, *Utopia*.

care îl denumește pe adeptul acelei doctrine: *husitism* < Jan Hus, *lancasterianism* < Joseph Lancaster, *lassalleanism* < Lassalle, *lesbianism* < Lesbos, *luteranism* < Luther, *mahomedanism* < Mahomed, *malthusianism* / *neomalthusianism* < T Malthus (cleric și economist britanic), *panromânism* < România sau atașat direct numelui propriu: *budism* < Budha, *calvinism* < Calvin, *cartezianism* < Cartesius (Descartes), *darwinism* / *neodarwinism* < Darwin, *epicurism* < Epicur, *freudism* < Sigmund Freud (psihanalist), *hegelianism* / *neohegelianism* < Hegel, *hinduism* < Induștan (cf. Șăineanu s.v.), *iacobinism* < lat. *Jacobinus* (Jacob), *iezuیتism* < Iesus (Isus), *islamism* < Islam, *jainism* < Jinna (învingătorul), *jansenism* < Jansénius (teolog olandez), *junimism* < Junimea, *kantism* / *kantianism* / *neokantianism* < Kant, *keynesism* < Keynes, *lamarckism* < Lamarck, , *maoism* < Mao Tzedun, *marxism-leninism* < Marx și Lenin, *marxism* / *neomarxism* < Marx, *mesianism* < Mesia, *miciurism* < Miciurin, *neptunism* < Neptun, *pavlovism* < I. P. Pavlov, *platonism* / *neoplatonism* < Platon, *plutonism* < Pluton, *proudhonism* < Pierre Joseph Proudhon, *(sado-)masochism* < (Sade +) Sacher-Masoch, *talmudism* < Talmud, *utopie* / *utopism* < *Utopia*, *voltairianism* < Voltaire, *zoroastrism* < Zoroastru (Zarathustra).

Numele de adepți ai unor doctrine, teorii, grupări prezintă frecvent sufixul neologic *-ist*, caracterizat de asemenea printr-o mare productivitate: *bernsteinist* < Bernstein, *budist* < Budha, *darwinist* < Darwin, *dinamovist* < Dinamo, *eterist* < Eteria, *grevist* < Place de Grève (Paris), *jansenist* < Jansénius (teolog olandez), *junimist* < Junimea, *maoist* < Mao Tzedun, *marxist-leninist* < Marx și Lenin, *marxist* / *neomarxist* < Marx, *miciurist* < Miciurin, *proudhonist* < Pierre Joseph Proudhon, *rapidist* < Rapid (echipă), *(sado-)masochist* < (Sade +) Sacher-Masoch, *satanist* < Satana, *sionist* < Sion (colină în Ierusalim), *Talmudist* < Talmud. Se înregistrează însă și alte mărci derivate¹⁷: *-(i)an*, *-it*, *-ot*, *-man*: *adamit* < Adam, *cartezian* < Cartesius (Descartes), *cirenaic* < Cirene, *epicureu* < Epicur, *hughenot* < Hugues Besancon (om politic elvețian), *hegelian* / *neohegelian* < Hegel, *husit* < Jan Hus, *iacobin* < *Jacobinus* (Jacob), *iezuیت* < Iesus (Isus), *israelit* < Israel, *kantian* / *neokantian* < Kant, *lamarckist* < Lamarck, *lancasterian* < (Joseph) Lancaster, *latinoman* < (America-)Latină, *lesbiană* < Lesbos, *luteran* < Luther, *mafiot* < Mafia, *mahomedan* < Mahomed, *malthusian* < T Malthus (cleric și economist britanic), *neomalthusian* < Malthus, *pavlichian* < apostolul Pavel, *plutonian* < Pluton (zeu), *prerafaelit* < Rafael.

Un procedeu destul de productiv este și compunerea cu sufixoidele *-fil* / *-fob*: *anglofil* < *Anglia*, *rusofob* < Rusia sau cu prefixoidele *pro-* / *anti-*: *proamerican*, *proeuropean* / *antisovietic*, *antiputinist*.

Ca și în cazul demonimelor, aceste substantive primesc și sufixe moționale (cele mai numeroase prezintă sufixul *-a*, dar se înregistrează și sufixul *-că*: *pavlichiană*/*pavlichiancă*).

¹⁷ Multe sunt împrumutate din limba franceză, însă există și creații românești, v. *dinamovist*, *junimist*, *rapidist*. Interesantă este seria de termeni de origine turcă, în care se regăsesc patru variante derivate de la același eponim: *pazvangiu* / *pazvant* / *pazvantlâu* / *pazvantoglu* < Pazvantoglu (Pazvan-Oglu) Pazvante.

Se înregistrează în această clasă și două deonime formate direct din numele propriu: *bogomil* < Bogomil și *calvin* < Calvin.

Înrudite onomasiologic cu nominalele de mai sus sunt și deonimele care desemnează tipare comportamentale. Eponimele lor sunt aproape exclusiv antroponime: *bovarism* < (madam de) Bovary (personaj), *dandism* < Dandy (hipocoristic de la Andrew), *donjuanism* < Don Juan, *donquijotism* < Don Quijote, *huliganism* < Patrick Hooligan (tâhar irlandez), *machiavelism* / *machiaverlâc* < Machiavelli, *manilovism* < Manilov (personaj literar), *mecenat* < Mecena (om politic roman), *miticism* < Mitică, *narcisism* < Narcis, *onanie* / *onanism* < Onan (personaj biblic), *sadism* < Sade, *safism* < Safo (poetă), *șovinism* < N. Chauvin, *tartuffism* < Tartuffe, *rodomontadă* < Rodomonte (rege din Alger, personaj din poemul Orlando). Câteva însă derivă și de la toponime: *boemă* < Boemia, *gasconadă* < Gascogne (provincie în Franța), *sodomie* < Sodoma (toponim) sau de la demonime: *canibalism* < Caniba (populație din Caraibe).

O caracteristică a acestei subcategorii este relația pe care o stabilesc acești termeni cu numele proprii. Unele sunt în relație cu deonime propriu-zise, de tipul *malagambist* < Sergiu Malagamba (baterist, pionier al jazzului), *stahanovist/ă* < Alexei Stahanov (muncitor ucrainean), altele sunt în relație cu nume proprii utilizate metonimic: *adonis* < Adonis, *amazoană* < Amazon, *antihrist* < Antihrist, *apolo* < Apollo, *argus* < Argus, *arlecchin* < Arlecchino, *asasin* < Hashishin (sectă musulmană), *bacantă* < Bachus, *barbă-albastră* < Barbă-Albastră (personaj), *boem* < Boemia, *cabotin* < Cabotin (comediant ambulant), *caiafă* < Caiafa, *casanova* < Casanova, *colombină* < Colombina, *cosânzeană* < Cosânzeana, *cunctator* < Cunctator (om politic roman), *cupidon* < Cupidon, *dandy* < Dandy (hipocoristic de la Andrew), *donjuan* < Don Juan, *donquijote* < Don Quijote, *dulcinee* < Dulcinea (personaj), *egerie* < Egeria (personaj mitologic), *epigon* < Epigon, *făt-frumos* < Făt-Frumos, *flaimoc* < dr. Flaimuc (personaj burlesc), *flămânzilă* < Flămânzilă, *harpagon* < Harpagon (personaj), *huligan* < Patrick Hooligan (tâhar irlandez), *iudă* < Iuda, *mecena* < Mecena (om politic roman), *megeră* < Megara (personaj mitologic), *mesalină* < Mesalina (împărăteasă), *mirmidon* < Myrmidon (fiul lui Zeus), *mitică* < Mitică, *moloh* < Moloh (personaj mitologic), *păcală* < Păcală, *pepelea* < Pepelea, *quisling* < Quisling (om politic norvegian, care a colaborat cu fasciștii), *satană* < Satana, *satir* < Satyri (personaj mitologic), *sfînx* < Sphinx (personaj mitologic), *sibilă* < Sybilla, *șovin* < N. Chauvin, *stentor* < Stentor, *tândală* < Tândală, *țândărică* < Țândărică, *vestală* < Vesta (zeiță).

S-a arătat că procesul de conversiune a numelui propriu la numele comun se produce în diferite grade, „criteriile de delimitare utilizate nefiind de natură exclusiv sintactică (absența sau prezența determinanților), ci, mai ales, de ordin pragmasemantic (interpretarea implică sau nu referențială inițial; caracterul particular ori general al proprietăților atribuite referențialului)” (Miron-Fulea 2002: 337). Se consideră chiar că „ori de câte ori interpretarea unei construcții necesită recursul la referențialul inițial al

numelui propriu, nu poate fi invocată transformarea propriu > comun. În schimb, dacă purtătorul inițial al numelui propriu nu intervine sub nici un aspect al său în procesul interpretativ al construcției, aici suntem în prezența unei treceri din clasa numelor proprii în cea a numelor comune” (Miron-Fulea 2002b: 353). Lupu 2010 afirmă că „termenii se îndepărtează de referent în grade diferite”, responsabil pentru acest fapt fiind „gradul de cunoaștere a termenului respectiv, precum și nivelul de cunoștințe extralingvistice de care dispune vorbitorul”. Un argument în favoarea acestei gradări este, în opinia autoarei, oscilația între scrierea cu majusculă sau cu minusculă a termenilor deonomastici de acest tip (Lupu 2010: 278).

2.4. Domenii științifice și specialiști

Și această subcategorie de deonime are un mare potențial productiv, ca și categoria anterioară. Se creează perechi de termeni cu sufixele *-ist* / *-log* pentru numele de specialist, respectiv *-ism*, *-istică*, *-logie*, pentru domeniu: *africanist/ă africanolog/ă, africanoloagă // africanistică / africanologie* < Africa, *bizantinist / bizantinolog // bizantinism / bizantinistică / bizantinologie* < Bizanț (Byzantium / Constantinopol), *elenist / elenistică* < Elada, *eminescolog / eminescianism / eminescologie* < Eminescu, *indianist/ă // indianism / indianistică* < India, *italienist // italianism / italianistică* < Italia, *latinist // latinism* < Latium, *romanist/ă // romanistică* < Roma, *românist/ă // românistică* < România, *sinolog/ă // sinologie* < Sina (China), *tracolog*¹⁸ // *tracologie* < Tracia.

2.5. Perioade geologice

DOOM înregistrează 56 de intrări care desemnează numele unor ere, perioade sau etaje geologice. Acești termeni au circulație internațională și sunt în majoritate împrumuturi din limba franceză. Numele proprii de la care provin sunt mai ales toponime care indică situl geologic precis în care s-a descoperit stratotipul aferent respectivei diviziuni. Așadar, cele mai numeroase sunt cele din categoria *oiconimelor* (i). Există însă și eponime¹⁹ care aparțin altor categorii onomasiologice: nume de regiuni (ii) și țări (iii), oronime (iv), hidronime (v) sau chiar etnonime (vi):

(i) oiconime (nume de așezări urbane sau rurale): *aalenian* < Aalen (oraș în Germania) *acheuleean* < Saint-Acheul (comună în Franța), *artinskian* < Artinsk (oraș în Rusia), *autunian* < Autun (oraș în Franța), *barremian* < Barrême (sat în Franța), *bartonian* < Barton (sat în sudul Angliei), *bathonian* < Bath (oraș în Anglia), *campanian* < Champagne (sat în Franța), *devonian* < Devon (oraș în Anglia), *dinanțian* < Dinant (oraș în Belgia), *frasnian* < Frasnes (comună în Belgia), *hauterivian* < Hauterive (oraș elvețian), *kimmeridgian* < Kimmeridge (sat în Anglia), *koblențian* < Koblenz (oraș în Germania), *kungurian* < Kungur (oraș în Rusia),

¹⁸ Termenul *tracolog* nu figurează în DOOM³.

¹⁹ Cu foarte puține excepții, dicționarele românești înregistrează aceste deonime fără a le indica eponimul. Am preluat informația din dicționare străine și enciclopedii online (Larousse, Oxford și Wikipedia).

landenian < Landen (oraș în Belgia), *ludian* < Lude (comună în Franța), *lutețian* < Lutèce/Luteția (denumirea romană a Parisului de azi), *maastrichtian* < Maastricht (oraș în Olanda), *magdalenian* < La Madeleine (oraș în Franța), *monțian* < Mons (oraș în Belgia), *moscovian* < Moscova (oraș în Rusia), *permian* < Perm (oraș în Urali), *tortonian* < Tortona (comună în Italia), *valanginian* < Valangin (castel elvețian), *villafranchian* < Villafranca (comună în Italia), *würm / würmian* < Würm (râu în Germania), *ypresian* < Ypres (oraș în Belgia);

(ii) nume de regiuni: *albian* < Aube (departament în Franța), *calabrian* < Calabria (regiune în Italia), *dacian* < Dacia (bazinul dacic), *gotlandian* < Gotland (insulă britanică), *helvețian* < Helvétie (regiune în Elveția), *levantin* < Levant (regiune), *neanderthalian* < Neanderthal (regiune în Germania), *portlandian* < Portland (peninsulă în S Angliei), *santonian* < Saintonge (provincie franceză), *sicilian/ă* < Sicilia (regiune în Italia), *stefanian* < Saint-Étienne (bazin carbonifer în Franța), *volhinian* < Volhinia (regiune în Ucraina), *westfalian* < Westfalia (regiune în Germania), *yorkian* < York (regiune în Anglia);

(iii) nume de țări: *caledonian* < Caledonia (numele latin al Scoției), *cambrian* < Cambria (numele latin al Țării Galilor), *danian* < Danemarca, *georgian* < Georgia, *lusitanian* < Lusitania (numele latin al Portugaliei), *panonian* < Panonia (numele roman al Ungariei)

(iv) oronime: *eifelian* < Eifel (munți în Germania), *jurassic* < Jura (lanț muntos în Europa)

(v) hidronime: *rupelian* < Rupel (râu în Belgia)

(vi) etnonime: *algonkian* < Algonkini (populație amerindiană), *chattian* < Chatti (numele unui trib germanic), *ordovician* < Ordovices (trib galez), *senonian* < Sens (populație galică), *silurian* < Siluri (vechi celți).

2.6. Unități de măsură

Eponimele celor 45 de unități de măsură înregistrate în DOOM³ sunt antroponime²⁰ ce trimit la savanții (fizicieni, ingineri, matematicieni) care au descoperit fenomenele fizice sau logaritmi matematici respectivi. Cu foarte puține excepții (*farad*, *gal*, *neper*, *poise*, *torr*, *volt*, formate prin derivare regresivă sau trunchiere), numele comun ia naștere prin conversiunea directă a patronimului inventatorului: *amper* < André-Marie Ampère (fizician francez), *angström* < Anders Jonas Angström (fizician suedez), *baud* < Emile Maurice Jean Baudot (inginer francez), *bel* < Alexander Graham Bell (inventator american), *coulomb*, < Charles Augustin Coulomb (fizician francez), *curie* < Pierre și Marie Curie (fizicieni francezi), *einstein* < Albert Einstein (fizician germano-american), *farad* < Michael Faraday (fizician englez), *franklin* < Benjamin Franklin (savant american), *gal* <

²⁰ După cum se arată în *Studiul introductiv*, „în DOOM³ figurează substantive proprii identice cu sau apropiate de substantive comune” (DOOM³: 178). În afară de numele lui Michael Faraday, Benjamin Franklin, Galileo Galilei și John Napier, DOOM³ înregistrează ca intrare lexicografică distinctă toate celelalte patronime considerate eponime pentru unitățile de măsură inventariate.

Galileo Galilei (savant italian), *gauss* < Johann Carl Friedrich Gauss (savant german), *gilbert* < W. Gilbert (fizician englez), *henry* < Joseph Henry (fizician american), *hertz* < Heinrich Rudolph Hertz (fizician german), *joule* < James Prescott Joule (fizician englez), *lambert* < Johann Heinrich Lambert (fizician elvețian), *mach* < Ernst Mach (fizician german), *maxwell* < James Clerk Maxwell (fizician scoțian), *neper* < John Napier (matematician scoțian), *newton* < Isaac Newton (savant englez), *oersted* < Hans Christian Oersted (fizician danez), *ohm* < Georg Simon Ohm (fizician german), *pascal* < Blaise Pascal (matematician francez), *poise* < Louis Poiseuille (fizician francez), *röntgen* < Wilhelm Conrad Röntgen (fizician german), *rutherford* < Ernest Rutherford (savant neozelandez), *savart* < Felix Savart (fizician francez), *siemens* < Ernst Werner Siemens (fizician german), *stokes* < Sir George Gabriel Stokes (fizician irlandez), *tesla* < Nikola Tesla (inginer croat), *torr* < Evangelista Torricelli (fizician italian), *volt* < Alessandro Volta (fizician italian), *watt*, < James Watt (inginer scoțian), *weber* < Wilhelm Edward Weber (fizician german).

Alături de numele obținute prin conversiunea directă a numelui propriu, se includ în lista de deonime din această clasă și compusele cu prefixoidele *deci-*, *maga-*, *micro-* și *mili-*, formate de la numele unității etalon: *decibel*, *megahertz*, *megawatt*, *megohm*, *microamper*, *microcoulomb*, *microohm*, *microvolt*, *microwatt*, *miliamper*, *milivolt*.

2.7. Elemente naturale

Am grupat în această clasă o gamă mai largă de elemente naturale (elemente chimice, compuși chimici, minerale, roci și chiar aliaje).

2.7.1. Elemente chimice. Ca și numele unităților de măsură și ale perioadelor geologice, și termenii din această clasă au circulație internațională. Caracteristica lor formală este elementul sufixal *-iu* asociat eponimului. În privința clasei onomasiologice a eponimului, se pot identifica următoarele categorii:

(i) nume de continente și țări: *americium* < America, *europium* < Europa, *cuprum* < Cipru, *francium* < France / Franța, *gallium* < Gallia (numele latin al Franței), *germanium* < Germania, *polonium* < Polonia, *rutenium* < Rutenia (Rusia), *scandium* < Scandia (nume latin al Scandinaviei);

(ii) alte oiconime (nume de așezări umane): *aragonit* < Aragon (provincie în Spania), *beriliu* < Belur (oraș în India), *berkelium* < Berkeley (oraș în SUA), *cadmiu* < Cadmea (citadela orașului Teba) < Cadmos prinț fenician, *californium* < Universitatea California de la Berkeley, *columbiu* < Columbia (oraș în SUA), *erbiu* < Ytterby (sat în Suedia), *hafniu* < Hafnia (forma latină a orașului Kobenhavn = Copenhaga), *holmium* < Holmia (numele latinizat al orașului Stockholm), *lutețiu* < Lutetia (Paris), *magneziu* < Magnesia (oraș în Asia Mică), *stronțiu* < Stronțian (sat scoțian), *tuliu* < Thule (insulă mitică), *ytterbiu* și *ytriu* < Ytterby (sat în Suedia);

(iii) astronime (nume de planete și asteroizi): *ceriu* < Ceres, *mercur* < Mercur, *neptuniu* < Neptun, *paladiu* < Pallas, *plutoniu* < Pluto, *saturn* < Saturn, *uraniu* < Uranus;

(iv) antroponime (inclusiv teonime): (i) nume de savanți: *böhmit* < Johan Böhm (chimist german), *borium* < Niels Bohr (fizician danez), *curiu* < Marie și Pierre Curie (fizicieni francezi), *einsteiniu* < Albert Einstein (fizician german), *fermiu* < Enrico Fermi (fizician american de origine italiană), *gadolinu* < J.G. Gadolin (chimist finlandez), *lawrențiu* < E. O. Lawrence (fizician), *mendeleeviu* < D. I. Mendeleev (chimist rus), *nichel* < Nickel (personaj mitologic), *nobeliu* < Alfred Bernhard Nobel (chimist suedez) și (ii) nume de personaje mitologice: *cobalt* < Kobold (personaj mitologic), *niobiu* < Niobe (personaj mitologic), *prometi* < Prometeu (personaj mitologic), *tantal* < Tantal (personaj mitologic), *toriu* < Thor (personaj mitologic), *vanadiu* < Vanadis (zeitate scandinavă);

(v) hidronime: *reniu* < Rhenus (fluviul Rin).

Se pot include aici și numele unor particule elementare: *boson* < Satyendra Nath Bose (fizician indian) și *proton* < William Prout (chimist englez).

2.7.2. Compuși chimici, minerale, roci și sedimente. Caracteristica formală a acestei serii de termeni este elementul sufical *-it* asociat eponimului. Există însă și câteva nominale formate cu alte sufixe (*alabandină*, *cadmie*, *calcedonie*, *cobaltină*, *obsidian*) sau formate prin conversie (*magnezie*, *caolin*). După clasa onomasiologică a eponimului, categoriile identificate sunt similare cu cele indicate *supra*, 2.7.1:

(vi) oiconime: *agat* < Achates / Akhates (râu în Sicilia), *alabandină* < Alabanda (oraș Asia Mică), *almandin* < Alabanda (oraș în Asia Mică), *amoniac* < Ammonia (regiune în Libia), *andaluzit* < Andaluzia, *banatit* < Banat, *bauxită* < Les Baux-de-Provence (sat Franța), *bazalt* < Basan (regiune în Palestina), *bentonit* < Fort Benton, *beril* < Belur (oraș în India), *boghead* < Boghead (Scoția), *cadmie* < Cadmea (citadela orașului Teba), *calcedonie* < Chalcedon (oraș antic în Asia Mică), *ditroit* < Ditrâu (sat în Harghita), *dolomită* < Dolomieu (comună în Franța), *iperită* < Ypres (oraș din Belgia), *kimberlit* < Kimberley (oraș în Africa de Sud), *labradorit* < Labrador (peninsulă), *lidiță* < Lydd (oraș în Anglia), *lotrit* < Lotru, *magnet* / *magnezie* / *magnezit* < Magnesia (oraș în Asia Mică), *moldavit* < Moldova, *montmorillonit* < Montmorillon (oraș în Franța), *muscovit* < Moscova, *sardonix* < Sardinia, *sienit* < Syena (oraș în Egipt), *silvanit* < Transilvania, *tanzanit* < Tanzania, *travertin* < Tibur (Tivoli) Italia (lat. *lapis tiburtinus*),); *topaz* < Topazos (insulă), *tripoli* < Tripoli, *turcoază* < Turcia, *turingit* < Thuringia, *zinnwaldit* < Zinnwald (oraș în Germania);

(vii) antroponime: *adamsită* < Roger Adams (chimist american), *braunit* < Kamerath Braun (mineralog german), *carnalit* < Rudolf von Carnall (inginer de mine german), *cobaltină* < Kobold (personaj mitologic), *covelină* < Niccola Covelli (mineralog italian), *egirin* < Egir (personaj mitologic), *forsterit* < Adolarius Jacob Forster (naturalist englez), *gagarinit* < Iuri Gagarin (cosmonaut rus), *garnierit* < Jules Garnier (geolog francez), *kieserit* < Dietrich Georg von Kieser (academician german), *ludwigit* < Ernst Ludwig (chimist austriac), *millerit* < W. H. Miller (mineralog englez), *obsidian* < Obsius (roman care a descoperit o piatră similară), *smithsonit* < James Smithson (mineralog englez), *stefanit* < archiducele Stephan al

Austriei, *uvarovit* < contele Serghei Semionovici Uvarov, *valentinit* < Basile Valentin (alchimist francez), *willemit* < Willem I (rege al Olandei);

(viii) oronime: *andezit* < Andes (Anzi), *caolin* și *caolinit* < Gaoling (munte în China), *ilmenit* < Ilmen (munte în Urali), *tremolit* < Valea Tremola (Elveția), *penin* < Alpii Penini, *uralit* < (munții) Urali;

(ix) hidronime: *amazonit* < Amazon (fluviu).

2.7.3. Aliaje, oțeluri și alte materiale. Din punctul de vedere al modului de formare, cele mai multe sunt formate prin conversiune directă sau prin compunere (v. *maillechort*) de la antroponime sau de la crematonime (nume proprii comerciale, indicate ca atare și în DOOM³, prin simbolul ®): *austenită* < W.C. Roberts-Austen (inginer englez), *babbit* < Isaac Babbit (inventator american), *bachelită* < Bakelite® (Leo Hendrik Baekland, chimist american), *carboly* < Carboly®, *duraluminu* < Duralumin®, *elinvar* < Elinvar® (inventat de Charles Édouard Guillaume), *invar* < Invar®, *maillechort* < Maillot și Chorier, *magnico* < Magnico®, *martensită* < Adolf Martens (metalurgist german), *permalloy* < Permalloy®, *pertinax* < Pertinax®, *plexiglas* < Plexiglas®, *rigips* < Rigips®, termopan < Termopan®.

Și detoponimele sunt destul de bine reprezentate: *alabastru* < Alabastron (regiune în Egipt), *bacara* < Baccarat (Franța), *bronz* < Brundisium < Brundisi (oraș în Italia), *cadmie* < Cadmea (citadela orașului Teba), *faianță* < Faenza (oraș Italia), *majolică* < Mallorca (Baleari), *mischiu* (oțel) < Damasc, *portland* < Portland (SUA), *puzzolană* < Pozzuoli (localitate în Italia).

2.8. Alimente și băuturi

În câmpul semantic al alimentelor și băuturilor, se înregistrează în DOOM³ 51 de nominale. Le-am grupat în următoarele subcategorii: (i) băuturi (alcoolice și nonalcoolice), (ii) brânzeturi, (iii) preparate și mezeluri, (iv) produse de brutărie, patiserie și cofetărie. În privința modului de formare a apelativului, se remarcă lipsa oricărei mărci derivativă. Aceste nominale sunt create mai ales prin conversiunea directă²¹ a numelui propriu.

(i) Numeroase eponime pentru numele de băuturi sunt toponime: *chardonnay* < Chardonnay (sat din Franța), *chartreuse* < Chartreuse (la Grande Chartreuse, mănăstire în Franța), *chianti* < Chianti (oraș în Italia), *coniac* < Cognac (regiune în Franța), *cotnari* < Cotnari (comună în Iași), *curaçao* < Curaçao (insulă din Antile), *fetească* < Fetești (oraș în Ialomița), *jamaică* < Jamaica, *malaga* < Malaga (oraș în Spania), *mazagran* < Mazagran (fortăreață în Algeria), *moca* < Moka (oraș arab), *porto* < Porto (oraș în Portugalia), *riesling* < Riesling (regiune în Germania), *sauvignon* < Sauvignon (regiune în Franța), *șampanie* < Champagne (provincie în Franța), *tequila* < Tequila (oraș în Mexic), *traminer* < Tramin / Tremeno (oraș italian).

²¹ Fac excepție împrumuturile *cracauer*, *franzelă*, *hamburger*, *parizer*, *poliș*, *șvaițer*, *traminer*, *trapist* și derivatul *fetească*.

Există și exemple de nume comune provenite de la antroponime: *grog* < Old Grog (porecla amiralului englez Edward Vernon), *macmahon* < Mac Mahon (general francez), *marghiloman* < Marghiloman (om politic român), *zaibăr* < Albert Seibel (agronom francez), dar și de la denumiri comerciale: *coca-cola* / *cola* < Coca-Cola®, *martini* < Martini & Rossi®, *nes nescafe* < Nescafe®, *pepsi* / *pepsi-cola* < Pepsi-Cola®. Numele țigărilor cubaneze este de asemenea un deonim: *havană* < Havana.

(ii) Toate numele de brânzeturi inventariate provin de la toponime: *brie* < Brie (regiune în Franța), *camembert*® < Camembert (localitate în Franța), *cheddar* / *cedar* < Cheddar (localitate în Anglia), *edam* < Edam (oraș în Olanda), *emmental* < Emmental (regiune în Elveția), *gorgonzola* < Gorgonzola (localitate în Italia), *parmezan* < Parma (oraș italian), *peniteiu* < Peniteiu (masiv muntos în Carpați), *roquefort* < Roquefort (localitate în Franța), *șvaițer* < Schweizer[käse] = cașcaval de Svițera, *trapist* < La Trappe (mănăstire franceză).

(iii) Preparatele și mezelurile au drept eponim fie antroponime: *bechamel* < Louis Béchameil, *chateaubriand* < Chateaubriand (scriitor francez), *sandvici* / *sendvici* < contele de Sandwich, fie toponime care trimit la locul de origine al rețetei: *cracauer* < Krakau (Cracovia, Polonia), *debrețin* < Debrețin (oraș în Ungaria), *hamburger* < Hamburg, *parizer* < Paris, *poliș* < Polonia.

(iv) Aceeași situație se înregistrează și în cazul produselor de brutărie și cofetărie. Pe de o parte, există denumiri provenite de la cofetarul care le-a creat: *doboș* < Jozsef C. Dobos (cofetar maghiar) sau de la cel care a inventat produsul: *graham* < Graham (dietetician american) ori l-a comandat: *pralină* < contele (Plessis-)Praslin, *savarină* < Anthelme Brillat-Savarin (gastronom francez), pe de altă parte, de la nume proprii fără legătură directă cu rețeta de preparare: *madlenă* < Madeleine Paulmier (personaj proustian (cf. Larousse)), *șarlotă* < Charlotte sau de la toponime legate uneori destul de vag de produsul respectiv: *ghisman* (plăcintă) < Ghetsimani (grădina din Noul Testament), *indiană* < India (germ. Indianer(krapfen)), *napolitană* < Napoli (oraș în Italia), *pandișpan* < it. pan di Spania, *franzelă* < Franța (ngr. frantzola = „pâine din Franța”).

2.9. Substanțe chimice și farmaceutice

În cazul acestei serii de nominale, eponimele sunt:

(i) mărci comerciale: *aspirină* < Aspirin (Bayer)®, *duco* < Du(pont) co(lor)®, *lanital* < Lanital®, *lipiodol* < Lipiodol®, *luminal* < Luminal®, *neosalvarsan* < Neosalvarsan®, *petrosin* < Petrosin®, *piramidon* < Pyramidon®, *prenadez* < Prenadez®, *prontozil* < Prontosil®, *rimel* < Rimmel®, *romergan* < Romergan®, *scotch* < Scotch®, *zeamil* < Zeamil®;

(ii) antroponime: *acqua tofana* < Giulia Toffana (creatoarea otrăvii), *afrodiziac* < Afrodita (personaj mitologic), *atropină* < Atropos (personaj mitologic), *barbituric* < Barbara (nume propriu feminin), *brucină* < James Bruce (explorator scoțian), *fucsină* < Fuchs (traducerea germană a numelui Renard), *lugol* < Jean Lugol (medic francez), *marijuana* < Maria + Juana, *morfina* < Morfeu (personaj

mitologic), *nicotină* < Nicot (diplomat francez care a adus tutunul), *scopolamină* < G. A. Scopoli (medic italian);

(ii) toponime: *colchicină* < Kolchis (ținut în Caucaz), *colofoniu* < Colophon (oraș în Asia Mică), *gomenol* < Gomen (loc în Noua Caledonie), *odicolon* < Cologne / Koln (oraș în Germania), *sacâz* < Sakiz (nume turcesc al insulei Chios), *toluen* < Tolu (oraș în Columbia), *veronal* < Verona (oraș în Italia).

În privința modului de formare a numelor provenite din antroponime și toponime, predomină derivarea cu sufixele *-ac*, *-ină*, *-iu*, *-al*. Derivarea de la numele propriu s-a făcut însă în limba sursă, româna a împrumutat forma deja sufixată.

2.10. Textile, pielărie și obiecte de vestimentație

2.10.1. Am grupat într-o primă serie nume de materiale, țesături, fibre textile și sorturi de piele și blană. Multe sunt ieșite din uz, de aceea și relația cu eponimul din care provin este opacizată: *adamască* < rus. Adamaska < Damasc, *alestâncă* < rus. holstinka < Holstein, *bariș* (țesătură) < Bareges (oraș în Franța), *calico* < Calicut (port în India), *chembrică* < Kamerijk (nume flamand al orașului Cambrai din Franța), *crepdeșin* < fr. crêpe de Chine, *felendreș* < Flandra, *filaliu* < Tafilalet / Tafilet (oază din Maroc), *hataia* < Hatai (oraș în China), *madipolon* < Madaapolam (suburbie în India), *organdi* < Organdi (variantea franceză pentru orașul Ourgouentch), *poplin* < Poperinghe (oraș flamand), *șantung* < Shandong (provincie în China), *satîn* < Zaitun (vechi oraș oriental), *muselină* < Mussolo (nume vechi al orașului Mosul din Irak), *nanghin* < Nankin (Nanjing) provincie în China, *tarlatan* < Ternate (insulă), *velință* < Valencia (oraș în Spania).

Există însă și deonime „transparente”: *americă* < America, *anglie* < Anglia, *angora* < Angora (regiune în Anatolia), *astrahan* < Astrahan (oraș în Rusia), *buhur* < Buhara (oraș în Uzbekistan), *caracul* < Karakul (oraș în Uzbekistan), *cașmir* < Cașmir (regiune în India), *cordovan* < Cordoba (oraș în Spania), *creton* < Creton / Courttonne (sat în Franța), *damasc* < Damasc (oraș în Siria), *ecosez* < Ecosse (Scoția), *gaz* < Gaza (oraș în Palestina), *goblen* < Jean Gobelin (vopsitor de lână), *indian* < India, *japon* (porțelan și mătase) < Japonia. *jerse* < Jersey, *levantină* < Levant, *manila* < Manila (oraș în Filipine), *marochin*²² < Maroc, *milanez* < Milano, *olandă* < Olanda, *panama* < Panama, *peching* < Peking (Beijing), *pergament* (piele și hârtie) < Pergam / Bergama (oraș din Turcia), *shetland* < Shetland (insule în N Scoției), *tibet* < Tibet, *tul* < Tulle (oraș în Franța), *tweed* < Tweed (râu / oraș în Scoția), *zagara* < Zagara (oraș din Macedonia).

Câteva nume de țesături sau tipuri de piele provin de la antroponime: *batist* / *batistă* < Baptiste de Cambrai (țesător francez), *box* < Joseph Box (cizmar din Londra), *jacard* < Joseph Marie Jacquard (mecanic francez); altele provin de la denumiri comerciale: *bemberg* < (JP) Bemberg® (companie germană), *lurex* < Lurex®, *relon* < Relon® (R(omânia) + (nai)lon), *tergal* < Tergal®.

²² V. și numele de ocupație derivat: *marochiner*.

Și câteva nume de culori au la origine nume proprii: *bordo* < Bordeaux, *fucsia* < Leonhart Fuchs (botanist german), *havan* < Havana, *indigo* < India, *magenta* < Magenta (localitate în Italia), *turcoaz* < Turcia, *vânăt* < Veneția (venetus), *vernii* < vert Nil (râu).

2.10.2. Am asociat clasei materialelor textile și de marochinărie și nume de obiecte vestimentare și termeni înrudiți semantic cu aceștia. Și în această subclasă predomină eponimele din categoria toponimelor: *bariș* (batic) < Bareges (oraș în Franța), *bermudă* < Bermuda, *bikini* < (atolul) Bikini (în Pacific), *bluejeans* < blue + jean (Jeanne(s) < Genova), *bluză* < fr. pelusia < Pelusium (port în Egipt), *brandenburg* < Brandenburg (oraș în Germania), *canadiană* < Canada, *carmaniolă* (vestă) < Carmagnola (oraș în Italia), *cravată* < Croația (cf. Hrvat în sârbo-croată), *dalmatică* (haină) < Dalmația, *fes* < Fes (oraș în Maroc), *fustă*, *fustanelă*, *fustiță* < Fustat / Fostat (vechi oraș din Egipt), *gablonz* < Gablonz (nume german al orașului Jabloniec-nad-Nisou din Cehia), *galoș* < Gallia (numele latin al Franței), *găitan* < Gaeta (oraș în Italia), *imineu* (încălțăminte) < Yemen, *jerseu* < Jersey (insulă britanică), *malacov* (fustă) < Malakov (fortăreață în Crimeea), *sahariană* < Sahara, *tarabulus* (șal) < Tarabulus (numele orașului Tripoli), *tiroleză* (rochie) < Tirol (regiune în Germania), *ulster* (haină) < Ulster (oraș în Irlanda de Nord).

Sunt însă destul de bine reprezentate și antroponimele: *bertă* (șal) < Berthe (regina), *gambetă* (pălărie) < Leon Gambetta (om politic francez), *cardigan* < contele de Cardigan, *jachetă* < Jacques (poreclă pentru țărani francezi), *joben* < Jobin (pălărier francez), *lavalieră* < ducesa de La Vallière, *macferlan* < MacFerlan (designer sau producător), *pantolon* < Pantaleone (sfânt) < Pantalone (personaj), *raglan* < mareșal englez, baron de Raglan, *spențer* (haină) < George John Spencer (politician englez).

Am înregistrat un singur deonim provenit dintr-o denumire comercială: *adidas* < Adidas®.

2.11. Aparate, instrumente, mașini și procedee tehnice și tehnologice

Aproape toate deonimele care desemnează dispozitive, aparate și instrumente tehnice au drept eponim (i) numele inventatorului (sau un nume propriu oarecare, v. Jack, Robin și Rachel) ori (ii) o denumire comercială legată în mare măsură tot de numele unui inventator:

(i) *barbotină* < Benoit Barbotin (căpitan de vas), *belinograf* < Edouard Belin (inginer francez), *bendix* < Vincent Hugo Bendix (inginer american), *bisel* < Levi Bissel (inginer american), *carter* < J. Harrison Carter (mecanic englez), *cauper* < Edward Alfred Cowper, *dagherotip* < L. J. Mandé Daguerre (artist francez), *ghilotină* < Joseph Ignace Guillotin (medic francez), *jacard* (dispozitiv) < Joseph Marie Jacquard (mecanic francez), *jack* < Jack, *ohmmetru* și *megohmmetru* < Ohm (fizician german), *microampermetru* și *miliampermetru* < Ampère (fizician francez), *microvoltmetru* și *milivoltmetru* < A. Volta (fizician italian), *montgolfier* <

Montgolfier (industriaș francez), *palmer* < Jean-Louis Palmer (inginer mecanic francez), *pasteurizator* < L. Pasteur (savant francez), *rașel* (mașină de tricotat) < mademoiselle Rachel, *robinet* < Robin²³, *röntgen* < Röntgen (fizician german), *venturimetru* < Batista Venturi (fizician italian), *wattmetru* < Watt, *webermetru* < Weber. (compania care le-a produs ori chiar numele comercial al produsului);

(ii) *aragaz* < Aragaz® (Astra Română + gaz), *claxon* < Klaxon®, *delcou* < Delco® (Dayton Engineering Laboratories Company), *dictafon* < Dictaphone®, *diesel* < Diesel®, *dolby* < Dolby®, *drujbă* < Drujba®, *eastmancolor* < G. Eastman (patent Kodak Comp.), *ferodou* < Ferodo® (companie britanică), *flex* < Flex® (Elektrowerkzeuge GmbH), *frigider* < Frigidaire® (marcă a firmei Electrolux), *geamblac* < James Blacke (numele unei firme americane interbelice), *godin* < Godin® (Andre Godin, industriaș francez), *interfon* < Interphone Co®, *jacuzzi* < Jacuzzi® (Candido și Roy Jacuzzi), *linotip* < Linotype®, *patefon* < Pathé®, *petromax* < Petromax®, *polaroid* < Polaroid®, *simering* < Simmering® (< Walther Simmer), *termos* < Thermos®, *vermorel* < Vermorel® (< Victor Vermorel), *walkman* < Walkman®, *xerox* < Xerox®, *yală* < Yale® (Linus Yale, lăcătuș american).

Câteva dintre unitățile incluse în această categorie au la origine un toponim: *bujie* < Bougie (oraș în Algeria), *cremonă* < Cremona (oraș în Italia), *cumpănă* < Campania (regiune în Italia), *holender* < Holland (numele german al Olandei). Alte două nominale trimit la antroponime fără legătură cu inventatorul: *crâșnic*, un împrumut din bulgară (*kristu* = „cruce”) se leagă în mod indirect de numele Hristos și *garnetă* < Garnett are la origine o poreclă dată mașinii de destrămat lână, iar altul – *leviatan* – este numit metaforic după numele monstrului marin biblic, Leviatan.

Numele de procedee și proceduri tehnice sunt mai ales nume de acțiune, formate cu sufixele *-izare*, *-aj*, *-ie*. Ele au drept sursă numele inventatorului sau numele companiei producătoare a dispozitivului: *bain-marie* < Maria (lat. *balneum Mariae*) (după numele unei alchimiste din Evul Mediu), *dagherotipie* < L.J. Mande Daguerre (artist francez), *faianțare*²⁴ < Faenza (oraș Italia), *galvanizare* și *galvanism* < Luigi Galvani (fizician italian), *javelizare* < (eau de) Javel®, *linotipie*²⁵ < Linotype®, *ludlow* < Ludlow® (Washington Irving Ludlow), *mercerizare* < John Mercer (chimist englez), *parcherizare* < Parker (Parker Chemical®), *pasteurizare* < L. Pasteur (savant francez), *patinsonare* < Hugh Lee Pattinson (chimist metalurgist), *pecarizare* < Pekar Imre (inginer maghiar), *tindalizare* < John Tyndall (fizician irlandez). Un singur nominal are ca sursă un toponim: *damaschinaj* < Damasc (Siria), iar altul un teonim (numele unui personaj mitologic): *vulcanizare* < Vulcanus.

²³ Nume propriu utilizat ca eponim pentru apelativul *oaie* în franceza medievală; transferul la numele comun se explică prin faptul că robinetele fântânilor erau frecvent împodobite cu reprezentări ale unor capete de oaie, v. <https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/robinet/88761>.

²⁴ V. și derivatele *faianțar*, *faianțatoare*, *faianțator*.

²⁵ V. și derivatul *linotipist*.

Deonimele din subclasa mijloacelor de transport preiau fie numele firmei producătoare²⁶: *airbus* < Airbus®, *BMW* < Bayerische Motoren Werke AG®, *jeep* < Jeep®, *merțan* < Mercedes®, fie numele inventatorului: *berton* < Edward Lyon Berton (inventator englez), *drezină* < Karl Friedrich Drais, baron de Sauerbronn, *zepelin* < contele Ferdinand von Zeppelin (inventator german), fie un toponim asociat istoric sau metaforic cu respectivul mijloc de transport. Trenurile numite *transsaharian* și *transsiberian* sunt asociate cu toponimele Sahara și Siberia, nominalele având desigur la origine adjectivele omonime. În cazul lui *limuzină*, legătura cu numele propriu Limousin (provincie în Franța) se bazează pe un transfer metaforic de la substantivul fr. *limousine*, care desemna o mantie de lână cu glugă, purtată de ciobanii din Limousin. Forma caroseriei primelor modele sugera protecția pe care o oferea respectiva mantie (Laiu-Despău 2007: 148). O istorie similară are și *berlină* (autoturism compact cu 4 uși), denumit astfel după o trăsură închisă, care a fost folosită în secolul al XIX-lea la Berlin (Laiu-Despău 2007: 41). Denumirile unor trăsuri sunt tot detoponime: *brașoveancă* < Brașov, *cocie* < Kocs (oraș în Ungaria), *fiacru* < Hotelul St Fiacre din Paris, *nadiceancă* < Neutitschein (nume german al orașului Novy Jicin din Moravia, Cehia), *landou* < Landau (oraș în Germania). Trăsura numită *faeton* trimite însă la carul de foc din povestea personajului mitologic Faeton/Phaeton.

Am inclus în această categorie și unelte, arme și instrumente (muzicale sau instrumente de scris). Evident, atât sub aspect formal, cât și în privința clasei de eponime, nominalele prezintă o mare varietate: *cariocă* < Carioca®, *conté* < Conté (inginer francez), *bic* < Bic® (companie franceză) Marcel Bich, *bisturiu*²⁷ < Pistoia (oraș în Toscana), *caterincă* < Caterina (personaj al unui cântec german), *danaidă* < Danaidele (fiicele lui Danaos), *havaiană* < Hawaii, *nonius* < Pedro Nunez (Nonius), *pandoră* < Pandora, *saxofon* < Charles Joseph Sax (creator de instrumente belgian), *spinetă* < Giovanni Spinetti (creator de instrumente italian), *stradivarius*²⁸ < Stradivarius, *șrapnel* < Henry Shrapnel (ofițer englez), *vernier* < Pierre Vernier (matematician francez).

Numele de arme trimit la inventatori: *brand* < Edgar Brandt (inventator francez), *browning* < John Browning (constructor american de arme), *colt* < Samuel Colt (inventator american), *kalașnikov* < Mihail Timofeevici Kalașnikov (inginer rus), *uzi* < Uziel Gal (ofițer israelian) sau la un toponim: *baionetă* < Bayonne (oraș în Franța), *dagă* < Dacia, *pistol*²⁹ < Pistoia (oraș în Toscana).

²⁶ Procedul este cu siguranță mult mai răspândit pentru această categorie, însă înregistrările din DOOM³ se limitează la acestea.

²⁷ Cf. fr. *bistouri*, din it. *bistorino* (deformare a lui *pistorino* < Pistoia), <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/bistouri/9624>.

²⁸ Pentru *Stradivarius*, DOOM³ are două intrări, ambele nume proprii (instrument muzical și lutier italian); v. și comentariul de la p. 117, unde pentru sensul „instrument”, acest nominal este considerat nume propriu utilizat ocazional ca nume comun.

²⁹ Cf. fr. *pistolet* < Pistoia, <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/pistolet/61193>.

2.12. Floră și faună

2.12.1. Numele ce desemnează cele două mari clase biologice au ele însele la origine un nume propriu: *floră* < Flora (zeița florilor) și *faună* < Fauna (zeița fertilității). Deonimele din clasa vegetalelor sunt fie (i) deantroponime, fie (ii) detoponime. Antroponimele sunt nume de botaniști, nume de personaje istorice sau mitologice ori nume proprii obișnuite, precum Ali, Anton sau Avram.

(i) *afuzali* < Afuz Ali, *antonică* < Anton, *arminden* < Armindenii (ziua prorocului Eremia, Ieremiinū-dîni, ziua lui Ieremia, cf. Scriban), *avramă* (prună) < Avram, *begonie* < Michel Begon (militar francez), *camelie* < Georg Joseph Kamel / Camellus (botanist austriac), *cereală* < Ceres (zeiță), *clementină* < Vincent Rodier Clement (preot francez), *crăciuniță* < Crăciun, *dalie* < Andreas Dahl (botanist suedez), *douglas* < David Douglas (botanist scoțian) < arbore, *dumitriță* < Sf. Dumitru, *frezie* < F.H.Theodor Freese (medic german), *fucsie* < Leonhart Fuchs (botanist german), *gardenia* < Alexander Garden (botanist), *gențiană* / *gențianacee* < Gentius (rege al Iliriei), *gherghină* < Johann Gottlieb Georgi (naturalist rus), *gerberă* < Traugott Gerber (naturalist german), *hortensie* < Hortensia Lepaute (matematiciană franceză), *hrișcă* < Grecia (ucr. hrecka / rus. greeka „grâu grecesc”), *ionatan* < Jonathan Hasbrouck (grădinar american), *lacrima-Christi* (soi de viță) < Christos, *lobelie* < Mathias de Lobel (botanist flamand), *magnolie* < Pierre Magnol (botanist francez), *phoenix* < Phoenix (personaj mitologic), *renglotă* < (reine) Claude, *sequoia* < Sequoyah (șef amerindian);

(ii) *agaricacee* (familie de ciuperci) < Agaria, oraș în Sarmatia, *araucaria* < Arauco (provincie în Chile), *bulughină* (cartof) < Bourgogne (cf. mg. *borgonya*), *castană* < Castanea (oraș grec), *cantalup* < Cantalupo (vilă papală în Italia), *ceasla* < Chasselas (sat francez), *hamburg* < Hamburg, *hormuz* < Hormuz/Ormuz (strâmtoare), *jalapă* < Jalapa (oraș din Mexic), *leuștean* < Liguria (cf. lat. *ligusticum*), *opunția* < Opus (oraș din Locrida, Grecia antică), *piersică* < Persia, *portocală* < Portugalia, *sisal* < Sisal (port mexican), *turcheștan* < Turkeștan (regiune în Asia Centrală), *valeriană* < Valeria (numele unei regiuni din Panonia).

Am identificat în această categorie un singur dehidronim: *rubarbă* < Rha (veche denumire a râului Volga).

2.12.2. Nominalele din clasa onomasiologică a animalelor terestre și marine se grupează și ele în aceleași două categorii ca și vegetalele: (i) deantroponime și (ii) detoponime:

(iii) *amonit* < Amon (zeu egiptean), *dafnie* < Daphne (fiica zeului Peneus), *doberman* < Friedrich Ludwig Dobermann, *gibon* < Gib (Gilbert), *grifon* (câine / vultur) < Griffon (personaj mitologic), *hidră* < Hydra (personaj mitologic), *ileană* (insectă) < Ileana, *proteu* < Proteus (personaj mitologic), *silen* (macac) < Silenus (personaj mitologic), *martin* (pescăruș) < Sf. Martin din Tours, *măriuță* < Măriuța,

meduză < Medusa (personaj mitologic), *nereidă* (vierme marin) < Nereide (personaje mitologice), *pegas* (pește) < Pegas, *peruș* < Perico (diminutiv pentru Pedro), *petrel* (pasăre) < Petru.

(iv) *afgan* (ogar) < Afganistan, *bârsană* / *bârsancă* < Bârsa, *bengali* < Bengal, *carnabat* (oaie) < Karnabat (regiune în Bulgaria), *canar* < Canarias (Insulele Canare), *caracul* < Karakul, *chihuahua* < Chihuahua (oraș în Mexic), *hermină* < Armenia (cf. lat. *mus Armenius*), *labrador* < Labrador, *magot* < Magog (țară din Extremul Orient, cf. Scriban s.v.), *misir* < Misir (nume turcesc al Egiptului), *molos* < Molossia (regiune în Grecia antică), *nadolean(ă)* / *nadoleancă* (pasăre) < Nadol (regiune din Anatolia), *pechinez* < Peking (Beijing), *sardea* < Sardinia, *tarantulă* < Tarento (oraș italian);

Sub aspect formal, se disting *ardenez* (rasă de cai) < Ardeni, *lipițan* < Lipizza (Lipica, oraș în Slovenia), *alsacian* < Alsacia, *dalmațian* < Dalmația (rase de câini), *hrișcar* < Grecia (ucr. *hrecka* / rus. *greeka*) (insectă³⁰), *lemurian* < Lemures (spirite ale morții în mitologia romană), și dehidronimul *fazan* < Phasis (râu în Rusia), care sunt derivate cu sufixele specifice demonimelor (-ez, -(i)an, -ar). Sub aspectul categoriei de eponime, rămâne neîncadrat *argonaut* (moluscă) < (corabia) Argo.

Am identificat în lista de deonime și o serie de nume pentru microbi, bacterii și paraziți, toate având drept eponim patronimul inventatorului: *giardia* < Alfred Mathieu Giard (biolog francez), *lamblie* < Wilhelm Dusan Lambl (medic ceh), *leishmania* < William Boog Leishman (medic britanic), *rickettsia* < Howard Taylor Ricketts (biolog american), *salmonelă* < Daniel Salmon (medic american).

2.13. Deonime diverse

În această ultimă secțiune am introdus alte clase de deonime mai slab reprezentate, fără a epuiza însă aici inventarul de peste 2000 de termeni³¹ extrași din DOOM³.

(i) seria numelor de afecțiuni are drept eponime mai ales patronime: *alzheimer* < Alzheimer, *basedow* < von Basedow, *bruceloză* < David Bruce (medic scoțian), *giardiază* < Alfred Mathieu Giard (biolog francez), *daltonism* < John Dalton (fizician și chimist britanic), *hipocratism* < Hipocrat (medic și filozof grec), *leishmanioză* < William Boog Leishman (medic britanic), *listerioză* < baronul Lister, *parkinson* < Parkinson, *parkinsonism* < Parkinson, *rickettsioză* < Howard Taylor Ricketts (biolog american); există și termeni formați de la nume mitologice: *priapism* < Priap (zeul fecundității) sau de la nume de personaje: *sifilis* < Syphilis, însă și de la toponime: *mongolism* < Mongolia sau astronime: *saturnism* < Saturn.

(ii) seria numelor de monede au drept sursă antroponime (personaje istorice): *balboa* < (Vasco Núñez de) Balboa (conchistador spaniol), *bolivar* < (Simon) Bolivar, *colon* < Cristobal Colon (Columb), *córdoba oro* < Cordoba (conchistador

³⁰ V. supra, 2.10.1 (i) *hrișcă*, termenul la care se raportează acest derivat.

³¹ Au rămas nemenționați în textul acestui articol 213 termeni.

spaniol), *coson* < Coson (rege dac), *costandă* < Constantin cel Mare, *frideric* < Friedrich II (regele Prusiei), *ludovic* < Ludovic, *mahmudea* < Mahmud al II-lea, *mariaș* < Maria Tereza, *napoleon* < *Napoleon* sau numele unui fabricant de monede: *timf* < Andreas Tymff; există în această serie și deonime cu sursă toponimică: *dolar* < Sankt Joachimstal (Valea Sf Joachim; cf. joachimsthaler > thaler > taler), *euro* < Europa, *guarani* < Guarani (populație indiană din America de Sud), *guinee* < Guineea, *olan* < Olanda, *stambol* < Stambul (Constantinopol), *taler* < Sankt Joachimstal (Valea Sf Joachim), *venetic* < Venetia, *zair* < Zair.

(iii) unele nume de caractere sau semne tipografice au la bază un eponim antroponic: *aldin* < Aldo Manuzio (tipograf italian), *bodoni* < Giovanni Battista (Gianbattista) Bodoni (tipograf italian), *chirilică* < Sf. Chiril, *elzevir* < Elzevir (editori olandezi), *garmond* < Claud Garamond (gravor francez), *ghilimele* < Guillaume (tipograf francez) sau un toponim: *egiptiană* < Egipt, *italică* < Italia (introdus de Alde Manuce, în secolul al XVI-lea).

(iv) deonimele care desemnează sporturi, întreceri sau tehnici sportive sunt detoponime: *badminton* < Badminton (reședința ducelui englez de Beaufort), *cristiană* (viraj la schi) < Christiania (numele vechi al orașului Oslo), *macao* < Macao, *maraton* < Maraton, *olimpiadă* < Olimpia, *rugbi* < Rugby (oraș în Anglia) sau deantroponime: *belotă* < F. Belot, *skanderbeg* < Skanderbeg, *spartachiadă* < Spartacus (gladiator).

(v) deonomastice sunt și numele zilelor săptămânii și ale lunilor anului: *august* < Octavianus Augustus (împărat roman), *ianuarie* < Ianus (zeu roman), *ignat* < Sf. Ignatie, *iulie* < Iulius Caesar (împărat roman), *iunie* < Iuno (zeiță), *joi* < Jupiter / Jovis dies, *mai* < Maius (zeița primăverii), *marți* < Marte, *martie* < Marte (zeul războiului), *miercuri* < Mercur, *undrea* < Sf. Andrei, *vineri* < Venus (zeița).

3. CONCLUZII

Din descrierea sumară a inventarului de termeni deonomastici extrași din DOOM³ se desprind cel puțin două concluzii: pe de o parte că fenomenul deonimiei este foarte bine reprezentat în limba română³² și că materialul lexical se organizează în serii ample, care funcționează oarecum izomorf în interiorul celor mai multe dintre clase (v. mărcile derivative predilectate pentru anumite subclase și preferința pentru conversiunea directă în cazul altor clase); pe de altă parte, anumite regularități se constată și în privința categoriilor onomasiologice ale eponimelor care generează deonomasticele aparținând unei clase (v. demonimele, unitățile de măsură, perioadele geologice, elementele chimice etc.).

³² Deși majoritatea termenilor sunt împrumutați, există suficiente creații autohtone (mai vechi sau mai noi: *doxă*, *gherlă*, *brașoavă*, *iordane*, *drăgaică*, chinezărie/turcism (cu sensul de lucru ieftin, de proastă calitate) etc.

În același timp, descrierea a pus în evidență, cel puțin la nivel empiric³³, că există diferențe între deonimele care funcționează ca „eponime banalizate” și cele care încă nu au dobândit acest statut (fiind încă în stadiul de utilizare metonimică / antonomază).

4. BIBLIOGRAFIE

- Avram 1996 Mioara Avram, „Formațiile deonomastice în lexicografia românească”, *Studii și cercetări lingvistice*, XLVII, 1996, nr. 1–6, p. 9–31.
- Barborică 1978 Elena Barborică, „Nume proprii devenite apelative”, *Limba și literatură*, vol. I, p. 75–77.
- Ciobanu 1966 Fulvia Ciobanu, „Substantive proprii devenite comune”, *Limba și literatură*, XII, 1966, p. 283–293.
- Graur 1965 Alexandru Graur, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică.
- Nedelcu 2019 Isabela Nedelcu, „Numele locuitorilor statelor și adjectivele corespunzătoare acestora în limba română actuală. Variație formală și preferințe de utilizare”, *Limba română*, LXVIII, nr. 4, p. 529–539.
- Nuță 1981 Ion Nuță, „De la nume proprii la nume comune în terminologia viticolă”, *Limba română*, XXX, nr. 3, p. 201–210.
- Pitiriciu 2010a Silvia Pitiriciu, „L’antonomase dans la terminologie des produits textiles”, *Limba și literatură. Repere identitare în context european*, Pitești, Editura Universității din Pitești, p. 79–83.
- Pitiriciu 2010b Silvia Pitiriciu, „Les noms communs issus des noms propres dans la terminologie de la géologie”, *Analele Universității din Craiova, Seria Științe filologice. Limbi străine aplicate*, anul VI, nr. 1–2, p. 404–409.
- Pitiriciu 2011 Silvia Pitiriciu, „From Proper to Common Nouns in the Botanical Lexis”, *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie*, IV (1–2), Craiova, Editura Sitech, p. 70–77.
- Pitiriciu 2016 Silvia Pitiriciu, „On Textile Terminology: Fibres and Yarns”, *Studii și cercetări de onomastică și lexicologie*, IX (1–2), Craiova, Editura Sitech, p. 159–165.
- Laiu-Despău 2007 Octavian Laiu-Despău, *Dicționar de eponime*, București, Editura Saeculum I.O.
- Lupu 2010 Roxana Lupu, „Aspecte ale limbajului religios: de la nume propriu la nume comune”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (editori), *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze. Actele celui de-al 9-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română*, I, *Secțiunea Lexic, semantică, terminologii*, p. 265–271.
- Miron-Fulea 2002a Mihaela Miron-Fulea, „Numele proprii metaforice în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, p. 337–348.

³³ Pentru rezultate mai rafinate în privința acestui aspect, s-ar impune realizarea unor anchete care să arate gradul de transparență, respectiv de opacitate al deonimelor pentru vorbitorul de limbă română și care să pună în evidență și productivitatea procedurii în cadrul diferitelor categorii de deonime.

- Miron-Fulea 2002b Mihaela Miron-Fulea, „Numele proprii metonimice în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, p. 349–362.
- Mușat 2006 Radu Mușat, *Nume proprii, nume comune. Dicționar de antonomază*, Iași, Editura Polirom.
- Purdela Sitaru 2008 Maria Purdela Sitaru, „Constatări cu privire la situația și perspectivele deonomasticii în lexicografia românească”, *Studii și cercetări lingvistice*, LIX (2), p. 571–582.
- Răileanu 2014 Viorica Răileanu, „Sensul numelui propriu în raport cu cel al numelui comun corespunzător”, *Limba română*, nr. 2(224), p. 85–92.
- Răileanu 2017 Viorica Răileanu, „Deantroponime substantivale”, *Lecturi în memoriam acad. Silviu Berejan*, ediția 3, Chișinău, p. 137–150.
- Răileanu 2020 Viorica Răileanu, „Cestiuni de terminologie onomastică în lingvistica românească”, *Filologia modernă: realizări și perspective în context european. Paul GOMA In memoriam. Estetica rezistenței prin adevăr*, Chișinău, „Tipocart Print” SRL, p. 161–169.
- Zafiu 2001 Rodica Zafiu, „Indiancă, germancă, europeană...”, *România literară*, 45, p. 7.

DEONYMS IN THE ORTHOGRAPHIC, ORTHOEPIC AND MORPHOLOGIC DICTIONARY OF ROMANIAN

(Abstract)

The article reviews the inventory of nominal deonyms in DOOM³, both from the point of view of the common name classes, and the onomasyological class of the eponym.

The brief description of the inventory shows that deonymy is very well represented in Romanian. Even though in a large extent the terms are (mostly French) borrowings, the procedure is productive in Romanian and the lexical material is organized in series that share both derivative and etymological features (i.e. certain regularities are also found in the regard of the eponym's onomasyological category, see the classes of demononyms, units of measurement, geological eras, chemical elements etc.).

Cuvinte-cheie: DOOM³, eponime, deonomastice, deantroponime, demonime.

Keywords: DOOM³, eponyms, deonyms, deanthroponyms, demonyms.

*Universitatea „Transilvania” din Brașov,
Facultatea de Litere
Bulevardul Eroilor, nr. 29, Brașov
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
m.gheorghe@unitbv.ro*

Ana Iorga Mihail

SUBSTANTIVELE *PLURALIA TANTUM* ÎN DOOM³

1. INTRODUCERE¹

1.1. Definiție. Substantivele *pluralia tantum* sunt substantive cu o paradigmă incompletă de număr: au doar formă de plural, sunt defective de singular și, prin urmare, imposibil de folosit în contextele singularului (DSL 2001: 154–155, 352–353, 389; GALR 2008 I: 70; Pană Dindelegan 2021: 246). În privința genului, considerăm că substantivele *pluralia tantum* care satisfac contextul de masculin (*blugi moderni, vapori denși, ultrași agresivi*) sunt masculine, în timp ce substantivele care satisfac contextul de feminin (*bucate tradiționale, citrice aromate*) aparțin arhigenului (gen nedeterminat).

1.2. Obiective. Această analiză urmărește descrierea substantivelor *pluralia tantum* pe baza inventarului din DOOM³ și prezentarea tendințelor actuale din română care se pot extrage în legătură cu această clasă de substantive prin compararea celor două ediții ale DOOM: DOOM² (2005) și DOOM³ (2021). Semantic, în categoria *pluralia tantum* intră substantive din domenii variate ale limbii, iar clasa nu suferă modificări importante din acest punct de vedere. Sunt însă schimbări care privesc inventarul clasei (sunt adăugate în dicționar substantive noi descrise ca *pluralia tantum*) și trăsăturile morfosintactice (variații la nivelul încadrării într-un anumit gen; trecerea unor substantive defective de singular în clasa celor numărabile, prin crearea unei forme de singular etc.). Analiza se sprijină pe corpusul extras din DOOM² și DOOM³ și pe descrierile anterioare ale acestei clase realizate de Guțu Romalo 1980, Carabulea 1986, Nedelcu 2002, Nicula 2008, Croitor 2017, Corbett 2018.

2. INVENTARUL SUBSTANTIVELOR *PLURALIA TANTUM* ÎN DOOM³

2.1. Inventarul în DOOM³. În DOOM³ sunt menționate 318 substantive *pluralia tantum*: 282 de substantive comune și 36 de substantive proprii. În categoria substantivelor comune, cele mai numeroase sunt femininele (131), apoi masculinele

---

¹ O primă versiune a acestei analize a fost prezentată în cadrul Conferințelor Academiei, în ciclul *Limba română și relațiile ei cu istoria și cultura românilor* (14 aprilie 2022).

(80) și neutrele (71). Repartiția pe genuri este similară cantitativ și în clasa substantivelor proprii *pluralia tantum*. În categoria substantivelor proprii, cele mai numeroase sunt tot femininele (24), urmate de masculine (8) și neutre (4). Păstrăm aici formal distincția genurilor făcută de autoarele dicționarului, care optează pentru încadrarea substantivelor în cele trei clase – feminin, masculin, neutru –, deși, în general, absența din paradigmă a unei forme de număr nu permite încadrarea neechivocă a unui substantiv într-un anumit gen. De exemplu, substantivul *citrice* satisface contextul de feminin – *aceste citrice aromate* –, insuficient pentru a preciza dacă aparține femininului sau neutrului. De aceea, substantivele în astfel de situații sunt încadrate de obicei în categoria arhigenului.

Tabelul 1

Distribuția substantivelor *pluralia tantum* pe genuri în DOOM³

Substantive <i>pluralia tantum</i>	Feminine	Masculine	Neutre	Total
Comune	131	80	71	282
Proprii	24	8	4	36

2.2. Diferențe de inventar față de DOOM². În DOOM³ au fost adăugate o serie de substantive noi *pluralia tantum*, dar se observă și introducerea în această clasă a unor substantive menționate și în ediția precedentă a dicționarului, dar care nu erau catalogate ca defective de singular. Asta în timp ce altele își pierd statutul de *pluralia tantum*, dobândind o formă de singular și devenind numărabile. Dintre cuvintele nou-introduse în DOOM³, majoritatea sunt cuvinte mai vechi în limbă, dar înregistrate abia acum în dicționar, foarte puține fiind de fapt cuvinte recente (*breaking news*).

2.2.1. În DOOM³ au fost introduse 27 de substantive *pluralia tantum* noi: 22 de substantive comune (7 feminine, 7 masculine și 8 neutre) și 5 substantive proprii (un feminin și 4 masculine):

substantive comune: (fem.) *anticipate*, *drețe* (tărățe pentru animale), *floricel*, *fruntarii* (frontiere), *păcănele*, *spirtoase*, *ultraviolete*; (masc.) *alb-albaștri*, *alb-roșii*, *alb-violeți*, *boxeri*, *peleți*, *roș-albaștri*, *ultrași*; (neutre) *aplecate* (indigestie), *breaking news*, *deceuri*, *deconcentrate*, *electrocasnice*, *electronice*, *oarze*, *puncte-puncte*;

substantive proprii: (fem.) *Carai*; (masc.) *Cordilieri* (*Anzii* ~), *Gemeni*, *Irozii*, *Pești*.

Multe dintre substantivele comune *pluralia tantum* nou introduse sunt obținute prin substantivizarea adjectivelor: *anticipate* din *alegeri anticipate*, *spirtoase* din *băuturi spirtoase*, *ultraviolete* din *raze ultraviolete*, *roș-albaștri* din *sportivi*, *fotbaliști roș-albaștri*, *deconcentrate* din *servicii deconcentrate*, *electrocasnice* din *produse electrocasnice*, *electronice* din *produse electronice*. Procedul, numit și

elipsă lexicalizată (Zafiu 1999), a dat și alte substantive *pluralia tantum*: (*materiale*) *tipizate*, (*materiale*) *compozite*, (*produse*) *lactate*, (*mijloace, vehicule*) *motorizate*. Dintre substantivele *anticipate*, *compensate*, *prezidențiale* pe care le semnala Rodica Zafiu ca rezultate foarte populare ale acestui procedeu (vezi Zafiu 1999), doar *anticipate* a intrat în DOOM³ ca substantiv defectiv de singular, dar toate au continuat să circule în româna actuală, alături de altele similare: *locale*, *parlamentare*, *europarlamentare*, *prezidențiale*, *matrimoniale* (vezi și Nedelcu 2002: 111).

Păcănele (derivatul imitativ de la verbul *a păcăni*, format la rându-i de la onomatopeea *pac*) este una dintre creațiile lexicale din limbajul popular și familiar care au fost înregistrate în DOOM³ (pentru o analiză a cuvântului, vezi Zafiu 2013).

2.2.2. În DOOM³ nu mai apar o serie de substantive prezentate ca *pluralia tantum* în ediția anterioară: *vasilicale* (rămâne doar varianta *bazilicale*), *zeci*, *buci* (scame), *direse* (acte), *fumuri* (atitudini) (apare doar *fum, fumuri*), *Harpîi* (divinități) (apare doar *harpie, harpii*), *Maldive*.

2.2.3. În DOOM³, unele substantive proprii neîncadrate în categoria substantivelor *pluralia tantum* în DOOM² sunt marcate explicit acum cu formă de plural: *Trisfetitele* (sărbătoare creștină ortodoxă, care se ține la 30 ianuarie, dedicată Sfinților Trei Ierarhi), *Armîdeni* (1 mai, sărbătoare populară de primăvară). Unele substantive nu mai apar explicit ca *pluralia tantum*, ci în componența altor părți de vorbire: *cântători* (*pe la ~*, în zorii zilei, locuțiune adverbială).

Pentru substantivele care se regăsesc în ambele ediții, dar își schimbă statutul (numărăbile care devin defectiv de singular și invers), vezi *infra*, **5.**, *Tabelul 2* și *Tabelul 3*.

3. CLASIFICAREA SEMANTICĂ A SUBSTANTIVELOR *PLURALIA TANTUM* DIN DOOM³

3.1. Semantic, substantivele *pluralia tantum* sunt cel mai adesea substantive abstracte (*condoleanțe*, *contrainformații*, *preparative*, *represalii*, *tratative* etc.), substantive cu sens colectiv (*bucate*, *citrice*, *cosmetice*, *lactate*, *foioase*, *rășinoase*, *spirtoase* etc.), substantive masive (*cannelloni*, *cuișoare*, *spaghete*, *tăieței* etc.) și substantive care denumesc obiecte alcătuite din două părți identice (*ochelari*, *blugi*, *ițari*)².

Clasa substantivelor comune *pluralia tantum* include cuvinte din domenii foarte variate ale limbii. Multe dintre ele pot fi grupate însă în mai multe clase reprezentative. Substantivele comune *pluralia tantum* denumesc, cel mai adesea:

² Pentru o descriere detaliată a substantivelor *pluralia tantum*, vezi Corbett 2018. Autorul atrage atenția că sunt de fapt foarte multe tipuri de substantive *pluralia tantum* în limbile lumii, care au implicat și comportamente morfosintactice diferite.

alimente și preparate alimentare: (fem.) *bucate, citrice, coloniale* (articole alimentare de băcănie provenite din țări exotice), *crupe* (boabe de porumb, de orez etc., măcinate mare), *drețe* (tărâțe), *floricelile, huște* (tărâțe, drojdie de borș), *lazane* (paste), *rogodele* (fructe mărunte), *spaghete, spirtoase, tarapangele* (legume, zarzavaturi), *zaharicale, zumaricale* (dulciuri); (masc.) *cannelloni, frecăței* (aluat nedospit), *tăieței, musli/müsli, ravioli, tocmași* (tăieței); (neutre) *brânzeturi, cofeturi, cornflakes, cuișoare, dresuri* (mirodenii), *lactate, minuturi* (mâncare pregătită pe loc), *miroase* (condimente), *potroace* (măruntaie de pasăre sau ciorbă acră din măruntaie de pasăre), *zaharuri, zăhărele*;

plante, părți ale plantelor și clase de plante: (fem.) *adormițele* (zorele), *alunele* (plantă erbacee cu flori albe, cu tuberculele și frunzele comestibile), *canale* (plantă erbacee anuală, ornamentală, originară din India), *flori-de-paie* (plantă originară din Australia, cu flori dispuse în capitule de diferite culori, care par uscate ca paiele; imortele), *foioase, iperige* (plantă erbacee perenă cu tulpina ramificată de la bază, cu frunze liniare sau lanceolate și cu numeroase flori albe-roz mici), *măturele* (plantă erbacee cu tulpina ramificată și floare roz, care crește în locuri aride), *molișoare* (plantă erbacee din familia orhideelor), *nectarii* (glande vegetale care produc nectar), *ochșele* (crăiță), *omătuțe* (specii de ghiocei), *plasmodesme* (prelungiri citoplasmice care unesc celulele unele cu altele și ușurează schimburile de substanță dintre ele), *poame-de-pământ* (cartof), *poamele-măței* (arâriel), *rășinoase, rotoțele, rotoțele-albe* (plantă erbacee cu flori albe-gălbui), *rotunjoare* (plantă erbacee cu frunze lungi, lucitoare și cu flori roșii-purpurii), *scânteiuțe* (plantă erbacee cu tulpina ramificată la bază și cu flori roșii, roz sau albastre); (masc.) *colții-babei* (plantă erbacee târâtoare cu frunze penate, cu flori galbene și cu fructe țepoase), *colțunii-popii* (viorele sălbatice), *fungi, ogrinji* (resturi de paie), *strugurii-ursului* (plantă cu flori trandafirii sau albe, grupate în formă de ciorchine la vârful ramurilor, cu fruct comestibil); (neutre) *leucoplaste* (plastide care formează și acumulează amidon);

obiecte vestimentare, încălțăminte și accesorii: (fem.) *odăjdii, încălțări*; (masc.) *berneveci* (pantaloni țărănești largi, din stofă groasă), *bluejeans, blugi, boxeri, calevri* (pantofi groși, rezistenți), *caravani* (pantaloni largi în talie și strâmți de la genunchi în jos), *ceacșiri* (pantaloni turcești largi), *cozondraci* (bretele), *gaci* (pantaloni largi din pânză albă), *galenți* (papuci cu talpă de lemn), *indispensabili, ițari, ițarași, jeans/jeanși, meși* (încălțăminte bărbătească fără toc, din piele foarte subțire), *ochelari, poturi* (pantaloni largi în partea de sus și strânși pe picior), *poturei, șalvari, târlici* (papuci); (neutre) *durligi* (papuci de casă), *lenjuri* (lenjerie de corp);

cosmetice și podoabe: (fem.) *cosmeticele, diamanticele, fesfesele* (podoabe), *giuvaericele*; (neutre) *dresuri* (farduri);

documente și tipuri de texte: (fem.) *anale, analecte* (fragmente alese și reunite din operele unuia sau ale mai multor scriitori; crestomație), *pandecte* (culegere de opinii ale juriștilor romani), *prolegomene* (parte introductivă într-o operă științifică; noțiuni preliminare aparținând unui domeniu științific), *regeste*

(în Evul Mediu, registru cu actele emise de o cancelarie), *scripte*, *selecțiuni*; (neutre) *acta* (colecție de documente), *antimemorii*, *memorii*, *capitularii* (acte legislative emanate de la regi, divizate în capitole), *corrigenda* (erată), *digeste* (culegere de opinii ale juriștilor romani; pandecte), *emendanda* (corecturi tipografice la un text), *excerpte* (pasaje sau termeni scoși dintr-o lucrare; lucrare care conține asemenea pasaje), *marginalia* (comentariu cu note și însemnări privitoare la o operă, apărut într-o publicație periodică), *miscellanea* (culegere de articole, studii, extrase), *varia* (culegere bibliografică de scrieri diferite; rubrică într-o publicație periodică, care cuprinde texte variate);

populații sau categorii sociale: (masc.) *angli*, *antici*, *belgi*, *besi* (nume dat de romani unui trib trac; numele pecenegilor în izvoarele scrise latine), *comati* (nume dat de romani dacilor de rând), *crobizi* (populație de neam tracic), *ghebri* (adepti ai lui Zoroastru, adoratori ai focului, răspândiți în Persia), *parși* (adepti ai zoroastrismului), *piei-roșii*, *razocinți* (nume dat intelectualității rusești începând din secolul al XVIII-lea), *scoți*, *tarabostes* (nume dat de latini aristocraților geto-daci; pileați), *uzi* (popor migrator de neam turcic);

părți ale corpului uman și componente fiziologice: (fem.) *plete*, *șale*, *vintr* (măruntaie), *bale*, *fecale*; (masc.) *cotlete/cotleți* (favoriți), *pomeți*; (neutre) *gaibarace* (picioare), *măruntaie*;

boli: (fem.) *bube-dulci*, *năvărlii* (convulsii epileptice; toane, năbădăi), *rofi* (bube care apar uneori la copii după naștere, pe cap sau pe față), *varice*, *vibice* (hemoragii cutanate), *zâmbre* (boală a cailor, inflamarea gingiilor și ulcerării dureroase în cerul gurii); (neutre) *aplecate*, *plecate* (indigestie);

sărbători, posturi și date speciale: (fem.) *agonale* (întreceri atletice, serbări), *calende* (prima zi a fiecărei luni la romani), *câșlegi* (interval între două posturi ortodoxe), *ide* (a cincisprezecea zi din lunile martie, mai, iulie și octombrie și a treisprezecea zi din celelalte luni în calendarul roman), *păresimi* (postul Paștelui); (masc.) *harți* (perioadă din an când este permis să se mănânce de fruct miercurea și vinerea);

ființe mitice: (fem.) *iele*, *șoimane* (iele), *vântoase* (iele); (masc.) *mani* (sufletelor morților, considerate zei ocrotitori ai căminului în mitologia romanilor și a vechilor popoare italice), *penați* (zei ai căminului sau statui ale acestor zei la etrusci și la romani);

termeni din fotbal: (masc.) *alb-albaștri*, *alb-roșii*, *alb-violeți*, *ultrași*, *roș-albaștri*;

animale și grupuri de animale: (fem.) *ratite* (păsări alergătoare cu sternul lipsit de carenă și cu aripi reduse; acarinate); (masc.) *dipnoi* (grup de pești care respiră atât prin branhiile cât și prin plămâni), *linți* (larve ale teniei, cisticerci), *rudiști* (moluște lamelibranhiate fosile);

părți ale corpului animalelor: (fem.) *lațe* (șuvițe de lână netoarse și nepieptănate de pe un animal); (masc.) *cerci* (pereche de formațiuni filamentoase terminale la unele insecte), *lapți* (glande sexuale masculine la pești); (neutre) *potroace*;

fenomene naturale: (fem.) *perseide* (ploaie de stele); (neutre) *mielușei* (ploaie cu gheață);

materiale și substanțe chimice: (fem.) *săruri*; (neutre) *asfaltene* (hidrocarburi constitutive ale asfalturilor, care dau bitumului calitatea de aglomerant), *mixte* (produse miniere naturale);

forme de relief: (neutre) *badlands* (terenuri argiloase; pământuri aride), *campos* (savana din platourile braziliene), *llanos* (șesuri cu vegetație ierboasă din America de Sud);

roci: (fem.) *rudacee* (roci sedimentare elastice de tipul pietrișurilor); (masc.) *lapili* (pietricele poroase, fragmente de lavă aruncate de vulcanii în erupție);

substanțe sau procese chimice: (fem.) *sinteaze* (clasă de enzime care catalizează unele procese de sinteză din organism);

jocuri: (fem.) *dame*, *păcănele*, *șatrang* (șah);

dansuri: (fem.) *geamparale* (dans popular românesc cu mișcare vioaie; melodia după care se execută acest dans), *trei-leșeștile* (dans popular din nordul Moldovei; melodia după care se execută acest dans);

prăjituri: (fem.) *pelincile-Domnului*, *poale-n-brâu*;

vorbe: (fem.) *bazilicale*, *scârbe*;

semne de punctuație³: (fem.) *ghilimele*; (neutre) *puncte-puncte*;

în expresii: (fem.) *binețe*, *dodii*, *mendre*, *monițe*, *osanale*, *șoșele*, *zâmbre* (*a face zâmbre* = a râvni, a jindu); (masc.) *sperieți*, *urlați*; (neutre) *iordane*, *nazuri*.

Unele substantive funcționează contextual ca *pluralia tantum* și pot fi considerate defective de singular doar pentru un anumit sens pe care-l au. Nicula 2008 include în această categorie substantive precum: *greutăți* (probleme), *griji* (responsabilități), *necazuri*, *neplăceri* (lucruri dezagreabile), *felicități* (urări), *ajutoare*, *table* (joc), *cărți* (joc), *fulgi* (de porumb, de cartofi), *floricel* (de porumb), *economii* (bani economisiți), *finanțe* (fonduri, rezerve), *picături* (picături de ochi), *artificii* (amestec de substanțe și carburanți pentru semnalizări luminoase cu scop decorativ). Din categoria acestor substantive, apar în dicționar ca *pluralia tantum*: *dame* (joc, DOOM² și DOOM³), *floricel* (de porumb, DOOM³).

Cele mai multe dintre substantivele *pluralia tantum* care denumesc obiecte vestimentare și accesorii se referă la diverse tipuri de pantaloni și de încălțăminte și sunt cuvinte mai vechi: *berneveci*, *calevri*, *caravani*, *ceacșiri*, *gaci*, *galenți*, *ițari*, *meși*, *poturi* etc. Numărul mare de substantive *pluralia tantum* din sfera vestimentației și a accesoriilor nu este un fapt surprinzător. Ele sunt cele mai frecvente substantive *pluralia tantum* în limbile din Europa. Într-o ierarhie a frecvenței alcătuită pentru 41 de limbi europene, citată de Corbett (2018: 83), pe primele locuri sunt: *glasses* (ochelari), *trousers* (pantaloni), *tongs* (clești), *scissors* (foarfeci). Deși nu sunt *pluralia tantum* pentru că au formă de singular în DOOM³, substantive ca *izmană* sau *colant* sunt consemnate ca fiind mai frecvente la plural: *izmene*, *colanți*. Tot numai cu formă de plural apar în uz și anglicisme foarte recente

³ Spre deosebire de *ghilimele* și *puncte-puncte*, marcate ca având formă de plural, denumirea semnului *două-puncte* apare în DOOM³ ca neutru singular.

și neadaptate sau parțial adaptate, neînregistrate încă în DOOM: *leggings, trousers, sneakers/sneakers*. *Pantalon* apare cu forma de singular *pantalon* și nu este considerat *pluralia tantum* în DOOM² și DOOM³.

Substantivele *binețe, dodii, mendre, momițe, osanale, șoșele, sperieți, urlați, iordane, nazuri* nu funcționează de obicei independent în limbă, ele apar aproape exclusiv în expresii: *a da binețe, a vorbi în dodii, a-și face mendrele, a umbla cu chichițe și momițe, a cânta osanale, cu șoșele și momele, a băga în sperieți, a se duce pe urlați, a umbla cu iordane, a face nazuri*.

3.2. Clasa substantivelor proprii *pluralia tantum* include cuvinte din câteva domenii ale limbii. Spre deosebire de substantivele comune, care prezintă o varietate mult mai mare, substantivele proprii pot fi grupate în doar câteva clase reprezentative. Substantivele proprii *pluralia tantum* denumesc:

sărbători: (fem.) *Fastele* (în Roma antică, zile în care se judecau procesele), *Februarii* (în Roma antică, sărbători ale morților celebrate în februarie), *Florii, Iuvenalii* (la romani, sărbători la care se reprezentau producții teatrale), *Lucarii* (la romani, sărbătoare a pădurilor sacre, celebrată pe 19 sau 21 iulie), *Lupercalii* (în Roma antică, serbări religioase anuale celebrate la 15 februarie în cinstea lui Pan, zeul păstorilor și al țarinilor), *Panatenee* (cea mai importantă festivitate religioasă și politică din Atena antică, celebrată anual sau la patru ani în cinstea zeiței Atena), *Parentalii* (la romani, sărbătoare anuală pentru pomenirea morților), *Rozalii* (la romani, sărbători celebrate la sfârșitul primăverii în cinstea morților), *Rusalii, Saturnalii* (la romani, sărbători în cinstea zeului Saturn, care aveau loc în fiecare an după terminarea muncilor agricole), *Sânziene, Trisfetitele* (sărbătoare creștină ortodoxă, care se ține la 30 ianuarie, dedicată Sfinților Trei Ierarhi), *Vestalii* (la romani, serbări în cinstea zeiței Vesta, celebrate la 15 iunie); (masc.) *Armindenii* (1 mai, sărbătoare populară de primăvară), *Moși, Patruzeci de Sfinți*;

constelații, stele: (fem.) *Hiadele, Pleiadele, Rarițele*; (masc.) *Gemenii*;

scrieri, texte: (fem.) *Brahmane* (imnuri vedice și comentariul lor), *Vede* (culegere de texte religioase și literare scrise în sanscrita veche, primele documente literare din India); (neutre) *Almageste* (culegere de observații astronomice, făcută pentru prima dată de Ptolemeu);

regiuni: (fem.) *Caraibe*; (neutre) *Badlands, Tropice*;

state: (fem.) *Țările de Jos*; (neutre) *Emiratele Arabe Unite*;

insule: (fem.) *Bermude, Insulele Shetland*;

lanțuri muntoase: (masc.) *Cordilieri (Anzii ~)*⁴;

spații mitologice: (fem.) *Elizee (Câmpiile ~)*;

zodii: (masc.) *Gemeni, Pești*;

tradiții, ceremonii: (masc.) *Irozii* (dramă populară de origine creștină, reprezentând nașterea lui Hristos, pe care tineri costumați o joacă în perioada Crăciunului; vicleim).

⁴ Lipsesc din DOOM³ alte denumiri de lanțuri muntoase (*Carpați, Balcani*), de ahipelaguri (*Azore, Antile*) sau de roiuri meteoritice (*Aquaride, Caetide*), citate în alte lucrări de gramatică.

4. CLASIFICAREA STILISTICĂ ȘI ETIMOLOGIA SUBSTANTIVELOR *PLURALIA TANTUM* DIN DOOM³

4.1. Din punctul de vedere al registrului de limbă, cele mai multe substantive *pluralia tantum* aparțin limbii literare. Numeroase cuvinte sunt marcate ca învechite, livrești, populare, regionale, familiare sau argotice, iar foarte puține sunt evaluate ca rare în uz.

învechite: (fem.) *bazilicale, bente* (cătușe), *coloniale, comiții, diamantice, fruntarii, giuvaerice, încălțări, lazane, păresimi, politice, scârbe, șatranghe, vintre, zumaricale*; (masc.) *calevri, caravani, ceacșiri, cotlete/cotleți, meși, poturei, poturi*; (neutre) *aplecate, apuntamente* (salariu al unui funcționar), *mucări* (foarfecă de tăiat capătul ars al muclei lumânării sau al candeliei, pentru a înviora flacăra; mucarniță), *oșele* (cuie; piese la arme), *plecate, prisoase* (teren agricol care prisosea moșierului și era dat în arendă);

populare: (fem.) *binețe, bucate, dodii, drăgănele* (grații, nuri), *mierte-fierte, momițe, moșmoane, opritori, păresimi, poame de pământ, poamele-măței, rofii, rogodele, vintre, Trisfetitele*; (masc.) *linți, ogrinji, piei-roșii, poturei, poturi*; (neutre) *aplecate, durligi, lăpturi, miroase, oarze, plecate*;

regionale: (fem.) *bongoase, canale, crupe, drețe, fefesele, huște, încălțări, năvârlii, tarapangele*; (masc.) *berneveci, caravani, frecăței, gaci, meși, răsurei, tocmagi, urlați*; (neutre) *caracașicuri* (obiecte mărunte, fără valoare), *gaibarace, mucări, prisoase, spișuri* (dantelă), *zăhărele*;

familiare: (fem.) *catrafuse, cosmetice, dodii, istericale, încălțări, mendre, păcănele*; (masc.) *alb-albaștri, alb-roșii, alb-violeți, cozondraci, târluci, ultrași*; (neutre) *deceuri, nazuri*;

rare: (fem.) *bente, mărgărele*, (masc.) *bolohoveni, ghebri, ițărași*; (neutre) *corturele, dresuri, grosiere* (nutrețuri fibroase, paie, pleavă de cereale), *lenjuri, zeciuri* (motive decorative);

livrești: (fem.) *arcane* (taine); *armoarii* (arme; blazon), *bele-arte, prolegomene, scripte*;

argotice: (fem.) *lovele*; (masc.) *parai*.

4.2. Din punctul de vedere al originii, clasa substantivelor *pluralia tantum* conține împrumuturi recente (engleză, italiană, germană, spaniolă, portugheză), împrumuturi latino-romanice, creații românești, cuvinte moștenite și împrumuturi mai vechi (din limbile slave, din turcă, din neogrecă etc.):

termeni latinești: (masc.) *comati, tarabostes*; (neutre) *acta, corrigenda, emendanda, marginalia, miscellanea, varia*;

cuvinte din neogrecă terminate în -ale (la etimonul neogrecesc terminat în -a s-a adăugat desinența de plural -le): (fem.) *bazilicale, diamantice, giuvaerice, politice, istericale, zumaricale, zaharicale*;

împrumuturi: (fem.) *confetti*; (masc.) *bluejeans*, *cannelloni*, *comuneros*, *jeans/jeanși*, *musli/müsli*, *ravioli*; (neutre) *badlands*, *breaking news*, *campos*, *cornflakes*, *llanos*, *soffioni*, *tutti*.

5. PARTICULARITĂȚI REZULTATE DIN ANALIZA SUBSTANTIVELOR *PLURALIA TANTUM* (DOOM² – DOOM³)

5.1. Numărul. Analiza comparativă a corpusurilor sugerează că o serie semnificativă de substantive *pluralia tantum* au dezvoltat o formă de singular și au devenit numărabile, un fenomen înregistrat probabil în uz și consemnat de noua ediție a dicționarului. Asta arată că statutul lor de defectiv de singular nu este fix, vorbitorii putând crea un singular în funcție de felul în care conceptualizează la un moment dat referentul substantivului respectiv (Carabulea 1986a: 375 subliniază că substantivele defectiv de număr nu formează o clasă închisă, iar Nedelcu 2002: 105 vorbește despre tendința defectivelor de număr de a-și regulariza flexiunea). Această tendință a substantivelor *pluralia tantum* de a-și crea o formă de singular este mai puternică în româna actuală în raport cu cea inversă, a substantivelor numărabile de a deveni între timp defectiv de singular. Cele două fenomene diferite sunt ilustrate în *Tabelul 2* și în *Tabelul 3*.

5.1.1 În raport cu DOOM², 24 de substantive *pluralia tantum* au devenit numărabile în DOOM³ (*Tabelul 2*). Substantivele *pluralia tantum* reprezintă o clasă marginală, pe care limba nu o tolerează prea ușor. De aceea, sub presiunea sistemului, multe dintre aceste substantive își refac forma de singular. La unele dintre ele, această schimbare de statut vine cu treceri de la propriu la comun sau cu schimbări de gen.

Tabelul 2

Substantive care au devenit numărabile în DOOM³

DOOM ²	DOOM ³
chimicale (pop.) s.f. pl.	chimală (fam.) s. f., pl. chimicale
crudități (fructe, legume proaspete) s. f. pl.	cruditate (însușire) s. f.; (fructe, legume proaspete) pl. crudități
dragonade s. f. pl.	dragonadă (rar) s. f., pl. dragonade
eumenide s. f. pl.	eumenidă s. f., pl. eumenide
fițe s. f. pl.	fiță s. f., pl. fițe
lohii s. f. pl.	lohie s. f., pl. lohii
paște/paști (pâine sfințită) s. f. pl.	paște (pâine sfințită) s. n., pl. paști
agatârși s. m. pl.	agatârs s. m., pl. agatârși
anarți s. m. pl.	anart s. m., pl. anarți

cioareci s. m. pl.	cioarec s. m., pl. cioareci
lemuri s. m. pl.	lemur s. m., pl. lemuri
mesapi s. m. pl.	mesap s. m., pl. mesapi
parți (populație iraniană) s. m. pl.	part s. m., pl. parți
addenda (lat) (fil.) s. n. pl.	adendă/addenda (ansamblu de note adiționale) s. f., pl. adende/addende
compozite (materiale) s. n. pl.	compozit (material) s. n., (materiale reunite) pl. compozite
consumabile s. n. pl.	consumabil s. n., (mai frecv.) pl. consumabile
graffiti (it.) s. n. pl.	graffiti (decorațiune murală) (it.) s. n., pl. graffitiuri
lânet (varietăți de lână) s. n. pl.	lânet (multă lână) s. n., (varietăți de lână) pl. lâneturi
tenesme s. n. pl.	tenesmă s. f., pl. tenesme
tipizate s. n. pl.	tipizat s. n., (mai frecvent) pl. tipizate
viscere s. n. pl.	viscer (med.) s. n., (mai frecv.) pl. viscere
Erinii s. propriu f. pl.	erinie (zeiță greacă a răzbunării; femeie răzbunătoare) s. f., pl. erinii
ghilimele s. f. pl.	ghilimele s. f. pl. (sg. <i>ghilimea</i> rar)
plete s. f. pl.	plete s. f. pl. (sg. <i>pleată</i> rar)

Nevoia de completare a flexiunii prin crearea unei forme de singular nu este o tendință nouă, ea se înscrie într-un fenomen mai larg prezent de-a lungul istoriei limbii române. Valeria Guțu Romalo (1980: 214) consideră că existența substantivelor invariabile și a celor defective de singular sau de plural reprezintă o perturbare, o deviere în manifestarea opoziției de număr. De aceea, în cazul acestor substantive, se simte nevoia remedierii acestui dezechilibru prin completarea flexiunii, pe mai multe căi: 1. crearea unei forme de singular pentru substantivele *pluralia tantum* (autoarea dă exemplele *ochelar*, *pantaloni*, *icră*); 2. crearea unei forme noi de singular pentru substantivele care au fost la un moment dat invariabile, pornindu-se de la forma unică interpretată ca plural (*pânțele*, pl. *pânțele* > *pânțec*, pl. *pânțece*; *vintre*, pl. *vintre* > *vintră*, pl. *vintre*), 3. reunirea într-o singură paradigmă a două substantive complementare defective (*carne*, ca nume de materie folosit ca singular, cu forma de genitiv-dativ *cărni*, și *cărnuri*, colectivul defectiv de singular care denumește „diversitatea”, „sorturile”).

Tendința de a apărea la singular este mai puternică, observa Elena Carabulea (Carabulea 1986b), în cazul substantivelor *pluralia tantum* care indică nume de animale care aparțin aceleiași specii, obiecte de îmbrăcăminte compuse din două părți identice sau nume de materie. Substantivele *pluralia tantum* care apar cu formă de singular în DOOM³, față de DOOM², sunt din mai multe grupuri semantice: populații (*agatârși* > *agatârș*, *anarți* > *anart*, *mesapi* > *mesap*, *parți* > *part*), ființe mitologice (*eumenide* > *eumenidă*, *Erinii* > *erinie*), obiecte de îmbrăcăminte (*cioareci* > *cioarec*), materiale și substanțe (*chimicale* > *chiminală*, *compozite* >

compozit), categorii de obiecte (*consumabile* > *consumabil*, *tipizate* > *tipizat*), părți ale corpului (*plete* > *pleată*, rar; *viscere* > *viscer*), simptome, boli sau reacții fiziologice (*lohii* > *lohie*, *tenesme* > *tenesmă*) etc.⁵ Chiar dacă nu apar în dicționar, unele substantive *pluralia tantum* circulă cu forme de singular refăcute de vorbitori în uz: *universalii*, sg. *universaliu*, *universalie*.

O schimbare interesantă la nivelul descrierii din dicționar s-a produs în cazul substantivelor *consumabile* și *tipizate*. Provenite din adjective prin conversiune, cele două au apărut în uz mai curând la plural și au fost semnalate în DOOM² ca *pluralia tantum* (despre *consumabile*, Isabela Nedelcu precizează că „este simțit ca un cuvânt nou și utilizat ca termen generic ce indică o varietate de obiecte de uz curent”, vezi Nedelcu 2002: 110). Ele primesc forme de singular în DOOM³, *consumabil* și *tipizat*, dar la ambele apare precizarea că se folosesc mai frecvent la plural.

În unele cazuri, regularizarea flexiunii nu s-a făcut prin crearea unei forme de singular, ci prin considerarea formei de plural din DOOM² drept singular și adăugarea unei noi forme de plural:

DOOM²: *lânet* (varietăți de lână) s. n. pl.; DOOM³: *lânet* (multă lână) s. n., (varietăți de lână) pl. *lâneturi*;

DOOM²: *graffiti* s. n. pl.; DOOM³: *graffiti* (decorațiune murală) s. n., pl. *graffitiuri*;

DOOM²: *addenda* s. n. pl.; DOOM³: *adendă/addenda* (ansamblu de note adiționale) s. f., pl. *adende/addende*.

O serie de substantive *pluralia tantum* au o formă diferită de pluralul obișnuit al substantivului de la care provin, ceea ce le conferă autonomie semantică și formală (sunt unități lexicale distincte): *bucate* (mâncare) față de *bucată*, pl. *bucăți*; *miroase* (condimente, mirodenii) față de *miros*, pl. *mirosuri*; *oșele* (cuie; piese la arme) față de *oșel*, pl. *oșeluri* (Avram 1958: 324).

5.1.2. În raport cu DOOM², 9 substantive numărabile au devenit *pluralia tantum* în DOOM³ (Tabelul 3). Fenomenul este marginal, iar încadrarea acestor substantive la *pluralia tantum* în DOOM³ este, probabil, o consecință a apariției rare în uz a formei de singular.

Tabelul 3

Substantive cu flexiune completă de număr în DOOM²
care au devenit *pluralia tantum* în DOOM³

DOOM ²	DOOM ³
corăbia (inv.) s.f.; pl. corăbiele	corăbiele s. f. pl.
foioasă (arbore cu frunze căzătoare) s. f., pl. foioase	foioase (clasă de arbori) s. f. pl.
triplet s. m., pl. tripleți	tripleți s. m. pl.
badlands (teren arid) (angl.) s. n., pl. badlandsuri	badlands (terenuri aride) (engl.) s. n. pl.

⁵ Situația nu e foarte clară la *crudități*. *Crudități* cu sensul de fructe, legume proaspete apare în DOOM² ca s. f. pl., iar ulterior, în DOOM³, apare ca plural al lui *cruditate* s. f., glosat nu ca fruct sau legumă, ci ca însușire.

corturel (rar) s. n., pl. corturile	corturile (rar) s. n. pl.
iordan (sărbătoare) s. n., pl. iordane	iordane s. n. pl. (în expr.)
piciorong s. n., pl. picioroange	picioroange (catalige) s. n. pl.
potroc (ciorbă) (înv., pop.) s. n., pl. potroace	potroace (ciorbă) s. n. pl.
tutti (it.) s. n.	tutti (muz.) (it.) adv., s. n. pl.

5.2. Genul. O serie de substantive *pluralia tantum* sunt marcate diferit ca gen în DOOM³ față de DOOM². Schimbările sunt în următoarele sensuri: feminin > neutru (*mixte, mucări*), neutru > feminin (*citrice, prolegomene*), masculin > neutru (*durligi, soffioni*), neutru > masculin (*musli/müsli*).

5.3. Desinențele de plural. Substantivele *pluralia tantum* prezintă în general desinențele de plural specifice substantivelor românești, dar și unele împrumutate: *-s* la masculine și neutre (*jeans, breaking news*), *-a* la neutre (*acta, corrigenda, emendanda, marginalia, miscellanea*), *-i* la feminine, masculine și neutre (*confetti, cannelloni, ravioli, soffioni*). Femininele *pluralia tantum* se termină în *-e* (cele mai multe), *-i, -ii, -(a)le, -(e)le, -uri*. Masculinele se termină cel mai adesea în *-i* și, mai rar, în *-s* (desinență nespecifică substantivelor românești).

La substantivele împrumutate, desinența de plural e uneori împrumutată ca atare prin cuvintele respective: *bluejeans, cannelloni, comuneros, jeans, ravioli, badlands, breaking news, campos, cornflakes, llanos, soffioni*. Unele dintre aceste substantive își dezvoltă în paralel o formă suplimentară de plural cu desinență românească, atestată în DOOM³ (*jeans/jeanși*⁶) sau neatestată în DOOM³, dar care circulă la nivelul uzului (*breaking news/breaking news-uri*). Altele își selectează exclusiv o desinență de plural românească, pe care o adaugă la forma de plural din limba de origine: *cortesuri* (organe reprezentative; parlament spaniol). Pentru altele, forma de plural din limba de origine a fost considerată când singular (DOOM²: *badlands* (teren arid) s. n., pl. *badlandsuri*), când plural (DOOM³: *badlands* (terenuri aride) s. n. pl.)⁷.

Substantivele din neogreacă terminate în *-ale* (vezi *supra*, 4.2) reprezintă o serie specială în clasa substantivelor *pluralia tantum*. Ele și-au adăugat desinența de plural *-le* la etimonul neogrecesc terminat în *-a*. Sunt atestate în română la început cu forma terminată în *-a*, neadaptată la sistemul morfologic românesc (*giuvaerica, zaharica*), încă din secolul al XVIII-lea, apoi, din secolul al XIX-lea, cu forma adaptată cu desinența *-le*: *vasilicale, diamanticale, istericale, poeticale* (Croitor 2017). Adăugarea lui *-ale* unor cuvinte românești, după modelul substantivelor din neogreacă, a dus la apariția unor cuvinte cu nuanțe ironice sau depreciative:

⁶ Forma *jeanși* e un exemplu de dublă marcare a pluralului, considerată un pleonasm morfologic (Dragomirescu 2005: 119).

⁷ Pentru mai multe exemple de distribuție a desinențelor de plural la aceste substantive *pluralia tantum* în evoluția limbii, vezi și Carabulea 1986b: 470–473).

cosmetice (menționat în DOOM² și în DOOM³), *ironice*, *electronice*, *mitologice* (Nedelcu 2002: 112, Nicula 2008).

Substantivele *pluralia tantum* din DOOM³ terminate în *-ele* sunt destul de numeroase: *adormițele*, *alunele*, *cornurele*, *fesfesele*, *floricelile*, *măturele*, *ocheșele*, *păcănele*, *rogodele*, *rotoțele*, *șoșele*, *tarapangele*. Sunt formate de la baze substantivale (*alunele*, *cornurele*), baze verbale (*adormițele*, *păcănele*), baze adjectivale (*ocheșele*) sau onomatopeice (*șoșele*). Unele sunt împrumutate din alte limbi și și-au adăugat desinența *-le* ca marcă de plural pentru a se integra în sistemul morfologic românesc, la fel ca cele din neogreacă (*fesfesele* < tc., *lovele* < țig.)⁸.

Unele substantive *pluralia tantum* au forme diferite de plural corespunzătoare unor genuri diferite: *cotlete/cotleți* (favoriți) s. n. pl./s. m. pl., *zori* s. m. pl./s. f. pl., art. *zorii/zorile*.

5.4. Tipare în categoria cuvintelor recente. Proveniența substantivelor recente și tiparele diferite de formare și de flexiune arată o dinamică, o variație a clasei substantivelor *pluralia tantum* în interiorul sistemului. Aparent, această clasă nu este foarte numeroasă, dar elementele ei sunt semnificative și relevante în evidențierea unor tendințe din româna actuală. Se pot distinge astfel câteva tipare foarte diferite pe baza cuvintelor recente și pe baza schimbărilor recente notate de dicționar în cazul unor substantive mai vechi:

1. substantive provenite din adjective substantivizate (*anticipate*, *spirtoase*, *ultraviolete*, *roș-albaștri*, *deconcentrate*, *electrocasnice*, *electronice*, atestate în DOOM³; *locale*, *parlamentare*, *europarlamentare*, *prezidențiale*, *matrimoniale*, neatestate ca *pluralia tantum* în DOOM³, dar prezente în uz);

2. substantive de origine italiană terminate în *-i* silabic (vocalic): *confetti*, *cannelloni*, *ravioli*, *soffioni*, *tutti*;

3. substantive englezești terminate în *-s*, pe care uneori vorbitorul nu le recunoaște ca forme de plural și le adaugă o desinență suplimentară de plural românească, formând un plural tautologic: *bluejeans*, *jeans/jeanși*, *breaking news* (cu forma cu desinență suplimentară de plural *breaking news-uri*, neatestată în dicționar, dar frecventă în uz);

4. un substantiv latinesc terminat în *-a*, *addenda*, care nu a mai fost simțit ca plural și și-a dezvoltat o formă suplimentară de singular aparent nearticulată și o formă de plural cu desinență românească: *addenda* (s. n. pl. în DOOM²) versus *adendă/addenda* (s. f. în DOOM³, pl. *adende/addende*). Comportamentul se înscrie într-o tendință generală a femininelor neologice de a-și reface o paradigmă regulată, conformă cu paradigmele feminine prototipice (după modelul unor substantive care nu sunt *pluralia tantum*: *coda/codă*, *mass-media/mass-medie*, *pizza/pizză*, *salsa/salsă*, *șorma/șormă*, *trattoria/trattorie*);

⁸ Pentru o analiză detaliată a desinenței *-le* și a sufixelor *-ale*, *-icale* și *-ele*, vezi Croitor 2017.

5. substantive care consolidează un tipar flexionar considerat neproductiv în româna actuală: *floricelile, păcănele, lovele*;

6. un substantiv format în română de la o structură interogativă: *deceuri* (apare în uz și: *pentruceuri*).

6. CONCLUZII

Clasa substantivelor *pluralia tantum* este foarte eterogenă, conține atât cuvinte din fondul vechi al limbii (unele sunt chiar învechite sau livrești, altele populare sau regionale), cât și împrumuturi recente. În privința inventarului, se observă că în DOOM³ au fost introduse o serie de substantive noi *pluralia tantum* (*anticipate, drețe, floricele, fruntarii, păcănele, spirtoase, ultraviolete, alb-albaștri, alb-roșii, alb-violeți, boxeri, peleți, roș-albaștri, ultrași, aplecate, breaking news, deceuri, deconcentrate, electrocasnice, electronice, oarze, puncte-puncte*). Majoritatea sunt cuvinte formate în română sau împrumuturi recente, care circulau deja în uz, dar nu fuseseră înregistrate în dicționar. Clasa în ansamblul ei, deși suferă modificări, nu se schimbă substanțial ca inventar în DOOM³.

Relevante sunt însă schimbările care apar în comportamentul substantivelor *pluralia tantum*, schimbări care dezvăluie câteva tendințe importante în româna actuală. Analiza comparativă a celor două ediții ale dicționarului arată o tendință de regularizare a flexiunii: o serie semnificativă de substantive *pluralia tantum* au dezvoltat o formă de singular și au devenit numărabile (*fițe, tipizate, viscere, plete* etc.). Fenomenul invers, intrarea în clasa substantivelor *pluralia tantum* a unor substantive care nu erau considerate defective de singular în ediția anterioară a DOOM, este mai rar.

Pentru dinamica acestei clase în interiorul sistemului, este semnificativ comportamentul substantivelor *pluralia tantum* recente, unele create în interiorul românei, altele preluate ca atare din alte limbi. Deși nu sunt foarte numeroase, aceste substantive recente spun ceva despre direcția de evoluție a românei actuale. Așa cum am arătat la 5.4, anumite tipare dezvăluie o serie de tendințe în uz, unele dintre ele validate de dicționar: substantivizarea unor adjective (*anticipate, spirtoase, ultraviolete, deconcentrate, electrocasnice, electronice*) sau a unei întregi structuri interogative (*deceuri*); adăugarea unei desinențe românești de plural la un plural străin care nu mai este recunoscut ca atare (*jeansuri, breaking news-uri, cortesuri, badlandsuri*); prezența împrumuturilor terminate în *-i* silabic (*confetti, cannelloni, musli, ravioli, soffioni, tutti*); crearea formelor de singular aparent nearticulate pentru substantivele feminine și apariția unei forme de plural cu desinență românească (*adendă/addenda, pl. adende/addende*).

ANEXE

SUBSTANTIVELE *PLURALIA TANTUM* ÎN DOOM³

A

adormițele s. f. pl.
agonale s. f. pl.
alivencile (dans) (reg.) s. f. pl. art.
alunele (plante) s. f. pl.
anale s. f. pl.
analecte s. f. pl.
anticipate s. f. pl.
arcane (taine) (livr.) s. f. pl.
armoarii (livr.) s. f. pl.
alb-albaștri (fani/fotbaliști ai Universității Craiova) (fam.) adj. m. pl., s. m. pl.
alb-roșii (fani/sportivi ai clubului Dinamo) (fam.) adj. m. pl., s. m. pl.
alb-violeți (fani/sportivi ai clubului ASU Poli) (fam.) (desp. *vi-o-*) adj. m. pl., s. m. pl.
angli s. m. pl.
antici s. m. pl.
acta (lat.) s. n. pl.
antimemorii s. n. pl.
aplauze s. n. pl.
aplecate (indigestie) (înv., pop.) s. n. pl.
apuntamente (remunerație) (înv.) s. n. pl.
asfaltene s. n. pl.
Armindeni (sărbătoare) s. propriu m. pl.
Almageste (lucrări antice de astronomie) s. propriu n. pl.

B

bale (secreții) s. f. pl.
bazilicale (înv.) s. f. pl.
bele-arte (livr.) s. f. pl.
bente (cătușe; obezi) (înv., rar) s. f. pl.
binețe (pop.) s. f. pl. (în: *a(-și) da ~*)
bongoase (reg.) s. f. pl.
bube-dulci (herpes) s. f. pl.
bucate (alimente; cereale; mâncăruri) (pop.) s. f. pl.
belgi (populație antică) s. m. pl.
berneveci (reg.) s. m. pl.
besi s. m. pl.
bluejeans (engl.) s. m. pl.
blugi s. m. pl.
bolohoveni (rar) s. m. pl.

boxeri (chiloți bărbătești) s. m. pl.
badlands (terenuri aride) (engl.) s. n. pl.
brânzeturi (feluri de brânză) s. n. pl.
breaking news (engl.) loc. s. n. pl.
Bermude (Insulele ~) s. propriu f. pl.
Brahmane (scrieri indiene) s. propriu f. pl.
Badlands (regiune din SUA) (engl.) s. propriu n. pl.

C

calende s. f. pl.
canale (plantă) (reg.) s. f. pl.
catalige s. f. pl.
catrafuse (fam.) s. f. pl.
cășlegi s. f. pl.
citrice s. f. pl.
coloniale (înv.) s. f. pl.
comiții (înv.) s. f. pl.
condoleanțe s. f. pl.
confetti (it.) s. f. pl.
contrainformații s. f. pl.
corăbiele s. f. pl.
cosmetice (fam.) s. f. pl.
crupe (boabe) (reg.) s. f. pl.
calevri (înv.) s. m. pl.
cannelloni (it.) s. m. pl.
caravani (înv., reg.) s. m. pl.
câlți s. m. pl.
câlțișori s. m. pl.
ceacșiri (înv.) s. m. pl.
cerci s. m. pl.
colții-babei (plantă) s. m. pl. art.
colțunul-popii (plantă) s. m. art.
colțunii-popii (plantă) s. m. pl. art.
comati (daci de rând) (lat.) s. m. pl.
comuneros (sp.) s. m. pl.
cotlete/cotleți (favoriți) (înv.) s. n. pl./s. m. pl.
cozondraci (fam.) s. m. pl.
crobizi s. m. pl.
cvadrigemeni adj. m. pl., s. m. pl.; adj. f. pl., s. f. pl. *cvadrigemene*
cvadrupli s. m. pl.
cvintupli s. m. pl.
campos (câmpii braziliene) (port.) s. n. pl.

capitularii (acte) s. n. pl.
caracașicuri (reg.) s. n. pl.
coclauri s. n. pl.
cofeturi (feluri de dulciuri) s. n. pl.
cornflakes (engl.) s. n. pl.
cornurele s. n. pl.
corrigena (lat.) s. n. pl.
cortesuri (organe reprezentative; parlament spaniol) s. n. pl.
corturele (rar) s. n. pl.
cosmetice (produse) s. n. pl.
cuișoare (condiment) s. n. pl.
Caraibe (regiune) s. propriu f. pl. (*vacanță în ~*)
Cordilieri (Anzii ~) s. propriu m. pl. art.

D

dame (joc) s. f. pl.
date (informații; elemente matematice) s. f. pl.
diamantice (înv.) s. f. pl.
dodii (pop., fam.) s. f. pl. (în: *a vorbi/a umbla în ~*)
drăgănele (pop.) s. f. pl.
drețe (tărâțe pentru animale) (reg.) s. f. pl.
dipnoi s. m. pl.
deceuri (întrebări) (fam.) s. n. pl.
deconcentrate s. n. pl.
devize (mijloace de plată) s. n. pl.
digeste (alimente digerate; culegere metodică) s. n. pl.
dresuri (mirodenii; ingrediente; arome; farduri) (rar) s. n. pl.
durligi (pop.) s. n. pl.

E

electrocasnice (produse) s. n. pl.
electronice (produse) s. n. pl.
emendanda (lat.) s. n. pl.
excerpte s. n. pl.
Elizee (Câmpiile ~) s. propriu f. pl. art.
emirat s. n., pl. *emirate* (dar: *Emiratele Arabe Unite* s. propriu n. pl. art., abr. (fam.): *Emirate*)

F

fecale s. f. pl.
fesfesele (reg.) s. f. pl.
finanțe s. f. pl.
floricel s. f. pl. (*~ de porumb*)
flori-de-paie (imortele) s. f. pl.
foioase (clasă de arbori) s. f. pl.

fruntarii (frontiere) (înv.) s. f. pl., art. *fruntariile*
frecăței (reg.) s. m. pl.
fungi (ciuperci) s. m. pl.
funeralii s. n. pl.
Fastele (sărbători la romani) s. propriu f. pl. art.
Februaralii (sărbători la romani) s. propriu f. pl.
Florii (sărbătoare) s. propriu f. pl.

G

geamparale s. f. pl.
ghilimele s. f. pl. (sg. *ghilimea* rar); (ghilimele românești semn grafic) „ ”
giuvaiericele (înv.) s. f. pl.
gaci (reg.) s. m. pl.
galenți s. m. pl.
ghebri (rar) s. m. pl.
gaibarace (reg.) s. n. pl.
grâne (cereale) s. n. pl.
grosiere (nutrețuri) (rar) s. n. pl.
Gemeni (zodie) s. propriu m. pl.
Gemenii (constelație) s. propriu m. pl. art.

H

hidroameliorații s. f. pl.
huște (reg.) s. f. pl.
harti s. m. pl.
Hiade (grup de stele) s. propriu f. pl.

I

ide s. f. pl.
iele (ființe mitice) s. f. pl.
iperige s. f. pl.
istericale (fam.) s. f. pl.
indispensabili s. m. pl.
ițari (pantaloni) s. m. pl.
ițarași (rar) s. m. pl.
iordane s. n. pl. (în expr.)
Iuvenalii (sărbătoare la romani) s. propriu f. pl.
Irozii (Vicleimul) s. propriu m. pl. art.

Î

încălțări (înv., reg., fam.) s. f. pl.

J

jeans (engl.)/**jeanși** s. m. pl.

L

lațe s. f. pl.
lazane (înv.) s. f. pl.
lovele (bani) (arg.) s. f. pl.

lapili s. m. pl.
lapți (produse ale peștilor) s. m. pl.
linți (cisticerci) (pop.) s. m. pl.
lactate s. n. pl.
lăpturi (pop.) s. n. pl.
lenjuri (rufărie de corp) (rar) s. n. pl.
leucoplaste (plastide) s. n. pl.
llanos (sp.) s. n. pl.
Lucarii (sărbătoare la romani) s. propriu f. pl.
Lupercalii (sărbătoare la romani) s. propriu f. pl.

M

mărgărele (perle mici) (rar) s. f. pl.
mătănii (mărgele pentru rugăciune) s. f. pl.
măturele (plantă) s. f. pl.
mendre (fam.) s. f. pl. (în: *a-și face ~le*)
mierte-fierte (pop.) s. f. pl.
moaște s. f. pl.
molișoare (plantă) s. f. pl.
momite (momeli) (pop.) s. f. pl. (în: *a umbla cu chichițe și ~*)
moșmoane (vrăji) (pop.) s. f. pl.
mani s. m. pl.
meși (înv., reg.) s. m. pl.
mezi (mat.) s. m. pl.
mielușei (ploaie cu gheață) (pop.) s. m. pl.
musli/(germ.) **müsli** s. m. pl.
marginalia (lat.) s. n. pl.
măruntaie s. n. pl.
memorii (scriere) s. n. pl.
minuturi (mâncăruri) s. n. pl.
miroase (condimente) (pop.) s. n. pl.
miscellanea (lat.) s. n. pl.
mixte (produse miniere) s. n. pl.
moravuri s. n. pl.
motorizate s. n. pl.
mucări (înv., reg.) s. n. pl.
Moși (sărbătoare; bălci) s. propriu m. pl.

N

năvârlii (reg.) s. f. pl.
nectarii s. f. pl.
nazuri (fam.) s. n. pl. (în: *a face ~*)

O

ocheșele (plantă) s. f. pl.
odăjdii s. f. pl.
omătuțe s. f. pl.
opritori (pari) (pop.) s. f. pl.
osanale s. f. pl. (mai ales în expr.)
ochelari s. m. pl.

ogrinji (pop.) s. m. pl.
oarze (lanuri de orz) (pop.) s. n. pl.
oseminte s. n. pl.
oșele (cuie; piese la arme) (înv.) s. n. pl.

P

pandecte s. f. pl.
păcănele (joc) (fam.) s. f. pl.
păresimi (înv., pop.) s. f. pl.
pelincile-Domnului (prăjitură) s. f. pl. art.
perseide s. f. pl.
plasmodesme s. f. pl.
plete s. f. pl. (sg. *pleată* rar)
poale-n-brâu (plăcintă) s. f. pl.
poame-de-pământ (plantă) (pop.) s. f. pl.
poamele-mâței (plantă) (pop.) s. f. pl. art.
politice (înv.) s. f. pl.
preparative s. f. pl.
prolegomene (livr.) s. f. pl.
proporții (dimensiuni mari) s. f. pl.
parai (arg.) s. m. pl.
paraziți (tehn.) s. m. pl.
parși (adepti ai zoroastrismului) s. m. pl.
peleți (deșeuri de lemn) s. m. pl.
penați s. m. pl.
piei-roșii (amerindieni) (pop.) s. m. pl.
pomeți (părți ale obrazului) s. m. pl.
poturei (înv., pop.) s. m. pl.
poturi (pantaloni) (înv., pop.) s. m. pl.
pui (cusătură) s. m. pl.
pânzeturi (sorturi) s. n. pl.
picioroange (catalige) s. n. pl.
plecate (indigestie) (înv., pop.) s. n. pl.
potroace (măruntaie; ciorbă) s. n. pl.
preliminariii s. n. pl.
prisoase (terenuri) (înv., reg.) s. n. pl.
propilee s. n. pl.
puncte-puncte (fam.) s. n. pl.; (semn grafic)
 ...
Panatenee (festivități antice) s. propriu f. pl.
Parentalii (sărbători la romani) s. propriu f. pl.
Pleiadele (constelație) s. propriu f. pl. art.
Patruzeci de Sfinți (sărbătoare) s. propriu m. pl.
Pești (zodie) s. m. pl.

R

ratite s. f. pl.
rășinoase (clasă de arbori) s. f. pl.
rechizite s. f. pl.
regește s. f. pl.
represalii s. f. pl.

roffii (pop.) s. f. pl.
rogodele (pop.) s. f. pl.
rotoțele s. f. pl.
rotoțele-albe (plantă) s. f. pl.
rotunjoare s. f. pl.
rudacee s. f. pl.
ravioli (it.) s. m. pl.
raznocinți s. m. pl.
rășurei (reg.) s. m. pl.
roș-albaștri (fotbaliști de la Steaua/FCSB) s. m. pl.
rudiști s. m. pl.
Rarițele (grup de stele) s. propriu f. pl. art.
Rozalii s. propriu f. pl.
Rusalii (sărbătoare) s. propriu f. pl.

S

săruri (substanțe volatile) s. f. pl.
scânteiuțe (plantă) s. f. pl.
scârbe (vorbe triviale) (înv.) s. f. pl.
scripte (livr.) (documente) s. f. pl.
selecțiuni (fragmente) s. f. pl.
silvoameliorații s. f. pl.
sinteaze s. f. pl.
spaghete s. f. pl.
speze (cheltuieli) s. f. pl.
spirtoase s. f. pl.
scoți s. m. pl.
sperieți s. m. pl. (în: *a băga în ~/în toți ~i*)
strugurii-ursului (plantă) s. m. pl. art.
soffioni (it.) s. n. pl.
spițuri (dantelă) (reg.) s. n. pl.
Saturnalii s. propriu f. pl.
Sânziene (sărbătoare) s. propriu f. pl.

Ș

șale (parte a corpului) s. f. pl.
șatranghe (înv.) s. f. pl.
șoimane (iele) s. f. pl.
șoșele (fam.) s. f. pl. (în: *cu ~ (și momele)*)
șalvari s. m. pl.

T

tarapangele (reg.) s. f. pl.
terme s. f. pl.

textile s. f. pl.
tratative s. f. pl.
trei-leșeștile (dans) s. f. pl. art.
tarabostes (lat.) s. m. pl.
tăieței s. m. pl.
târlici (fam.) s. m. pl.
tocmagi (reg.) s. m. pl.
tripleți (gemeni) s. m. pl.
tutti (muz.) (it.) adv., s. n. pl.
Trisfetitele (sărbătoare) (pop.) s. propriu f. pl. art.
tropic s. n., pl. *tropice* (dar: *(la) Tropice* s. propriu n. pl.)

Ț

țările române s. f. pl. + adj.
Țările de Jos (stat) s. propriu f. pl. art.

U

ultraviolete (radiații) s. f. pl.
universalii s. f. pl.
urale s. f. pl.
ustilaginale s. f. pl.
ultrași (fam.) s. m. pl.
urlați (reg.) s. m. pl. (în: *a se duce pe ~*)
uzi s. m. pl.

V

varice s. f. pl.
vântoase (iele) s. f. pl.
vibice s. f. pl.
vintre (măruntaie) (înv., pop.) s. f. pl.
vapori (aburi) s. m. pl.
varia (lat.) s. n. pl.
Vede (texte sanscrite) s. propriu f. pl.
Vestalii (sărbătoare la romani) s. propriu f. pl.

Z

zaharicale s. f. pl.
zâmbre s. f. pl.
zumaricale (înv.) s. f. pl.
zori s. m. pl./s. f. pl., art. *zorii/zorile*
zaharuri s. n. pl.
zăhărele (dulciuri) (reg.) s. n. pl.
zeciuri (motive decorative) (rar) s. n. pl.

SURSE

- DOOM 2005 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- DOOM 2021 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a III-a revăzută și adăugită. DOOM³. București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, 1958 = Mioara Avram, „Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română”, *Studii și cercetări lingvistice*, IX (3), 1958, p. 315–336.
- Carabulea, 1986a = Elena Carabulea, „Despre substantivele defective de număr în limba română (I)”, *Limba română*, XXXV, 1986, nr. 5, p. 372–381.
- Carabulea, 1986b = Elena Carabulea, „Despre substantivele defective de număr în limba română (II)”, *Limba română*, XXXV, 1986, nr. 6, p. 465–473.
- Corbett, 2019 [2018] = Greville G. Corbett, „*Pluralia tantum* nouns and the theory of features: a typology of nouns with non-canonical number properties”, *Morphology* (2019) 29, p. 51–108.
- Croitor, 2017 = Blanca Croitor, „Desinența de plural *-le* și interferențe între morfologia flexionară și cea derivațională”, *Diacronia* 6, septembrie 2017, p. 1–7.
- Dragomirescu, 2005 = Adina Dragomirescu, „Substantivele neologice recente și adaptarea lor morfosintactică”, *Studii și cercetări lingvistice*, LVI, 2005, nr. 1–2, p. 113–123.
- DSL 2001 = *Dicționar de științe ale limbii*. București, Editura Nemira, 2001.
- GALR 2008 I = *Gramatica limbii române*. I. *Cuvântul*. Tiraj nou, revizuit. București, Editura Academiei Române, 2008.
- Guțu Romalo, 1980 = Valeria Guțu Romalo, „Opoziția de număr în limba română”, *Limba română*, XXIX, nr. 3, 1980, p. 213–216.
- Nedelcu, 2002 = Isabela Nedelcu, „Utilizarea substantivelor defective de număr în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 2002, p. 105–116.
- Nedelcu, 2003 = Isabela Nedelcu, „Două tipuri de substantive defective de număr: „masivele” și numele abstracte”, *Limba română*, LII, nr. 5–6, 2003, p. 529–532.
- Nedelcu, 2005 = Isabela Nedelcu, „Abstractele neologice în limba română actuală”, *Studii și cercetări lingvistice*, LVI, nr. 1–2, 2005, p. 171–175.
- Nicula, 2008 = Irina Nicula, „Substantivele *pluralia tantum* în DOOM²”, în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (ed.), *Lucrările primului simpozion internațional de lingvistică* (București, 13–14 noiembrie, 2007), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, Editura Universității din București, 2008, p. 321–331.
- Pană Dindelegan, 2021 = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), Martin Maiden (ed. consultant), *O gramatică a limbii române altfel*. București, Univers Enciclopedic Gold, 2021.
- Zafiu, 1999 = Rodica Zafiu, „Anticipatele, compensatele”, *România literară*, nr. 32, 1999.
- Zafiu, 2013 = Rodica Zafiu, „Păcănele”, *Dilema veche*, nr. 504, 10–16 octombrie 2013.

PLURALIA TANTUM NOUNS IN DOOM³

(Abstract)

In this article, we offer a description of *pluralia tantum* nouns as they appear in DOOM³ and we show the current trends in Romanian language, by comparing the two editions of DOOM: DOOM² (2005) and DOOM³ (2021). Building on previous work on *pluralia tantum* nouns (Guțu Romalo 1980, Carabulea 1986, Nedelcu 2002, Nicula 2008, Croitor 2017, Corbett 2018), we formulate a series of new observations regarding the dynamics of this class.

It can be observed that in DOOM³ a number of new *pluralia tantum* nouns have been introduced. Very few of them are actually recent words (like *breaking news*), most of them are nouns that have been circulating in Romanian for a long time, but they have not been mentioned in the dictionary so far. In current Romanian, a significant number of *pluralia tantum* nouns have developed a singular form and became countable. The reverse phenomenon (nouns which were considered countable in the previous edition of DOOM and that are now listed as *pluralia tantum*) is very rare.

For the dynamics of this class within the system, the behaviour of the recent *pluralia tantum* nouns is significant. Although they are not very numerous, these recent nouns are extremely important in the description of current Romanian. Certain patterns reveal a number of trends, some of them validated by the dictionary: nominalization of certain adjectives or the nominalization of an entire interrogative structure; the addition of a Romanian plural ending to a foreign plural that is no longer recognized as such; presence of foreign words ending in *-i* syllabic (*confetti, cannelloni, musli, ravioli, soffioni, tutti*); creation of a new form of singular for feminine nouns (*adendă/addenda*).

Cuvinte-cheie: substantive *pluralia tantum*, substantive defective, limba română actuală.

Keywords: *pluralia tantum* nouns, defective nouns, contemporary Romanian.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
ana_mihail@hotmail.com

Isabela Nedelcu

VARIAȚIE ÎN MARCAREA FORMEI DE SINGULAR A SUBSTANTIVELOR FEMININE ÎN DOOM³

1. INTRODUCERE

Acest studiu își propune să ilustreze variația – flexionară și derivațională – a substantivelor feminine la nominativ-acuzativ singular în limba actuală, pe baza ediției a treia a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM³)¹. Recomandările din dicționarul normativ recent apărut vor fi comparate cu rezultatele obținute din excerptarea corpusului electronic roTenTen16² pentru a vedea în ce măsură norma actuală reflectă uzul și, implicit, care sunt tendințele din uz. Pe lângă dinamica uzului, studiul va evidenția și o anumită dinamică a normei, prin compararea variantelor din DOOM³ cu cele din DOOM² (2005) și chiar cu cele din prima ediție (DOOM¹, 1982).

În clasa substantivelor feminine, variația la singular, nominativ-acuzativ este puternică, antrenând atât forme flexionare, cât și forme aparținând unor paradigme hibride sau forme lexicale.

2. VARIANTE FLEXIONARE

În DOOM³ se înregistrează, la singular, o serie de variante având desinențele *-a/-ă (-e)*, *-ă/-e* sau *-Ø/-ă (-e)*.

2.1. Variante cu finalele *-a/-ă (-e)* la singular

Un tip de variație care vizează substantivele neologice este cel cu singularul în *-a* final, concurat de singularul adaptat în *-ă*. DOOM³ acceptă în general această variație; a se compara formele recomandate de DOOM³ (în ordinea preferinței fiind când varianta în *-a*, când varianta în *-ă*) cu cele din DOOM² și din DOOM¹ (vezi *Tabelul 1*).

---

¹ Despre dinamica flexiunii substantivale în DOOM², vezi Croitor (2009: 33–58).

² Vor fi folosite opțiunile „Wordlist” și „Concordance” ale programului.

Tabelul 1

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
<i>adendă</i> /(lat.) <i>addenda</i> (ansamblu de note adiționale) s. f.	<i>addenda</i> (lat.) (fil.) s. n. pl.	<i>addenda</i> s. f.
<i>bossa-nova</i> (port.)/ <i>bossa-novă</i>	<i>bossa-nova</i> (port.)	
<i>coda/codă</i> (finalul unei piese muzicale)	<i>coda/codă</i> (finalul unei piese muzicale)	<i>coda</i> (muz.)
<i>diaspora</i> /(colocv.) <i>diasporă</i>	<i>diasporă</i>	<i>diaspora</i> (ist.)
<i>leva/levă</i>	<i>leva/levă</i>	<i>leva</i>
<i>mantră</i> /(sanscr.) <i>mantra</i>	<i>mantra</i>	
<i>pizza</i> (it.)/ <i>pizză</i>	<i>pizza</i> (it.)/ <i>pizză</i>	
• <i>prora</i> (nav.)/ <i>proră</i> (parte a navei) • <i>prova</i> (nav.)/ <i>provă</i> (parte a navei)	<i>proră/provă</i> (parte a navei)	<i>proră/provă</i> (parte a navei)
<i>pupa</i> (nav.)/ <i>pupă</i>	<i>pupă</i>	<i>pupă</i> (larvă, parte a navei)
<i>salmonelă</i> /(lat.) <i>salmonella</i>	<i>salmonelă</i>	<i>salmonelă</i>

Tiparul de substantive neologice în *-a* este susținut de identitatea acestora cu forma articulată cu articolul de feminin singular *-a*. Sub presiunea sistemului, în locul formei în *-a* circulă și o formă adaptată în *-ă*, aparținând tiparului regulat de substantive cu desinențele *-ă* – *-e*. Adaptarea acestor feminine este dovedită și de forma de genitiv-dativ, precum și de cea de plural (dintre exemplele din *Tabelul 1*, numai pentru *mantra*, în DOOM², se indică pluralul în *-a*) (vezi și Pană Dindelegan 2009: 14)³. DOOM³ introduce de cele mai multe ori, alături de varianta în *-a*, și varianta adaptată în *-ă*, iar rar adaugă la singura variantă în *-ă*, inclusă în edițiile anterioare, varianta în *-a* (*prora*, *prova*, *pupa*, *salmonella*). Excerptarea corpusului roTenTen16 pentru o parte dintre variantele menționate mai sus (vezi *Tabelul 1*) indică faptul că, pentru unele substantive – în contextul reprezentat de articolul nehotărât *o*, care exclude interpretarea ca substantiv articulat cu articolul hotărât *-a* –, varianta (nearticulată) de nominativ-acuzativ singular în *-a* poate fi preferată (vezi *Tabelul 2*). Este de precizat totuși faptul că rezultatele afișate de roTenTen16 sunt relative, întrucât corpusul înregistrează numeroase contexte scrise fără semne diacritice, în care nu se poate spune cu certitudine dacă variantele substantivale se termină în *-a* sau în *-ă*. De aceea, în tabel, va fi indicat numărul total de rezultate (din contexte scrise cu sau fără semne diacritice), iar în paranteză numărul de rezultate certe, din contextele scrise cu semne diacritice.

³ În corpusul roTenTen16 sunt înregistrate și forme în *-a* în contexte de plural sau de genitiv-dativ precum *eventualele addenda*, *câteva leva*, *aceste mantra*, *foarte puțini membri ai diaspora*, *asocierea și a Salmonella*, *paritate fixă a leva față de euro*.

Tabelul 2

Variante	Număr de rezultate în roTenTen16
1. <i>adendă</i> (în o <i>adendă</i>) ⁴	12
2. <i>addenda</i> (în o <i>addenda</i>) ⁵	123 (85 certe)
1. <i>diaspora</i> (în o <i>diaspora</i>)	90 (37 certe)
2. <i>diasporă</i> (în o <i>diasporă</i>)	69
1. <i>leva</i> (în o <i>leva</i>)	40 (5 certe) ⁶
2. <i>levă</i> (în o <i>levă</i>)	4
1. <i>mantră</i> (în o <i>mantră</i>)	148
2. <i>mantra</i> (în o <i>mantra</i>)	284 (75 certe)
1. <i>pizza</i> (în o <i>pizza</i>)	5457 (din primele 1000 de rezultate, 231 sunt certe)
2. <i>pizză</i> (în o <i>pizză</i>)	6

Unele intrări noi cunosc de asemenea variante în DOOM³, cu *-a* final, respectiv cu *-ă* sau *-e*: *șaoorma/șaoormă*, *trattoria/trattorie*. Și în cazul acestor substantive, consultarea corpusului roTenTen16 arată preferința pentru varianta în *-a* (vezi Tabelul 3).

Tabelul 3

Variante	Număr de rezultate în roTenTen16
1. <i>șaoorma</i> (în o <i>șaoorma</i>)	176 ⁷
2. <i>șaoormă</i> (în o <i>șaoormă</i>)	30
1. <i>trattoria</i> (în o <i>trattoria</i>) ⁸	50
2. <i>trattorie</i> (în o <i>trattorie</i>)	22

Mai rar, DOOM³ optează pentru o singură variantă, în *-a* sau în *-ă*: *giardia*, *mozzarella*, respectiv *anticvă*, *pumă* (vezi Tabelul 4).

Tabelul 4

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
<i>giardia</i>	<i>giardia</i>	
<i>mozzarella</i> (it.)	<i>mozzarella</i> (it.)	
<i>anticvă</i>	<i>anticvă/anticva</i>	<i>anticvă/anticva</i>
<i>pumă</i>	<i>puma/pumă</i>	<i>puma</i>

⁴ S-au luat în considerare ambele grafii: *adendă* și *addendă*.

⁵ S-au luat în considerare ambele grafii: *addenda* și *adenda*.

⁶ Pentru ponderea mult mai mare în uz a variantei *leva* în raport cu *levă* sunt relevante rezultatele obținute de masterandul Mihai Iancu, de la Facultatea de Litere a Universității din București, în urma aplicării unui chestionar (în cadrul *Practicii de specialitate*): din 947 de respondenți, 678 preferă varianta *leva* – deci varianta neadaptată –, iar 269, varianta *levă*.

⁷ În roTenTen16, alte 255 de rezultate reprezintă contexte fără semne diacritice (incluzând deci grafia *o saorma*), pe care nu le-am luat în considerare.

⁸ A fost luată în calcul și grafia neconformă cu recomandarea din DOOM³ *tratoria*.

Diferența de frecvență dintre variantele *anticvă* și *anticva*, respectiv *pumă* și *puma*, așa cum se reflectă în corpusul roTenTen16, nu este concludentă pentru alegerea făcută de DOOM³ (vezi Tabelul 5).

Tabelul 5

Variante	Număr de rezultate în roTenTen16
1. <i>anticvă</i> [DOOM ³]	0
2. <i>anticva</i>	4
1. <i>pumă</i> [DOOM ³] (în <i>o pumă</i>)	19
2. <i>puma</i> (în <i>o puma</i>)	133 (12 certe)

Inventarul substantivelor în *-a* a fost îmbogățit în DOOM³ cu intrări „neadaptate” precum: *abaca*, *chakra*, *ciabatta*, *conga*, *ebola*, *focaccia*, *jojoba*, *lasagna*, *kippa*, *pita*, *ruccola*, *tequila*. Așa cum arată Pană Dindelegan (2019: 546), într-un articol realizat tot pe baza DOOM³ (în manuscris), „mulțimea formelor cu *-a* la singular (...) întărește poziția în sistem a finalei străine *-a*”.

O continuare a procesului de adaptare se remarcă în cazul substantivului neologic *mass-media*. În DOOM¹, este inclus ca substantiv neutru plural cu formă unică, în DOOM², pentru substantivul *mass-media*, încadrat în clasa femininelor, se înregistrează la G-D forma *mass-mediei*, după modelul multor substantive feminine cu flexiune regulată, iar în DOOM³, pentru N-A, se indică și varianta adaptată, neînregistrată în edițiile anterioare, *mass-mediie*. Așa cum se observă mai jos, DOOM³ acceptă posibilitatea dublă de exprimare a genitiv-dativului – prin forma invariabilă sau prin flectiv specific substantivelor feminine:

mass-media (presă scrisă, radio și TV)/*mass-mediie* s.f. (*o mass-media/mass-mediie independentă, în mass-media, întreaga mass-media/mass-mediie*), art. *mass-media* (~ *actuală*), g.-d. art. *mass-mediei/mass-media* (*influența ~, conform ~*) [DOOM³]

Corpusul roTenTen16 indică puține atestări pentru varianta adaptată de N-A, acceptată în DOOM³: *mass-media* (în contextul *o mass-media*) are 126 de atestări, iar *mass-mediie* (în contextul *o mass-mediie*), 10 atestări.

2.2. Variante cu finalele *-ă/-e* la singular

Unele substantive feminine oscilează în uz între o variantă în *-ă* și alta în *-e*. Uneori DOOM³ recomandă ambele variante, alteori renunță la una dintre variante (vezi Tabelul 6).

Tabelul 6

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
<i>tumoră</i> (med.)/(fam.) <i>tumoare</i>	<i>tumoare/tumoră</i>	<i>tumoare</i>
<i>alică</i> s. f.	<i>alică/alice</i>	<i>alice</i> s. f. pl. (sg. <i>alică/alice</i>)

Excerptarea corpusului roTenTen16 evidențiază preferința pentru variantele *tumoră*, prima recomandată în DOOM³, și pentru *alică*, singura variantă menționată de DOOM³ (vezi Tabelul 7).

Tabelul 7

Variante	Număr de rezultate în roTenTen16
1. <i>tumoră</i> (în <i>o tumoră</i>)	3528
2. <i>tumoare</i> (în <i>o tumoare</i>)	2796
1. <i>alică</i> [DOOM ³] (în <i>o alică</i>)	124
2. <i>alice</i> (în <i>o alice</i>)	30

2.3. Variante cu finalele -Ø/-ă (-e) la singular

Tiparul de feminine reprezentat de opoziția -Ø – *-le* (în condițiile în care radicalul se termină în vocală accentuată) este inactiv în româna actuală, neutrăgând împrumuturi recente (Pană Dindelegan 2009: 18–21). Dintre puținele variante ale substantivelor în -Ø sau -ă la nominativ-acuzativ singular (*bretea/bretelă*, *caramea/caramelă*), întâlnite în uz, DOOM³ o recomandă, spre deosebire de edițiile anterioare, pe prima; în cazul substantivului *pușchea*, DOOM³ admite varianta *pușche*⁹ (vezi Tabelul 8).

Tabelul 8

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
<i>bretea</i> (detaliu de îmbrăcăminte; rețea feroviară sau rutieră)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>bretea</i> (fâșie de susținere la îmbrăcăminte, ramificație rutieră) • <i>bretelă</i> (ramificație feroviară) 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>bretea</i> (la îmbrăcăminte) • <i>bretelă</i> (tehn.)
<i>caramea</i> (bomboană)	<i>caramelă</i> (bomboană)	<i>caramelă</i> (bomboană)
<i>pușchea</i> (pop.)/(reg.) <i>pușche</i>	<i>pușchea</i> (pop.)	<i>pușchea</i>

Formele *caramea*, *bretea*, ca și *sanda* (variantă recomandată încă din ediția a doua a DOOM-ului), care aparțin unui tipar flexionar neregulat imparisilabic, s-au impus, acestea înlocuind formele inițiale *bretelă*, *caramelă*, *sandală*. Un exemplu de modificare a normei justificată de frecvența din uz este ilustrat foarte bine de *caramea*, variantă despre care Mioara Avram (2001: 67) spunea că este „incultă”. În roTenTen16, varianta *caramea* în contextul *o caramea* are 69 de ocurențe, iar *caramelă* în contextul *o caramelă*, numai 14 ocurențe¹⁰.

⁹ În DOOM², erau înregistrate și variantele cu desinența -Ø *cana/canea*, dintre care DOOM³ a păstrat, revenind la recomandarea din DOOM¹, numai varianta *canea*.

¹⁰ S-au luat în considerare ambele variante grafice, cu și fără semn diacritic: *o caramelă*, *o caramela*.

3. PARADIGME HIBRIDE CE CUPRIND VARIANTE ÎN $-\emptyset$ (-EA)/-ICĂ

Unele variante înregistrate în DOOM³ ilustrează paradigme hibride – o variantă prezintă desinența $-\emptyset$ (după un radical terminat în *-ea*), iar cealaltă este derivată cu sufixul diminutival *-ică*, ce include desinența *-ă*. Așa sunt perechile de variante păstrate din DOOM² și DOOM¹: *lingurea/lingurică* (plantă, parte a sternului), *purcea/purcică*, *surcea/surcică*.

În multe cazuri, DOOM³ a renunțat la varianta în $-\emptyset$ (-ea) – inclusă în DOOM² și de cele mai multe ori și în DOOM¹ ca prima sau a doua variantă –, recomandând varianta în *-ică* (vezi *Tabelul 9*)¹¹.

Tabelul 9

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
<i>alunică</i> (rar)	<i>alunică/alunea</i> (rar)	<i>alunică/alunea</i> (rar)
<i>mărgică</i> (perlă)	<i>mărgea/mărgică</i> (perlă)	<i>mărgea/mărgică</i>
<i>micșunică</i>	<i>micșunea/micșunică</i>	<i>micșunea/micșunică</i>
<i>mielușică</i>	<i>mielușea/mielușică</i>	<i>mielușea/mielușică</i>
<i>minciunică</i>	<i>minciunea/minciunică</i>	<i>minciunea/minciunică</i>
<i>miorică</i> (rar)	<i>miorea/miorică</i> (rar)	<i>miorea/miorică</i>
<i>pătlăgică</i>	<i>pătlăgea/pătlăgică</i>	<i>pătlăgea/pătlăgică</i>
<i>pielică</i>	<i>pielică/pielicea</i> (pop.)	<i>pielică/pielicea</i>
<i>plămânărică</i> (plantă)	<i>plămânărică/plămânărea</i> (plantă)	<i>plămânărică/plămânărea</i>
<i>sărățică</i> (fam.)	<i>sărățea</i> (fam.)	
<i>ulcică</i>	<i>ulcea/ulcică</i>	<i>ulcea/ulcică</i>
<i>uscăturică</i> (rar)	<i>uscătura/uscăturică</i> (rar)	<i>uscătura/uscăturică</i>
<i>uscățică</i>	<i>uscățea</i>	<i>uscățele</i> s. f. pl. (sg. <i>uscățea</i> „prăjitură”)
<i>vișinică</i>	<i>vișinea/vișinică</i>	<i>vișinea/vișinică</i>
<i>vițică</i>	<i>vițea/vițică</i>	<i>vițea/vițică</i>

Pentru o parte dintre variantele selectate menționate în *Tabelul 9*, analiza corpusului roTenTen16 arată că forma impusă de DOOM³ este de cele mai multe ori cea preferată și în uz (vezi *Tabelul 10*).

Tabelul 10

Variante ¹²	Număr de rezultate în roTenTen16
1. <i>mielușică</i> [DOOM ³] (în <i>o mielușică</i>)	9
2. <i>mielușea</i> (în <i>o mielușea</i>)	23 ¹³
1. <i>pătlăgică</i> [DOOM ³] (în <i>o pătlăgică</i>)	26

¹¹ În mod similar, variantele selectate de DOOM³ pentru formele adjectivale feminine corespunzătoare formelor adjectivale masculine în *-el* sunt cele cu sufixul *-ică*: *măricică*, *mărunțică*, *ocheșică*, *rotunțică*, *singurică*, *sprintenică*, *tinerică*, *ușurică*.

¹² A fost luată în considerare și grafia fără diacritice pentru fiecare variantă.

¹³ De notat că unele contexte din roTenTen16 conținând varianta *mielușea* fac parte din texte religioase.

2. <i>pătlăgea</i> (în <i>o pătlăgea</i>)	10
1. <i>pielică</i> [DOOM ³] (în <i>o pielică</i>)	19
2. <i>pielicea</i> (în <i>o pielicea</i>)	0
1. <i>ulcică</i> [DOOM ³] (în <i>o ulcică</i>)	330
2. <i>ulcea</i> (în <i>o ulcea</i>)	42
1. <i>vițică</i> [DOOM ³] (în <i>o vițică</i>)	91
2. <i>vișea</i> (în <i>o vișea</i>)	56

Mai rar, DOOM³ a reținut numai varianta în $-\emptyset$ (*-ea*), cum se vede în *Tabelul 11*.

Tabelul 11

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
<i>picătea</i> (pop., fam.)	<i>picătea/picățică</i> (pop., fam.)	<i>picățele</i> s. f. pl. (sg. <i>picătea/picățică</i>)
<i>vâlcea</i>	<i>vâlcea/vâlcică</i>	<i>vâlcea/vâlcică</i>
<i>viorea</i>	<i>viorea/viorică</i>	<i>viorea/viorică</i>

Variantele în $-\emptyset$ (*-ea*) *vâlcea*, *viorea* sunt mai frecvente în roTenTen16 decât cele în *-ică* (pentru *picătea/picățică* rezultatele sunt ne semnificative, înregistrându-se numai o ocurență pentru fiecare variantă) (vezi *Tabelul 12*).

Tabelul 12

Variante ¹⁴	Număr de rezultate în roTenTen16
1. <i>vâlcea</i> [DOOM ³] (în <i>o vâlcea</i>)	72
2. <i>vâlcică</i> (în <i>o vâlcică</i>)	3
1. <i>viorea</i> [DOOM ³] (în <i>o viorea</i>)	45
2. <i>viorică</i> (în <i>o viorică</i>)	1

4. VARIANTE LEXICALE ÎN $-(\text{Ț})IE/-(\text{Ț})IUNE$

Aducem în discuție în această secțiune unele noutăți ce apar în DOOM³ în raport cu DOOM² și DOOM¹ în privința variantelor substantivale în $-(\text{Ț})ie$ și $-(\text{Ț})iune$, care reflectă foarte bine dinamica uzului și a normei. În legătură cu aceste variante în DOOM² au discutat Pană Dindelegan (2008) și Gheorghe (2019). Semnalăm aici câteva situații care se constată în noua ediție a dicționarului normativ (vezi *Tabelul 13*):

- includerea a două variante pe care DOOM³ le preia din DOOM² și/sau din DOOM¹ (*abstracție/abstracțiune*, *dicție/dicțiune*, *funcție/funcțiune*, *profesie/profesiune*);
- adăugarea unei variante pentru același sens (*casăție/casățiune*, *confuzie/confuziune*);

¹⁴ A fost luată în considerare și grafia fără diacritice pentru fiecare variantă.

- păstrarea numai a uneia dintre variantele menționate în edițiile anterioare (*glaciațiune*);
- recomandarea unei alte variante față de DOOM² și DOOM¹ (*maledicțiune*, *malversațiune*).

Tabelul 13

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
<i>abstracție/abstracțiune</i>	<i>abstracție</i> /(lucru abstract) <i>abstracțiune</i> (dar numai: <i>a face abstracție</i>)	<i>abstracție</i>
<i>dicție</i> /(înv.) <i>dicțiune</i>	<i>dicție/dicțiune</i>	<i>dicțiune</i>
<i>funcție¹/funcțiune²</i> (arhit.; chim.; cont.; lingv.; log.; med.)	<i>funcție²/funcțiune</i> (chim.; cont.; lingv.; med.; log.)	<i>funcție²/funcțiune</i> (chim.; cont.; gram.; fil.; med.; log.)
<i>profesie/profesiune</i>	<i>profesie</i> (meserie)	<i>profesiune/profesie</i>
• <i>casafie</i> (organ judecătoresc; anulare; lichidare)/(rar) <i>casafțiune¹</i> • <i>casafțiune</i> (piesă muzicală)	• <i>casafie</i> (organ judecătoresc) • <i>casafțiune</i> (piesă muzicală, anulare, lichidare)	• <i>casafie</i> (jur.) • <i>casafțiune</i> (muz.)
• <i>confuzie</i> (faptul de a confunda)/(înv.) <i>confuziune¹</i> • <i>confuziune²</i> (mai ales jur.: fuziune de patrimoniu/de statut)	• <i>confuzie</i> (încurcătură) • <i>confuziune</i> (stingere a unei obligații)	• <i>confuzie</i> • <i>confuziune</i> (jur.)
<i>glaciațiune</i>	<i>glaciație/glaciațiune</i>	<i>glaciație</i>
<i>maledicțiune</i> (livr.)	<i>maledicție</i> (livr.)	<i>maledicție</i>
<i>malversațiune</i> (livr.)	<i>malversație</i> (livr.)	<i>malversație</i>

Dinamica uzului și a normei se remarcă și în faptul că, pe baza tendinței de specializare semantică, pe de o parte, unele variante sunt separate în DOOM³ în intrări diferite (*ablație* și *ablațiune*, *aducție* și *aducțiune*), pe de altă parte, se introduc noi intrări, în *-țiune* sau *-ie*: *locațiune*, *operațiune*, *rezoluțiune*, *retroversie* (vezi Tabelul 14). Unele dintre intrările noi în *-țiune* din DOOM³ sunt indicate ca variante în DEX 2009: *locație* (var. *locațiune*), *operație* (var. *operațiune*), *rezoluție* (var. *rezoluțiune*); în schimb, *retroversiune* este indicat ca variantă pentru *retroversie* (med.).

Tabelul 14

DOOM ³	DOOM ²	DOOM ¹
• <i>ablație</i> (astr.; med.) • <i>ablațiune</i> (geol.)	<i>ablație/ablațiune</i>	<i>ablațiune</i>
• <i>aducție</i> (anat.) • <i>aducțiune</i> (tehn.)	<i>aducție/aducțiune</i>	<i>aducție</i>
• <i>locație</i> (jur.; loc) • <i>locațiune</i> (jur.: închiriere; contract)	<i>locație</i>	<i>locație</i>
• <i>operație</i> (mat.; med.; milit.; tehn.) • <i>operațiune</i> (fin.; milit.)	<i>operație</i>	<i>operație</i>
• <i>retroversie</i> (retropoziție a unui organ) • <i>retroversiune</i> (traducere)	<i>retroversiune</i>	<i>retroversiune</i>
• <i>rezoluție</i> • <i>rezoluțiune</i> (jur.)	<i>rezoluție</i>	<i>rezoluție</i>

Și în corpusul roTenTen16 sunt atestate formele introduse ca intrări separate de DOOM³, iar frecvența acestora cu sens specializat întărește poziția normativă a dicționarului (vezi *Tabelul 15*).

Tabelul 15

Variante	Număr de rezultate în roTenTen16
1. <i>locație</i> (în <i>contract de locație</i>)	35
2. <i>locațiune</i> (în <i>contract de locațiune</i>)	315
1. <i>operație</i> (în <i>operații comerciale</i>)	13
2. <i>operațiune</i> (în <i>operațiuni comerciale</i>)	627
1. <i>rezoluție</i> (în <i>rezoluția contractului</i>)	1
2. <i>rezoluțiune</i> (în <i>rezoluțiunea contractului</i>)	118
1. <i>retroversie</i>	55 din totalul de 56 rezultate aparțin domeniului medicinei
2. <i>retroversiune</i>	98 din totalul de 99 rezultate se referă la traducere

Formele care se termină cu *-(t)iune* acceptate în DOOM³ ca variante sau ca unică recomandare (vezi *Tabelul 13*), precum și noile intrări în *-(t)iune*, cu sens specializat față de intrările în *-ie* (vezi *Tabelul 14*), sugerează o anumită înprospătare a formantului *-(t)iune*.

5. CONCLUZII

Schimbările înregistrate în DOOM³ afectează nu numai cuvintele nou intrate în limbă (vezi, de exemplu, numeroasele variante neologice în *-a* concurate de variantele adaptate în *-ă*), ci și pe cele mai vechi sau/și populare, regionale. Se poate aprecia că schimbările remarcate în DOOM³ sunt în general predictibile.

Din comparația celor trei ediții ale DOOM-ului, reiese că se poate vorbi nu numai de o dinamică a uzului, ci și de o dinamică a normei, înregistrându-se unele diferențe de la o ediție la alta. Se remarcă adesea soluția conciliantă pe care o adoptă DOOM³, care include frecvent atât varianta din prima ediție, cât și pe cea din ediția a doua, mult mai restrictivă în raport cu prima (vezi formele de nominativ-acuzativ, dar și de genitiv-dativ ale substantivului *mass-media*). Desigur, dinamica normei reflectă dinamica uzului. De cele mai multe ori, norma este în concordanță cu datele cantitative oferite de corpusul roTenTen16 (numai varianta *mielușea*, la care renunță DOOM³, are mai multe ocurențe decât varianta *mielușică*). Atunci când DOOM³ acceptă două variante, diferența de frecvență dintre acestea este uneori mare (vezi,

printre alte exemple, diferența cantitativă dintre *pizza* și *pizză*, *șorma* și *șormă*, *mass-media* și *mass-medie*, *ulcică* și *ulcea*).

CORPUS

roTenTen16 (<https://app.sketchengine.eu>, corpus electronic consultat în perioada 1 februarie – 13 martie 2022).

SIGLE

- DEX 2009 – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold.
- DOOM¹ – Academia Română, Institutul de Lingvistică al Universității din București, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (redactor responsabil Mioara Avram), București, Editura Academiei, 1982.
- DOOM² – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (coord. Ioana Vintilă-Rădulescu), ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 2005.
- DOOM³ – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (coord. Ioana Vintilă-Rădulescu), ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic Gold, 2021.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 2001 = Mioara Avram, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Chișinău, Editura Cartier.
- Croitor 2009 = Blanca Croitor, „Dinamica flexiunii substantivale, reflectată în DOOM²”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale – aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 33–58.
- Gheorghe 2019 = Mihaela Gheorghe, „Observații asupra variantelor *-(t)iune/- (t)ie* înregistrate în DOOM²”, *Limba română*, LXVIII, 4, p. 501–510.
- Pană Dindelegan 2008 = Gabriela Pană Dindelegan, „Concurența *-(t)iune ~ -(t)ie*. Stadiul actual al fenomenului”, *Studii și cercetări lingvistice*, LIX, 2, p. 489–502.
- Pană Dindelegan 2009 = Gabriela Pană Dindelegan, „Trăsături flexionare ale substantivului în româna actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale – aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 3–32.

Pană Dindelegan 2019 = Gabriela Pană Dindelegan, „Note pe marginea flexiunii unor împrumuturi substantivale recente”, *Limba română*, LXVIII, 4, p. 541–549.

VARIATION DANS LE MARQUAGE DE LA FORME DE SINGULIER
DES NOMS FÉMININS EN DOOM³

(Résumé)

L’auteur examine la variation des noms féminins dans le roumain actuel, en comparant, d’une part, les données fournies par la troisième édition de DOOM avec les résultats obtenus de l’analyse du corpus électronique roTenTen16 et, d’autre part, avec les données incluses en DOOM¹ et DOOM². La variation illustrée dans cet article concerne les formes – flexionnelles ou dérivationnelles – de nominatif-accusatif singulier du nom féminin, c’est-à-dire les formes marquées par les désinences *-a/-ă (-e)*, *-ă/-e*, *-Ø/-ă (-e)*, les formes appartenant au paradigme hybride en *-Ø (-ea)/-ică* et les formes ayant les terminaisons *-(t)ie* ou *-(t)iune*.

Cuvinte-cheie: variație, feminin, nominativ-acuzativ singular, normă, uz.

Mots-clés : variation, féminin, nominatif-accusatif singulier, norme, usage.

*Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
isabela.nedelcu@unibuc.ro*

Gabriela Pană Dindelegan

STATUTUL ACRONIMELOR ÎN DOOM³

1. INTRODUCERE

Articolul își propune să examineze statutul clasei acronimelor în româna actuală, utilizând drept suport de lucru modul cum sunt înregistrate și tratate acronimele în recenta ediție DOOM³.

Tip special de substantiv, obținut printr-un procedeu modern de compunere prin abreviere, acronimul păstrează prima literă (sau prima silabă) din structura fiecărui component (vezi *O*(rganizația) *M*(ondială) *S*(a sănătății), *U*(niversal) *S*(erial) *B*(us), *Ho*(teluri) *Re*(staurante *Ca*(fenele)). Pentru cei mai mulți cercetători, *acronim* este sinonim cu *siglă* (este și soluția terminologică adoptată în acest articol); există însă și autori care fac diferențierea între *siglă*, unde reducerea privește primele litere, vs *acronim*, unde reducerea privește silabele inițiale.

Procedeu, productiv în multe limbi moderne, a cunoscut și în română o adevărată explozie în ultimele decenii. Unele formații sunt create în română (*CFR*, *PCR*, *UTM*, *UTC*), preluând modelul străin; altele sunt împrumutate ca atare dintr-o limbă anume sau, simultan, din mai multe limbi (CIA „Central Intelligence Agency”, CV „curriculum vitae”, TAB „transport amfibiu blindat”, TVA „taxe sur la valeur ajoutée”, PIB „produit intern brut” etc.). Uneori, coexistă un acronim mai vechi și altul mai nou, ultimul de origine englezească și păstrând pronunția englezească; vezi omografele *PCR*¹ [pe-če-re] („partid comunist român”) vs *PCR*² [pi-si-ar] („test pentru despistarea COVID-ului 19”). Împrumutat din alte limbi europene, procedeu aduce odată cu el, și avantajele, și dezavantajele tiparului (ca avantaje, trebuie menționată economia lingvistică pe care o realizează; ca dezavantaje, neclaritatea semnificației pentru utilizatori din afara cercului care a creat sau care folosește cuvântul). Astfel, formații precum GALR „Gramatica academică a limbii române”, GBLR „Gramatica de bază a limbii române” și RRL „Revue roumaine de linguistique”, GN „grup nominal”, GV „grup verbal” sunt cunoscute și frecvent utilizate în comunitatea lingviștilor români, dar necunoscute sau aproape necunoscute în afara ei.

Ca proveniență, se disting clar două categorii de acronime: o subclasă de acronime „internaționale”, intrată în română prin împrumutul direct al fiecărui termen (și aceasta este preponderent clasa înregistrată în DOOM²⁻³), și o subclasă legată de utilizarea limbii într-un anumit domeniu de activitate, alcătuită din termeni creați în interiorul domeniului (intră aici sigle de reviste, de lucrări de specialitate,

de simboluri mult folosite în domeniul analizat, dar cu circulație mult restrânsă în afara domeniului). În cazul acronimelor, un procedeu de împrumut devine, prin frecvența cu care se aplică, extrem de productiv în interiorul limbii române.

Unii cercetători (vezi Avram 1991–1992; Pană Dindelegan [2002] 2018: 170) au atras atenția asupra unei similitudini de comportament între clasa acronimelor și alte câteva clase de substantive speciale, precum: antonomaze de diverse tipuri, conversiuni accidentale, xenisme/cuvinte aloglote, cuvinte tehnice utilizate în afara domeniului profesional care le-a creat, similitudini provenind din sentimentul comun al vorbitorului că se află în fața unor formații substantivale de tip special, fie că aparțin unui sistem străin de limba română, fie că aparțin unui cod diferit de cel curent. Similitudinile de comportament privesc, pe de o parte, aspectul lor grafic (vezi procedee similare de marcare grafică: utilizarea majusculei și utilizarea cratimei pentru atașarea flectivelor și încadrarea flexionară; ex.: *OMS-ul*, *CNP-uri*, *CT-uri*, *CV-urile*), iar, pe de alta, se reflectă în flexiune (vezi *infra*, 3.2). De semnalat că grafia cu majusculă are altă semnificație decât în cazul numelui propriu¹, acronimul nefuncționând ca nume propriu², după cum probează caracteristica pluralizării curente a acronimelor (*CNP-uri*, *DSP-uri*, *ISBN-uri*, *OZN-uri*, *P.S.-uri* etc.).

2. REPRESENTAREA ÎN DOOM³

Clasa acronimelor este bine reprezentată în DOOM³, numărând 130 de termeni, dintre care 100 sunt termeni nou introduși, indicați prin semnul „+” atașat în fața fiecărui termen. Nu înseamnă că tot ce este marcat prin „+” reprezintă și forme nou introduse în limbă; semnul „+” apare și pentru formații, precum: *+CFR*, *+UTC*, *+UTM*, *+PMR*, *+RDG*, *+RFG*, *+URSS*, *+KGB*, cu date mult anterioară față de 2005, anul apariției ediției precedente a DOOM (DOOM²). Dar chiar și cu această precauție suplimentară, este evident că numărul termenilor noi, recent introduși, este destul de mare, probând vitalitatea tipului de compunere care stă la baza apariției acronimelor. Prin inventarul relativ mare de termeni și prin frecvența cu care circulă în româna actuală, procedeu acronimelor are ca efect creșterea ponderii compunerii în ansamblul procedeelelor de formare a cuvintelor.

---

¹ Marcarea cu majusculă este un semn de evidențiere a clasei, de subliniere că ne aflăm în fața unui tip special de substantiv.

² În situații cu totul speciale, în condițiile așezării în vecinătatea unui verb de denotație, acronimele pot apărea și ca nume proprii (*L-au denumit CNP, CV*), dar asta este valabil pentru orice substantiv comun. Totuși, au statut special de nume propriu abrevierile de reviste sau de lucrări de specialitate, semnul constituindu-l utilizarea numai la singular (*RRL-ul a primit acreditare*). Pluralizarea (*Împrumută-mi ultimele două RRL-uri*) determină alunecarea spre utilizarea comună (vezi schimbarea sensului: „două numere din revista RRL”).

3. CARACTERISTICI ALE FORMELOR

3.1. Pronunție și grafie³

Așa cum apare fixată pronunția în DOOM³, acronimele prezintă o mare variație, atât cele create în interiorul românei, cât și cele preluate din engleză sau calchiate după engleză (vezi variația dintre siglele SUA și USA, prima calchiată, a doua preluând sigla originală). Pentru cele mai multe se folosește numele fiecărei litere (RMN „résonance magnétique nucléaire” [re-me-ne]; IMM „Întreprinderi Mici și Mijlocii” [i-me-me]), sau se grupează în aceeași silabă pronunția a două/trei litere (TAB [tab], UPU [u-pu], IBAN [i-ban]). Formațiile primesc predilect o terminație vocalică (vocala „e”: IMM [i-me-me], ISBN [i-se-be-ne], EKG [e-ka-g'e]); vocala „i”: FMI [fe-me-i], IT [ai-ti], vocala „a”: AGA, TVA, USLA; vocala „u”: ONU, UPU; vocala „o”: ASLO, NATO); rar, apare și terminația cu diftong descendent (DJ [di-gei]). Curent, formațiile sunt de tip oxiton, accentul căzând pe ultima silabă (TVA [te-ve-a], RMN [re-me-ne], SRL [se-re-le], FMI [fe-me-i]), fără ca aceste trăsături să funcționeze ca regulă generală; vezi formații cu finală consonantică (PIN, PUD) sau grup consonantic (SARS, SWIFT), precum și formații fără accent final (SIDA, USLA, AGA, ASLO, NATO). Aceeași literă, după cum este pronunțată românește sau englezește (vezi ITP [i-te-pe], dar IT [ai-ti] sau vezi CT [ce-te], dar CV [si-vi]), primește pronunții diferite. Dacă se ia în considerație pronunția diferită de la un cuvânt la altul și diferită mult de scriere, găsim aici justificarea instrumentelor normative (de exemplu, DOOM³) de a reglementa pronunția, indicând-o pentru fiecare termen în parte. Sunt și elemente de grafie diferită. Pentru majoritatea exemplilor, literele inițiale nu sunt separate prin punct; există și situația rară a separării inițialelor prin punct (numai două exemple: P.S. „post-scriptum”, P.P.S., ambele scrise prin tradiție cu punct).

3.2. Gramatica formelor

Deși reprezintă, numeric și ca uz, o clasă periferică a lexicului românesc, căci numără numai 130 de termeni, iar multe dintre exemple sunt formații neologice puțin folosite, prin caracteristica lor de a fi *foarte recente*, nesupuse încă unui tipar inerent de flexiune, au avantajul de a reflecta mai fidel decât alte substantive tendințele actuale, acronimele încadrându-se în tiparele morfosintactice simțite ca fiind cele mai caracteristice pentru momentul actual de limbă. Caracteristicile lor flexionare și fonetico-flexionare sunt următoarele:

- Ca încadrare lexico-gramaticală, 128 de formații sunt de tip substantival și numai două de tip adjectival; este vorba de adjective invariabile speciale, primul, un adjectiv categorial (LGBT: *comportament LGBT*), iar al doilea, calificativ (OK¹:

³ Păstrăm convențiile grafice din DOOM³, marcând accentual prin sublinierea vocalei, iar prezența unui cuvânt neînregistrat în ediția anterioară prin semnul „+” așezat înaintea termenului.

*condiții OK*⁴). Se poate spune deci, fără exagerare, că acronimele constituie un ansamblu compact de substantive.

- Ca încadrare flexionară, se distinge încadrarea preferențială în clasa neutrelor, iar, în cadrul acestora, în subclasa neutrelor cu flectivul de plural „-uri”⁵.
- Din totalul de 130 de termeni, 12 sunt marcați ca neutru, fără altă indicație (+SARS, +UPU); 38 sunt marcați ca neutru cu indicația flexionară „-ul”, însemnând utilizarea numai la singular (+RDG-ul, +RFG-ul, VSH-ul); 80 sunt marcați ca neutre cu indicația de plural „-uri”, ceea ce înseamnă flexiune completă (+PIB-uri, +PIN-uri, +RMN-uri, +TAB-uri, +USB-uri).
- De observat frecvența neutruului și generalizarea, pentru neutrele apte⁶ de a primi plural, a lui „-uri”.
- Încadrarea la masculin este limitată la 3 termeni (DJ-ul – DJ-ii, RON – RONI, COVID – COVIZI), cu desinența „-i” la plural, iar încadrarea la feminine se limitează la 3 termeni, cu finala vocalică „a” (AGA, SIDA, USLA). Uneori, finala formei nu este suficientă pentru identificarea genului (vezi acronimul HoReCa, încadrat, după recomandarea DOOM³, la neutru, deși forma este de feminin).

- Ca individualitate sintactică, acronimele se disting fie prin preferința pentru invariabilitate (*componenta GN, magazine HoReCa*), recurgând eventual la o marcă analitică (*structură a GN, extragerea lui GN*), fie prin preferința de a-și atașa clasificatori⁷ flexionari (-ul, la singular (*IT-ul*), și -uri, la plural (*PET-uri*)).

- Ca tipar fonetico-flexionar, se constată frecvența mare a finalei vocalice, predominantă fiind terminația vocală accentuată (vezi *supra*, 3.1.). Frecvența finalei vocalice explică și condițiile crescute numeric de producere a hiatului⁸, intervenind în procesul de acomodare flexionară ori de câte ori se atașează flectivul -ul sau -uri (*TVA-ul [te-ve-a-ul], FMI-ul [fe-me-i-ul], ISBN-uri [i-se-be-ne-urⁱ]*).

- Ca semn al frecvenței utilizării, acronimul poate constitui bază pentru derivate sufixate (*IT-ist, pecerist, pesedizare, uslaș, utecist*), dar și pentru derivate prefixale (*pro-UE*) sau pentru compuse propriu-zise (vezi formații precum: *CD-writer, CD-player*, primul compus masculin, cu „-i” (șoptit) la plural, iar al doilea, neutru, cu „-e” la plural⁹). Trecerea, în cazul derivatelor, la grafie cu

⁴ DOOM³ deosebește OK¹ vs OK², distincție de tip omonimic, pentru a realiza diferența dintre adjectiv (*condiții OK*) și substantiv (*a-și da OK-ul*).

⁵ Pentru statutul special al lui „-uri” în româna actuală, vezi Pană Dindelegan 2021a.

⁶ Există și acronime care, semantic, nu sunt apte de a primi plural, multe comportându-se ca substantive *singularia tantum* (DDT, PFL, UTC, UTM).

⁷ Prin *clasificatori flexionari* au fost denumite flectivele asigurând încadrarea univocă la o singură clasă lexico-gramaticală, deci flective cu rol distinctiv în încadrarea flexionară (vezi Pană Dindelegan [2002] 2018).

⁸ Pentru descrierea de detaliu a relației dintre condițiile de apariție a hiatului și flexiune, vezi Pană Dindelegan 2021b.

⁹ Se confirmă și în acest caz observația făcută anterior (vezi Brâncuș [1978]/2007: 34; Dragomirescu 2005: 119; Pană Dindelegan 2009: 24) cum că finalul neutru în -er atrage selecția desinenței de plural „-e”, una dintre puținele situații, pentru împrumuturi, de selecție la neutre a altei desinențe decât „-uri”.

minusculă (*ușlaș, utecist*)¹⁰ marchează pierderea statutului special acronimic, cuvântul fiind simțit ca substantiv comun oarecare.

4. DINAMICA FORMELOR

• Ca și alte ansambluri de termeni, și ansamblul acronimelor prezintă o dinamică, marcată grafic fie prin utilizarea minusculei vs majuscule, fie prin utilizarea unei informații de uz de tipul *inv.* (=„învechit”), așezată în fața unei forme (vezi *DDT*, indicând ieșirea din uz a unei substanțe de dezinsecție care altădată se folosea foarte mult), fie prin utilizarea barei oblice ca semn de variație liberă (vezi *infra*, ASLO/Aslo).

• Examinând grafia formelor, cu treceri de la forme cu majuscule pentru fiecare silabă la forme cu minusculă și la forme mixte, cu majusculă la prima silabă, dar minusculă în rest), se constată că DOOM³-ul înregistrează o anumită dinamică a formelor, cu tendință, în anumite cazuri, de pierdere a statutului special de acronim și de trecere a substantivului în clasa celor „ordinare”/comune. Grafii precum: VIP/vip, ASLO-uri/Aslouri, pdf-uri indică pentru variantele „vip”, „pdf” pierderea calității de substantiv special. Interesantă este istoria acronimului COVID, în cazul căruia grafia cu majuscule informează asupra istoriei cuvântului, nemaiaivând nicio „acoperire” în stadiul actual al limbii, unde, prin marea frecvență de utilizare, a ajuns să funcționeze ca un substantiv comun masculin oarecare. Se aseamănă ca uz cu situația lui *vip* – *vipuri*, deși statutul lui COVID este și mai evident, având în vedere forma de plural masculin (COVID – COVIZI), în tip ce *vip*, deși cu semnificație animată („persoană foarte importantă, vedetă”), păstrează forma de neutru, explicabilă prin utilizarea acronimică inițială.

• Ca și alte ansambluri reunite pe baza unei trăsături esențiale, ansamblul acronimelor prezintă, dincolo de trăsăturile comune flexionare și fonetico-flexionare, și particularități lexicale comune precum: sinonimie (vezi NATO și OTAN sau RMN și IRM), omonimie, cu dezambiguizare prin indici numerici (vezi OK¹ vs OK²), omografie, cu dezambiguizare tot prin indici numerici (BBC¹ [be-be-če] vs BBC² [bi-bi-si]), variație liberă (vezi ASLO/Aslo) etc.

5. CONCLUZII

Formațiile substantivale analizate sunt lipsite, prin ele însele, de flexiune, neavând ca dat inerent un anume tipar flexionar. Actualizarea lor într-un context impune, din partea vorbitorului, pentru fiecare caz în parte și pentru fiecare nouă utilizare, o atitudine

---

¹⁰ Grafia cu minusculă nu este generală, căci un derivat precum IT-ist păstrează majusculele pentru radical.

conștientă de marcarea a calității substantivale și de adaptare a formei la constrângerile referențiale (forma de singular sau de plural) și sintactice (forma de genitiv-dativ) ale contextului. Deși clasa este, numeric și ca uz, marginală, tratamentul ei oferă informații prețioase asupra tendințelor flexionare ale stării actuale de limbă. Informațiile sunt cu atât mai semnificative, cu cât merg în aceeași direcție cu variația și a altor tipuri neologice¹¹.

- În flexiunea substantivului, ca efect al împrumuturilor, se îmbogățește inventarul substantivelor cu statut flexionar marginal, fie substantive invariabile (vezi tipul AGA), fie defective de plural, cum sunt multe neologisme. Crește, astfel, zona de impredictibilitate¹² din paradigma substantivală românească. În română, predominante sunt clasele predictibile, regulate, cu declinări și conjugări ferme. Or, constatăm că inventarul claselor invariabile sau defective devine impresionant de mare.

- Crește ponderea clasei neutruului, iar, în cadrul neutruului, crește ponderea subclasei de neutre cu pluralul în „-uri”, desinență selectată fără nicio restricție fonetică a finalei (atât în cazul finalelor vocalice (*ASLO-uri*, *EKG-uri* [e-ka-g'e-urⁱ]), cât și al finalelor consonantice (*CEC-uri* [č̣e-kurⁱ], *CIM-uri* [č̣i-murⁱ]), fiind, de altfel, unica desinență de plural selectată dacă acronimul se include în clasa neutrelor și dacă primește formă de plural. Se comportă ca toate împrumuturile recente, care probează aceeași „deschidere” pentru neutru și pentru „-uri”. Ca în nenumărate utilizări recente, „-uri” indică aceeași polifuncționalitate¹³, marcând calitatea substantivală și calitatea de plural neutru.

- În ciuda grafiei finale preponderent consonantice (ISBN, IMM, ONG), pronunția substantivelor este predominant vocalică ([i-se-be-ne], [i-me-me], [o-en-ge]). Crește ponderea cuvintelor cu pronunție de finală vocalică și a celor cu accentuare oxitonă, tendință mergând în aceeași direcție cu cea remarcată pentru numeroase alte împrumuturi¹⁴.

- Prin inventarul crescut de termeni și prin frecvența cu care circulă în româna actuală, un procedeu de împrumut devine extrem de productiv în interiorul limbii române.

- Procedeu acronimelor are ca efect creșterea ponderii compunerii în ansamblul procedeelelor de formare a cuvintelor. Și în acest caz, se confirmă o observație generală privind ponderea crescută a compunerii ca procedeu de formare internă de cuvinte. De remarcat, și în acest caz, coincidența de direcție dintre un procedeu intern de formare și unul aparținând împrumutului.

- Pierderea grafiei cu majuscule, prezentă în câteva situații, este un semn al pierderii calității de substantiv „special”, care, prin frecvența de utilizare, devine un substantiv comun oarecare.

¹¹ Pentru caracteristici flexionare ale împrumuturilor recente, vezi Pană Dindelegan 2019.

¹² Pentru conceptele „predictibilitate” vs „impredictibilitate”, vezi Pană Dindelegan 2020.

¹³ Vezi Pană Dindelegan 2021a.

¹⁴ Vezi Pană Dindelegan 2019.

SURSE

DOOM³, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugată, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2022, București.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, 1991–1992 Mioara Avram, „Genul substantivelor străine întrebuințate ca atare în limba română”, în *Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza»», p. 171–176.
- Brâncuș, [1978]/2007 Grigore Brâncuș, „Pluralul substantivelor neutre în româna actuală”, în *Studii de istorie a limbii române*, București, Editura Academiei Române, p. 26–36.
- Dragomirescu, 2005 Adina Dragomirescu, „Substantive neologice recente și adaptarea lor morfosintactică”, în *Studii și cercetări lingvistice*, LVI, 1–2, p. 113–123.
- Până Dindelegan, [2002]/2018 Gabriela Pană Dindelegan, „Formații substantivale recente și rolul «clasificatorilor» în actualizarea lor contextuală”, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 2002; p. 31–46; republicat – Gabriela Pană Dindelegan, în *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, [I], București, Editura Academiei Române, 2018, p. 169–181.
- Până Dindelegan, 2009 Gabriela Pană Dindelegan, „Trăsături ale flexiunii substantivale în limba actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale – aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 3–33.
- Până Dindelegan, 2019 Gabriela Pană Dindelegan, „Note pe marginea flexiunii unor împrumuturi substantivale recente”, în *Limba română*, 2019, nr. 4, 537–545.
- Până Dindelegan, 2020 Gabriela Pană Dindelegan, „Predictibilitate și impredictibilitate în flexiunea nominală românească”, în – *Dinamică și variație. Studii de gramatică*, II, București, Editura Academiei Române, p. 11–21.
- Până Dindelegan, 2021a Gabriela Pană Dindelegan, „Polifuncționalitatea morfemului *-uri*”, în *Ex Oriente lux. In honorem Nicolae Saramandu*, editori: Manuela Nevaci, Irina Floarea, Ioan-Mircea Farcaș, Alessandria, Edizioni dell’Orso, 2021, p. 79–84.
- Până Dindelegan, 2021b Gabriela Pană Dindelegan, „Efectul neologismelor asupra sistemului fonetic românesc. Condiții de producere a hiatului”, în *Limba, societate, cultură. In honorem Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș*, vol. 2, Editori: Oana Chelaru Murăruș, Mihaela-Viorica Constantinescu, Claudia Ene, Gabriela Stoica, Andra Vasilescu, p. 487–492.

THE APPROACH TO ACRONYMS IN DOOM³

(Abstract)

In the present article, the author investigates the status of acronyms in current Romanian, based on how they are listed and categorized in DOOM³. As a special class of nouns, they are distinguished by the formation mechanism, as well as by the inflectional characteristics and stress patterns. The class of acronyms is very well represented in current Romanian and it contributes to: (i) the development of the compounding process among the mechanisms of word formation; (ii) the consolidation of the neuter

and, within the class of neuter nouns, the consolidation of *-uri* inflectional ending; (iii) the enrichment of the class of neuter nouns ended in a stressed vowel.

Cuvinte-cheie: română modernă, acronim, substantiv, procedeu compunere, trăsături flexionare.

Keywords: current Romanian, acronym, noun, compounding process, inflectional features.

*Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7*

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Irina Paraschiv

ASPECTE PRIVIND SUBSTANTIVIZAREA ADJECTIVULUI. OBSERVAȚII PORNIND DE LA DOOM³

1. INTRODUCERE

Tiparul de substantivizare a adjectivului prin conversiune, fără afixe derivate, este un mecanism bine reprezentat în limba română.

În acest articol ne propunem să observăm bogăția și diversitatea clasei adjectivelor care se pot substantiviza, indicând, pe baza înregistrărilor oferite de DOOM³, ce clase lexico-gramaticale de adjective admit substantivizarea, diferențele de încadrare și de inventar față de DOOM², precum și trăsăturile referențiale și gramaticale ale adjectivelor substantivizabile (exprimarea referinței, comportamentul cu privire la trăsătura genului, a numărului, selecția desinenței de plural etc.).

Ne vom ocupa în acest articol doar de substantivizarea propriu-zisă, nu și de substantivizarea prin „pronominalizare”¹.

2. CONVERSIUNEA ADJECTIVULUI

În această analiză, vom urmări tipurile de adjective pentru care DOOM³ indică și o utilizare substantivală.

În limba română, substantivizarea este semnalată prin mijloace morfologice (flexionare), sintactice și semantice (1). Flexionar, se remarcă prezența trăsăturilor specifice substantivului – atașarea desinențelor de plural, categoria determinării (*bătrânul, bătrânii*); sintactic, caracteristică substantivizării este apariția în poziții sintactice specifice clasei substantivului – adjectivul substantivizat participă la organizarea grupului nominal, apărând totodată în poziții sintactice specifice substantivului: *bătrânul de ieri, atitudinea bătrânului* etc.; semantic, adjectivul substantivizat cumulează sensul bazei adjectivale cu cel al numelui-suport elidat: *bătrânii* „toți oamenii care sunt bătrâni”. În cele mai multe cazuri, substantivizarea nu se produce printr-un singur mecanism, ci subordonează mai multe mecanisme (de exemplu, articularea și actualizarea într-o construcție prepozițională sau forma de plural), însă trăsătura comună tuturor tiparelor de substantivizare este elidarea substantivului-suport.

---

¹ Pentru o delimitare între pronominalizare și substantivizare, vezi Nicolae (2020: 168–170).

- (1) a. Oamenii **tineri** îi ajută pe oamenii bătrâni. > **Tinerii** îi ajută pe **bătrâni**.
 b. Fermierii vor putea ridica construcții agricole pe teren **extravilane**. > Fermierii vor putea construi în **extravilan**.

Procedeele prin care adjectivele se substantivizează nu sunt omogene; unele adjective permit atât substantivizarea la singular, cât și la plural (cele numărabile – *tânărul/tinerii, bolnavul/bolnavii* etc.), altele admit substantivizarea doar la singular (vezi situația unor adjective care desemnează noțiuni abstracte – *absurd, inevitabil* etc., substantivizabile ca neutre, defectiv de plural) sau doar la plural (vezi situația adjectivelor substantivizate ca *pluralia tantum* – *anticipate, lactate, prezidențiale* etc.; există însă și unități care se pot substantiviza atât prin numărare, cât și în tiparul cu inversiune, de pildă adjectivele din clasa a treia, *amărât, sărac* etc.

3. ÎNREGISTRAREA SUBSTANTIVIZĂRILOR ÎN DOOM³

3.1. Organizarea materialului lexicografic

În DOOM³, adjectivele cu utilizare substantivală sunt consemnate în mai multe moduri (vezi și *Introducerea* din DOOM³: 194–195, pentru observații cu privire la organizarea materialului lexicografic):

(i) Cele mai numeroase adjective, cu patru forme flexionare, sunt consemnate, împreună cu utilizarea substantivală rezultată prin conversiune, sub o intrare unică de dicționar; aceste unități au în general suport [+Uman], iar în intrare se indică formele distincte de gen și număr; vezi, de exemplu, (2)):

- (2) **abonat** adj. m., s. m., pl. *abonați*; adj. f., s. f. *abonată*, pl. *abonate*
amărât adj. m., s. m., pl. *amărâți*; adj. f., s. f. *amărâtă*, pl. *amărâte*
idealist adj. m., s. m., pl. *idealiști*; adj. f., s. f. *idealistă*, pl. *idealiste*

În cazul celor mai multe asemenea unități care se substantivizează, există „o suprapunere referențială”: utilizate atât ca adjective, cât și ca substantive fac referire la un referent animat. Sunt însă și situații în care între adjectiv și forma substantivizată există diferențe referențiale; de pildă, în cazul lui *educator*, care este folosit preponderent substantival în limba actuală, predicția adjectivală se referă atât la referenții animați (*părinte educator, profesor educator, colectiv educator*), cât și la cei nonanimați (*principiu educator, rol educator*), în timp ce adjectivul substantivizat are o lectură specială, desemnând, pe de o parte, un nume de profesie, și, pe de alta, referentul [+Uman] care are această profesie:

- (3) **educator** adj. m., s. m., pl. *educatori*; adj. f., s. f. sg. și pl. *educatoare*

O situație similară o au și *tânăr, bătrân*: ca adjective, se pot referi atât la entități animate, cât și la entități nonanimale: *om tânăr, câine tânăr, copac tânăr, vin tânăr, bărbat bătrân, câine bătrân, mașină bătrână* etc. Ca substantive, nu pot caracteriza

decât referenți cu trăsătura [+Uman]: *bătrânul/bătrâni* „oamenii bătrâni”, *tânărul/tinerii* „oamenii tineri”.

(ii) Se distinge o clasă bogată a unităților care diferențiază două (sau chiar trei forme), adjectivală și substantivală, cărora în dicționar le corespund două sau trei articole diferite; opțiunea ca adjectivul și substantivul să aibă intrări diferite este motivată de necesitatea de a evidenția diferențele de comportament gramatical dintre cele două clase lexico-gramaticale – încadrarea la un anumit gen, defectivitatea etc., dar și diferențele semantice (4)–(6); vezi DOOM³, *Introducerea*: 195.

Tipologia adjectivelor care se substantivizează „multiplu” este variată.

Cele mai multe unități care se substantivizează au referent nonuman și sunt înregistrate cu două intrări; sunt adjective cu patru forme flexionare, iar substantivizările se încadrează cel mai frecvent la genul neutru (în DOOM₃, s.v. *calmant*, *anestezic*) (4a,b); există și adjective care se substantivizează doar cu formă de masculin sau de feminin (s.v. *colant*, *inhibitor*, *!african*) (4c-e):

- (4) a. **calmant**¹ adj. m., pl. *calmanți*; f. *calmantă*, pl. *calmante*; **calmant**² s. n., pl. *calmante*;
 b. **anestezic**¹ adj. m., pl. *anestezici*; f. *anestezică*, pl. *anestezice*; **anestezic**² s. n., pl. *anestezice*;
 c. **colant**¹ adj. m., pl. *colanți*; f. *colantă*, pl. *colante*; **colant**² s. m., (mai frecv.) pl. *colanți*;
 d. **inhibitor**¹ adj. m., pl. *inhibitori*; f. sg. și pl. *inhibitoare*; **inhibitor**² s. m., pl. *inhibitori*;
 e. **!²african** adj. m. (+ s. n: *sunet* ~); f. *africană* (*consoană* ~), pl. *africate*; **africană** (desp. *a-fri-*) s. f., g.-d. art. *africatei*; pl. *africate*.

În rândul unităților cu două intrări de dicționar se delimitează și o clasă a adjectivelor pentru care una dintre formele substantivizate are referent uman, iar cealaltă, de gen neutru, referent nonuman.

- (5) +**antemergător**¹ adj. m., s. m. (persoană), pl. *antemergători*; adj. f., s. f. sg. și pl. *antemergătoare*
 +**antemergător**² (obiect) s. n., pl. *antemergătoare*

În dicționar sunt înregistrate și adjective care își creează două forme substantivizate, între care există diferențe semantice; a se vedea, de exemplu, adjectivului *drag*, înregistrat cu trei intrări (s.v. *drag*, în DOOM³), pentru care una dintre formele substantivizate este de gen neutru, defectivă de plural, iar cea de-a

² Am preluat convențiile de notare din DOOM³, unde semnul exclamării („!”) indică modificarea unor informații gramaticale față de cele din ediția anterioară (DOOM²), iar semnul plus („+”) indică introducerea în dicționar a unor articole noi.

doua are referent personal și forme pentru masculin și feminin, sau adjectivul *general* (s.v. *general*, în DOOM³), care se substantivează ca nume abstract, cu formă de neutru, dar și ca substantiv masculin cu referent personal; adjectivul *grafic* are o formă substantivizată ca neutru și altă formă substantivizată ca feminin, defectivă de plural; vezi și *adunător*, *drept*, *foios*, *fondant*, *galben*, *grafic*, *indicator*, *inelar*, *infiniit*, *întreg*, *lactat* etc.

- (6) **drag**¹ adj. m., pl. *dragi*, art. *dragii*; f. *dragă*, g.-d. art. *dragii*, pl. *dragi*;
drag² (dragoste) s. n. (*cu/de ~*), art. *dragul* (*de ~ lui/său*);
 +**drag**³ (persoană dragă) s. m. (în: *~ cu ~*), art. *dragul* (*~ meu/mamei*); pl. art. *dragii* (*~ mei/mamei*);
- (7) **general**¹ adj. m., pl. *generali*; f. *generală*, pl. *generale* (și: *director general*, *școala generală*);
general² s. m., pl. *generali*; abr. *gen./g-ral*;
 +**general**³ s. n. (*~ul și particularul*) (în DOOM³, s.v. *general*);
- (8) **grafic**¹ adj. m., pl. *grafici*; f. *grafică*, pl. *grafice*;
grafic² s. n., pl. *grafice*;
grafică s. f., g.-d. art. *graficii*.

3.2. Adjective substantivizabile. Clase lexico-gramaticale

Adjectivele care au capacitatea de a se substantiviza sunt foarte numeroase, așa cum indică și analiza materialului de dicționar. Se impun însă câteva precizări generale:

(i) clasa adjectivelor substantivizabile este deschisă și discutabilă în ceea ce privește disponibilitatea anumitor adjective de a se substantiviza (vezi, de pildă, exemplul lui *bărbat*, înregistrat ca adjectiv ca urmare a actualizării în câteva structuri fixe precum *femeie bărbată*);

(ii) fenomenul utilizării unui adjectiv substantivizat este și un fapt de uz, deci „incontrolabil”, variabil, pe lângă disponibilitatea sistemului limbii române de a permite substantivizarea adjectivelor. În acest sens, se observă, de exemplu, că anumite adjective nu au în dicționar un corespondent substantival, deși uzul indică și utilizarea sa substantivizată. Menționăm, aleatoriu, situația particulară a câteva adjective:

– pentru adjectivul *mototol*¹ adj. m., pl. *mototoli*; f. *mototoală*, pl. *mototoale*, nu se indică și utilizarea ca substantiv cu referent animat, prin articulare (*un mototol patentat*), sau din tiparul cu inversiune, *mototolul de copil*; aceeași situație se observă și în cazul lui *mincinos*;

– pentru adjectivul derivat *întăritor* adj. m., pl. *întăritori*; f. sg. și pl. *întăritoare*, nu se indică și utilizarea ca substantiv neutru *întăritor* s.n., pl. *întăritoare*, frecventă în limba actuală cu sens medical „medicament care fortifică organismul”;

– pentru adjectivul *!demisec*, nu se indică și forma substantivizată (prin numărare, *un demisec*), deși uzul o arată ca fiind mai frecventă decât cea adjectivală;

– pentru adjectivul *magic*, nu se indică apartenența la clasa substantivelor neutre, abstracte nonnumărabile (asemănător altor adjective precum *abstract*, *frumos*, *inevitabil*, *rău* etc.), pentru care se consemnează și utilizarea substantivală.

Alte unități apar înregistrate în DOOM² doar cu utilizarea ca substantiv (vezi *generalist*), deși în uz sunt folosite și adjectival (*medic generalist*). Amintim aici și situația lui *ionatan*, înregistrat doar ca substantiv: *ionatan*¹ s. n., pl. *ionatane*; *ionatan*² (pom) s. m., pl. *ionatani*.

Deși, cel puțin pentru anumite clase de adjective, conversiunea substantivală este un fenomen cu un oarecare grad de regularitate, capacitatea adjectivelor de a se substantiviza este în sine un fenomen scalar; în timp ce unele adjective nu admit sub nicio formă substantivizarea, prin niciunul dintre mecanismele specifice (vezi adjectivele categoriale de tipul *clorhidric*, *sulfuric* etc.), sunt adjective (a se vedea în special calificativele care exprimă trăsături negative sau din domeniul „privațiunii”) care se substantivizează prin mai multe mijloace: vezi, de pildă, *amărât*, care se substantivizează prin articulare (*amărâtul de ieri*), prin cuantificare (*mulți amărâți*), dar și prin apariția în tiparul cu inversiune *amărâtul de tată*.

Analiza materialului de dicționar indică un fenomen complex, care ridică mai multe probleme.

Din punct de vedere lexico-semantic, se remarcă tendința foarte extinsă de substantivizare în special a **adjectivelor calificative** primare sau derivate, care desemnează entități cu trăsătura [+Uman]/[+Animat].

Adjectivele calificative substantivizabile desemnează cel mai frecvent **însușiri negative** (*avar*, *alarmist*, *aiurit*, *beteag*, *bârfitor*, *bețiv*, *calic*, *căscat*, *chefliu ciufut*, *cleptoman*, *cretin*, *criminal*, *dement*, *damblagiu*, *denigrator*, *fatalist*, *fleț*, *flecar*, *fraier*, *fricos*, *idiot*, *ignorant*, *isteric*, *mofturos*, *!tembel*, etc.; vezi și analiza din Coja 1962), dar pot indica și **însușiri pozitive** (*altruist*, *ambițios*, *autodidact*, *cuceritor*, *curajos*, *cutezător*, *fruntaș*, *idealist* etc.).

Se pot delimita câteva **clase semantice**: adjectivele substantivizabile desemnează trăsături **morale** sau **fizice** (vezi listele de mai sus) sau aspecte referitoare la **vârsta** (*adult*, *bătrân*, *bătrânel*, *tânăr*), la **statutul social** (*amărât*, *bogat*, *sărac*, *burghez*, *bugetar*, *incult*, *!intelectual*, *subaltern*), la **trăsăturile fizice** (*bondoc*, *creț*, *blond*), la **starea de sănătate** (*amnezic*, *anemic*, *abulic*, *afazic*, *autist*, *cardiac*, *contagios*, *convalescent*, *surd*, *orb*, *cocoșat*, *+insulinodependent*, *miop*, *tebecist* (fam.)), apartenența la o **ideologie**, la un stil de viață (*aborigen*, *ateu*, *bigot*, *comunist*, *creștin*, *creștin-democrat*, *habotnic*, *hedonist*, *hipiot*, *idolatra*), la **orientarea sexuală** (*heterosexual*, *homosexual* etc.), la **rasă** (*alb*, *albinos*, *negru*), precum și alte aspecte care pot reprezenta criterii de clasificare a referenților umani (*ambidextru*, *stângaci*, *dreptaci*) etc.

Prin articulare și actualizarea în poziții sintactice specifice substantivelor, se substantivizează sistematic adjectivele etnice care desemnează naționalitatea sau

apartenența la o comunitate locală sau socială (*american, englez, francez, târgumureșean, +târgujan* etc.). Substantivizările cu forma de feminin indică limba vorbită de o comunitate anume (*engleză, franceză, spaniolă* etc.).

Gramatical și din punctul de vedere al modului de formare, se disting mai multe subclase de adjective care admit substantivizarea:

- **adjectivele participiale cu suport [+Uman]/[+Animat] sau cu finalul omonim cu al participiului** se organizează, de asemenea, ca o clasă bine delimitată: *abonat, afemeiat, angajat, agramat, apropiat, ales, arestat, asigurat, asociat, afurisit, +apropiat, +apucată¹, ales¹, cocoșat, defavorizat, deportat, !descreierat, deșănțat, diplomat, disponibilizat, gușat, fost, laureat, !întreținut, +îvinuit, învățat, mort, trimis* etc.;

- **adjectivele derivate cu -tor**, în general cu suport [+Uman]/[+Animat], dar și cu suport [-Uman], reprezintă o clasă deschisă, cu o puternică predispoziție pentru substantivizare (vezi observația din Meyer-Lübke 1895: 579, care menționează faptul că lista verbelor care generează adjective/nume în -tor este nelimitată): *+abuzator, !adoptator, adulator, alergător, angajator, animator, apărător, asediator, !asupritor, biruitor, colonizator, conlocuitor, !consolator, +constatator, !consumator, !contractor, cotropitor, creditor, cunoscător, cuceritor, cuvântător, declanșator, hipnotizator, importator, improvizator, indicator, îngrijitor, înlocuitor, înotător, însoțitor, învingător, observator* etc. La acestea se adaugă și adjectivele derivate cu alte sufixe agentive: *-ar, -ant, -aș: contestatar, curvar, doctrinar, cotizant, declarant, codaș, bățăuș, înaintaș, miștocar* (arg.), *ocupant, ofertant* etc.;

- **adjectivele sufixul -ist (analizabil sau analizabil)** cu suport [+Uman]: *absenteist, anexionist, angrosist, animist, +anticeaușist, antifascist, +antinazist, +antifascist, antimonarhist, babuvist, capitalist, carierist, comunist, !congregaționist, !congresist, +conspiraționist, corporatist, decembrist, fatalist, federalist, ghinionist, impresionist, +independist, integralist, laburist, legist, legitimist, mașinist, metodist, mutualist, navetist, nihilist, nonconformist, teribilist* etc.;

- **gerunziul murind** (înv.): *murind* (înv.) adj. m., s. m., pl. *murinzi*; adj. f., s. f. *murindă*, pl. *murinde*.

Adjectivele substantivizabile care desemnează entități cu trăsătura semantică [-Uman] subordonează mai multe subclase semantico-gramaticale:

(i) unități calificative precum *absurd, comic, frumos, inevitabil, rău* etc., substantivizate ca neutre (*absurdul, animatul, comicul, frumosul, inevitabilul, răul, fermecătorul* etc.), nonnumărabile, desemnând categorii abstracte („ceea ce are trăsătura de a fi absurd/comic/frumos” etc.);

(ii) conversiuni permanente¹ („elipse lexicalizate”, Zafiu 1999; „lexicalizări”, Pană Dindelegan 2003), provenite, de regulă, din adjective care denotă proprietăți ale referenților cu trăsătura semantică [-Animat] (vezi exemplul (4)).

În cazul acestor substantivizări, cea de-a doua intrare are, frecvent, un sens tehnic, specializat, care restrânge referința centrului elidat; centrul elidat denotă un referent specific și este decodat de vorbitori pe baza contextului situațional sau a

universului mai larg de cunoștințe – de exemplu, în cazul unității substantivului de gen neutru *calmant*, singurul referent posibil este „medicament” (spre deosebire de *muzică/vorbe calmante*), așa cum în cazul lui *anestezic*, referentul este „substanță”.

Pentru a arăta bogăția și diversitatea acestei clase, indicăm, selectiv, câteva adjective cu referent nonuman, substantivizabile, înregistrate în DOOM³ la literele A și C:

- (9) **absorbant**¹ (care încorporează) adj. m., pl. *absorbanți*; f. *absorbantă*, pl. *absorbante*; **!absorbant**² (element care încorporează) s. n./ (tehn.) s. m., pl. n. *absorbante*/m. *absorbanți*; **adeziv**¹ adj. m., pl. *adezivi*; f. *adezivă*, pl. *adezive*, **adeziv**² s. m., pl. *adezivi*, **!african** (adj. m. (+ s. n.: *sunet* ~)); f. *africană* (*consoană* ~), pl. *africate*, **africană** (desp. *a-fri-*) s. f., g.-d. art. *africatei*; pl. *africate*; **alergen**¹ adj. m., pl. *alergeni*; f. *alergenă*, pl. *alergene*, **!alergen**² s. m., pl. *alergeni*; **amical**¹ adj. m., pl. *amicali*; f. *amicală*, pl. *amicale*, **amical**² s. n., pl. *amicale*; **anestezic**¹ adj. m., pl. *anestezici*; f. *anestezică*, pl. *anestezice*, **anestezic**² s. n., pl. *anestezice*, **antalgic**¹ adj. m., pl. *antalgici*; f. *antalgică*, pl. *antalgice*, **antalgic**² s. n., pl. *antalgice*, **+anticearcăn** adj. invar. (*creme* ~), s. n., pl. *anticearcăne*; **antioxidant**¹ adj. m., pl. *antioxidanți*; f. *antioxidantă*, pl. *antioxidante*, **antioxidant**² s. m., pl. *antioxidanți*; **+antistatic**¹ adj. m., pl. *antistatici*; f. *antistatică*, pl. *antistatice*, **antistatic**² s. n., pl. *antistatice*, **antiviral**¹ adj. m., pl. *antivirali*; f. *antivirală*, pl. *antivirale*, **antiviral**² s. n., pl. *antivirale*; **aspirator**¹ adj. m., pl. *aspiratori*; f. sg. și pl. *aspiratoare*, **aspirator**² s. n., pl. *aspiratoare*; **autocolant**¹ adj. m., pl. *autocolanți*; f. *autocolantă*, pl. *autocolante*, **autocolant**² s. n., pl. *autocolante*, **auxiliar**¹ adj. m., pl. *auxiliari*; f. *auxiliară*, pl. *auxiliare*, **auxiliar**² s. n., pl. *auxiliare* (litera A).
- (10) **calificativ**¹ adj. m., pl. *calificativi*; f. *calificativă*, pl. *calificative*, **calificativ**² s. n., pl. *calificative*; **calmant**¹ adj. m., pl. *calmanți*; f. *calmantă*, pl. *calmante*; **calmant**² s. n., pl. *calmante* **caramel**¹ adj. invar. (*creme* ~); **caramel**² (*zahăr ars*) s. n.; **+carmin**¹ adj. invar. (*rujuri* ~), **carmin**² s. n.; **+Casco**¹ adj. invar. (*asigurări* ~), **+Casco**² s. propriu n.; **cash**¹ (engl.) adj. invar. (*plăți* ~, *a plăți* ~), **cash**² (numerar) s. n., art. *cash-ul*; **centenar**¹ adj. m., pl. *centenari*; f. *centenară*, pl. *centenare*; **centenar**² s. n., pl. *centenare*; **ciclamen**¹ adj. invar. (*pantaloni* ~), **ciclamen**² s. n.; **civil**¹ adj. m., s. m., pl. *civili*; f. *civilă*, pl. *civile*; **+civil**² (drept civil) (fam.) s. n.; **+citat**¹ (citare) s. n.; **citat**² adj. m., pl. *citați*; f. *citată*, pl. *citate*; **citat**³ (text reprodus) s. n., pl. *citate*; **+clitic**¹ adj. m. (+ s. n.: pronume ~); f. *clitică* (formă ~), pl. *clitice*; **+clitic**² s. n., pl. *clitice*; **cloș**¹ adj. invar. (*fuste* ~), **cloș**² s. n., pl. *cloșuri*; **colagen**¹ adj. m., pl. *colageni*; f. *colagenă*, pl. *colagene*; **colagen**² s. n.; **colant**¹ adj. m., pl. *colanți*; f. *colantă*, pl. *colante*; **colant**² s. m., (mai frecv.) pl. *colanți*; **colectiv**¹ adj. m., pl. *colectivi*; f. *colectivă*, pl. *colective*; **colectiv**² (echipă, grup) s. n., pl. *colective*; **compensator**¹ adj. m., pl. *compensatori*; f. sg. și pl. *compensatoare* (*pendul compensator*); **compensator**² s. n., pl. *compensatoare*; **compresor**¹ adj. m., pl. *compresori*; f. sg. și pl.

compresoare; **compresor**² s. n., pl. *compresoare*; **condensat**¹ adj. m., pl. *condensați*; f. *condensată*, pl. *condensate*; +**condensat**² s. n., pl. *condensate*; **consumabil**¹ adj. m., pl. *consumabili*; f. *consumabilă*, pl. *consumabile*; **!consumabil**² s. n., (mai frecv.) pl. *consumabile*; **contraceptiv**¹ adj. m., pl. *contraceptivi*; f. *contraceptivă*, pl. *contraceptive*; **contraceptiv**² s. n., pl. *contraceptive*; +**convocator**¹ adj. m. (+ s. n. *tabel ~*), f. *convocatoare (listă ~)*; pl. *convocatoare*; +**convocator**² s. n., pl. *convocatoare*; **corai**¹ adj. invar. (*panglici ~*); **corai**² s. n.; +**corectiv**¹ adj. m., pl. *corectivi*; f. *corectivă*, pl. *corective*; **corectiv**² s. n., pl. *corective*; **corelativ**¹ adj. m., pl. *corelativi*; f. *corelativă*, pl. *corelative*; **corelativ**² s. n., pl. *corelative*; **cornier**¹ adj. invar. (*fier ~*), **cornier**² s. n., pl. *corniere*; **cotidian**¹ adj. m., pl. *cotidieni* (desp. *-di-eni*); f. *cotidiană*, pl. *cotidiene*; **cotidian**² s. n., (ziare) pl. *cotidiene*; **crem**¹ adj. invar. (*pantaloni ~*); **crem**² s. n.; **crematoriu**¹ adj. m. (+ s. n. *cuptor ~*), f. *crematorie (instalație ~)*; pl. m. și f. *crematorii*; **crematoriu**² s. n.; pl. *crematorii*; **cristalin**¹ adj. m., pl. *cristalini*; f. *cristalină*, pl. *cristaline*; **cristalin**² s. n., pl. *cristaline*; **curat**¹ adj. m., pl. *curați*; f. *curată*, pl. *curate*; +**curat**² s. n. (litera C).

3.3. Genul și numărul adjectivelor substantivizate

Adjectivele care desemnează trăsături ale referenților animați, au, în general, forme de masculin și feminin. Puține dintre adjectivele din această clasă au o singură formă de gen:

- (11) M. **gospodar** s. m., pl. *gospodari*
critic³ (*persoană*) s. m., pl. *critici*
 F. **beletristică** (desp. *-le-tris-*) s. f., g.-d. art. *beletristicii*
dietetică s. f., g.-d. art. *dieteticii*

Adjectivele care exprimă trăsături ale referenților nonanimați se substantivizează, în cea mai mare parte, ca neutre. Substantivele neutre provenite din adjective au cel mai frecvent desinența de plural *-e* (vezi exemplele de la (9)–(10), dar și altele, precum *decolorant*, *despărțitor*, *detrartrant*, *diacritic*, *generic*, *heteronim*, *îndrumător*, *înălțător* etc.). Desinența *-uri* este mult mai rar prezentă: *fals* s. n., *final* s. n., *fix* s. n., *gol* s. n., *!hipostil* s. n., *!in-folio* s. n., *!inox* (sortimente, obiecte) s. n., *larg* s. n., *litoral*, *drept* s. n. etc. (vezi și Diaconescu 1962: 205, unde se menționează că desinența *-uri* apare la adjectivele mai vechi, în timp ce *-e* apare la cele mai noi). Există și adjective care se substantivează ca neutre atât cu desinența *-e*, cât și cu desinența *-uri*, cu diferențiere semantică.

- (12) **maxim**¹ adj. m., pl. *maximi*; f. *maximă*, pl. *maxime*
!maxim² s. n., pl. *maxime* (~ *de temperatură*)/*maximuri* (~ *de pedeapsă*)
minim¹ adj. m., pl. *minimi*; f. *minimă*, pl. *minime*
minim³ (*valoarea cea mai mică*) s. n., pl. *minimuri* (*un minim istoric*)

Unele dintre adjectivele din această clasă au două corespondente substantivizate, de gen diferit: una dintre formele substantivizate este de genul masculin sau/și feminin, cealaltă este de genul neutru (vezi și exemplele de mai sus, (6)–(8)). Între aceste forme există și diferențe semantice.

- (13) **creț**¹ adj. m., pl. *creți*; f. *creață*, pl. *crețe*
creț² (cârlionț) (rar) s. m., pl. *creți*
creț³ (cută, fald, zbârcitură, rid) s. n., pl. *crețuri*
drept¹ s. m., pl. *drepti*; s. f. *dreaptă*, pl. *drepte* (și în: *a porni cu dreptul*, *a scrie cu dreapta*, *dreapta europeană*, *Dreptul umblă cu capul spart.*; *extrema dreaptă*, *lumea dreptilor*, *Sărutăm dreapta.*)
+drept⁴ s. n., pl. *drepturi*

În privința trăsăturii de număr, substantivizările care provin din adjective care desemnează trăsături are referențelor animați au cel mai frecvent formă atât pentru singular, cât și pentru plural, așa cum am menționat și mai sus. Forme pentru ambele numere au și cele mai multe substantivizări de gen neutru, care provin din adjective cu suport nonanimat.

În afara cazului general, se delimitează alte câteva situații.

(a) Există adjective care se substantivizează cu o singură formă de gen și care sunt defective de plural (*beletristică*, *dietetică*, *grafică* etc.).

(b) Substantivizările abstracte de gen neutru, provenite din adjective cu referent nonanimat, care desemnează trăsătura omonimă, sunt defective de plural: *civil*² s.n., *curat* s.n., *absurd* s.n., *inevitabil* s.n., *frumos* s.n. etc.

(c) Supinele provenite din adjective substantivizate (*descălțat*, *mers*, *ciupit* etc.) sunt substantive neutre la singular, defective de plural (dar a se vedea *copt* s. n., pentru care se specifică și o formă de plural).

(d) De la numele de culori se formează, prin articulare, substantive de gen neutru, defective de plural: *alb* s. n. (*albul*), *alb-negru* s. n. *alb-negrul*, *carmin* s. n. (*carminul*) etc.

(e) Printre substantivele provenite din adjective se numără și *anticipate*, *spirtoase*, *ultraviolete*, *roșalbaștri*, *deconcentrate*, *electrocasnice*, *electronice*, atestate în DOOM³ ca *pluralia tantum*. În afara acestora, în limba actuală mai circulă și formele *locale*, *parlamentare*, *europene*, *europarlamentare*, *prezidențiale*, *matrimoniale*, *compensate*, pe care DOOM³ nu le indică ca *pluralia tantum*; vezi și Pană Dindelegan 2003, Iorga 2022, în acest volum).

3.4. Diferențe de inventar față de DOOM² (2005)

Diferențele dintre ultimele două ediții ale DOOM-ului privesc, pe de o parte, unitățile nou înregistrate și, pe de altă parte, unele distincții de încadrare.

Înregistrările noi sunt foarte neomogene din punct de vedere semantic.

- (a) Cele mai frecvente elemente nou cuprinse în DOOM³ desemnează naționalitatea, apartenența la un grup ideologic, social, etnic etc. și au în structură un prefixoid: *+antiamerican*, *+antinazist*, *+antireformist*, *+antisovietic*, *+creștin-democrat*.

- (b) Se observă de asemenea noi termeni tehnici (din clasa „conversiunilor lexicalizate”) care îmbogățesc inventarul de adjective substantivizate: +*clitic* s.n., +*fricativă* s.f., +*africană* s.f. etc.
- (c) Unele înregistrări, creații mai recente, țin de contexte particulare, determinate de realitatea cotidiană sau de evoluția societății: +*asimptomatic*, +*anticearcăn*, +*desicant*, +*decident*, +*conspiraționist* etc.

Modificările din noua ediție vizează câteva aspecte sistematice, pe care le ilustrăm prin unități individuale.

- (a) înregistrarea unor adjective și cu varianta substantivizată: de exemplu, în DOOM², *consolator*, *contractor*, *debutant* sunt înregistrate doar ca adjective, în timp ce în DOOM³ sunt înregistrate atât ca adjective, cât și ca substantive;
- (b) dezvoltarea unei forme de singular în cazul unor substantive care în DOOM² erau înregistrate ca făcând parte din clasa substantivelor *pluralia tantum*; *consumabile*, indicat ca substantiv *plurale tantum* în DOOM², este înregistrat și cu o formă de singular, *consumabil*, în DOOM³.
- (c) dezvoltarea unei forme de plural pentru substantive înregistrate în DOOM² ca *singularia tantum*: *inox* este indicat cu forma de plural *inoxuri*, pentru a desemna sorturile, sortimentele.
- (d) indicarea unei singure desinențe de plural și a unei singure forme de gen pentru anumite substantive, care în DOOM² oscilau între două forme de plural: *!dezinfecțant* este înregistrat în DOOM³ ca neutru, cu desinența de plural *-e*, în timp ce, în DOOM², la plural se indicau desinențele *-i* (s. m. *dezinfecțanți*) și *-e* (s. n. *dezinfecțante*).

4. CONCLUZII

Clasa adjectivelor substantivizabile este o clasă extrem de bogată, deschisă și foarte eterogenă semantic, morfologic (clasa adjectivelor substantivizate cuprinde substantive masculine/feminine/neutre, numărabile/nonnumărabile etc.) și sintactic (prin mijloacele de substantivizare diferite selectate sau preferate de adjective).

În interiorul acestei clase se remarcă subclasa adjectivelor care desemnează trăsături ale entităților nonanimale, substantivizate ca neutre, selectând cu precădere desinența *-e*, fenomen ce contribuie la consolidarea genului neutru în română. Inventarul adjectivelor substantivizabile se îmbogățește cu termeni tehnici, dar și cu unități care indică apartenența la o anumită categorie socială sau la o comunitate (sunt cuprinse aici și adjectivele/substantivele etnice), precum și cu substantive *pluralia tantum*.

În ceea ce privește fenomenul de substantivizare, este important de precizat că disponibilitatea adjectivelor de a se substantiviza – ca trăsătură a sistemului gramatical – este foarte mare, iar restricțiile observate sunt de uz: astfel, unele adjective aparent nesubstantivizabile la momentul de față pot ajunge să fie folosite ca substantive la un anumit moment în evoluția limbii.

SURSE

- DOOM² (2005) = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- DOOM³ (2021) = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Ediția a III-a revăzută și adăugită. DOOM³. București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu 2009 Raluca Brăescu, „Observații asupra substantivizării adjectivului în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 75–95.
- Coja 1962 Ion Coja, „Substantivizarea adjectivelor care denumesc însușiri omenești negative”, în Al. Graur (coord.), *Studii și materiale de formarea cuvintelor* (III), București, Editura Academiei, p. 279–283.
- Diaconescu 1962 Ioana Diaconescu, „Substantivarea adjectivului în limba română”, în Al. Graur (coord.), *Studii și materiale de formarea cuvintelor* (III), București, Editura Academiei, p. 197–278.
- Meyer- Lübke 1895 Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes. Morphologie*, Paris, Welter.
- Nicolae 2020 Alexandru Nicolae, „Cel”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dicționar de interpretări gramaticale. Cuvinte mici, dificultăți mari*, București, Editura Univers Enciclopedic, p. 163–173.
- Pană Dindelegan 2003 Gabriela Pană Dindelegan, „Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (II), București, Editura Universității din București, p. 23–41.
- Zafiu 1999 Rodica Zafiu, „Anticipatele, compensatele”, în *România literară*, nr. 32.

SOME NOTES ON ADJECTIVE CONVERSION. A DOOM³ SURVEY

(Abstract)

The class of adjectives that can undergo substantivization is open, extremely rich and heterogeneous semantically, morphologically (it consists of masculine, feminine, and neuter nouns, countable and uncountable, etc.) and syntactically (adjectives select different means of substantivization). Within the class of adjectives that undergo substantivization there is a solid subclass of adjectives that become neuter nouns, selecting desinence *-e*, which contributes to the consolidation of the neuter gender in Romanian. The phenomenon of substantivization is virtually limitless – as a feature of the grammatical system – and restrictions are in fact related to the use; thus, certain adjectives that cannot undergo substantivization in the current stage of the language may come to be used as nouns at a specific moment in the future.

Cuvinte-cheie: DOOM³, adjectives, nouns, substantivizare, neutru, gen, număr.

Keywords: DOOM³, adjectives, nouns, substantivization, neuter, gender, number.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

Camelia Stan

ALTERNANȚE MORFOFONOLOGICE ÎN DERIVAREA LEXICALĂ DIN ROMÂNĂ ACTUALĂ

1. INTRODUCERE

Lucrarea de față tratează câteva aspecte ale alternanțelor morfofonologice¹ care se produc în procesul formării de cuvinte noi prin derivare în limba română actuală. Bibliografia conține puține referiri la alternanțele din morfologia derivațională, comparativ cu alternanțele din morfologia flexionară (v., mai recent, Vasiliu 2001: 171; Avram 2005: 95; Avram 2013, *passim*; Stan 2020 și bibliografia). Au fost observate alternanțele comune derivării și flexiunii, fapt explicat prin identitatea condiționărilor fonologice ale alternanțelor în context: modificarea consoanei finale a bazei sub influența (semi)vocalelor palatale de la inițiala sufixului derivativ (/k/ ~ /ʃ/ în *porc*, *purcel*; /d/ ~ /z/ în *crud*, *cruzime*); pierderea accentului prin combinare cu un sufix accentuat, urmată de închiderea vocalei devenite atonă (/a/ ~ /ə/ în *brad*, *brădet*; /o/ ~ /u/ în *frumos*, *frumușel*). Au fost remarcate alternanțe care se produc numai în derivare (/d/ ~ /z/ în *rotund*, *rotunjor*, *a rotunji*; /ts/ ~ /ʃ/ în *căruț*, *cărucior*).

Ca și anterior (Stan în GR: 7–17, 607–611; Stan 2020), voi adopta interpretarea și terminologia larg acceptate în bibliografia internațională recentă: voi considera că alternanțele sunt modificări ale formei fonologice care s-au morfologizat, sunt mărci fonologice care fac parte din sistemul flexionar al limbii sau apar în procesul derivării cu sufixe; alternanțele aparțin domeniului morfologiei și deopotrivă domeniului fonologiei, nu domeniului foneticii, deoarece se plasează la nivelul general al limbii, nu la nivelul comunicării concrete, individuale, circumscrise spațio-temporal (Crystal 1992 [1987]: 426, s.v. *morphophonology*; mai recent, Maiden 2011: 216–267; Smith 2011: 302; Uritescu 2011: 12 ș.u.; Chitoran 2002: 201–251, pentru o interpretare prin referire la *constrângerile de morfologizare*, în cadrul „teoriei optimalității” – engl. *Optimality Theory*; v. termenul *morfonologie* la Avram 2013, *passim*, inclusiv în titlu, și bibliografia citată pentru *morfonologie*/*morfofonologie* la p. 9, 13, 17).

---

¹ Transcrierile fonologice din lucrarea de față sunt realizate în alfabetul fonetic internațional (engl. *International Phonetic Alphabet* – IPA). Conform sistemului de notație larg adoptat în bibliografia internațională actuală, accentul principal este marcat prin semnul [ˈ], iar accentul secundar prin semnul [ˌ] înaintea silabei care conține vocala accentuată sau înaintea vocalei accentuate (dacă aceasta nu este redată în contextul ei fonologic); silabele sunt separate grafic prin punct.

În cele ce urmează voi formula noi observații asupra alternanțelor din derivare, cu privire specială asupra uzului lingvistic nondialectal din dacoromâna actuală. Faptele de uz le voi raporta la norma ortoepică și morfologică. Voi examina aspectele de dinamică a normei, comparând ultima ediție a *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM³) cu ediția precedentă (DOOM²) și voi încerca să explic această dinamică prin posibile influențe ale uzului asupra normei. Faptele de uz recent sunt extrase din *Free Corpus roTenTen* (<https://app.sketchengine.eu/>), care prezintă avantajul varietății stilistice (uzul standard și registre nonstandard) și posibilitatea realizării unui studiu cantitativ cu instrumente digitale.

2. ALTERNANȚE ȘI VARIAȚII ACCENTUALE

Dintre tipurile de modificări morfofonologice înregistrate în derivarea sufixală în stadiile mai vechi ale românei, analiza corpusului a relevat preponderența actuală a fenomenelor legate de schimbarea structurii accentuale a cuvântului. Acest tip de fenomene afectează vocalele și fac obiectul analizei de față. La neologismele de origine străină apar și modificări rezultate din adaptarea la pronunțarea limbii române.

2.1. La unele derivate vechi încă în uz, anumite vocale se închid atunci când pierd accentul. Astfel se creează o alternanță între vocale cu timbru diferit, una accentuată, iar cealaltă neaccentuată. Vocala /a/ neaccentuată se închide la /ə/: v. și supra alternanța /a/ ~ /ə/ (*brad, brădet; casă, căsuță, căsoi; pat, pătuț; rar, a rări*); această alternanță apare și în unele paradigme flexionare, coocurentă cu alte alternanțe vocalice (de ex., /a/ ~ /ə/ *vadă ~ văzui*, în aceeași paradigmă cu vocalele alternante /ə/ ~ /e/ ~ /e/ *văd ~ vede ~ vedem*). Vocala /o/ neaccentuată se închide la /u/: v. supra alternanța /o/ ~ /u/ (*frumos, frumușel*); această alternanță apare în flexiune doar limitat la anumite cuvinte (*soră ~ surori*).

În alte cuvinte vechi timbrul vocalei se menține. Se creează doar o modificare a structurii accentuale a cuvântului, o variație între vocale cu același timbru, una accentuată, iar cealaltă neaccentuată:

- /ə/ ~ /ə/ (*păr, păros*);
- /e/ ~ /e/ (*negru, a înnegri*);
- /o/ ~ /o/ (*dos, a dosi*);
- /u/ ~ /u/ (*mult, a înmulți*).

Variația accentuală este un fenomen diferit parțial, se deosebește de alternanță prin aceea că timbrul vocalic nu se modifică. Este însă tot un fenomen morfofonologic, o marcă fonologică în cadrul morfologiei derivaționale (/ə/ ~ /ə/, *păr, păros*; /e/ ~ /e/ *negru, a înnegri*). Variațiile /ə/ ~ /ə/, /e/ ~ /e/ apar și în flexiune, coocurente în paradigmă cu alternanțe vocalice propriu-zise (în aceeași paradigmă cu vocale alternante de timbre diferite: /ə/ ~ /ə/ ~ /a/ ~ /e/ ~ /e/ *văd ~ văzui ~ vadă ~ vede ~ vedem*).

2.2. Analizele tradiționale din bibliografia românească bazate pe distincția accentuat/neaccentuat oferă o interpretare simplificatoare a alternanțelor morfofonologice și a variațiilor accentuale. O abordare mai nuanțată este aceea care ia în considerare existența a două tipuri de accent asociat cu vocalele alternante: accentul principal și accentul secundar. Cuvintele trisilabice accentuate oxiton (pe nucleul silabei finale) sau cuvintele alcătuite din mai mult de trei silabe conțin, în afară de accentul principal, și unul sau mai multe accente secundare, mai slabe ca intensitate: silabele cu accent secundar se rostesc cu intensitate (energie) mai scăzută decât silabele cu accent principal (v. Chitoran 2002: 51–91, pentru o analiză a accentului principal și a accentului secundar din limba română în teoria optimalității).

Multe modificări de structură accentuală care, în interpretarea tradițională, presupun pierderea accentului sunt în realitate situații în care vocala păstrează un accent mai slab, secundar:

- /i/ ~ /,i/ (*chîn* ['cin], *a chinui* [,ci.nu.'i]);
- /î/ ~ /,î/ (*cârd* ['kird], *cârdișor* [,kir.di.'for]);
- /o/ ~ /,o/ (*pom* ['pom], *pomișor* [,po.mi.'for]; *nod* ['nod], *noduleț* [,no.du.'lets], *noduros* [,no.du.'ros]);
- /u/ ~ /,u/ (*mult* ['mult], *multișor* [,mul.ti.'for]).

Într-o familie lexicală apar variații între vocale de același timbru, dintre care una are accent secundar, iar cealaltă este neaccentuată:

- /ə/ ~ /,ə/ (*brăduleț* [,brə.du.'lets], *brăduț* [brə.'duts]).

2.3. În derivatele noi de la baze neologice vocala care pierde accentul principal tinde să își păstreze timbrul.

Am discutat anterior (Stan 2020: 396) perechea *chat* – *a chatui*. Cuvântul englezesc *chat* [tʃæt] (Oxford Dictionary s.v.), care conține vocala /æ/, intermediară între /e/ și /a/ ca apertură (sau înălțime) și ca localizare (Ladefoged 2006: 44), a fost adaptat fonologic la limba română cu forma [tʃet] (DOOM², DOOM³ s.v.). Uzul românesc oscilează însă între pronunțările [tʃet] și [tʃat], ultima fiind mai apropiată de forma scrisă. Verbul derivat în română cu sufixul *-ui*, *a chatui*, este pronunțat cu /a/ sau cu /e/: [tʃatui]/[tʃetui]. Voi completa aici analiza mea anterioară, introducând distincția dintre accentul principal și cel secundar. În derivare, vocala /a/ pierde accentul principal din pronunțarea bazei *chat*; verbul *a chatui* este trisilabic, accentuat oxiton, pe vocala finală *-i* (sufix al infinitivului la clasa de conjugare la care verbul este adaptat în limba română); astfel, în forma verbului *a chatui*, vocala /a/ este pronunțată cu accent secundar. În perechea de cuvinte *chat* – *a chatui* se manifestă alternanța /a/ ~ /,e/ ([tʃat] ~ [,tʃe.tu.'i]) și variațiile accentuale /a/ ~ /,a/ ([tʃat] ~ [,tʃa.tu.'i]), /e/ ~ /,e/ ([tʃet] ~ [,tʃe.tu.'i]).

Alternanța /a/ ~ /,e/ și variațiile accentuale /a/ ~ /,a/, /e/ ~ /,e/ sunt o consecință a schimbării poziției accentului principal: pe /a/ sau pe /e/ în substantiv și pe /i/ în verb. Vorbitorii care pronunță /æ/ mențin pronunțarea etimologică și în forma verbului românesc, iar cei care pronunță /e/ în forma numelui nu produc alternanță la verb.

Corpusul analizat conține 15 ocurențe ale verbului *a chatui*. Acestea reflectă însă doar grafia, nu și pronunțarea.

2.4. Variația /'a/ ~ /,a/ se înregistrează și în perechea *target, targetare* (DOOM³), de la numele englezesc *target* ['ta:ɡɪt]. În rom. *target* vocala /'a/ poartă accentul principal, iar în *targetare* primul /,a/ poartă accent secundar.

În corpusul *roTenTen*, numele *targetare* are 703 ocurențe. Corpusul conține de asemenea verbul *a targeta* (format pe baza infinitivului lung nominal *targetare*). Verbul are 331 de ocurențe (1). Este atestată și varianta grafică influențată de pronunțare *a targheta*, cu 21 de ocurențe (2).

(1) vei putea *targeta* clienții (logo1.ro)

(2) a. pentru a *targheta* potențialii clienți (kihgsystems.ro)

b. *vor targheta* întreaga parte inferioară (fitbody.ro)

2.5. Cuvântul englezesc *manager* ['mæniɟə(r)] (Oxford Dictionary s.v.) a fost normat în DOOM² cu pronunțarea româniată [manager] (conform grafiei); sunt indicate două variante diferite prin poziția accentului, plasat pe prima sau, respectiv, pe a doua vocală /a/; DOOM³ recomandă doar accentuarea pe a doua vocală. Pentru numele *management* ['mæniɟmənt] (Oxford Dictionary s.v.) DOOM² indică o variantă de pronunțare apropiată de cea etimologică [meniɟment], cu accent pe /e/ și varianta româniată [manadɟment], cu accent pe a doua vocală /a/; în DOOM³ este menținută doar varianta româniată. De asemenea, în DOOM³ este inclus adjectivul *managerial* (prezent și în DOOM²), sunt nou introduse femininul *manageră*, verbul *a manageria*, infinitivul lung nominal *manageriere*.

În uzul oral există verbul *a managiui* [,ma.na.ɟu.'i], cu accent principal pe sufixul infinitivului *-i* și accent secundar pe primul /,a/. Verbul nu există în corpusul *roTenTen*, bazat pe surse scrise, din registrele substandard, utilizate în comunicarea on-line; am presupus că circulă mai ales oral. Verbul este derivat cu sufixul lexical *-ui*, cel mai probabil de la rădăcina comună cuvintelor din familia lexicală. În raport cu *manager, management*, verbul *a managiui* (ca și verbul *a manageria*) prezintă variația accentuală /'a/ ~ /,a/.

2.6. Cuvântul englezesc *share* ['ʃeə(r)] nu este înregistrat în DOOM² și în DOOM³. Prezent în uz ca termen străin, el este bază de derivare pentru verbul românesc neînregistrat în lucrări normative oficiale, dar utilizat cu variantele grafice *a sharui/sherui* [,ʃe.ru.'i]; prima variantă este orientată după grafia etimologică, iar a doua, după pronunțarea originară engleză. Varianta *a sharui* are 49 de ocurențe în corpusul *roTenTen*, iar *a sherui*, 9 ocurențe. Forma *sharui* este utilizată preponderent ca infinitiv (inclusiv în structura viitorului); în două contexte însă este formă de indicativ prezent (3). Forma *sherui* apare doar ca infinitiv.

(3) le *sharui* pe Facebook (literaturapetocuri.ro) ['ʃe.ru.i]

În perechea ['ʃeə(r)]/[,ʃe.ru.'i] există variația accentuală /'e/ ~ /,e/. Aceasta se manifestă în derivare; în flexiune este coocurentă cu vocale alternante de timbru diferit (v. 2.1).

2.7. Numele *focus* și verbul *a focusa* sunt nou introduse în DOOM³. Numele este înregistrat în corpusul *roTenTen* cu 9602 ocurențe, iar verbul, cu 505 ocurențe. Perechea [ˈfo.kus]/[ˌfo.ku.ˈsa] prezintă variația /o/ ~ /,o/.

3. CONCLUZII

Analiza succintă de mai sus relevă câteva particularități ale fenomenului alternanțelor morfofonologice produse în derivarea lexicală din limba română. Materialul faptic analizat include derivate vechi aflate încă în uz (2.1, 2.2) și câteva derivate neologice de la anglicisme (2.3–2.7).

În analiza pe care o propun am adoptat distincția dintre accentul principal și accentul secundar: cuvintele lungi (care conțin trei sau mai multe silabe) conțin, în afară de accentul principal, și cel puțin un accent secundar. Unele modificări ale vocalelor interpretate în bibliografie ca situații de pierdere a accentului constau în fapt în deplasarea accentului principal pe o altă vocală; vocala care „pierde” astfel accentul principal păstrează un accent mai slab, secundar. Am arătat că pierderea accentului principal nu se asociază totdeauna cu modificarea timbrului vocalic. Am considerat că *variația accentuală*, în condițiile păstrării nemodificate a timbrului vocalei, nu este o alternanță în sensul propriu al termenului, dar îndeplinește o funcție de același tip cu cea a alternanțelor, este un fenomen morfofonologic, o marcă fonologică în procesul derivării cu sufixe.

În limitele corpusului analizat, am observat următoarele aspecte.

(i) În uzul actual standard și substandard cele mai multe alternanțe sunt vocalice și se asociază cu schimbarea structurii accentuale a cuvintelor; alternanțele consonantice sunt puține.

(ii) Tendința conservării nemodificate a radicalului este mai puternică în derivare decât în flexiune: fenomenul alternanțelor este mult mai limitat la derivate (inventarul alternanțelor care apar în derivare este restrâns, numărul de ocurențe pentru fiecare alternanță este mic). Alternanța înregistrată este /a/ ~ /,e/, explicabilă probabil prin ezitare în pronunțarea anglicismului *chat* – *a chatui* [ˈʃat] ~ [ˌʃe.tu.ˈi] (2.3).

(iii) Alternanțele /a/ ~ /ə/, /o/ ~ /u/ sunt mai bine reprezentate în derivare decât în flexiune.

(iv) În derivarea cu sufixe, marca fonologică cea mai frecventă este variația accentuală a vocalelor cu același timbru. În general, vocala se pronunță cu accent principal în structura bazei, iar cu accent secundar în structura derivatului/derivatelor. Vocalele înregistrate cu acest rol sunt /a, e, i, i, o, u/. Variația dintre vocala cu accent secundar și vocala cu același timbru neaccentuată /,ə/ ~ /ə/ a fost înregistrată într-o familie de cuvinte, ca marcă fonologică a raportului dintre două derivate cu același radical lexical (2.2).

BIBLIOGRAFIE

Corpus

Free Corpus roTenTen (<https://app.sketchengine.eu/> accesat în 29.01.2022–31.01.2022).

Lucrări de referință

- Avram 2005 = Andrei Avram, *Metafonia și fenomenele conexe*, București, Editura Academiei Române.
- Avram 2013 = Andrei Avram, *Contribuții la morfonologia limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Chitoran 2002 = Ioana Chitoran, *The Phonology of Romanian: A Constraint-Based Approach*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter.
- Crystal 1992 = David Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge, Cambridge University Press [first published 1987].
- DA/DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, Socec, Universul, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1913–1948; Editura Academiei Române, 1965–2010.
- DOOM² = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, [Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.)] 2005, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic.
- DOOM³ = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), 2021, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- ELR = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Marius Sala (ed.), 2001, *Enciclopedia limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- FC = Universitatea București, Institutul de Lingvistică, Laura Vasiliu, 1989, *Formarea cuvintelor în limba română*, III. *Sufixe*, 1. *Derivarea verbală*, București, Editura Academiei Române.
- GR = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), Martin Maiden (Consultant Editor), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Ladefoged 2006 = P. Ladefoged, *A Course in Phonetics*, Boston, Thomson Wadsworth.
- Maiden 2011 = Martin Maiden, „Morphophonological innovation”, în: Maiden, Smith, Ledgeway (eds.), 216–267.
- Maiden, Smith, Ledgeway 2011 = Martin Maiden, John Charles Smith, Adam Ledgeway (eds.), *The Cambridge History of the Romance Languages*, I, *Structures*, Cambridge/New York, Cambridge University Press.
- Oxford Dictionary = A. S. Hornby, 1995, *Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English*, Oxford, Oxford University Press.
- Stan 2020 = Stan, Camelia, „Alternanțe morfologice în româna actuală”, *Limba română*, LXIX, nr. 3–4, p. 389–398.
- Smith 2011 = John Charles Smith, „Change and continuity in form – function relationships”, în: Maiden, Smith, Ledgeway (eds.), 268–317.
- Uritescu 2011 = Dorin Uritescu, „Formel et naturel dans l’évolution phonologique et morphophonologique. Essais de linguistique générale et romane”, *Romance Monographs* 67, 1–330.
- Vasiliu 2001 = Laura Vasiliu, „Derivare”, în ELR, 170–171.

MORPHOPHONOLOGICAL ALTERNATIONS
IN PRESENT-DAY ROMANIAN LEXICAL DERIVATION

(Abstract)

The paper discusses several aspects concerning the morphophonological alternations which appear in lexical derivation in Romanian. The actual usage is compared to the orthoepic and morphological norm. We examine the dynamics of the linguistic norm by comparing the latest (3rd) edition of the *Orthographic, Orthoepic and Morphological Dictionary of Romanian* (Rom. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, DOOM³) with the previous edition; the dynamics is explained as an effect of a possible influence of the usage on the norm. The analysis is limited to non-dialectal varieties of present-day Daco-Romanian.

Cuvinte-cheie: alternanțe morfofonologice, morfologie derivațională, accent principal, accent secundar, variație accentuală.

Keywords: morphophonological alternations, derivational morphology, primary stress, secondary stress, stress variation.

Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
camelia.stan@litere.unibuc.ro

Andra Vasilescu

NORMAREA PLURALELOR NEUTRE ÎN DOOM³ CONCURENȚA -E/-URI

Articolul sintetizează principalele aspecte discutate în literatura lingvistică dedicată concurenței dintre desinențele *-e* și *-uri* la pluralele neutre și face o comparație între soluțiile normative adoptate de cele trei ediții succesive ale DOOM, cu privire specială asupra diferențelor dintre DOOM³ și DOOM². Analiza cantitativă pe dicționar este extinsă la o comparație între soluția normativă și preferințele uzului cercetate pe două corpusuri electronice: Sketch Engine – roTenTen16 și CoRoLa. Pe baza soluțiilor normative în raport cu uzul se fac observații privind câteva particularități ale limbii române actuale.

1. NEUTRUL ROMÂNESC/*GENUS ALTERNANS*

Între limbile romanice, româna se individualizează prin prezența, alături de masculin și feminin, a unui gen neutru (vezi, de pildă, GA 1966: 57–63, Avram 1997: 47–55, GLR 2008: 63–69, printre altele), numit și mixt (Câmpeanu 1848: 37, ap. LGVRO 2020: 171), eterogen/ambigen (Tiktin 1893: 28, ap. LGVRO 2020: 179) sau *genus alternans* (Maiden *et alii* 2021: 53–70). Intră în această clasă substantive care la singular impun acordul cu o formă de masculin, iar la plural cu o formă de feminin (*un articol bun – două articole bune; acel articol – acele articole; articolul este interesant – articolele sunt interesante*) și care, în consecință, exprimă opoziția de număr prin cupluri specifice de desinențe. Față de latină, semnificația neutrilor românesc este diferită; de aceea, credem că neutrul românesc poate fi considerat o inovație a românei, dezvoltată pe o particularitate structurală moștenită, dar devenită latentă prin evoluția desinențelor latinești pe teren românesc. Dacă în latină neutrul reunea substantive care se individualizau prin particularități flexionare, în română genul neutru/*genus alternans* reunește substantive caracterizate printr-o particularitate sintagmatică (= acordul) și una selecțională (= cuplurile de desinențe selectate de neutre pentru marcarea opoziției singular/plural sunt diferite de cuplurile de desinențe selectate de masculine și feminine pentru marcarea acestei opoziții) (vezi *infra*).

Apartenența unui substantiv la clasa neutrelor nu este în totalitate predictibilă nici pe baza trăsăturilor de conținut ale substantivului, nici pe baza unor particularități flexionare, adică desinența de singular sau cea de plural. Astfel, deși majoritatea neutrelor sunt inanimate/abiotice, 2/3 dintre inanimate aparțin masculinelor

sau femininelor (conform unei statistici mai vechi, Iordan *et alii* 1967: 75); totodată, în clasa neutrelor intră și câteva animate desemnând clase/tipuri (*popor – popoare, mamifer – mamifere*), precum și un număr mic de anglicisme recente desemnând animate (*staruri, vipuri*). În ceea ce privește desinențele de singular ale neutrelor, majoritatea sunt comune cu masculinile, chiar dacă prezintă diferențe de frecvență (consoană nepalatală, consoană palatală, *-u* vocalic accentuat și neaccentuat și semivocalic, *-o* accentuat și neaccentuat, *-i* vocalic accentuat, neaccentuat și semivocalic, *-i* șoptit, *-e* accentuat și neaccentuat, *a* accentuat: *lac, unghi, atu, lucru, tablou, banjo, radio, schi, derbi, rai, câști, piure, nume, cinema*); dintre acestea, unele sunt comune și cu femininele (mai puțin *-o* accentuat, *-u* accentuat, neaccentuat și semivocalic, consoană palatală și nepalatală care nu apar la feminine); dintre toate desinențele de singular inventariate în limba română, nu apar la neutre *-a* neaccentuat, *-ea* și *-ă* neaccentuat, care apar însă la masculine sau feminine (pentru o descriere detaliată și exemple, vezi Avram 1997: 48). În ceea ce privește desinențele de plural ale neutrelor, acestea sunt comune cu femininele plurale (*-e, -i* semivocalic, *ziare, studii*; pentru *-uri* vezi *infra*) și, în mod excepțional, specifice neutrelor în cazul câtorva plurale neregulate (*-ete, -ă, -le: capete, oră, carale*). Rezultă astfel cupluri de desinențe care marchează în mod specific opoziția singular/plural la neutre față de masculine și feminine: consoană */-uri* (*drum/drumuri*), consoană */-e* (*animal/animale*), consoană */-ete* (*cap/capete*), consoană palatală */-uri* (*unghi/unghiuri*), consoană palatală */-e* (*bici/bice*), *-e* accentuat */-uri* (*degrade/degradeuri*), *-i* accentuat */-uri* (*alibi/alibiuri*), *-i* semivocalic */-uri* (*tui/tuiuri*), *-i* semivocalic */-e* (*condei/condeie*), *-u* accentuat */-uri* (*atu/atuuri*), *-o* vocalic */-uri* (*zero/zerouri*), *-o* accentuat */-uri* (*bolero/bolerouri*), *-u* vocalic după *muta cum liquida* */-uri* (*lucru/lucruri*), *-u* vocalic */-uri* după *muta cum liquida* (*teatru/teatre*), *-u* vocalic după *-i* semivocalic */-i* semivocalic în diftongul *-ii* (*consiliu/consilii*), *-u* semivocalic */-uri* (*tablou/tablouri*), *-u* semivocalic */-e* în diftongul *-ie* (*brâu/brâie*) (vezi GLR 2008: 78–83).

O discuție teoretică importantă privește desinența de plural *-uri*, pentru care s-a propus etimologia: *lat. or-a > *ură > ure > -uri* (Rosetti 1968: 460–461; Dindelegan 2021). Substantivele latinești imparisilabice moștenite în română aveau în structura lor un final specific radicalelor imparisilabice (*-or*) urmat de desinența de plural *-a*. Prin evoluție fonetică, *-or-a* a devenit **ur-ă*, ulterior *ur-e*, în cele din urmă *-ur-i*, ca în *tempus, tempora > timpuri; pectus, pectora > piepturi*. Paralel, s-a produs defuncționalizarea morfemului *-or* ca marcator al clasei imparisilabicelor în opoziție cu clasa parisilabicelor, ceea ce a determinat reanaliza celor două morfeme succesive ca unul singular, *-ure > -uri*. În secolul al XVI-lea, *-uri* și *-ure* erau în variație liberă, uneori chiar în interiorul aceluiași text (*locure/locuri, lucrure/lucruri*), *-uri* fiind predominantă atât în textele originale, cât și în cele traduse. La jumătatea secolului al XVIII-lea, *-ure* era deja arhaism (Maiden *et alii* 2021: 62), iar la sfârșitul secolului al XIX-lea a ieșit definitiv din uz (Nedelcu 2012: 42). Noua desinență s-a extins de la cuvintele moștenite din latină și la cuvinte împrumutate din alte limbi (slavă,

maghiară, greacă, ulterior franceză, italiană, germană, rusă) marcând pluralele neutre alături de *-e*, *-i* (*-ete*, *-ă*, *-le* puțin frecvente). Pe linia acestei interpretări, având în vedere că prezența desinenței *-uri* la pluralele neutre este rezultatul unei evoluții complexe, care reunește schimbări fonetice, reanaliză lexicală pe teren românesc, extindere prin analogie la substantive de alte origini decât latină, apreciez că *-uri* poate fi considerată o desinență de plural formată pe teren românesc pornind de la o clasă restrânsă de substantive de origine latină, așa cum categoria specială a neutrului românesc poate fi considerată o creație internă.

2. SELECȚIA DESINENȚELOR DE PLURAL LA NEUTRE

Selecția desinențelor de plural neutru nu are reguli ferme, ci este, în anumite limite, liberă și prezintă numeroase inconsecvențe (Dragomirescu 2005: 118, 119; Dindelegan 2009: 21, 22), pe de o parte, din cauza circulației neologismelor printre cărturarii români din secolele anterioare care construiau subiectiv forme de plural, în absența unor lucrări normative de largă circulație, iar pe de altă parte, datorită numeroaselor straturi etimologice, influențe multiple, criterii diverse care au acționat succesiv sau simultan în limbă.

Principala discuție teoretică s-a purtat în jurul celor două desinențe concurente, *-e* și *-uri*. Cercetările au evidențiat atât constante, cât și variabile în selecția desinenței. Pe de o parte, pluralele în *-uri* apar atât la cuvinte vechi (*belciugure*, *boaceturi*, *giurământuri*, *mădularuri*, *mărgăritariuri*, *mormânturi*, *orașuri*, *spicuri*, *tuneturi*, ap. Dindelegan 2017: 606), cât și la împrumuturi începând cu secolul al XVII-lea, uneori pentru a evita alternanțele din rădăcină determinate de *-e* (Maiden *et alii*: 57): *casteluri*, *eclipsuri*, *gabineturi*, *influsuri*, *progresuri*, *regimenturi*, *tractaturi*, inclusiv la animate, deși în clasa neutrelor intră de obicei inanimate: *elefanturi*, *leoparduri*, *vasiliscuri*, *țentaurisuri* (Dindelegan 2017: 605). Mai mult chiar, desinența *-uri* pare să fi fost selectată preferențial într-o fază intermediară de adaptare a neologismelor la sistemul limbii române, dar abandonată ulterior în favoarea lui *-e*: *arcuri* > *arce*; *mormânturi* > *morminte*; *visuri* > *vise* (Brâncuș 1978: 258; Gheție 1997: 121). Pe de altă parte, frecvența desinenței *-e* pare să fi crescut ca urmare a constrângerilor normative impuse de latiniști; astfel, mai multe substantive cu pluralul anterior în *-uri* sunt înregistrate în dicționarul lui Laurian și Massim cu plurale în *-e* (*acturi* > *acte*, *puncturi* > *puncte*, *staturi* > *state*, *texturi* > *texte*, *verburi* > *verbe*), după cum observă Brâncuș (1978: 256). Iorgu Iordan (1947: 70–74) considera chiar că desinența *-uri* este pe cale de dispariție din cauza omonimiei cu desinența *-uri* a pluralelor feminine și a preferinței pentru *-e* în limba scrisă. Deși observația putea fi corectă pentru acel moment, tendința a fost infirmată ulterior de numărul mare de neologisme din franceză și engleză care selectează desinența *-uri* la plural, demonstrând productivitatea clasei în limba actuală (Coteanu 1955; GLR I 2008: 82; Zafiu 1998: 11; Dragomirescu: 2005).

Deși desinența de plural (-e/-uri) nu este predictibilă în funcție de terminația substantivului la singular, aplicarea unor criterii etimologice, fonologice (și silabice), morfologice, lexicale, stilistice corelate a condus la izolarea unor subclase de substantive neutre care manifestă preferință pentru una sau alta dintre cele două desinențe, fără a fi excluse excepțiile. Astfel, desinența de plural -uri prezintă, față de -e, avantajul de a nu produce alternanțe fonologice (Coteanu 1955; Brâncuș 1978) și de a evita omonimia cu pluralele masculine și feminine în -e sau -i. Neutrelle polisilabice (Brâncuș 1978), precum și neologismele actuale terminate în -er (*blister, container, voucher*) (Dragomirescu 2005) tind să facă pluralul în -e, în vreme ce neologismele monosilabice cu accent oxiton tind să facă pluralul în -uri (460 de neologisme monosilabice fac pluralul în -uri, față de doar 35 în -e; Coteanu 1955); de asemenea, tind să formeze pluralul în -uri neologismele cu radical terminat în vocală (*antreu, jeleu, tabu*), în diftongii -eu, -ou, -iu, -au (*șemineu, argou, interviu, subrau*), cu finale neromânești, precum și neologisme din engleză mono- sau plurisilabice ori terminate în -ing (*handicap, ofșaid, hent, puci, camping, fitting*) (Brâncuș 1978; Dindelegan 2002: 38). În timp ce nominalele neologice postparticipiale tind să formeze pluralul în -e (*antivirale, autocolante, blindate*) (Brâncuș 1978), substantivele provenite prin conversiune din diverse părți de vorbire (*adâncuri, nimicuri, opturi, intrânduri, dedesubturi, ofuri*) tind să formeze pluralul în -uri, care devine astfel un indicator al substantivizării (Coteanu 1955). Brâncuș (1978: 258–260) observa că din 3061 neutre în -e, 2800 sunt derivate cu anumite sufixe și sufixoide (autorul identifică 41 de sufixe și sufixoide, de exemplu -aj, -aș, -ar, -asm, -at, -cid etc.), iar -uri pare preferat de neutrele formate cu prefix/prefixoid de la neutre mono- sau plurisilabice (*acrostihuri, aerocluburi, electroșocuri, semitonuri, autovaccinuri, electrodinamuri* etc.), precum și de derivatele ale căror teme nu sunt recunoscute în română (*antidoturi, forhenduri, velodromuri*), de cuvinte care se grupează în serii (*anunțuri, denunțuri, enunțuri*), de neologisme cu aspect latinesc sau grecesc (*asterisc, glaucom*) (Brâncuș 1978). Iordan (1938: 1, ap. Brâncuș 1978: 54) apreciază că -e este preferat în limba scrisă. De asemenea, Dindelegan (2021: 78–79) identifică trei clase de substantive care formează constant pluralul în -uri în limba actuală: (i) cele provenite prin conversiune din diverse părți de vorbire (vezi exemple *supra*); (ii) cele formate de la acronime (*APV-uri, POS-uri, TVA-uri* etc.); (iii) cele provenite prin substantivizarea unor elemente de metalimbaj (*pe-urile, de-urile, și-urile* etc.). De asemenea, desinența -uri este selectată constant de neutrele resemantizate din „nume de materie” (*metal, nisip, sos, ulei, vin*) în „sorturi, sortimente/instanțieri ale materiei”, dobândind astfel comportamentul flexionar al substantivelor prototipice și intrând în opoziția singular/plural (*matal-metaluri, nisip-nisipuri, sos-sosuri, ulei-uleiuri, vin-uri* etc.). De aceea, Dindelegan (2002: 38) consideră că -uri este un clasificator al neutrelor. Cum aceeași desinență -uri la plural este selectată și de substantivele feminine resemantizate din „masive” în „sorturi/instanțieri ale unei entități cu anumite proprietăți” (*ape, alămuri, cărnuri*

etc.)¹ cred că, mai degrabă, *-uri* poate fi considerat un clasificator al substantivelor neutre și feminine cu semnificația „sorturi de, instanțieri ale unei entități”. Spre deosebire de acestea, se pare că substantivele neutre abstracte resemantizate ca „instanțieri ale unui fenomen cu anumite proprietăți” (*anacronisme, populisme, neutre, plurale*) selectează desinența de plural *-e*. La clasa neutrelor cu pluralul în *-uri* se pot adăuga, pentru momentul actual, englezismele (împrumuturi recente neadaptate la sistemul flexionar al limbii române: *software-uri, workshopuri*), care apar ca „citări/reproduceri” ale termenului din engleză (cu pronunție mai apropiată sau mai depărtată de pronunția în limba de origine) și în cazul cărora desinența *-uri* permite conservarea corpului fonetic și funcționând analog uzurilor metalingvistice (vezi *supra*). Observând polifuncționalitatea desinenței *-uri*, Dindelegan (2021) identifică următoarele valori: marcă de plural (*vârf – vârfuri*), marcă de gen neutru și implicit de inanimate (numărul animatelor cu plural neutru în *-uri* e foarte mic: *staruri, vipuri, missuri*), marcă de substantivizare (*adâncuri, nimicuri, opturi, împrejururi, întrânduri, ofuri, a-uri*), sufix de convertire a substantivelor masive în substantive numărabile (*nisipuri, uleiuri*) și marcă lexicală a subclasei „sorturi” (*dulcețuri, mătăsurii*), marcă de autohtonizare a nominalelor plurale neintegrate în sistemul flexionar al limbii române (*bodyuri, partyuri*).

Statisticile privind raportul dintre desinența *-e* și desinența *-uri* la pluralele neutre nu au condus la concluzii unitare. Astfel, o statistică făcută pe DLRM de Al. Graur (1968: 129) indică un raport cantitativ în favoarea lui *-e* față de *-uri*: de exemplu, la litera D există 39 de cuvinte cu pluralul în *-uri* și 93 cu pluralul în *-e*, la litera E sunt 24 de substantive cu pluralul în *-uri* și 88 în *-e*, iar la litera F sunt 30 în *-uri* și 72 în *-e*. În același timp, Brâncuș (1978: 262) observa că doar 350–400 de neutre în *-uri* au circulație generală, celelalte fiind utilizate în limbajele specializate și concluziona că în prima jumătate a secolului al XIX-lea frecvența desinenței *-uri* în raport cu *-e* la pluralele neutre era superioară, dar raportul s-a inversat în favoarea desinenței *-e* în perioada care a urmat. Pe baza dicționarului Dimitrescu (1997) și Călărășu (2004), Dragomirescu (2005: 114, 118, 120–121) face o statistică privind selectarea desinenței de plural la neologismele neutre și observă că: (i) împrumuturile recente din franceză, la origine masculine și, mai puține, feminine s-au încadrat în română în clasa neutrelor, iar raportul este 3/1 în favoarea pluralelor în *-uri* (Dragomirescu 2005: 114); (ii) împrumuturile din engleză s-au încadrat, în cea mai mare parte, în clasa neutrelor, iar pluralele în *-uri* sunt de 15 ori mai numeroase decât cele în *-e*. La o numărătoare semiautomată făcută pe DOOM³ pentru literele A–D am identificat 937 de substantive neutre cu pluralul în *-uri* și 1738 de substantive cu pluralul în *-e*, deci un raport de 1,85/1 în favoarea pluralelor în *-e*². Comparând

¹ Dindelegan (2021: 79–80) consideră că în acest caz *-uri* este simultan sufix de convertire a masivelor în substantive numărabile și marcă lexicală pentru subclasa ”sorturilor”.

² Statistica este orientativă, având în vedere că are marjă de eroare, potențial generată de rezultatele nereturnate de căutarea automată pe formatul pdf al DOOM³.

statisticile făcute de Graur (1968), Brâncuș (1978) și Dragomirescu (2005) cu cea de aici se conturează ideea că, la nivelul vocabularului general al limbii române, raportul dintre pluralele neutre în *-e* și cele în *-uri* tinde spre egalizare prin două fenomene opuse: pe de o parte, trecerea unor neutre mai vechi în *-uri* la neutrele în *-e* ca urmare a adaptării la sistemul limbii române, pe de altă parte, pătrunderea masivă în limba actuală a unor neologisme care preferă desinența *-uri*. Pentru încadrarea pe genuri și selecția desinenței de plural la substantivele provenite din adjective prin substantivizare, vezi Paraschiv, 455–465, în acest volum.

Sintetizând, se poate trage concluzia că selecția desinenței *-e*, respectiv *-uri* la pluralele neutre a variat în istoria limbii române sub influența unor factori lingvistici și extralingvistici. Dintre factorii lingvistici fac parte accentul, armonia vocalică, lungimea cuvintelor, analogia. În categoria factorilor extralingvistici intră determinările socioculturale ale momentului: latinismul și tendința de reactivare a desinenței *-e* în secolul al XVII-lea, orientarea spre neologismele latino-romanice în secolul al XIX-lea odată cu modernizarea accentuată a vieții sociopolitice și culturale, o stagnare a împrumutului din limbile occidentale după Al Doilea Război Mondial, globalizarea și împrumutul accelerat din engleză după 1989, preferințele subiective ale vorbitorilor și specializarea uzului pentru anumite domenii. Astfel, selecția desinenței *-e*, respectiv *-uri* se supune unor principii aflate în concurență, prioritizate diferit în istoria limbii: (1) principiul fonetic (structura vocalică și finala cuvântului, numărul de silabe); (2) principiul morfologic (structura internă a cuvântului: sufixul/prefixul intervenit în procesul derivării, recategorizarea unor cuvinte); (3) principiul etimologic (limba din care provine împrumutul și momentul împrumutului); (4) principiul seriilor (încadrarea cuvintelor în serii, prin analogie); (5) principiul repartiției stilistice. Acestea, în combinație cu factorii extralingvistici, produc zone de predictibilitate privind selecția desinenței de plural. Atunci când două principii intră în concurență deoarece ambele produc forme acceptabile în sistemul limbii, apare variația liberă *-e/-uri* întâlnită în uz ca urmare a opțiunilor subiective ale utilizatorilor, cu o dinamică variabilă, influențată (și) de lucrările normative.

3. SOLUȚIILE NORMATIVE ADOPTATE ÎN *DOOM*³ : *-e* vs *-uri*

În *Introducerea* la *DOOM*³ autorii precizează că, în general, au fost păstrate soluțiile normative propuse de *DOOM*² față de *DOOM*¹ în măsura în care au fost validate de uz (*Notă asupra prezentei ediții*, p. 10). Totuși, între *DOOM*² și *DOOM*³ există mai multe diferențe în ceea ce privește opțiunea de normare a formelor de plural ale neutrelor care prezintă concurența *-e* vs *-uri*. Acestea sunt prezentate în continuare³.

³ Nu sunt discutate în acest articol substantivele care au cunoscut încadrări de gen diferite în cele trei ediții ale *DOOM*, ca de pildă *item* – *itemuri/itemi* (*DOOM*², neutru/ *DOOM*³, masculin) sau *croasant* – *croasanți/croasante* (*DOOM*², masculin/ *DOOM*³, neutru).

3.1. Modificarea opțiunii normative privind desinența de plural. Pentru unele neutre, DOOM³ a optat pentru o soluție normativă diferită față de DOOM², în sensul alegerii pluralului în *-e* în locul pluralului în *-uri* sau invers, a pluralului în *-uri* în locul celui în *-e*; în câteva cazuri forma de plural indicată ca fiind omonimă cu cea de singular în DOOM² a fost diferențiată de cea de plural în DOOM³.

Din *Tabelul 1* de mai jos reiese că 6 substantive neutre cu pluralul în *-uri* în DOOM² au trecut în clasa pluralelor în *-e* în DOOM³, iar 5 substantive neutre cu pluralul în *-e* au trecut în clasa pluralelor în *-uri*; 1 plural în *-i* a trecut în clasa pluralelor în *-e*. Totodată, 3 substantive cu aceeași formă de singular și plural (*eldorado*, *espresso*, *joint-venture*) în DOOM² au fost înregistrate în DOOM³ cu formă distinctă de plural în *-uri*. În urma acestor modificări operate, atât clasa neutrelor în *-e*, cât și clasa neutrelor în *-uri* s-a îmbogățit cu câte 8 substantive⁴.

Tabelul 1

Modificarea soluției normative -e vs -uri în DOOM³ față de DOOM².

DOOM ²	DOOM ³	Atestări în uz	
		<i>-uri</i> (roTenTen16/CoRoLa) ⁵	<i>-e</i> (roTenTen16/CoRoLa)
aziluri	azile	718/307	1525/215
dermatomuri	dermatoame	4/0 ⁵	14/7
drumline	drumlinuri	0/0	0/0
ecleruri	eclere	143/17	1156/18
eldorado	eldoradouri	991/8 ocurențe cu singularul, niciuna cu pluralul	
espresso	espressouri	6609/225 ocurențe cu singularul, niciuna cu pluralul	
expres	expresuri	20/4	2875/2809
infarcte	infarcturi	405/23	506/156
litotomuri	litotoame	0/0	0/0
joint venture	joint venture-uri	1172/166 ocurențe cu singularul, 12/0 cu pluralul	
omuciduri	omucide	0/0	2/0
orzuri (lanuri de orz)	oarze	2/2	5/3
scrutine	scrutinuri	477/66	512/120
soboare	soboruri	20/8	264/19
surmenajuri	surmenaje	0/0	11/0
tantalituri	tantalite	0/0	0/0

⁴ Pentru *divan*, *divane*, *divanuri*, vezi 3.3.(i).

⁵ Acest tabel și cele care urmează prezintă numărul de atestări oferite de motoarele de căutare ale celor două corpusuri electronice pe care le-am folosit: Sketch Engine – roTenTen16 și CoRoLa. În tabel, prima cifră este a atestărilor din roTenTen16/a doua cifră este a atestărilor din CoRoLa. Valoarea 0 indică faptul că nu a fost returnat niciun rezultat. Statisticile au caracter orientativ: corpusurile se limitează la o bază de texte scrise, care nu acoperă toate domeniile de activitate și nici uzurile orale; căutările automate pot genera erori; uneori rezultatele returnate sunt grevate de omonimiile din sistem (chiar și în cazul unor căutări avansate, care în situația unui număr de câteva mii de atestări nu au putut fi verificate). Din aceste motive, un rezultat 0 nu înseamnă că uzul respectiv nu există în limbă, ci că el nu este înregistrat în baza de texte sau, în cel mai bun caz, că nu este un uz frecvent în genurile textuale din baza de date.

Comparând forma normată în DOOM³ cu atestările oferite de cele două corpusuri electronice consultate (roTenTen16 și CoRoLa), se observă că uzul confirmă soluțiile normative propuse pentru: *azile*, *dermatoame*, *eclere*, *oarze*, la care poate fi adăugat *surmenaj*, chiar dacă apare în corpus frecvent cu forme de singular (2301/173) și foarte rar cu forma de plural în *-e* așteptată pentru substantivele terminate în *-aj* (vezi *supra*). În schimb, soluția normativă oferită de DOOM³ nu este confirmată de uz pentru pluralele *expresuri* (preferință evidentă a uzului pentru pluralul *exprese*), *infarcturi* (preferința uzului pentru *infarcte* este justificabilă prin vechimea în limbă a cuvântului și prin uzul larg răspândit în limba vorbită), *scrutinuri* (raport diferit în roTenTen16, respectiv CoRoLa între cele două variante de plural, dar *scrutine* este opțiunea cea mai frecventă în ambele), *soboruri* (în ambele corpusuri, preferință evidentă pentru *soboare*, justificabil, după părerea mea, prin originea slavă și vechimea în limbă a cuvântului). Uzul nu confirmă nici formele de plural în *-uri* distincte de cele de singular ale substantivelor *eldorado*, *espresso*, *joint venture*, care apar mai ales în context de singular. În ciuda uzului limitat, pluralele propuse se justifică logico-semantic și sunt anticipări/proiecții lingvistice corecte (în acord cu seriile lingvistice în care aceste cuvinte se înscriu), chiar dacă, în momentul actual, pluralele distincte par a fi forme *ad-hoc*, folosite de un număr mic de vorbitori, ceea ce ar indica un grad mai scăzut de adaptare a cuvântului la sistemul limbii decât cel estimat de autorii DOOM-ului. Deloc surprinzător, căutarea în corpusul folosit nu a returnat niciun rezultat pentru termenii specializați, cu circulație limitată (*drumline/drumlinuri*, *litotoame/litotomuri*, *tantalite/tantalituri*).

Într-o situație particulară, parțial diferită, este substantivul neutru *sparge-val*, normat în DOOM² cu forme diferite pentru singular și plural (*sparge-val*, *sparge-valuri*), iar în DOOM³, corect, cu formă unică de singular și plural (*sparge-val*, *sparge-val*). Căutarea automată în cele două corpusuri electronice a returnat 10/12 ocurențe invariabile în context de plural și nicio ocurență de plural.

Într-o situație particulară este substantivul *pepsi*, pentru care DOOM² accepta fluctuația de gen și, implicit, de desinență: s.f. *pepsi*, *pepsi/s.n.* *pepsi*, *pepsiuri*. DOOM³ încadrează substantivul la neutre, cu aceeași formă de singular și plural (s.n. *pepsi*, *pepsi*). Opțiunea pare în acord cu uzul: *pepsiuri* are 3 atestări pe roTenTen16 și 0 pe CoRoLa.

În concluzie, lăsând la o parte cei trei termeni specializați și pe cel cu omonimie, precum și situația particulară amintită, se poate spune că, în limitele corpusului cercetat, modificarea normei în ce privește selecția desinenței de plural (*-e/-uri*) coincide cu uzul în 46,(6)% din cazuri, dar nu este validată de uz în 33,(33)% din cazuri, care ar trebui regândite. De asemenea, nu sunt confirmate de uz nici formele distincte de plural propuse de DOOM³ pentru cuvinte normate în DOOM² cu aceeași formă pentru plural și pentru singular (de fapt, vorbitorii preferă contexte de singular pentru aceste substantive, pe care, probabil, încă le percep ca străine, deci neadaptate la sistemul limbii române).

3.2. Modificări ale numărului de forme din cadrul paradigmei flexionare.

Comparând soluțiile normative din DOOM³ cu cele din DOOM² se observă două tipuri simetrice de modificări: pe de o parte, regularizarea paradigmei flexionare a unor neutre prin adăugarea unor forme de plural la substantive considerate anterior defective de plural (*Tabelul 2*), pe de altă parte, reducerea numărului de forme din paradigma flexionară prin trecerea unor substantive neutre anterior considerate regulate (= cu o formă de singular și o formă de plural) în clasa defectivelor fără forme de plural (*Tabelul 3*).

3.2.1. Evoluția dinspre defective spre substantive regulate se explică prin asimilarea treptată la sistemul flexionar al românei, ca urmare a creșterii frecvenței în uz și a circulației cuvintelor în contexte din ce în ce mai variate. De fapt, intrarea unui substantiv în opoziția singular/plural marchează o schimbare a conceptualizării entității dinspre unicitate spre manifestări/instanțieri multiple ale unui set constant de proprietăți.

Inventarul prezentat în *Tabelul 2* de mai jos indică faptul că din cele 109 substantive prezentate în DOOM² ca defective de plural, dar înregistrate în DOOM³ cu forme de plural, 31 au fost normate cu plural în *-e* și 77 cu plural în *-uri*, iar 1 cu plural în *-i*.

Tabelul 2

Substantive neutre înregistrate în DOOM² ca defective de plural, pentru care DOOM³ înregistrează o formă de plural.

DOOM ²	DOOM ³	Pl. (în roTenTen16/CoRoLa)	
		Pl. din DOOM ³	Altă formă de pl. decât cea din DOOM ³
bălegar (balegă)	bălegare	0/1	–
casting	castinguri	662/12	–
căpuș (instrument muzical)	căpușuri	0/0	–
colir	coliruri	55/2	colire 86/7
cubitus	cubitusuri	1/0	–
dăngănit	dăngănituri	0/0	–
deburaj	deburaje	0/3	–
descăzut	descăzuturi	1/0	–
duduit	duduituri	0/0	–
duium	duiumuri	0/0	–
ecarisaj	ecarisaje	0/9	–
ecarte	ecarteuri	0/0	–
edilaj	edilaje	0/0	–
egrenaj	egrenaje	0/0	–
eholot	eholoturi	0/0	–
elenism	elenisme	3/2	–
eneacord	eneacorduri	0/0	–
exorcism	exorcisme	0/24	–
extrasezon	extrasezoane	3/0	–
fai	faiuri	0/0	–

fășait	fășaituri	0/3	–
fenotip	fenotipuri	143/75	–
fixism	fixisme	32/4	–
fonolit	fonolite	1/0	–
fugato	fugarouri	0/0	–
galvano	galvanouri	0/0	–
glockenspiel	glockenspieluri	0/0	–
graffiti	graffitiuri	23/7	graffiti-uri 103/0
granulit	granulite	3/0	–
hardware	hardware-uri	20/0	–
horcăit	horcăiuturi	14/0	–
hotline	hotline-uri	22/1	–
ice tea	ice tea-uri	13/0	–
infern	infernuri	73/28	inferne: 10/5
ipsos	ipsosuri	47/4	–
izomorfism	izomorfisme	20/7	–
jacuzzi	jacuzziuri	3/1	–
jais	jaisuri	0/0	–
joint venture	joint venture-uri	12/0	–
kakemono	kakemonouri	0/1	–
laminaj	laminaje	0/1	–
lansaj	lansaje	0/0	–
lard	larduri	0/0	–
legănat	legănături	0/0	–
leucit	leucite	2/0	–
libido	libidouri	17/0	–
limonit	limonite	4/1	–
lipăit	lipăituri	1/1	–
macrocosmos	macrocosmosuri	0/0	–
melodium	melodiumuri	0/0	–
mezocarp	mezocarpuri	0/0	–
mieloblast	mieloblaste	3/0	–
mijloc	mijlocuri	13/3	–
neant	neanturi	34/23	–
neutru	neutre	16/nerelevant ⁶	–
octuor	octuoruri	0/0	–
picător	picătoare	2/0	–
populism	populisme	450/34	–
post-post-scriptum	post-post-scriptumuri	0/0	–
post-scriptum	post-scriptumuri	4/0	–
prespapier	prespapier-uri	0/0	prespapieruri 7/4
protocronism	protocronisme	11/1	–
rabiț	rabițuri	0/0	–
radius	radiusuri	3/0	–
rast	rasturi	1/0	–

⁶ Căutarea automată avansată a returnat 2042 de rezultate, fără a face distincția între uzul substantival și cel adjectival; de aceea cifra nu poate fi luată în calcul.

replay	replayuri	90/0	replay-uri 99/0
rezidențiat	rezidențiate	24/0	–
rhyton	rhytonuri	11/0	rhytoane 1/0
rizoto	rizotouri	3/0	–
rotaprint	rotaprinturi	1/0	–
roze	rozeuri	20/0	roze-uri 19/0
sablaj	sablaje	8/0	–
sake	sakeuri	1/0	–
sandou	sandouri	21/11	–
schelălăit	schelălăituri	13/14	–
schematism	schematisme	9/5	–
semantism	semantisme	2/4	–
septuor	septuoruri	0/0	–
sgraffito	sgraffitouri	0/0	–
shimmy	shimmyuri/șimiuri	0/0//0/0	–
shopping center	shopping centere	2/0	shopping center-uri 17/0
shortening	shorteninguri	0/0	–
sill	silluri	2/3	sill-uri 1/0
software	software-uri	746/0	softwareuri 0/1
stuc	stucuri	7/10	–
stupărit	stupărituri	0/0	–
sugiuc	sugiucuri	5/2	–
talamus	talamusuri	0/0	–
team	teamuri	30/6	team-uri 151/0
telefoto	telefotouri	0/0	–
terminus	terminusuri	2/1	–
termogen	termogene	0/1	–
termopan	termopane	11.992/23	–
training	traininguri	3.301/217	–
traminer	traminere	0/0	–
trasaj	trasaje	19/0	–
țunder	țundere	0/0	–
uncropul	uncropule	0/0	–
unt	unturi	9/6	–
untdelemn	untdelemnuri	11/4	–
urdă	urde	0/0	–
varec	vareci	6/1	–
vibrato	vibratouri	0/3	–
vinil	viniluri	893/34	–
vitiligo	vitiligouri	0/0	–
vulcanocarst	vulcanocarsturi	0/0	–
wigwam	wigwamuri	2/1	–
zmeuret	zmeureturi	0/0	–
zvâc	zvâcuri	1/1	–

Modificarea operată în DOOM³ în sensul regularizării paradigmelor prin introducerea formelor de plural afectează trei categorii de substantive: (i) substantive nume de materii (*untdelemnuri*) ori abstracte (*legănături*, *elenisme*), prin analogie cu multe alte substantive de acest tip, reflectând tendința limbii actuale spre

concentrarea expresiei lingvistice (sintagmă > lexem: *feluri de untdelemn* > *untdelemnuri*); (ii) neologisme (*castinguri*, *grafittiuri*, *hotline-uri*, *ice teauri*, *traininguri*), în acord cu comportamentul acestora în limba de proveniență și reflectând adaptarea la sistemul morfologic al limbii române; (iii) substantive la care, probabil, s-au corectat omisiuni accidentale din ediția anterioară (derivate expresive pe teren românesc, cu rădăcină interjecțională: *duduituri*, *schelălăituri*, *zvâcuri*). Verificarea lor cu atestările din corpus nu a returnat rezultate într-un tot relevant⁷. Vezi și Iorga Mihail, 415–434, în acest volum.

Pe coloana a IV-a din *Tabelul 2* au fost notate câteva forme întâlnite în corpus, diferite de cele prescrise de normă. Pentru *inferne*, *rhytoane*, *colire* diferența de frecvență validează opțiunea de normare. Grafiile *graffiti-uri*, *replay-uri*, *roze-uri*⁸, *shopping center-uri*, *sill-uri*, *team-uri* întâlnite în uz, cu un număr mai mare sau mai mic de ocurențe, sunt un indiciu al conștiinței lingvistice a unor vorbitori educați, care recunosc forma cuvântului în limba de proveniență și tind să semnalizeze prin scriere un ”uz citant”⁹, asemănător celui metalingvistic. Unele dintre ele, care au sinonime în limba română, apar mai degrabă în limba vorbită, în stilul relaxat, și mai puțin în scris.

Două substantive neutre înregistrate de DOOM² ca defective de singular apar cu paradigmă regularizată în DOOM³: *tipizat* – *tipizate*, *viscer* – *viscere*. Verificarea uzului în cele două corpusuri electronice a returnat următoarele rezultate, care validează opțiunea de normare: *tipizat* – 289 atestări în roTenTen16¹⁰ și 41 în CoRoLa; *viscer* – 43 atestări în roTenTen16 și 26 în CoRoLa.

3.2.2. Câteva substantive neutre înregistrate în DOOM² cu formă de singular și de plural au fost încadrate în DOOM³ în clasa defectivelor de plural, așa cum apare consemnat în *Tabelul 3*. Parcurgând lista se poate constata că formele de plural ale acestor substantive ar indica în mod corect fie „sorturi” pentru nume de materie sau „instanțieri multiple” ale unei/unui entități/nume de acțiune/fenomen (vezi 3.2.1). În această situație apare întrebarea dacă nu cumva modificarea normării în DOOM³ nu este decât o scăpare a redactorilor și, deci, ar trebui să se revină la norma din DOOM². Din cauza caracterului limitat al corpusului, analiza cantitativă nu a returnat rezultate relevante decât la doi dintre termenii din listă: *ralantiuri* 8/4; *luturi* 188/114.

⁷ Un număr chiar mic de atestări este totuși o dovadă a circulației acestor forme, în timp ce atestările zero se explică, pe de o parte, prin limitările numerice și tematice ale bazei de texte din cele două corpusuri electronice, pe de altă parte prin circulația restrânsă a formelor de plural.

⁸ Eventual *rozé-uri*

⁹ Ar fi de discutat în ce măsură diferența relativ mare dintre grafie și pronunțare, în divergență cu principiul fonetic din scrierea românească, nu ar fi un indiciu al neasimilării cuvântului la sistemul limbii române, justificând o eventuală normare a scrierii acestor cuvinte cu cratimă înainte de desinența de plural/de articol pentru a semnaliza uzul citant, eventual acceptarea celor două forme de scriere (cu și fără cratimă) în variantă liberă (cf. *Notă asupra prezentei ediții*, 2.2.1.). Vezi și atestările din uz înregistrate și în *Tabelul 8 infra*.

¹⁰ Cifrele au o valoare aproximativă, deoarece nu toate uzurile returnate de căutarea electronică sunt substantive.

Tabelul 3

Substantive neutre înregistrate în DOOM² cu forme de singular și plural, dar ca defective de plural în DOOM³.

DOOM ²	DOOM ³
doc – docuri	doc
fricando – fricandouri	fricando
frullato – frullatoruri	frullato
grisaille – grisaille-uri	grisaille
hidramnios – hidramniosuri	hidramnios
lut – luturi	lut
metalazbest – metalazbesturi	metalazbest
ochit – ochituri	ochit
ralanti – ralantiuri	ralanti
răzbubuit – răzbubuituri	răzbubuit
retez – retez	retez
water-balast – water-balasturi	water-balast
sparge-val – sparge-valuri	sparge-val – sparge-val

La această listă se pot adăuga și alte substantive neutre pentru care DOOM³ normează doar forme de singular. Pentru unele dintre acestea, opțiunea „defectiv” este păstrată din DOOM² (*ethno-rock*, *kaki*, *peching*, *seniorat*, *shoddy*, *showbiz*, *târșait/târșit*, *țincvais* etc.), altele sunt nou înregistrate în DOOM³ ca defective de plural (+*afro-jazz*, +*andro-centrism*, +*afterschool*, *ARN*, *bold*, *best-of*, *CAS*, *kebab*¹¹ etc.). Și pentru unele, și pentru celelalte, o formă de plural ar fi așteptată și licită: *etno-rockuri*, *kakiuri*, *pechinguri*, *seniorate*, *shoddyuri*, *showbizuri*, *târșăituri/târșituri*, *țincvaisuri*, *afro-jazzuri*, *andro-centrisme*, *afterschooluri*. Căutarea automată în corpus nu a returnat rezultate relevante (doar 8 atestări în roTenTen16 pentru *kakiuri* și 7 pentru *afterschooluri*). Acesta ar putea fi un indiciu al dezechilibrului de frecvență între singular și plural, în timp ce alte substantive din aceeași câmp lexical și cu proprietăți gramaticale similare circulă frecvent cu forma de plural, fiind normale în consecință (*rockuri*, *griuri*, *șantunguri*, *parteneriate*, *hobbyuri*, *fâșăituri*, *jazzuri* etc.). În măsura în care sunt deliberate, și nu doar simple scăpări de redactare, consider că aceste absențe din DOOM³ ar trebui reevaluate.

În concluzie, normarea a mers în direcția regularizării paradigmelor flexionare (substantive cu 2 forme distincte, una pentru singular și una pentru plural) în acord cu uzul actual. Totuși, pentru unele cuvinte, preluate din DOOM² sau nou introduse în DOOM³, sunt indicate paradigme defective, în ciuda faptului că forme analogice de plural ar fi justificate logico-semantice și formal.

¹¹ În cazul substantivului *kebab*, diferența dintre DOOM² și DOOM¹ privește nu doar încadrarea flexionară, ci și grafia: DOOM²: s.n. *chebap*, *chebapuri* vs DOOM³: s.n. *kebab*.

3.3. Normarea variantelor libere. Concurența între desinențele de plural *-uri* și *-e* la neutre a existat în toată istoria limbii române, generând mai multe tipuri de dublete morfologice:

- (i) dublete diferențiate semantic, corespunzătoare unor omonime morfologice, adică unități lexicale distincte (*arc – arcuri/arce, canal – canale/canaluri, cămin – căminuri/cămine, corn – cornuri/coarne, complex – complexuri/complexe, cristal – cristaluri/cristale, filet – fileture/filete, ghem – ghemuri/gheme, nivel – niveluri/nivele, raport – raporturi/rapoarte, resort – resorturi/resoarte, timbru – timbruri/timbre*), al căror număr era considerat de Brancuș (1977: 260–261) ca fiind de 60 la momentul respectiv; inventarul lor în DOOM³ este în linii mari același, cu mici excepții, la care s-a produs o unificare (*nivel₁, nivele/nivel₂, niveluri > nivel – nivele/niveluri*) sau, dimpotrivă, o diferențiere (*divan₁, divane/divanuri > divan₁, divane; divan₂, divane > divan₂, divanuri*);
- (ii) variante ale aceleiași unități lexicale, dintre care doar una acceptată de normă (DOOM³: *ibric – ibrice, nu *ibricuri; hotel – hoteluri, nu *hotеле*);
- (iii) variante libere, nemarcate stilistic, echivalente și cu pondere egală în uz (Avram 1987: 29), aflate într-o zonă lingvistică de toleranță (cum o numește Dindelegan 2012: 446) în care ambele sunt acceptate de norma literară, dar cu preferință pentru una dintre ele, prezentată în DOOM prima după bara oblică (*abțibilde/abțibilduri* în DOOM¹; *amalgame/amalgamuri* în DOOM²; *atuuri/atale* în DOOM³) sau diferențiate în funcție de contextul în care sunt folosite, ca de exemplu *maxime* (~ *de temperatură*)/*maximuri* (~ *de pedeapsă*) (în DOOM³).

Evoluția opțiunii în DOOM¹ > DOOM² > DOOM³ a mers în direcția reducerii numărului de variante libere prin impunerea uneia dintre forme (în *-e* sau în *-uri*), în consens cu opiniile exprimate de utilizatorii specialiști și nespecialiști și pentru a corecta „imaginea asupra românei ca limbă insuficient normată” (DOOM³, p. 13).

3.3.1. Tabelul 4 de mai jos prezintă, cu titlu de exemplificare, evoluția normării de la DOOM¹ la DOOM²: pe coloana I este consemnată soluția normativă cu 2 variante libere din DOOM¹, pe coloana a II-a este prezentat procentual uzul celor două variante după Ionescu (2003)¹², pe coloana a III-a e prezentată soluția normativă adoptată de DOOM², iar pe coloana a IV-a sunt consemnate cifre care reflectă uzul la momentul actual¹³ în cele două corpusuri electronice folosite.

¹² Exemplele sunt preluate de la Ionescu (2003).

¹³ Cifrele trebuie interpretate cu prudență deoarece textele din baza de date sunt din diverse momente din evoluția limbii.

Tabelul 4

Normarea variantelor libere în DOOM¹ vs DOOM² vs uz (Ionescu 2003) vs uzul actual.

DOOM ¹	Raportul cantitativ în uz (Ionescu 2003)		DOOM ²	Numărul formelor de plural atestate în corpus	
	-e	-uri		-e	-uri
abțibilde/abțibilduri	9%	91%	abțibilduri	50/3	665/115
albușe/albușuri	5%	95%	albușuri	9/1	1428/317
bice/biciuri	86%	14%	bice	1717/395	173/27
blesteme/blestemuri	86%	14%	blesteme	3734/946	27/10
bricege/briceaguri	53%	47%	bricege	290/36	78/0
brizbrize/brizbrizuri	24%	76%	brizbrizuri	2/0	327/18
cabarete/cabareturi	79%	21%	cabarete	161/111	11/3
cerebele/cerebeluri	49%	37%	cerebele/cerebeluri	14/1	1/1
ceremoniale/ceremonialuri	56%	44%	ceremoniale/ceremonialuri	773/359	180/97
chibrite/chibrituri	24%	76%	chibrituri	467/46	4312/1426
coșciuge/coșciuguri	85%	15%	coșciuge	170/100	4/5
crucifixe/crucifixuri	51%	49%	crucifixe/crucifixuri	140/75	106/19
esofage/esofaguri	52%	48%	esofage/esofaguri	3/4	5/3
esafoade/esafoaturi	68%	32%	eșafoduri	5/2	4/1
festivale/festivaluri	26%	71%	festivaluri	473 /60	25.022/3647
hamace/hamacuri	76%	33%	hamacuri/hamace	128/41	872/19
ibrice/ibricuri	78%	12%	ibrice	259/64	1/0
metale/metaturi	98%	2%	metale	21.248/11929	17/21
monoloage/monologuri	18%	82%	monologuri	298/53	889/277
necroloage/necrologuri	27%	53%	necrologuri	49/27	108/61
obicee /obiceiuri	18%	82%	obiceiuri	129/1	39.108/4071
palate/palaturi	98%	2%	palate	8730/4071	115/1
pardesie/pardesiuri	78%	22%	pardesie	296/48	47/2
pașapoarte/pașaporturi	96%	4%	pașapoarte	3483/2920	1/0
restaurante/restauranturi	98%	2%	restaurante	72.089/3926	12/1
suflee/sufleuri	30%	70%	sufleuri	395/0	4/0
șevalete/șevaleturi	25%	75%	șevalete	108/32	1/0
trabuce/trabucuri	37%	63%	trabucuri	137/41	1512/248
tunele/tuneluri	51%	49%	tuneluri/tunele	3440/697	5602/1339
voiaje/voiajuri	86%	14%	voiajuri/voiaje	601/199	149/464

Se constată că, în cele mai multe situații, DOOM² a renunțat la variația liberă în favoarea uneia dintre forme: uneori prima formă în ordinea preferinței în DOOM¹ (*bice*, *blesteme*, *bricege*, *cabarete* etc.), alteori cea de a doua formă (*abțibilduri*, *albușuri*, *brizbrizuri*, *chibrituri*). A fost însă păstrat și un număr semnificativ de variante libere (vezi 3.3.2.). De asemenea, se poate observa că modificările normative propuse de DOOM² au fost convergente cu preferințele uzului la momentul 2003 și sunt validate de preferințele uzului actual, iar variantele libere păstrate par să se coreleze, conform statisticii lui Ionescu (2003), cu frecvențe relativ

egale în uz, dar apar problematice în raport cifrele returnate din cele două corpusuri electronice consultate acum, vezi 3.3.2.).

3.3.2. Numărul variantelor libere *-e/-uri* acceptate a continuat să scadă în DOOM³ față de DOOM², normarea orientându-se, în general, după tendințele uzului, iar în câteva cazuri particulare după uzul din registrul specializat din care face parte termenul (de pildă, la substantivele neologice în *-om* s-a reținut doar pluralul în *-e*, folosit de specialiști: *mielom, mieloame; hematom, hematoame*; vezi DOOM³, p. 14).

Tabelul 5 prezintă comparativ soluțiile normative din DOOM², care accepta variația liberă *-e/-uri* la unele neutre, și cele din DOOM³, care optează pentru una dintre variante; coloana a III-a consemnează frecvența celor două forme în corpusurile cercetate. De cele mai multe ori, alegerea s-a îndreptat în direcția primei variante indicate de DOOM² (*amanete, carale, anteturi, cerebele* etc.), mai rar a fost impusă cea de a doua variantă (*amalgamuri, cerdacuri, cranuri, grâie* etc.). În majoritatea situațiilor, conform statisticilor pe cele două corpusuri electronice, opțiunile normative sunt în concordanță cu uzul.

Tabelul 5

Reducerea numărului de variante libere (*-e/-uri*) la pluralele neutre în DOOM³ comparativ cu DOOM².

DOOM ²	DOOM ³	Atestări în uzul actual	
		<i>-e</i>	<i>-uri</i>
amalgame/amalgamuri	amalgamuri	43/37	51/51
amanete/amaneturi	amanete	17/3	18/4
carale/carouri (la jocul de cărți)	carale	27/1	nerelevant/idem
anteturi/antete	anteturi	56/19	151/13
cerdace/cerdacuri	cerdacuri	48/10	56/20
cerebele/cerebeluri	cerebele	14/1	1/1
chiostecuri/chiostece	chiostecuri	1/1	4/1
chipie/chipiuri	chipie	70/18	50/27
cocioace/cociocuri	cociocuri	29/0	1/27
crane/cranuri	cranuri	nerelevant/2	0/0
crucifixe/crucifixuri	crucifixe	140/75	106/19
dăraburi/dărabe	dăraburi	5/3	4/0
debusee/debuseuri	debușee	72/83	41/64
esofage/esofaguri	esofage	3/4	5/3
fedeleșuri/fedeleșe	fedeleșuri	6/1	2/2
gealăie/gealături	gealăie	1/1	1/0
gruiuri/gruie	gruiuri	34/52	13/5
guturaiuri/guturaie	guturaiuri	4/2	38/6
hamacuri/hamace	hamace	872/41	128/19
hățașuri/hățașe	hățașuri	4/0	2/0
jersee/jerseuri	jerseuri	36/12	59/2
logogrifuri/logogrife	logogrife	0/1	0/0
macaturi/macate	macaturi	45/15	76/26
madrigale/madrigaluri	madrigale	120/51	32/35

maratonuri/maratoane	maratoane	2126/25	29/4
marochinuri/marochine	marochine	8/0	2/0
masluri/masle	masluri	15/4	160/5
mazagranuri/mazagrane	mazagranuri	0/0	0/0
mieloame/mielomuri	mieloame	18/132	1/1
mincioguri/mincioage	mincioguri	24/0	31/14
miomuri/mioame	mioame	42/4	8/1
modemuri/modeme	modeme	161/37	804/68
panoptice/panopticumuri	panoptice	3/4	0/3
pantumuri/pantume	pantumuri	1/1	4/1
păiușe/păiușuri	păiușe	1/0	2/6
pedestaluri/piedestale	pedestaluri	130/43	87/25
polielee/polieleuri	polieleuri	6/3	0/2
poncifuri/poncife	poncife	138/113	17/8
pubisuri/pubise	pubisuri	0/0	3/5
regaluri/regale (ospăț)	regaluri	nerelevant ¹⁴	47/0
sloganuri/slogane	sloganuri	1040/152	3383/532
solilocvii/solilocuri	solilocvii	solilocvii 87/24	5/3
șantane/șantanuri	șantane	0/2	3/0
șiace/șiacuri	șiacuri	2/1	2/0
șiboai/șiboaiuri	șiboai	0/0	0/0
șopruturi/șoprute	șoprute	0/0	0/0
șulare/șularuri	șulare	1/0	0/0
tabane/tabanuri	tabanuri	2/0	2/0
tarbocuri/tarboace	târbocuri	0/0	0/0
temnicuri/temnice	temnicuri	0/0	1/0
țimire/țimiruri	țimire	1/0	0/0
țintirimuri/țintirime	țintirimuri	0/0	0/0
țumburușe/țumburușuri	țumburușe	0/0	0/0
fufuiuri/fufuie	fufuiuri	0/0	0/0
vagine/vaginuri	vaginuri	24/27	252/5
vasistase/vasistasuri	vasistasuri	0/0	0/0
vexile/vexiluri	vexile	4/0	0/0
vinațuri/vinațe	vinațuri	0/1	0/8
virusuri/virusi (agent patogen)	virusuri	virusi; 3784 ¹⁵ /767	7371/1675
volute/voleuri	volute	737/252	159/8
zimbiluri/zimbile	zimbiluri	0/0	5/0

Din tabel, reiese că din cele 61 de variante libere din DOOM², în DOOM³ 33 (54%) au fost normate cu plurale în *-uri*, iar 28 (46%) cu plurale în *-e*. Verificând numărul atestărilor din corpus pentru fiecare dintre cele două variante din DOOM², s-au obținut 11 valori nerelevante/0, care au fost eliminate din calcul; din cele 50 de

¹⁴ Căutarea automată a returnat 29.383 de ocurențe în roTenTen16, din care, la o lectură rapidă, majoritatea sunt adjectivale. Analog pentru cele 4180 de ocurențe din CoRoLa.

¹⁵ Căutarea automată a returnat acest rezultat nediferențiat pe sensuri; o lectură rapidă arată că între cele 3784 ocurențe există și sensul de „agent patogen”, majoritatea termenilor având însă sensul din IT.

cuvinte rămase, pentru 36 frecvența formelor în corpusul nostru validează opțiunea normativă din DOOM³, iar 14 nu, sugerând mai degrabă variația liberă sau preferința pentru forma exclusă acum din normă. Dintre acestea, 10 au uz restrâns și sectorial și de aceea rezultatele returnate pe acest corpus ar putea fi nerelevante. Atrag însă atenția *amanete*, *esofage*, *modeme* și *pedestaluri*, pentru care, statistic, frecvența în uz la momentul actual indică variație liberă (*amanete/amaneturi*, *esofage/esofaguri*) sau preferința pentru formele eliminate acum din normă (*modemuri* și *pedestale*).

Numărul variantelor libere păstrate în DOOM³ a rămas foarte mic: *atuuri/atale* (la jocul de cărți), *ceremoniale/ceremonialuri*, *complete/completuri*, *niveluri/nivele*, *ovăzuri/oveze*, *tuneluri/tunele*, *voiajuri/voiaje*. După cum se observă, la 2 dintre acestea prima opțiune este pentru un plural în *-e* (*ceremoniale* și *complete*), în timp ce pentru celelalte 4, prima opțiune este pentru pluralul în *-uri*. Aceste opțiuni sunt parțial validate de uz: pentru *ceremoniale/ceremonialuri*, *complete/completuri*, *tuneluri/tunele* prima formă este cea mai frecventă în corpus; în schimb pentru *niveluri/nivele* și *voiajuri/voiaje* valorile returnate din cele două corpusuri sunt contradictorii. Pentru *ovăzuri/oveze* căutarea a returnat rezultate parțial nerelevante.

La acestea se adaugă variantele *suvenire/suveniruri* introduse în DOOM³ în locul unicei forme *suvenire* din DOOM², uzul indicând chiar o preferință evidentă pentru *suveniruri*. De asemenea, au fost introduse și câteva noi variante libere diferențiate contextual: *arborete/(silv.) arboreturi*; *maxime (~ de temperatură)/maximuri (~ de pedeapsă)*; *obiceiuri/(în expr. obiceiie)*. Datele culese din corpus sunt prezentate în *Tabelul 6* de mai jos.

Tabelul 6

Statistica variantelor libere pentru substantivele neutre din DOOM³.

Variante	Varianta în <i>-e</i>	Varianta în <i>-uri</i>
ceremoniale/ceremonialuri	773/359 ¹⁶	180/97
complete/completuri	212/325	11/100
niveluri/nivele	42053/5822	38231/15530
ovăzuri/oveze	0/0	0/2
tuneluri/tunele	3440/697	5602/1339
voiajuri/voiaje	601/199	149/464
suvenire/suveniruri	731/96	10518/280
arborete/arboreturi	718/280	29/42
maxime/maximuri	Rezultate nerelevante ¹⁷	17/1
obiceiuri/obiceiie (în expresie)	285/4071	33840/24

¹⁶ Cifra trebuie interpretată cu prudență deoarece unele uzuri sunt adjectivale.

¹⁷ Căutarea automată avansată returnează contexte mixte, cu uzuri substantivale și adjectivale pentru *maxime*, deci nu se poate lua în calcul cifra afișată.

În concluzie, numărul variantelor libere acceptate de normă s-a redus progresiv în cele trei ediții ale DOOM, iar pentru cele păstrate datele culese din corpus indică o preferință evidentă pentru una dintre forme.

3.4. Soluția normativă pentru neutrele nou introduse în DOOM³. Față de DOOM², DOOM³ introduce 3600 de articole noi (*Notă asupra prezentei ediții*, p. 12), printre care și 737 substantive neutre¹⁸. Pentru încadrarea pe genuri a substantivelor nou introduse în DOOM³, vezi Boioc Apintei, 347–354, în acest volum. Dintre substantivele neutre nou introduse, 196 sunt normate cu pluralul în *-e* (din care 1 cu aceeași formă de singular și plural – *kamikaze*, *kamikaze* – și 4 doar cu formă de plural – *deconcentrate*, *electronice*, *electrocasnice*, *pucte-puncte*), 220 cu pluralul în *-uri* (dintre care 1 doar cu formă de plural – *deceuri*), 7 cu pluralul în *-i*¹⁹, 1 cu aceeași formă de singular și plural în *-o* (*micro*, *micro*), 315 defective de plural (de pildă, *aikido*, *burnout*, *jerse* (tesătură) etc.), 1 cu forma de plural din engleză (*cookie* - *cookies*) și niciunul cu variante libere.

În ceea ce privește concurența dintre desinența *-e* vs *-uri* la plural, statistica indică un număr cu puțin mai mare de neutre în *-uri* față de neutrele în *-e*. Neutrele în *-uri* se pot grupa în câteva clase lexico-semantice și o clasă formală: majoritatea neologismelor din engleză legate de sfera IT și spațiul virtual (*antivirusuri*, *audiobookuri*, *backupuri*, *cashe-uri*, *clickuri*, *clipboarduri*, *e-bookuri*, *emojiuri*, *iPhone-uri*, *hashtaguri*, *selfie-uri*, *shortcuturi*, *slide-uri*, *taburi*, *tokenuri*, *vloguri*, *website-uri* etc.), multe din sfera cultură-educație-social-politic-media (*afterschooluri*, *badge-uri*, *boarding passuri*, *coveruri*, *fake-uri*, *flashmoburi*, *reality show-uri*, *workshopuri* etc.), modă și cosmetică (*antiriduri*, *blushuri*, *catwalkuri*, *peelinguri* etc.), domeniul culinar (*barbecue-uri*, *cheesecake-uri*, *smoothie-uri*, *whiskey-uri* etc.) ori medical (*betacoronavirusuri*, *rotavirusuri*, *screeninguri*), dar și cuvinte mai vechi în limbă, unele împrumutate din italiană sau franceză (vezi și: *adagietto*, *allegretto*, *andantino*, *galléuri*; *amantlâcuri*, *autodenunț*, *coaforuri*, *contraplanuri*, *crainicuri*, *depilaturi*; *argapiguri* etc.), acronime (*ATM-uri*, *ATV-uri*, *AVC-uri*, *CNP-uri*, *CT-uri*, *DSP-uri*, *PC-uri*, *PFA-uri*, *PIN-uri*, *PUZ-uri*, *POS-uri*, *SMS-uri*, *SUV-uri*). Pentru acronime, vezi Dindelegan, 447–454, în acest volum. Selecția desinenței de plural *-uri* pare ghidată de principiul conservării bazei²⁰ și de principiul analogiei în cadrul seriilor semantice sau formale.

Parcurgând lista neutrelor nou introduse în DOOM, mi-a atras atenția normarea *transcripte*. În baza analogiei cu *script* – *scripturi* (*culturale*) și a statisticii pe cele

¹⁸ Au fost inventariate și discutate aici neutrele nou introduse în DOOM³ și marcate ca atare, prin semnul +; eventuale erori de marcare se reflectă în inventarul de aici.

¹⁹ Din care, probabil, 2 greșit încadrate în clasa neutrelor: *superghetar*, *superghetari*; *trol*, *trolu*.

²⁰ Dindelegan (2021: 80) consideră că *-uri* se încarcă cu o nouă valoare, aceea de marcă de „autohtonizare” pentru nominalele împrumutate neintegrate. De fapt, selecția desinenței de plural *-uri* la neologismele neadaptate continuă o strategie flexionară existentă și în perioade mai vechi de limbă, când împrumuturile selectau desinența *-uri* evoluând ulterior spre *-e* (Brâncuș 1978; Gheție 1997; vezi *supra* 2.)

2 corpusuri (*transcripte* 9/16; *transcripturi* 87/1) cred că norma ar trebui revizuită prin introducerea formei *transcripturi*.

În DOOM³ sunt nou introduse mai multe neutre pentru care nu este precizată o formă de plural. Am verificat în uz situația celor din *Tabelul 7*. Pe prima coloană am notat forma de singular și numărul atestărilor din cele două corpusuri, iar pe coloana a doua am construit forma de plural potențială, prin analogie cu seria în care aceasta se poate încadra, verificând apoi numărul de atestări în cele două corpusuri. Căutările au returnat puține atestări, pentru unele chiar zero, fără ca acest lucru să fie întru totul relevant în raport cu uzul general sau cu cel oral.

Tabelul 7

Neutre nou introduse în DOOM, fără forme de plural.

Substantivul și numărul de atestări în cele două corpusuri	Forma de plural potențială atestări în cele două corpusuri
afro-jazz 4/0	afro-jazzuri 0/0
androcentrism 3/0	androcentrisme 0/0
antibulling 0/0	antibullinguri 0/0
anticeaușism 3/4	anticeaușisme 0/0
antimoralism 0/0	antimoralisme 0/0
ARN 3491/2035	ARN-uri 3/0
ATI 1301/3103	ATI-uri 12/0
béchamel 118/0	béchameluri 0/0
best-of 112/15	best-of-uri 6/0
BIC 3/nerelevant	BIC-uri 15/0
bold 4073/336 ²¹	bold-uri 7/0 bolduri 0/3
breaking news 2646/80	breaking news-uri 107/6 breaking newsuri 4/0
dublu clic 399/24 dublu click 1422/40	dublu clicuri 0/0 dublu click-uri 1/0 dublu clikuri 0/0
entertainment 14761/242	entertainmenturi 1/0
establishment 769 ²² /618 ²³	establishmenturi 0/0
europenism 230/75	europenisme 4/6
eurosepticism 200/37	eurosepticisme 2/0
exit 5468/165	exituri 107/1
facelift 14018/29	facelifturi 79/0 facelift-uri 0/1
fake news 6/6	fake newsuri/ fake news-uri 0/0
falafel 747/16	falafele 1/1 falafeluri 3/0
feminism 3018/532	feminisme 23/10
ferodo 642/3	ferodouri 178/188

²¹ Căutarea a returnat și alte sensuri.

²² Căutarea a returnat și citate în limba engleză.

²³ Unele uzuri returnate sunt din texte în limba engleză.

ferodou 135/10	
finish 7280/65	finishuri 10/0 finish-uri 0/1
gazpacho 606/0	gazpachouri 13/0
gâtlegău 12/2	gâtlegăuri 1/1
gin-rummy 5/0	gin-rummyuri 0/0
hairstyling 948/14 hair styling 401/4	hairstylinguri 0/0 hair stylinguri 0/0 hairstyling-uri 0/0 hair styling-uri 2/0
haloimăs 29/25	haloimăsuri 1/1
havan 24/17	havanuri 0/0
hipertext 225/169	hipertexte 12/14
iati 0/0	iati-uri 0/0
liberalism 8481/879	liberalisme 23/8
ITP 9526/994	ITPuri 10/0 ITP-uri 58/0
jam-session 2/12	jam-sessionuri 0/0 jam-session-uri 2/1
jerse (țesătură) 947/7	jerseuri 18/0
leadership 13429/969	leadershipuri 0/0 leadership-uri 0/0
liude 0/0	liude-uri 0/0
lockdown 124/0	lockdownuri 0/0
lockout 66/0	lockouturi 0/0
lounge 9062/74	lounge-uri 197/7
minimalism 1126/123	minimalisme 12/1
must nerelevant ²⁴ /60	must-uri 0/0
narativ 2/3	narative 1/1
neomarxism 21/7	neomarxisme 0/0
neprofesionalism 148/28	neprofesionalisme 1/0
network 10207 ²⁵ /0	networkuri 3/0 network-uri 11/0
OK 7155/3259	OK-uri 23/0 Okuri 1/0
optativ condițional 0/0	optativ(e) condiționale 0/0
poliș 17/0	polișuri 2/0
polish 4118 ²⁶ /2	polish-uri 34/0
public-țintă 25/81	publicuri-țintă 10/
QR 148/70	QR-uri 1/0
RCA 1672/4533	RCA-uri 25/0
recycle bin 0/11	recycle binuri 0/0
restart 268/29	restarturi 139/2 restart-uri 37/0
rigips 308/491	rigipsuri 12/1

²⁴ Căutarea a returnat 16 592, dintre care unele sunt pentru sensul „must de struguri”.

²⁵ Căutarea a returnat și substantive proprii în limba engleză.

²⁶ Printre acestea sunt și substantive (proprii) în engleză.

sadomasochism 25/14	sadomasochisme 0/0
SARS 44/88	SARS-uri 0/0
script 304/8	scripturi 689/1
sexism 41/99	sexisme 5/1
sincron 0/512 ²⁷	sincroane 226/
skanderbeg 230/5	skanderbeguri 0/0
slot-machine 512/536	slot-machine-uri 1/0
slot machine 380/66	slot machine-uri 0/0
streaming 7213/159	streaminguri 18/0 streaming-uri 38/0
stretching 406/10	stretchinguri 0/0
stretching 3269/146	stretchinguri 3269/0
street dance 290/15	street dance-uri 0/0
street food 234/4	street fooduri 0/0
sushi 5513/229	sushi-uri 1/0
SWIFT 8620/51 ²⁸ , 117	swifturi 19/0 SWIFT-uri 14/0
timp-record 6548/5	timpi-record (m) 32/0
tix 96/9	tixuri 1/0
to do list 260/4	to do list-uri 7/0 to do listuri 1/0
tranzacționism 3/0	tranzacționisme 0/2
traseism 666/37	traseisme 7/1
trolling 715/3	trollinguri 1/0 trolling-uri 1/0
unt de cacao 803/237	unturi de cacao 9/0
UPU 8160/3575	UPU-uri 8/0
vizionarism 184/96	vizionarisme 2/1
voyeurism 203/49	voyeurisme 23/11
VSH 1553/1073	VSH-uri 1/0
Web 138.449/18.410	Weburi 6/0 Web-uri 40/0
web design 7583/44	Web designuri 0/0 Web design-uri 0/0
Wi Fi 366/0	Wi Fi-uri 0/0
zaibăr 181/39	zaibăre 6/3
zip 4812/84	zipuri 11/2 zip-uri 20/0
zoom 21.935/153	zoomuri 42/0 zoom-uri 163/0

Chiar și în condițiile limitărilor acestui corpus, se poate observa o diferență considerabilă de frecvență între formele de singular și cele de plural (în cea mai mare parte ale unor englezisme relativ recente, dar nu toate). Formele de plural nu sunt

²⁷ Din cele 512 atestări, unele sunt adjectivale, altele substantivale; deci statistica este orientativă.

²⁸ Rezultatele returnate includ și alte sensuri ale cuvântului (nume proprii din diverse categorii), precum și unele citate în limba engleză. CoRoLa face distincția între swift și SWIFT, nu și roTenTen16.

însă excluse. Unele sunt mai frecvente, altele mai puțin frecvente, iar, per ansamblu, au, la momentul actual, statut de formații ad-hoc, cu circulație mai largă în limba vorbită (unele atestate și în textele scrise). Probabil că redactorii DOOM-ului au preferat o poziție prudentă așteptând o clarificare a statutului acestor cuvinte în limbă (în ce măsură își vor consolida poziția sau se vor dovedi efemere). Cred că înregistrarea unei forme de plural la aceste cuvinte nu ar fi hazardată, având în vedere încadrarea lor în serii formale bine consolidate care privilegiază analogia, câmpul lexico-semantic în care se înscriu și, pentru unele, existența deja a unui număr (mare) de atestări, în domenii cu perspective evidente de dezvoltare, unde aceste concepte ocupă un loc central.

4. CONCLUZII

Categoria controversată a neutrilor românesc poate fi interpretată ca o creație internă cu particularități inovative, grevată pe clasa moștenită a neutrelor latinești, care prezenta însă trăsături netransmise limbilor romanice, deci nici românei. De asemenea, desinența *-uri* a pluralelor neutre apare ca fiind rezultatul unor evoluții complexe care au antrenat schimbări fonetice, reanaliză lexicală pe teren românesc, extindere prin analogie la substantive de alte origini decât latină. În plus, în română, *-uri* a dobândit și o funcție suplimentară, de marcator al resemantizării unor masive neutre și feminine ca „sorturi, instanțieri” (vezi §1).

Pluralul neutrelor românești este doar parțial predictibil, principala concurență, manifestată în toate etapele istorice, fiind între pluralele în *-e* și pluralele în *-uri*. Selecția desinenței pare guvernată de factori extralingvistici (curentul latinist, globalizarea) și factori lingvistici, prioritizați diferit în diverse momente. Principiile care stau la baza selectării desinenței de plural la neutre sunt: (1) principiul fonetic (structura vocalică și finala cuvântului, numărul de silabe); (2) principiul morfologic (structura internă a cuvântului: sufixul/prefixul intervenit în procesul derivării, recategorizarea unor cuvinte); (3) principiul etimologic (limba din care provine împrumutul și momentul împrumutului); (4) principiul seriilor (încadrarea cuvintelor în serii, prin analogie); (5) principiul repartiției stilistice (vezi §2.). Astfel au luat naștere zone lingvistice de regularitate, în care substantivele neutre se integrează prin analogie. Concurența dintre două principii, dând naștere unor forme care nu intră în contradicție cu un alt principiu, generează zona de fluctuație, în care apar variante morfologice. Uzul actual prezintă în continuare ezitări. Confruntarea soluțiilor normative propuse de DOOM³ cu atestările din corpus au evidențiat atât concordante, cât și neconcordante care invită la reflecții asupra relației dintre normă și uz: în ce măsură norma reflectă uzul sau îl constrânge artificial? în ce măsură vorbitorii respectă norma, ca urmare a popularizării ei eficiente în școală și a educării

interesului pentru o exprimare corectă, sau perpetuează modelele lingvistice cu care intră în contact? în ce măsură inovațiile lingvistice propagate în comunicarea orală sunt agreate în scris? DOOM-ul normează limba literară scrisă sau (și) pe cea vorbită? (vezi §2.)

Pe baza soluțiilor normative oferite de DOOM³ (vezi §3.) se pot formula următoarele observații legate de tendințele de evoluție a limbii române:

- (a) Selecția desinenței de plural la neologismele recente, substantive neutre (-e/-uri) este în acord cu regulile de predictibilitate parțială, evidențiate pentru cuvinte moștenite sau intrate în limbă în perioade istorice anterioare; astfel, noile substantive neutre, completează serii deja constituite, conformându-se regulilor de selecție din aceste serii;
- (b) Raportul dintre neutrele în -e și cele în -uri la nivelul întregului lexic tinde spre echilibrare, chiar dacă foarte multe împrumuturi recente (în special din engleză) selectează desinența -uri;
- (c) Fără a fi numeroase, există treceri din clasa neutrelor în -uri în cea a neutrelor în -e și invers;
- (d) Gradul de ezitare în uzul formelor este în continuare ridicat; ezitări se manifestă și în normare, DOOM³ operând unele modificări față de DOOM², doar parțial confirmate de uz (în parte și datorită influenței pe care norma anterioară a avut-o asupra unora dintre utilizatori);
- (e) Vorbitorii au tendința de a fi conservatori în privința formelor înregistrate în DOOM² ca având aceeași formă la singular și la plural (de altfel, cuvintele nu cu o circulație foarte mare);
- (f) Tendința uzului spre regularizarea paradigmatelor flexionare (prin extinderea marcării opoziției singular/plural la substantive anterior încadrate în clasa defectivelor) este reflectată în DOOM³ în mare măsură; tendința marcării pluralelor se manifestă și la cuvintele recent intrate în limbă, față de care DOOM³ adoptă o poziție prudentă, neînregistrând forma de plural;
- (g) Numărul variantelor libere acceptate de normă s-a redus progresiv în cele trei ediții ale DOOM, forma recomandată fiind, de multe ori, în acord cu preferințele uzului; rămâne de văzut în ce măsură decizia normativă va duce în viitor la limitarea ezitărilor în uz.

Raportând situația normării pluralelor neutre la ansamblul noutăților introduse de DOOM³ se observă o deschidere spre inovația lexicală, o tendință de regularizare și consecvență în normarea paradigmatelor flexionare și prudentă în privința unor aprecieri, fie și implicite, asupra caracterului efemer sau deja fixat al unor cuvinte recente (pentru care se alege soluția prezentării formei-tip, nu și a unei paradigme flexionare).

CORPUS

Călărașu, 2005	Cristina Călărașu, <i>Dicționar de terminologie a profesiunilor actuale</i> , București, Editura Universității din București.
Dimitrescu 1997	Florica Dimitrescu, <i>Dicționar de cuvinte recente</i> , ediția a 11-a, București, Editura Logos.
DLRM 1958	<i>Dicționarul limbii române moderne</i> , București, Editura Academiei, 1958.
DOOM ¹	Mioara Avram (coord.), <i>Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic</i> , București, Editura Academiei, 1982.
DOOM ²	Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), <i>Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române</i> , București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
DOOM ³	Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), <i>Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române</i> , București, Editura Univers Enciclopedic, 2021.

CORPUS ELECTRONIC

CoRoLa	https://corola.racai.ro/
Sketch Engine	roTenTen16, Concordanțier, https://app.sketchengine.eu

BIBLIOGRAFIE

Avram 1987	Mioara Avram, <i>Probleme ale exprimării corecte</i> , București, Editura Academiei.
Avram 1997	Mioara Avram, <i>Gramatica pentru toți</i> , București, Editura Humanitas.
Brâncuș 1978	Grigore Brâncuș, „Pluralul neutrelor în limba română actuală”, în <i>Studii și cercetări lingvistice</i> , XXIX (3), p. 253–262.
Câmpeanu 1848	P. M. Câmpeanu, <i>Gramatică românească</i> , Iași, Tipografia Institutului Albeini.
Coteanu 1955	Ion Coteanu, „Despre pluralul substantivelor neutre în românește”, în <i>Limbă și literatură</i> , I (1), p. 103–117.
Dindelegan 2002	Gabriela Pana Dindelegan, „Formații substantivale recente și rolul «clasificatorilor» în actualizarea lor contextuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), <i>Aspecte ale dinamicii limbii române actuale</i> , București, Editura Universității din București, p. 31–46.
Dindelegan 2009	Gabriela Pana Dindelegan, „Trăsături flexionare ale substantivului în româna actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), <i>Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive</i> , București, Editura Academiei Române, p. 3–32.
Dindelegan 2012	Gabriela Pană Dindelegan, „Secolul al XX-lea. Substantivul”, în SILR, p. 405–448.
Dindelegan 2017	Gabriela Pană Dindelegan, „Variație de gen și de clasă flexionară în româna veche”, în Maria Stanciu Istrate, Daniela Răuțu (ed.), <i>Actele celui de-al șaselea Simpozion Internațional de Lingvistică</i> , București, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 600–613.
Dindelegan 2018	Gabriela Pană Dindelegan, <i>Dinamică și variație: studii de gramatică</i> , București, Editura Academiei Române.
Dindelegan 2021	Gabriela Pană Dindelegan „Polifuncționalitatea morfemului -uri”, în Manuela Nevaci, Irina Florea, Ioan Mircea Farcaș, <i>Ex Oriente Lux. In honorem Nicoale Saramandu</i> , Alessandria, Edizioni dell’Orso, p. 77–82.
Dragomirescu 2005	Adina Dragomirescu, „Substantive neologice recente și adaptarea lor morfosintactică”, <i>Studii și cercetări lingvistice</i> , LVI (1–2), p. 113–123.
GA 1966	Al. Graur (coord.), <i>Gramatica limbii române</i> , vol. I, București, Editura Academiei.

- Gheție 1997 Ion Gheție (ed.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române.
- GLR I 2008 Valeria Guțu Romalo (coord.) *Gramatica limbii române*, vol. I: *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.
- Graur 1968 Al. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică.
- Ionescu 2003 Veronica Ionescu, „Dublete morfologice substantivale în limba română actuală”, *Ovidius University Annals of Philology*, XIV, p. 149–166.
- Iordan 1938 Iorgu Iordan, „Pluralul substantivelor în limba actuală”, *Buletinul Institutului de Filologie Alexandru Philippide*, V, p. 1.
- Iordan 1947 Iorgu Iordan, *Limba română actuală – o gramatică a greselilor*, ediția a II-a, Editura Socec & CO. S.A.R., București.
- Iordan et alii 1967 Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, București, Editura Științifică.
- Nedelcu 2012 Isabela Nedelcu 2012, „Secolul al XIX-lea. Substantivul”, în SILR, p. 37–62.
- Maiden et alii 2021 Martin Maiden, Adina Dragomirescu, Gabriela Pană Dindelegan, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu, *The Oxford History of Romanian Morphology*, Oxford, Oxford University Press.
- Rosetti 1986 Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- SILR 2012/2015 Gheorghe Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Paraschiv (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolul al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române.
- LGVRO 2020 Marius Sala, Nicolae Saramandu (ed.), *Lingvistica românească*, București, Editura Academiei Române.
- Tiktin 1893/1895/1945 H. Tiktin, *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, ediția a III-a revăzută de I.-A. Candrea, București, Editura Tempo.
- Zafiu 1998 Rodica Zafiu, „Neutrul și «tendențele limbii»”, în *România literară*, 17, p. 11.

DOOM (2021): THE ORTHOGRAPHIC, ORTHOEPIC AND MORPHOLOGIC
DICTIONARY OF ROMANIAN. ON THE SELECTION OF THE -E/-URI DESINENCE
FOR NEUTER PLURAL NOUNS

(Abstract)

The article reviews the linguistic literature on the plural forms of the Romanian neuter nouns, focusing on the selection of the desinences *-e* and *-uri*. It presents the normative solutions adopted in the 3 successive editions of *The Orthographic, Orthoepic, and Morphologic Dictionary of Romanian* (DOOM¹, DOOM², DOOM³) and compares them with the actual usage via a quantitative analysis of two e-corpora (Sketch Engine – roTenTen16 and CoRoLa). In the conclusions section, the author attempts a brief characterization of present-day Romanian directions of evolution, as reflected in the recent normative dictionary (DOOM³) elaborated at the Institute of Linguistics in Bucharest.

Cuvinte-cheie: DOOM³, substantive neutre, pluralul neutrelor, concurența *-e/-uri*, raportul normă/uz.

Keywords: DOOM³, Romanian neuter nouns, plural forms, selection of the *-e/-uri* desinences, norm vs. usage.

*Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7*

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13

vasilescu.andra@gmail.com

Alexandru Mareş

COPISTUL PSALTIRII VORONEŢENE

1. Despre *Psaltirea Voroneţeană* (BAR, ms. rom. 693), unul dintre cele mai vechi monumente de limbă românească, puţinele informaţii importante datorate ultimelor cercetări ce i-au fost consacrate privesc trei aspecte de critică textuală (datare, localizare şi filiaţie). Expuse pe scurt aceste rezultate pot fi sintetizate astfel: manuscrisul a fost copiat în intervalul 1551–1558¹ în nordul Moldovei după o traducere provenind din Banat-Hunedoara şi zonele limitrofe², traducere pe care o urmează şi celelalte *Psaltiri* româneşti, manuscrise şi tipărite, din secolul al XVI-lea³.

Alte date, referitoare la localitatea unde a fost transcris manuscrisul, la persoana copistului şi, eventual, a comanditarului, nu ne sunt cunoscute, deşi câteva consideraţii pe unele dintre aceste teme au fost emise. Astfel, Simion Florea Marian, cel care a semnalat existenţa manuscrisului în Mănăstirea Voroneţ, îl considera scris în acest lăcaş monahal⁴, opinie neîmpărtăşită, dar fără a produce vreun argument, de Ovid Densusianu⁵. Sub aspectul scrisului, afirma marele lingvist, *Psaltirea Voroneţeană* se aseamănă cu *Psaltirea Scheiană*, ambele manuscrise provenind din aceeaşi şcoală⁶. După P. P. Panaitescu, numai *Psaltirea Voroneţeană* ar fi fost copiată în Moldova, scrierea sa „semiuncială mică şi dreaptă” fiind întâlnită numai în manuscrisele din această provincie istorică; în schimb, scrierea „semiuncială, însă cu influenţă de cursivă”, pe care o surprinde în *Psaltirea Scheiană*, ar fi caracteristică manuscriselor din Transilvania⁷. Tot Ovid Densusianu considera că cel care a copiat manuscrisul voroneţean a fost „grec de origine sau influenţat de limba grecească”, întrucât apelează în câteva rânduri la noaterea grupului consonantic [ng] prin **rr**: **лѣггоры, лѣсггѣръ се, делоггѣ се**⁸. Această notaţie se întâlneşte şi în scrierea slavonă,

¹ Al. Mareş, „Datarea *Psaltirii Scheiană* şi *Voroneţeană*”, în *Limba română*, XXXIII, 1984, nr. 3, p. 197–198.

² Ion Gheţie, „Contribuţii la localizarea psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea”, în *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, coordonator Ion Gheţie, Bucureşti, 1982, p. 147–172.

³ Alexandru Mareş, „Filiaţia psaltirilor româneşti din secolul al XVI-lea”, în *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice*, coordonator Ion Gheţie, Bucureşti, 1982, p. 207–261.

⁴ *Analele Academiei Române*, Seria II, Tomul XV, 1892–1893, p. 101.

⁵ Ov. Densusianu, „*Psaltirea Voroneţeană*”, în *Studii de filologie română* publicate de ..., Bucureşti, 1898, p. 20.

⁶ *Ibidem*, p. 22.

⁷ P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. 68.

⁸ Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 20.

de regulă în cuvintele de origine grecească, de unde a pătruns și în scrierea românească⁹, așa că opinia din urmă nu poate fi reținută.

2. O însemnare notată pe ultima filă păstrată din manuscris, nesemnălată până în prezent de cei care au examinat textul rotacizant, ne permite să aducem în discuție persoana copistului. Înainte de a trece la examinarea acestui subiect, vom face câteva precizări în legătură cu starea manuscrisului.

Datorită unor factori necunoscuți, manuscrisul prezintă în prezent numeroase omisiuni de file. Filele păstrate sunt în număr de 73, textul existent începând cu ps. LXXVIII, v. 41 și continuând până la C. X, v. 71. I.-A. Candrea aprecia că s-au pierdut 75 de file: „52 de foi lipsind de la început, alte 11 de la sfârșit, iar între cele 73 de file rămase fiind smulse ici și colo alte 12 foi”¹⁰. În realitate, filele care lipsesc sunt mai numeroase. Considerând că *Psaltirea Voronețeană* a cuprins numai materia *Psaltirii* (psalmii + cântările scripturale), fiind copiată pe 24 de caiete, fiecare caiet însumând 8 file¹¹, rezultă că textul integral a necesitat 192 de file (<24 × 8), iar omisiunile au totalizat 119 file, dintre care 6 în porțiunea finală. În starea de astăzi, manuscrisul se afla, cel mai târziu, din anul 1775, când îl aflăm semnalat într-o condică a mănăstirii Voroneț pe o listă de *Cărți vechi scrise cu mâna* sub nr. 13 drept *Psaltire de mijloc cu tâlmăcire*¹², locuțiunea adjectivală *de mijloc* semnificând „din centrul, de la mijlocul”, în acord cu pierderea primei părți a codicelui (ps. I–LXXVII, v. 40).

O însemnare nedată aparținând egumenului Tofan („Această svântă Psalti<re> îndoită la Mănăstioara Voroneț¹³. Egumen Tofan arhima<n>drit”, 49^v)¹⁴ atestă prezența acestui manuscris (vezi „Psaltirea îndoită”, adică „dublată”, cu referire la conținutul bilingv) în anii în care respectivul egumen s-a aflat la conducerea mănăstirii: 1733–1740¹⁵, Alte însemnări datate¹⁶ nu urcă mai sus de anul 1733, când un oarecare Constantin *ot Dorna* nota pe interiorul ultimei coperte prezența sa, alături de Aftănășie Rus „om bun”, în acest așezământ monastic¹⁷, prezență pe care adnotatorul respectiv o consemna, în aceiași termeni și în același an, pe o filă a *Codicelui Voronețean*¹⁸.

⁹ Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din secolul XVI și XVII în legătură cu monumentele paleo-, sârbo-, bulgaro-, ruso-, și româno-slave*, București, 1904, p. 435–436.

¹⁰ I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, [I], 1916, p. XLIV.

¹¹ Constatare dedusă din examinarea componentei caietelor din manuscris: caietul 20 (f. 48–55), caietul 21 (f. 48–55), caietul 22 (f. 56–63), caietul 23 (f. 64–71); cf. ultimul caiet (24) din care s-au păstrat numai primele două file (f. 72 și 73).

¹² Sim. Fl. Marian, *Condica Mănăstirii Voronețul* editată de ..., Suceava, 1900, p. 5.

¹³ Scris: *мѣстѣ стѣнѣ въ роце*.

¹⁴ Vezi *Psaltirea Voronețeană*. Ediție facsimilată după manuscrisul românesc 693 al Bibliotecii Academiei Române. Coordonator Gabriela Dumitrescu, București, Editura Stefadina, 2021, p. 112.

¹⁵ Sim. Fl. Marian, *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 13, 19, 87, 97.

¹⁶ *Psaltirea Voronețeană* (ediție facsimilată), p. 40 (13^v), 44 (15^v), 108 (47^v), 130 (58^v), 133 (60^v), 160 (73^v).

¹⁷ *Ibidem*, p. 161.

¹⁸ *Codicele Voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981, p. 16.

Din cele înfățișate mai sus se pot desprinde două observații: 1) manuscrisul a aparținut Mănăstirii Voroneț încă dinaintea anului 1733 și 2) cel mai târziu în 1775 manuscrisul păstra foarte probabil aceeași stare de degradare (ne referim la filele lipsă) în care l-a aflat Simon Florea Marian la sfârșitul secolului al XIX-lea.

3. Însemnarea care interesează discuția de față a fost scrisă în slavonă pe ultima filă păstrată din manuscris (f. 73^v, marginal) cu o cerneală de culoare brun-deschis și are următorul cuprins: И҃писѧѣ си҃ ѱ҃л҃тїиѣ, раѣ <Б>жи҃ Нико҃ди҃мѣ „S-a scris această Psaltire de robul lui Dumnezeu Nicodim”. Notarea ei pe ultima filă păstrată, întrucât în momentul respectiv filele care urmau filei 73 nu mai făceau parte din manuscris, dovedește că pentru adnotator copierea manuscrisului de către acest Nicodim era un fapt bine cunoscut. Însemnarea ar putea data din secolul al XVII-lea sau de la începutul secolului al XVIII-lea, fiind oricum mai veche decât o altă însemnare care o acoperă parțial și este scrisă în 19 mai 1800¹⁹ (vezi fig. 1). De unde a preluat adnotatorul informația referitoare la copistul manuscrisului? Două ar putea fi răspunsurile la întrebarea de față: fie acesta a avut acces la una dintre filele astăzi pierdute, și anume la fila pe care se afla însemnarea originală a lui Nicodim, fie numele copistului mai era cunoscut printre călugării Mănăstirii Voroneț în momentul când a fost consemnat de adnotator. Nicodim este un nume monahal, iar prezentarea sa ca „robul lui Dumnezeu” ne întărește, de asemenea, convingerea că avem a face cu un călugăr. Cum manuscrisul său provine, potrivit ultimelor cercetări, din nordul Moldovei, este verosimil să-l considerăm scris în mănăstirea în care era atestat în 1733, adică în Mănăstirea Voroneț. După cum se știe, un alt text rotacizant, *Codicele Voronețean*, provine din această mănăstire, figurând și el pe lista amintită de *Cărți vechi scrise cu mâna* alcătuită în 1775²⁰. Orientându-ne după forma ачѧѧ (35^v/9), corectată apoi în ачѧѧ, cum era, probabil, în izvod, Nicodim pare a fi fost originar din nordul Moldovei²¹.

4. Scrierea frumoasă din acest manuscris, cu inițiale elegante trasate cu miniu (vezi fig. 2), dovedește că Nicodim nu era la prima încercare de acest fel. Pe de altă parte, prin apelul la slova ѣ pentru notarea lui *r* „lung”, slovă care caracterizează alte două manuscrise rotacizante din nordul Moldovei (*Codicele Voronețean*, 1563–1583, și *Psaltirea Scheiană*, 1573–1578), copistul nostru urmează o tradiție grafică care avea curs în acest colț de țară²².

¹⁹ *Psaltirea Voronețeană* (ediție facsimilată), p. 160.

²⁰ Vezi Sim. Fl. Marian, *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 5: „27. Doao apostoli mici, cuvintele vechi proaste”. Unul dintre cele două apostole mici, adică de format in-8°, este *Codicele Voronețean*, despre care Constantin ot Dorna nota în 1733: „Această carte au fost scrisă pe rumânie și nu-i bună de nemică”. Foarte probabil că această remarcă l-a determinat pe alcătuitoarea amintitei liste să treacă în dreptul celor două apostole aprecierea „cuvintele vechi proaste”.

²¹ Ion Gheție, „Moldova și textele rotacizante”, în *Limba română*, XXV, 1976, nr. 3, p. 264–265.

²² În varianta ѣ, slova a fost înregistrată în cele trei texte moldovenești amintite; cf. varianta ѣ în *Psaltirea Hurmuzaki*, copie din nordul Moldovei și, respectiv, varianta б în *Apostolul Iorga* (1551–1583), copie din sud-estul Transilvaniei sau Muntenia.

În raport cu alte texte rotacizante, grafia manuscrisului se particularizează prin abuzul de notații *лъ*, *ръ* în cazul cuvintelor care conțin astăzi succesiunea [ă], [âr] sau [âl], [âr]: *въпържрїи* (52^v/102, 56^v/13), *вжпържроу* (58^v/11), *врѣватѣ* (23^f/6, 42^f/17, 43^v/6–7; cf. *въѣватѣ* 9^v/3, *въѣватѣ*^а 22^v/16), *крѣвоури* (43^f/1; cf. *късѣври* 32^f/8), *лмѣрѣци* (23^f/19–20), *лврѣтоше* (38^v/14; cf. *лвѣстѣоаше се* 40^v/18), *лврѣтошарѣ* (57^f/20), *лврѣтошара* (16^f/11), *мръгѣ* (45^v/14–15), *мръпѣриа* (29^f/9), *мръпоуриа* (29^v/11–12; cf. *мръпѣриа* 29^v/4), *мръпоуриле* (28^v/1), *неклѣкапа* (40^v/6), *прѣклѣкѣпору* (67^v/23), *скрѣбици* (59^v/11), *сфрѣши вою* (58^f/24), *сфрѣшимоу не* (68^v/25; cf. *сфрѣшимѣ не* 7^f/2), *сфрѣшире* (47^v/11), *сфрѣшире се* (28^v/4–5), *сфрѣшитѣ* (42^f/5), *сфрѣшителе* (62^f/3), *сфрѣшитоу* (63^v/12, 68^f/8), *слѣпа воѣ* (12^v/6), *сплѣпѣ* (33^f/18–19), *врѣсъ се* (20^f/23), *врѣсѣ* (44^f/19), *врѣто*^а (6^v/20, 28^f/18–19, 34^f/19, 68^f/1), *врѣтосѣ* (68^f/24), *врѣтѣпа* (21^v/13, 42^v/14), *врѣтоуѣ* (48^f/12, 14, 50^v/1, 57^f/15, 62^v/10, 64^f/21), *врѣтѣ* (64^f/3; cf. *въѣтѣ* 7^f/16); cf. și notația *ла* pentru succesiunea [al]: *влате* (16^v/1). Acestei deprinderi ortografice, preluate din scrisul slavon²³, se pare că Nicodim i-a fost un adept fidel.

În privința redării grupului consonantic [ng] prin *гг* (*делоуггѣ се* 57^v/8, *лнѣггѣрѣ се* 15^f/4–5, *лѣгорѣ* 7^f/18), considerăm că această notație provine din izvodul urmat de copist. Unele notații „mixte”, precum *децинггѣ се* (16^f/20), *лннггѣ* (43^v/20), dovedesc că scribului nu-i era cunoscut conținutul notației *гг*, de vreme ce în exemplele respective reduplicarea lui *г* este precedată de *н*. Tot din izvod provine, foarte probabil, și notarea grupului consonantic [mv] prin *вв*: *коува* (42^f/11), exemplul singular în vechea scriere românească.

Nicodim a fost un copist destul de neatent, transcrierea sa prezentând numeroase omisiuni și greșeli. Iată câteva exemple edificatoare: 1) *anticipări grafice*: *влинѣа* (35^v/2), *воуѣроуѣмж* (9^f/24), *ферече* (5^f/14), *фѣкѣлѣи* (1^v/13), *лнпра адѣнкапѣ* (19^f/16), *лнпроуѣрѣече* (68^v/20), *нѣспрѣ* (23^v/17), *пѣкѣпѣсѣ*^а (43^v/16), *шю фоую* (15^f/4), *вере вери* (13^v/23–24) etc.; 2) *omisiuni de litere și cuvinte*: *вѣкѣрѣмѣ не* <ши веселимѣ не> (7^v/8; cf. *възраѣвахо*^а *са* и *възвѣлихо*^а *са*), *къ алѣсе* <домнѣлъ> *сѣвнѣлѣ* (36^f/18; cf. *яко избра гѣ сѣвна*), *к<ръ>арѣ* (42^f/11), *къс<ъ>ри* (1^v/18–19), <кѣ> *мѣнѣа* *па* (7^f/11; cf. *гнѣво*^а *пвои*^а), <л> *аюпору*^а (7^v/24–25; cf. *въ помощи*), *л слѣ<жва>* (16^v/14), *ли<м>вы* (10^v/6), *лнпѣ<на>рѣкѣ* (11^f/4), <лѣи> *якѣ*^а (35^v/4, 14–15; cf. *якѣвлю*), <не> *сѣсѣ*^а (13^v/25; cf. *незлови*), <не> *нжвидескоу* (42^f/2; cf. *ненавидѣщѣа*), <ноу> *мѣроу* (43^v/11), *пѣ<сѣ>риле* (16^v/1), *сѣци<нѣи>* (4^v/7), *сѣп<с>рѣ се* (18^v/3), *се копѣ<р>е* (16^f/24), *се ферире фѣи пѣи* <лѣѣѣ ма> (36^f/12; cf. *аще сѣхрани*^а *сѣове пвои завѣ*^а *мои*), <спѣсе> *нѣа* (125^f/17), *ш<и> пре черю* (23^v/20), *ве<се>лаще се* (24^f/6) etc. 3) *omisiuni de versete*: <прѣдѣлъ положи его же непрѣидеть>²⁴ (cf. *хотарѣ пѣсеши че* <нѣ> *прекоу*, 16^f/22), <вѣвить еци л

²³ Ilie Bărbulescu, *op. cit.*, p. 437.

²⁴ Completat după versiunea bilingvă coresiană din 1577; vezi *Coresi, Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și 1589*. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976, p. 431.

врѣпоуѣ черюлѣи прѣкѣнтатъ ши прирѣдикать ꙗ вѣкъ²⁵ (cf. влѣвень еси на пврѣди нвѣнѣи и прѣпѣтъ и прѣвѣзносимъ в вѣы, 70^v/9–10); 4) *lectiuni greșite*: кодрий (51^v/18) în loc de кедрій (cf. кедри), къръциѣ (7^r/3–4) în loc de кѣ ѣрѣѣ (cf. гнѣвѣ „cu mânie”), грѣсоуѣ (43^v/24) în loc de грасѣ (cf. пльща „grăsime”), избавж (1^r/20) în loc de избѣва (cf. избави), лѣнгориле (26^r/17) în loc de легѣтоуѣриле (cf. ѣзы „legăturile”), лѣтрапоуѣ мариеи (37^v/19) în loc de лѣтрапоуѣ амурени²⁶ (cf. аморенска), нѣгоуѣриле (51^v/16) în loc de мѣгоуѣриле (cf. горы „munții”), сѣсенѣа па (42^v/13–14) în loc de сѣсенѣа мѣ (cf. сѣсенѣа моего), пѣрѣе (10^r/20) în loc de пѣтпѣрий „tătănii” (cf. ѡчѣствѣа „loc de baștină”), воѣпае (69^v/22) în loc de вѣпае (cf. пламы), цоарѣи (51^v/24) în loc de воарѣи (cf. княси „domnii”) etc.

Numeroasele greșeli survenite în copierea textului și unele grafii bizare ca, de pildă, еѣе (6^r/22) în loc de еѣи, драчѣе (2-г-/8) în loc de драчѣи, мѣсерѣе (36^r/24) în loc de мѣсерѣи etc., ne fac să credem că Nicodim a fost un străin care nu stăpânea suficient de bine limba română. Acceptând acest punct de vedere s-ar explica mai multe aspecte pe care le dezvăluie grafia acestui text. Abuzul de notații ѣл, ѣр pentru redarea succesiunilor [ă], [âr] și [â], [âr] pare a fi reflexul unei atitudini hipercorecte mai ușor de înțeles în cazul unui copist străin. La fel s-ar explica și notația лл pentru [al] în влалѣ (16^v/1) în loc de влалѣ, influențată direct de modelul notațiilor ѣл, ѣр. Alte grafii neobișnuite par să indice originea ucraineană a copistului. Astfel, notarea lui [e] prin [i] în шиѣѣѣ (3^r/6, 10; cf. шеѣѣѣ 6^r/15, 28^r/1, 12) și шиѣѣѣи (72^r/8; cf. шеѣѣѣи 7^v/5, 15, 15^v/1, 53^v/8) poate acoperi o atitudine hipercorectă, știind că în ucraineană [e] slav a trecut la [i]²⁷. Prezentăm alte grafii din acest text care se întâlnesc în trecut în scrisul ucrainenilor de limbă română²⁸: 1) [ă] notat prin ꙗ: килѣ (52^v/16), дѣдѣварѣ (29^r/23) în loc de дѣдѣвѣрѣ, парѣци (52^v/10-11); 2) [â] notat prin ꙗ în верѣѣѣ (43^r/7) și prin и în сѣоуѣрѣе (71^v/15); 3) [o] diftongat în тоѣци (1^v/24). În sfârșit, exemple ca лѣрѣѣѣ сѣ (57^v/5), лѣпѣрѣѣѣ сѣ (60^v/13), ѡѣѣѣѣ сѣ (14^v/6) etc., în care pron. refl. *se* este scris ca în slavonă (сѣ), se explică și ele foarte bine sub pana unui copist de etnie slavă.

5. Beneficiind de o versiune bilingvă, slavo-română, destinată, prin urmare, învățământului²⁹, în cazul nostru celui mănăstiresc, *Psaltirea Voronețeană* a fost

²⁵ Completat după versiunea bilingvă coresiană din 1577 (ediția Stela Toma), p. 651.

²⁶ Vezi versiunea coresiană din 1577 (ediția Stela Toma), p. 555.

²⁷ O. P. Bezpal'ko, M. K. Bojčuk, M. A. Žovtobrjuch, S. P. Samijlenko, I. J. Taranenko, *Istorična hramatyka ukrajins'koji movy*, Kyiv, 1957, p. 146.

²⁸ Alexandru Mareș, „Povestea călugăriței care și-a scos ochii (versiunea din *Codicele Drăganu*)”, în *Studii și materiale de istorie medie*, XX, 2002, p. 39–40.

²⁹ Vezi Șt. Ciobanu, „Începuturile scrisului în limba română”, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii literare, Seria III, Tomul X, Mem. 3, 1941, p. 60–75*, Ion Gheție, „Cu privire la textele slavone cu traducere românească intercalată din secolele al XVI-lea și al XVII-lea”, în volumul autorului *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei, 1974, p. 196–201. La argumentele produse în aceste studii în favoarea destinației didactice a versiunilor bilingve, text slavon cu traducere românească intercalată, se poate adăuga și mărturia

copiată dintr-o inițiativă religioasă. O astfel de inițiativă putea veni din partea celui care va fi fost egumen al Mănăstirii Voroneț în perioada 1551–1558. Știm, astfel, că în anul 1558 conducerea mănăstirii a fost asigurată de egumenul Eutimie³⁰, după ce în 1546 funcția de egumen fusese deținută de Iosif³¹.

Nu credem, totuși, că propunerea copierii manuscrisului trebuie atribuită vreunui dintre cei doi egumeni amintiți sau eventual unui al treilea rămas necunoscut. Facem această observație, gândindu-ne la un alt personaj, care, în anii respectivi, a jucat un rol deosebit în acțiunea de înzestrare cu manuscrise a Mănăstirii Voroneț. Ne referim la Grigore Roșca, vărul lui Petru Rareș, care s-a călugărit din fragedă copilărie (вѣт младихъ нвкѣи „din unghii tinere”)³² în Mănăstirea Voroneț. Devenit mitropolit al Moldovei (1546–1551), Grigore Roșca s-a îngrijit în mod deosebit de mănăstirea sa de postrig, asigurându-i în 1547 zugrăvirea pridvorului și împodobirea bisericii cu picturi exterioare³³ și acordându-i în 1551 proprietăți și sălașuri de țigani³⁴. Totodată, acesta a donat mănăstirii un manuscris slavon cu *Cugetările* lui Efreem Sirul, copiat în 1550 de călugărul Ioan³⁵, și un *Tetraevanghel* slavon, copiat în 1551 de diaconul Mihail, probabil la Suceava³⁶. După înlăturarea sa din scaunul de mitropolit, survenită în primăvara anului 1551, Grigore Roșca s-a retras la Mănăstirea Voroneț³⁷, unde în 1557 s-a îngrijit ca *Tetraevanghelul* său din 1551 să primească o legătură în argint aurit³⁸. Nu ar fi exclus ca *Sbornicul* slavon, copiat în 1554 la cererea lui Grigore Roșca în amintirea „rugătorului” său (молебникоу своему) Anastasie Pustnicul³⁹, să fi fost destinat, de asemenea, mănăstirii unde își avea metania.

---

diaconului Coresi din epilogul *Psaltirii* slavo-române din 1577, potrivit căreia versiunea sa urma să servească preoților și grămăticilor. Or, cei din urmă sunt diecii de cancelarie cărora o astfel de versiune le folosea la învățarea limbii slavone, limba oficială de cultură în secolul al XVI-lea în țările române.

³⁰ Sim. Fl. Marian, *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 37; *Documente privind istoria României*. Veacul XVI. A. Moldova (se va cita în continuare DIR.A), vol. II (1551–1570), 1951, p. 105.

³¹ Sim. Fl. Marian, *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 49, 69; DIR.A vol. I (1501–1550), 1953, p. 489–490.

³² Ioan Bogdan, „Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550”, în *Analele Academiei Române*, Mem. Secț. ist., 1907, p. 652–653.

³³ G. Balș, *Bisericele și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 88 și 91.

³⁴ Sim. Fl. Marian, *Condica Mănăstirii Voronețul*, p. 73–77, 94; cf. și p. 106 și 107.

³⁵ P. P. Panăitescu – Zamfira Mihail, *Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române*. Vol. III/Partea I, mss. sl. 601–728, mss. sl. 729–822. Ediție îngrijită și revizuită, studiu introductiv, notă asupra ediției și bibliografie de Zamfira Mihail. Introducere de Șt. S. Gorovei. Ilustrații de Gabriela Dumitrescu, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 35–36; ms. sl. 630.

³⁶ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 654.

³⁷ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ediția a doua, București, 1991, p. 473.

³⁸ Ioan Bogdan, *op. cit.*, p. 651–652.

³⁹ Damaschi Mioc, „Manuscrise slavo-române în biblioteci din străinătate”, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VII, 1974, p. 279; Radu Constantinescu, *Texte românești în arhive străine*, București, 1977, p. 28–29.

Prin prisma acestor date, inițiativa copierii *Psaltirii Voronețene* ar fi putut să-i aparțină lui Grigore Roșca⁴⁰. Cel care 23 de ani a fost egumen al Mănăstirii Pobrata⁴¹ și alți 5 ani mitropolit al Moldovei era, desigur, un bun cunoscător al literaturii religioase care avea curs în acea epocă⁴². Psaltirea în versiune bilingvă, având un format bine definit (fiecare segment de text slavon fiind urmat de segmentul corespunzător în limba română), constituia, fără îndoială, o noutate în peisajul literar al vremii și, totodată, o necesitate dictată de nevoile învățământului⁴³. Prin urmare, Grigore Roșca ar fi putut să-i ceară lui Nicodim, după ce în prealabil îi va fi procurat o astfel de psaltire bilingvă, să execute o copie menită să servească călugărilor din Voroneț la învățarea slavonei. Pentru un text ca cel de față, alcătuit în intervalul 1551–1558, de un călugăr voronețean, atribuirea inițiativei copierii lui fostului mitropolit Grigore Roșca pare cea mai îndreptățită opțiune.

LE COPISTE DU PSAUTIER DE VORONETZ

(Résumé)

L'auteur attire l'attention sur une note slavonne de la feuille 73^v de ce manuscrit: „Ce Psautier a été écrit par la personne très soumise à Dieu, Nicodim”. Si nous accordons crédit à cette information, alors le copiste du manuscrit a été Nicodim, un moine du Monastère de Voronetz. Dans l'écrit de Nicodim, provenant de la région septentrionale de la Moldavie, se trouvent de nombreuses erreurs et graphies étranges, qui nous invitent à croire que ce copiste a été d'origine ukrainienne. À l'époque où le manuscrit a été écrit (1551–1558), au Monastère de Voronetz s'était retiré Grigorie Roșca, ancien métropolit de la Moldavie (1546–1551). Probablement que ceci a initié l'écriture de ce Psautier bilingve, destiné à apprendre et à enseigner la langue slavonne.

Cuvinte-cheie: Nicodim, Mănăstire Voroneț, Grigore Roșca, mitropolitul Moldovei, versiune bilingvă (slavo-română).

Mots-clés: Nicodim, Monastère Voronetz, Grigorie Roșca, métropolit de la Moldavie, version bilingve (slavo-roumaine).

⁴⁰ Cf. Mircea Păcurariu, care nu exclude posibilitatea ca, în vremea mitropoliților Teofan I (1530–1546) și Grigore Roșca (1546–1551), „să fi luat naștere la Voroneț o «școală» de cărturărie slavonă și românească” (*op. cit.*, p. 473). O asemenea realizare, plasată înaintea anului 1551, nu poate fi susținută prin dovezi.

⁴¹ DIR.A, vol. II, p. 168: scrisoare adresată de Grigore Roșca în 9 septembrie 1563 călugărilor din Mănăstirea Pobrata.

⁴² După Ioan Bogdan, fostul mitropolit ar fi citit și *Cronica* lui Constantin Manasses în traducere slavonă, din care ar fi împrumutat expresia *от младих noktъи* „din fragedă copilărie” (*op. cit.*, p. 656). Într-adevăr, în scrierea precitată, și anume în capitolul rezervat împăratului Leon, fiul lui Vasile, aflăm că acest împărat *от noktъи младых ... царемъ божественъи понесъ мнишскаго житіа* „din fragedă copilărie... a dus jugul dumnezeiesc al vieții călugărești” (*Cronica lui Constantin Manasses*, traducere mediobulgară făcută pe la 1350. Text și glosar de Ioan Bogdan, București, 1922, p. 182).

⁴³ De reținut faptul că acest tip de versiune bilingvă se folosea încă în învățământ la începutul secolului al XVIII-lea; vezi, în acest sens, *Apostolul* bilingv, slavo-român, copiat în 1652 la Mănăstirea Bisericiani (BAR, ms. sl. 69), pe paginile căruia un necunoscut consemna în anul 1716 că manuscrisul „s-au adus aici la episcopie la Roman, la școală, pentru treaba învățaturii” (Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 70).

ANEXĂ

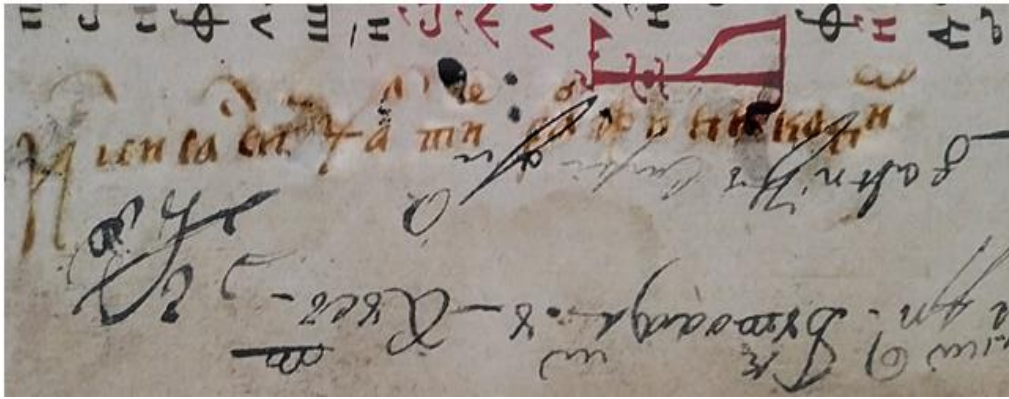

Fig. 1

бжѣн. ш несе елвратпо ашел оуптоуцнфѣн
 нлоуна дмн есѣ оу. ꙗко крѣвь еи овьихъ мѣ
 шлѣи ѡмъспитъ. ꙗко еи целѣфѣнло еѣи
 шнврѣжбѣи лѡи збѣи дн. и възда еспѣ
 мѣ еспѣ врагомъ. ш и дваврѣжбѣи дрнн
 лѡ. и не навидѣи мѣ егѡ възда еспѣ. шн
 телорачен оу не дн прене оудавѣ. и о чн
 еспитъ елю дн своихъ. ꙗко оурѣцн дмн оу
 пѣ мѣ спѣ оу самерн лѡрь еѣи. мѣтѣ ва
 лнннн мѣтѣ сам оу н левы, пѣтѣ г. оу гѣ
 чн оу фѣнн еи манчѣи нлоу н самонлоу.
 ꙗко шпѣ арѣлѣтѣ рѣл. ш. ш. ш. ш.
 шпѣ врѣдн е мѣ ерѣцѣ мо е оу гн. шпѣ врѣщесѣ
 дрнн мѣтѣ шпѣ оу рѣ дмн оу. възнес есѣ
 рѡгѣ мои оу бѣтѣ мо емъ. ш дрнн кѣ еи ко
 оу н оу мѣ едѣ шпѣ оу мѣ едѣ. рлшн рнш мѣ ел
 оу еспѣтѣ мо лн аврѣтѣ мо л. лѣ оу цн лѡ оу ен
 лѣ мѣтѣ еспѣ рѣдрѣтѣи мѣ еи. възвѣ есѣ нхѣ ел
 ѡ еспѣ еи нтѣ во емъ. Весѣлію мѣ еспѣ еи нн л
 пѣл. ꙗко нѣ еспѣтѣ ꙗко гѣ ннѣтѣ праведенъ
 ко бѣ нѣ шѣ ннѣ еспѣтѣ рѣзѣтѣ ебѣ. ꙗко н оу е
 сфѣ нтѣ оу ка дмн оу шн едѣ рѣтѣтѣ оу ка дмн оу
 н оу еспѣтѣ рѣ оу шн оу есфѣ нтѣ оу алѣ гѣ нд оу
 рѣтѣ рѣ. не хвалн есѣ лн не глн пѣтѣ евы ео
 ка лѣ вѣ грѣ дннн. н оу вѣ лѣ оу дѣ рѣ цн шннѣ

Fig. 2

Daniar Mutalâp

CÂND AU FOST REALIZATE CELE MAI VECHI VERSIUNI MANUSCRISE ROMÂNEȘTI ALE *IMNULUI ACATIST*?¹

Într-un studiu recent, semnat alături de Emanuela Timotin², am urmărit descrierea în detaliu a celor mai vechi copii românești care conțin textul *Imnului Acatist* (ms. rom. BAR 540³ și 170⁴), identificându-le scribii și stabilind tradiția și utilizarea liturgică a poemului dedicat Maicii Domnului în Mănăstirea Bisericiani. În articolul de față ne propunem să datăm aceste copii manuscrise prin examinarea filigranelor prezente pe sorturile de hârtie din care au fost compuse cele două codice.

În stadiul actual al cercetării, putem afirma că studiile care au avut în vedere cele două manuscrise precitate nu au acordat o atenție specială datării acestora, opinia încetățenită constând în faptul că ms. rom. BAR 540 ar fi fost realizat la mijlocul veacului al XVII-lea, iar ms. rom. BAR 170, în același interval, respectiv „în secolul al XVII-lea”.

Cataloagele întocmite de I. Bianu și de G. Ștrempel indică drept date de elaborare a celor două codice „sec. XVII (mijloc)”⁵ și „sec. XVII”⁶, respectiv „sec. XVII (mijloc)”⁷. Ideea posteriorității manuscrisului românesc 170 o găsim în studiul lui I.-A. Candrea, care opinează că sbornicul din urmă ar fi o copie directă a ms. rom. BAR 540⁸. De asemenea, pentru datarea codicelui cu cota 540 a fost folosit drept termen *ad quem* o însemnare din 1668, prezentă pe coperta a treia a cărții⁹. Singura

---

¹ Această lucrare este finanțată printr-un grant al Ministerului Educației și Cercetării din România, CNCS – UEFISCDI, proiect nr. PN-III-P4-ID-PCE-2020-0995, în cadrul PNCDI III, *Cele mai vechi versiuni românești manuscrise și tipărite ale Imnului Acatist (sec. XVII). Istoria unei scrieri liturgice între text și imagine*.

² E. Timotin, D. Mutalâp, „Cele mai vechi versiuni românești ale *Imnului Acatist*. Manuscrise și copiiști”, în *Limba română* (LR), LXX, 2021, p. 91–110.

³ I. Bianu, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. 2, București, 1907, p. 283–284; G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1978, p. 136–137.

⁴ I. Bianu, *op. cit.*, vol. 1, p. 391–392; G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. 1, p. 52.

⁵ G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. 1, p. 136.

⁶ I. Bianu, *op. cit.*, vol. 1, p. 391.

⁷ G. Ștrempel, *op. cit.*, vol. 1, p. 52.

⁸ I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. 1, București, 1916, p. LXVI.

⁹ I. Bianu, *op. cit.*, vol. 2, p. 284; M. Costinescu, „Versiuni din secolul al XVII-lea ale *Acatistului* și *Paraclisului Precistei*”, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. 3, București, 1974, p. 219–220; Cristina-Ioana Dima, „Primele traduceri românești ale *Acatistului Maicii Domnului*”, în LR, LVIII, 2009, p. 78–79; Gh. Chivu, „Psaltirea – de la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra unui manuscris moldovenesc de la mijlocul secolului al XVII-lea”, în *Text și discurs religios*, I, Iași, 2009,

tentativă de analiză a filigranelor manuscrisului 540 se datorează Marianeii Combiescu, care afirmă că filigranul predominant al hârtiei este „ancoră în cerc cu trifoi”¹⁰. Aceasta identifică „marca trei semiluni” de pe fila 145^v cu figura 187 din albumul lui V. Nikolaev¹¹, filigran înregistrat într-un text din 1643. Totuși, autoarea își ameliorează demersul de datare prin observația că cele trei semiluni nu prezintă un contur complet, fără a face trimitere la tipurile acestui filigran pe care le putem găsi și pe filele 146^r, 149^r și 150^r (vezi *infra*). De asemenea, în ceea ce privește datarea manuscrisului românesc 170, M. Combiescu menționează că analiza „nu ne-a adus precizări asupra datării celor două lucrări. Nici una din mărcile de hârtie, relativ numeroase, nu are un corespondent în albumele de filigrane utilizate”¹².

Astfel, dat fiind stadiul actual al cercetării, ne propunem în continuare să ilustrăm tipurile și subtipurile filigranelor corespunzătoare hârtiilor utilizate în realizarea manuscriselor românești 540 și 170, identificând, de la caz la caz, mărcile de hârtie și propunând, atunci când a fost posibil, o serie de intervale temporale între care cele două codice ar fi fost întocmite.

Ms. rom. BAR 540 a fost compus din mai multe sorturi de hârtie cărora le corespund următoarele filigrane:

a.1. ancoră surmontată de trifoi (f. 1^r–33^r, 153^r–211^r); fig. 1

a.2. subtip cu contramarca B-M surmontată de un trifoi (f. 7^r, 13^r, 15^r, 18^r, 28^r, 30^r, 144^r, 147^r, 169^r, 177^r, 179^r, 181^r, 182^r, 191^r, 194^r); fig. 2

b. castel (f. 34^r–136^r); fig. 3

c. scut surmontat de coroană (f. 64^r, 67^r, 71^r); fig. 4

d. stemă (f. 137^r–152^r); fig. 5 și 6

e. trei semiluni (f. 145^r, 146^r, 149^r, 150^r); fig. 7, 8, 9

f. bufon (f. 213^r–215^v); fig. 10

După cum se poate observa, filigranul predominant este ancora surmontată de trifoi, pe care l-am putut compune realizând decalcuri de pe filele 1^r–6^v, 3^r–8^v, 11^r–14^v, 22^r–25^v, 27^r–29^v, 154^r–157^v, 160^r–164^v, 163^r–167^v, 168^r–171^v, 173^r–176^v, 175^r–178^v, 180^r–184^v, 183^r–187^v, 188^r–190^v, 193^r–195^v, 201^r–204^v și 202^r–205^v. De asemenea, demn de menționat este că sita cu care a fost realizată hârtia cu acest tip de filigran, alături de subtipul cu contramarca B-M, prezintă o distanță de 29, respectiv 30 de mm între călușuri și 1 mm între vârgături. Din perspectiva identificării, decalcul realizat de noi (fig. 1) se suprapune cu figura nr. 184 din catalogul lui V. Nikolaev, căreia îi corespunde anul 1641¹³. Astfel, un prim interval în care ar fi putut fi întocmit codicele ar fi 1631–1651, segment obținut prin adunarea și scăderea a zece ani de la

p. 40; idem, „De la litera la spiritul unui text sacru. Mărturia unui Evangheliar manuscris”, în *Text și discurs religios*, II, Iași, 2010, p. 41–42.

¹⁰ M. Combiescu, „Psaltirea de la Mehadia”, în LR, XVII, 1968, nr. 3, p. 263.

¹¹ V. Nikolaev, *Watermarks of the Medieval Ottoman Documents in Bulgarian Libraries*, Sofia, 1954, p. 78.

¹² M. Combiescu, *op. cit.*, p. 264.

¹³ V. Nikolaev, *op. cit.*, p. 78.

cel în care este atestat filigranul din catalog¹⁴. Totodată, conform aceluiași album, contramarca B-M, surmontând un trifoi, a fost utilizată în anul 1643, figura 186 corespunzând cu decalcul realizat de noi de pe fila 194^r (fig. 2). Astfel, al doilea segment temporal în care ar fi putut fi produs manuscrisul de față ar fi 1633–1653.

Castelul sau „două turnuri” reprezintă un alt tip de filigran răspândit de-a lungul paginilor din manuscris, decalcurile noastre (fig. 3) fiind întocmite în urma analizei filelor 34^r–37^v, 33^r–38^v, 41^r–43^v, 44^r–46^v, 49^r–51^v, 52^r–54^v, 57^r–62^v, 58^r–61^v, 75^r–79^v, 76^r–81^v, 84^r–86^v, 89^r–91^v, 96^r–98^v, 101^r–103^v, 105^r–107^v, 108^r–110^v, 114^r–117^v, 121^r–125^v, 122^r–126^v și 128^r–133^v. Privind cu atenție urmele lăsate de sita de hârtie, am putut determina că aceste file prezintă o distanță de 28 mm între călușuri și 1 mm între vârgături. Nu am putut identifica cu exactitate acest subtip de filigran. Deși această marcă de hârtie este utilizată, începând cu veacul al XIV-lea și până în al XVI-lea, respectiv în prima parte a secolului al XVII-lea¹⁵, subtipul de pe hârtia din ms. rom. 540 nu corespunde cu figurile din cataloage¹⁶, trăsătura distinctivă constând în prezența a două steaguri arborate în vârful celor două turnuri, precum și a unuia de dimensiuni mai mici, plasat în mijlocul filigranului, deasupra crenelurilor (fig. 3).

Pe hârtia filelor 64^r, 67^r și 71^r am putut observa figura unui scut mic surmontat de o coroană. În plus, sita cu care s-au produs filele din acest sort de hârtie e complet diferită de restul, distanța dintre călușuri fiind de 22, respectiv 23 mm, iar cea dintre vârgături, de 1 mm. Acest filigran se încadrează în grupul amplu al stemelor (*armoiries*), mărimea acestuia (3,5 cm × 2,6 cm), precum și faptul că figura din interiorul conturului nu este vizibilă din cauza legăturii (vezi fig. 4) nu ne-au permis să îl identificăm cu precizie¹⁷.

O altă marcă de hârtie prezentă în codice constă într-un alt tip de stemă, cel mai vizibil între filele 137^r–139^v și 140^r–142^v (fig. 5, 6). Sita utilizată în producerea acestui sort de hârtie se definește printr-o distanță de 23, respectiv 24 mm între

¹⁴ Pentru intervalul de datare, vezi Al. Mareș, „Câteva observații în legătură cu probabilitatea de datare prin filigrane”, în LR, XXII, 1973, nr. 4, p. 305–308. De asemenea, vezi idem, *Filigranele hârtiei întrebuințate în Țările Române în sec. al XVI-lea*, București, 1987, p. XI–XXXVIII; I. Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, București, 1974, p. 92–107.

¹⁵ C. M. Briquet, *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leurs apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, vol. 1, Geneva, 1907, p. 801–802. J. Kemény îl atestază din 1535 (J. Kemény, *Signa interna chartarum saeculo XIV, XV, XVI, XVII et XVIII in Transilvania olim obviarum*, tom 1, p. 155).

¹⁶ Vezi E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII*, vol. 2, Vilnius, 1967, fig. 660–731, p. 128–134, precum și exemplele din arhiva digitală *Wasserzeichen des Mittelalters* (<https://www.wzma.at/loadWmark.php?IDwmarks=10228&language=en>; <https://www.wzma.at/loadWmark.php?IDwmarks=10234&language=en>; <https://www.wzma.at/loadWmark.php?IDwmarks=912&language=en>; <https://www.wzma.at/loadWmark.php?IDwmarks=913&language=en>, accesate la 18.08.2021)

¹⁷ Acesta reprezintă, probabil, o versiune deformată a tipului *busik*, inventariat de O. Macjuk sub numerele 208–259, figuri care ar data între 1541 și 1586 (O. Macjuk, *Papir ta filigrani na Ukrainiskich zemljach (XVI – počatole XX st)*, Kiev, 1974, p. 122–125).

călușuri și 1 mm între vârgături. Acest tip de filigran se caracterizează prin includerea enunțului *Wer Got vertraut hat wol gebaut, wolf fisel* (germ. „cel ce crede în Domnul, bine se va zidi”) într-un cadru format din croșete și surmontat de o coroană ornamentată cu un glob cruciger. Ne este cunoscut faptul că, începând cu anul 1600, această enunț include și numele Eisel¹⁸, inserție pe care o putem găsi și în cazul subtipului de față. Din cataloagele avute la dispoziție, care conțin subtipuri ale acestui filigran¹⁹, am putut sesiza asemănări între decalcul nostru și fig. 5897 din albumul lui Briquet și DE8085-PO-31051 din colecția *Piccard-Online*, reprezentări cărora le sunt atribuite anii 1628 și 1620. De asemenea, putem constata o oarecare apropiere între decalcul realizat de noi și filigranul descoperit de Florentina Zgraon ca fiind prezent pe hârtia pe care a fost întocmită copia după autograful *Leastviței* tradusă de mitropolitul Varlaam (ms. rom. BAR 5419)²⁰. Totuși, există o suită de detalii care diferențiază subtipul din ms. rom. 540 de filigranele amintite: curbura croșetelor inferioare, distanța dintre ornamentele vegetale, lipsa liniei orizontale din interiorul globului și liniile arcuite din care este formată crucea. De asemenea, literele care fac parte din enunțul înscris în filigran nu sunt perfect vizibile pe paginile codicelui românesc.

Pe hârtia filelor 145^r, 146^r, 149^r și 150^r se pot vedea una, două sau trei arcuri de cerc, părți ale tipului de filigran „trei semiluni”. Specific acestui sort de hârtie este distanța de 30 de mm între călușuri și 1 mm între vârgături. M. Combiescu identifica acest filigran cu figura 187 din catalogul lui Nikolaev, corespunzătoare anului 1643 (vezi *supra*). Comparând decalcurile noastre (fig. 7, 8, 9) cu figura amintită, nu putem admite că cele două filigrane coincid sub aspectul mărimii și al distanței dintre călușuri.

Pe ultimele file ale ms. rom. BAR 540 (f. 213^r–215^v), se poate observa un subtip al filigranului „bufon” (*Fool’s cap*). Hârtia acestor file prezintă următoarele particularități: distanța dintre călușuri de 24 mm, iar cea dintre vârgături de 1 mm. Din perspectiva identificării, tipul de filigran „bufon” va fi aprofundat mai jos, acesta

¹⁸ G. Eineder, *The ancient paper-mills of the former Austro-Hungarian Empire and their watermarks*, Hilversum, 1960, p. 116. Cele mai vechi exemple pe care le-am avut la dispoziție sunt fig. DE6300-PO-31047 din colecția *Piccard-Online*, corespunzătoare anului 1605 (<https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/detailansicht.php?id=52796>, accesat la 18.08.2021) și fig. 3306, corespunzătoare anului 1608, din Likhachev, p. 298.

¹⁹ J.S.C. Simmons, Bé van Ginneken-van De Kastele (ed.), *Likhachev’s watermarks, an English-language version*, Amsterdam, 1994, p. 298, fig. 3306 (1608); C. M. Briquet, *op. cit.*, vol. 2, fig. 5897 (1628); G. Eineder, *op. cit.*, fig. 713 (1624), 714 (1623), 715 (1612), 716 (1621); E. Laucevičius, *op. cit.*, fig. 3377 (1616-1617); J. Kemény, *op. cit.*, tom 1, p. 128 (atestare din 1629). Vezi și filigranele DE6300-PO-31047 (Praga, 1605), DE6300-PO-31049 (Praga, 1618), DE8085-PO-31048 (Viena, 1624), DE8085-PO-31051 (Viena, 1620) și DE8085-PO-31050 (Viena, 1625), parte din arhiva digitală *Wasserzeichen-informationssystem*, colecția *Piccard-Online* (<https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?klassi=103002007004004001&anzeigeIDMotif=18202>, accesat la 18.08.2021).

²⁰ F. Zgraon, „Considerații filologice asupra primei traduceri manuscrise a *Scării* lui Ioan Sinaitul”, în LR, 1976, nr. 3, p. 283. Din păcate această copie (ms. rom. BAR 5419) nu a fost datată de scrib. De asemenea, filigranul din acest manuscris este prezent sub forme diferite de-a lungul hârtiei utilizate în realizarea codicelui (compară f. 8^r cu f. 39^r, 40^r, 41^r, 61^r sau 233^r). Pe ultimul rând al filigranului sunt vizibile literele WSEISEL, litere care nu corespund cu cele din decalcul nostru.

fiind predominant în hârtia folosită în întocmirea manuscrisului românesc 170. Interesant este că decalcul realizat de noi (fig. 10) se suprapune în mare măsură cu fig. 595 din catalogul lui G. Eineder (anul 1649), respectiv în partea sa inferioară (piciorul și prelungirile costumului). Cu toate acestea, tresele pălăriei și figura propriu-zisă a măscăriciului nu coincid perfect, fapt care nu ne permite să îl luăm în considerare în demersul de datare.

Din analiza filigranelor expuse mai sus, amintim intervalele temporale rezultate: 1631–1651 și 1633–1653. Alegând cea mai mare cifră pentru termenul *post quem* și cea mai mică pentru termenul *ad quem*, rezultă că manuscrisul românesc BAR 540 a fost realizat între anii 1633 și 1651. În plus, apropierea dintre filigranul „bufon” și figura 595 întărește ideea că manuscrisul a fost întocmit în al patrulea deceniu al secolului al XVII-lea. Totodată, în lumina asemănărilor dintre filigranul „stemă” și figurile desemnate cu anii 1620 și 1628, precum și marca de pe hârtia *Leastviței*, nu putem ignora posibilitatea ca acesta să fi fost realizat în deceniul al treilea al aceluiași veac, ipoteză care va fi confirmată numai după identificarea exactă a tuturor filigranelor care fac parte din codice și confruntarea datelor rezultate cu intervalul 1633–1651.

În realizarea codicelui românesc cu cota BAR 170 au fost utilizate mai multe sorturi de hârtie, pe care am putut discerne următoarele tipuri și subtipuri de filigrane:

a. tipul bufon:

a.1. subtipul coadă împletită cu 3 noduri (f. 43^r–46^v, 45^r–48^v, 66^r, 78^r–81^v, 86^r–88^v, 90^r, 91^r, 116^r–121^v, 122^r–125^v, 126^r–129^v, 130^r, 131^r–134^v, 186^r, 198^r–201^v, 201^r–203^v, 206^r–209^v, 216^r–220^v); fig. 12

a.2. subtipul coadă împletită cu 2 noduri (f. 50^r–54^v, 53^r–57^v, 58^r–60^v, 63^r–65^v, 73^r, 74^r–77^v, 83^r–85^v, 92^r, 96^r–98^v, 102^r–105^v, 106^r–110^v, 109^r–113^v, 114^r–119^v, 144^r–149^v, 145^r–148^v, 152^r–155^v, 154^r–157^v, 161^r–164^v, 168^r–171^v, 170^r–173^v, 179^r–182^v, 189^r, 190^r–192^v, 194^r–196^v, 211^r–213^v); fig. 11

– contramarca P–B (f. 84^r, 92^r, 93^r, 95^r, 110^r, 111^r, 112^r, 117^r, 120^r, 124^r, 133^r); fig. 12

– contramărci neidentificate (f. 123^r, 132^r, 153^r)

b. vultur bicefal (f. 7^r–39^v, 135^r–139^v, 138^r–142^v); fig. 15

c. trei semiluni (f. 67^r) cu contramarca C–D sau O–D surmontate de un trifoi (f. 68^r); fig. 16 și 17

Cel mai des întâlnit filigran în cadrul ms. rom. BAR 170 este „bufonul”, cu cele două subtipuri și, uneori, contramărcile aferente. Hârtia pe care găsim aceste subtipuri prezintă o distanță de 25 mm între călușuri și aprox. 1 mm între vârgături. Identificarea acestor variante de filigrane s-a dovedit a fi dificilă, dată fiind mulțimea de variante pe care le cunoaște această marcă de hârtie de-a lungul veacurilor. Utilizat începând cu secolul al XVI-lea²¹ și până în al treilea deceniu al veacului al XVIII-lea, filigranul bufon este produs în morile de hârtie germane și, ulterior, se

²¹ Cea mai veche marcă ar data fie din jurul anului 1540 (G. Eineder, *op. cit.*, p. 106), fie din anul 1552 (C. M. Briquet, *op. cit.*, vol. 4, p. 788).

extinde în Franța, Olanda și Anglia (sec. al XVII-lea și al XVIII-lea)²². Realizând un amplu inventar de 686 de variante, bazat pe analiza hârtiei vechilor tipărituri rusești, T. V. Dianova distinge mai multe grupuri de filigrane de acest tip, clasificare bazată pe numărul de prelungiri ale costumului: 4, 5, 6, 7 sau 9, predominante fiind grupurile cu 5 și 7 clopoței²³. Filigranul bufon este folosit, în mare măsură, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea²⁴, de pildă, subtipul cu 5 prelungiri, între 1640 și 1670, iar subtipul cu 7 prelungiri, după anul 1660²⁵, la acestea adăugându-se contramărci cu diferite litere²⁶.

Cataloagele avute la dispoziție²⁷ nu ne-au oferit figuri care să coincidă perfect cu decalcurile noastre, trăsătura distinctivă a versiunilor din ms. rom. BAR 170 constând în existența a 2, respectiv 3 bucle în partea dreaptă a măștii de bufon (fig. 11 și 12). Cunoaștem faptul că filigranul a circulat alături de contramarcă P-B în anul 1643²⁸, însă conturul decalcului nu se suprapune cu figurile citate, aspect care ne determină să nu ne întemeiem demersul de datare pe acest reper temporal. De asemenea, grație bazei de date *Watermark Database of the Dutch University Institute for Art History* am reușit să identificăm o figură care coincide cu decalcul pe care le-am realizat după subtipul bufonului cu o coadă cu 2 noduri (fig. 11). Filigranul menționat (fig. 13) a fost găsit pe hârtia folosită de Rubens în desenarea unui portret masculin (fig. 14), pictură conservată la Gabinetto Disegni e Stampe degli Uffizi (Florența) sub cota 1055/ inv. 649939²⁹. În ciuda acestui fapt, din păcate, pictorul flamand nu și-a dat opera, însă un detaliu biografic ne-ar putea servi drept indiciu în lămurirea intervalului în care a fost realizat ms. rom. BAR 170. Având în vedere că Peter Paul Rubens s-a stins din viață la 30 mai 1640³⁰, am putea stabili, in

²² A. V. Dadykin, *Metodičeskie ukazanija po opredeleniju i datirovke bumagi russkich kirilličeskich knig XV–XX vv.*, Rostov, 2006, p. 27–29. T. V. Dianova, *Filigrani XVII–XVIII vv. «Golova šuta»*. Katalog, Moscova, 1997, *passim*. Vezi și G. Eineder, *op. cit.*, p. 106.

²³ T. V. Dianova, *op. cit.*; A. V. Dadykin, *op. cit.*, p. 29.

²⁴ T. V. Dianova, *op. cit.*, *passim*.

²⁵ F. R. Wibiral, *L'iconographie d'Antoine Van Dyck*, Leipzig, 1877, p. 164–170.

²⁶ Vezi Ferdinand del Marmol, *Dictionnaire des filigranes: classes en groupes alphabetiques et chronologiques*, Paris, 1900, p. 164.

²⁷ F. R. Wibiral, *op. cit.*, fig. 3–5; F. Marmol, *op. cit.*, p. 85–88; C. M. Briquet, *op. cit.*, vol. 4, fig. 15720–15752; E. Laucevičius, *op. cit.*, fig. 2564–2657; A. A. Geraklitov, *Watermarks of the XVIIth century in paper of manuscript and printed documents of Russian origin*, Moscova, 1963, fig. 1173–1184; G. Eineder, *op. cit.*, fig. 595–603; T. V. Dianova, L. M. Kostjuhina, *Filigrani XVII veka po rukopisnym istočnikam GIM katalog*, Moscova, 1988; T. V. Dianova, *op. cit.*, fig. 1–729; V. A. Esipova, *Filigrani na bumage sibirskih dokumentov XVII–XVIII vv.*, Tomsk, 2005, fig. 14–38. De asemenea, am consultat și cele 222 de figuri existente în arhiva digitală *Bernstein – The Memory of Paper* (https://www.memoryofpaper.eu/BernsteinPortal/appl_start_disp#R_212, accesat la 18.08.2021), precum și pe cele din *Wasserzeichen-informationssystem* (<https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?klassi=001002005001005&anzeigeIDMotif=2985>, accesat la 18.08.2021).

²⁸ A. A. Geraklitov, *op. cit.*, fig. 1178 și 1179.

²⁹ <https://fotoinventari.uffizi.it/it/ricerca>, accesat la 18.08.2021. Vezi și intrarea din baza de date *Watermark Database of the Dutch University Institute for Art History*: http://www.wm-portal.net/niki/index.php?function=show&subfunction=source_classification, accesat la 18.08.2021.

³⁰ C. V. Wedgwood, *The World of Rubens: 1577–1640*, New York, 1967, p. 171.

extremis, termenul *ad quem* de întocmire a codicelui românesc. Astfel, pornind de la premisa că sortul de hârtie utilizat de artistul flamand s-ar fi fabricat în 1640, am putea afirma că ms. rom. BAR 170 a fost realizat înainte de anul 1650. Ipoteza devine cu atât mai interesantă cu cât puținele figuri apropiate de filigranul decalchiat de noi datează, de asemenea, din deceniul al patrulea al secolului al XVII-lea.

Un alt filigran des întâlnit pe hârtia manuscrisului românesc BAR 170 este vulturul bicefal sau acvila (f. 7^r–39^v, 135^r–139^v, 138^r–142^v). Acest sort de hârtie se particularizează printr-o distanță de 25 mm între călușuri și aprox. 1 mm între vârgături. Catalogele avute la dispoziție nu ne-au furnizat filigrane care să se suprapună cu cel de față și niciuna dintre cele 21 de figuri rezultate în urma consultării arhivei digitale *Bernstein – The Memory of Paper*³¹ nu coincide cu decalcul nostru. Cele mai apropiate figuri, sub raportul detaliilor (ca lipsa coroanei, forma creștelor și a cozii), le-am putut observa în albumul lui E. Laucevičius, unde sunt numerotate cu cifrele 471 și 478, cărora le corespund anii 1629–1630³². În ciuda acestui fapt, decalcul nostru (fig. 15) prezintă diferențe (mărime, contur) care nu ne îngăduie să luăm în considerare figurile menționate.

Pe fila 67^r a codicelui românesc 170 se poate discerne conturul filigranului tip trei semiluni (fig. 16), asociat cu o contramarcă ce conține două litere (C sau O și D) surmontate de un trifoi (f. 68^r, fig. 17). Din punctul de vedere al caracteristicilor hârtiei, aceasta prezintă o distanță de 30, respectiv 31 de mm între călușuri și aprox. 1 mm între vârgături. Nu am putut identifica cu exactitate filigranul, nici contramarcă sa, conturul alungit al celor trei semiluni fiind distinct de filigranul din ms. rom. BAR 540 sau de figurile disponibile în catalogele consultate.

Din cele expuse mai sus, putem afirma cu certitudine doar termenul cel mai târziu la care ar fi putut fi întocmit ms. rom. BAR 170, respectiv anul 1650. Astfel, se cuvine să scoatem în evidență că ms. rom. BAR 170 a fost realizat într-un interval apropiat de cel în care a fost întocmit ms. rom. BAR 540, respectiv 1633–1651, ambele codice, produse în Mănăstirea Bisericiani, înscriindu-se în prima jumătate a veacului al XVII-lea.

WHEN WERE THE OLDEST ROMANIAN MANUSCRIPTS OF THE *AKATHISTOS HYMN* PRODUCED?

(Abstract)

The present article focuses on dating the MSS 540 and 170 of the Romanian Academy Library in Bucharest through watermark analysis. These manuscripts contain the oldest Romanian version of

³¹ https://www.memoryofpaper.eu/BernsteinPortal/appl_start_disp#R_1, accesat la 18.08.2021.

³² E. Laucevičius, *op. cit.*, fig. 418–497.

the *Akathistos Hymn*, copied in Bisericani Monastery. Since now they have been known to date back to “the middle of the 17th century”.

Throughout my study I have identified and illustrated the particularities of the paper and their watermarks, listing their types and subtypes according to the watermark catalogues (*Anchor, Two towers, Coat of arms, Motto & Legend, Three crescents, Fool’s Cap* and *Double headed eagle*). In cases in which the exact watermark did not match the pictures from the catalogue, I have stated the differences and described similar types and subtypes of watermarks. Under optimal conditions, I have issued possible time frames in which the two codices were produced. Thus, I have come down to the conclusion that ms. 540 was produced between 1633–1651, while ms. 170 *ante* 1650.

Key words: *Akathistos Hymn*, oldest Romanian manuscripts, watermarks, *Fool’s Cap, Motto & Legend*.
Cuvinte-cheie: *Immul Acatist*, cele mai vechi copii românești, datare prin filigrane, *bufon, stemă*.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13*

ANEXĂ

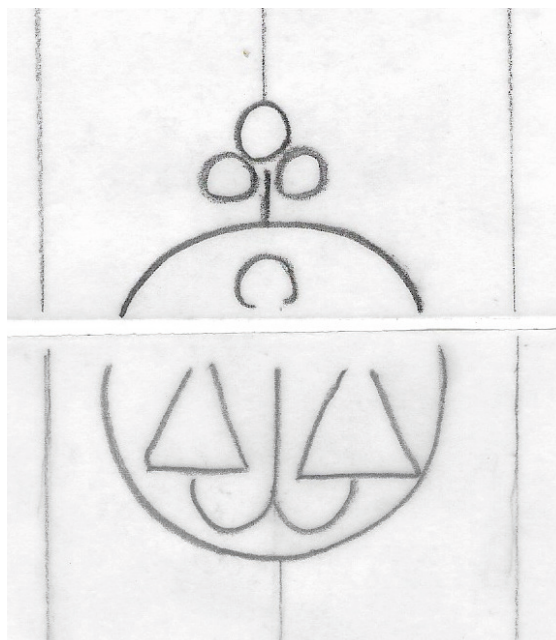

fig. 1 (ms. rom. BAR 540, f. 173^r-176^v)

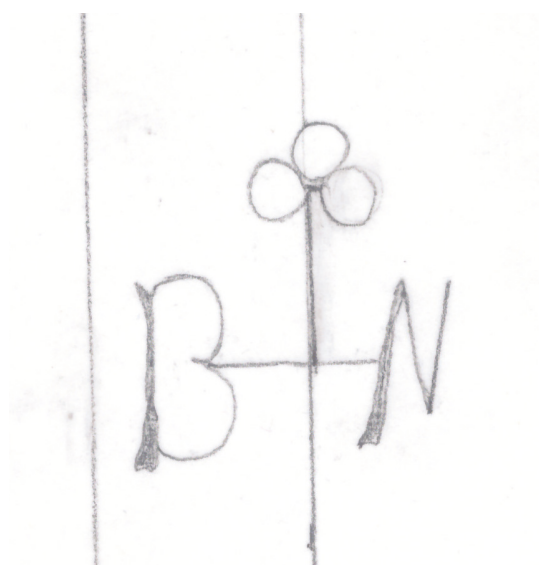

fig. 2 (ms. rom. BAR 540, f. 194^r)

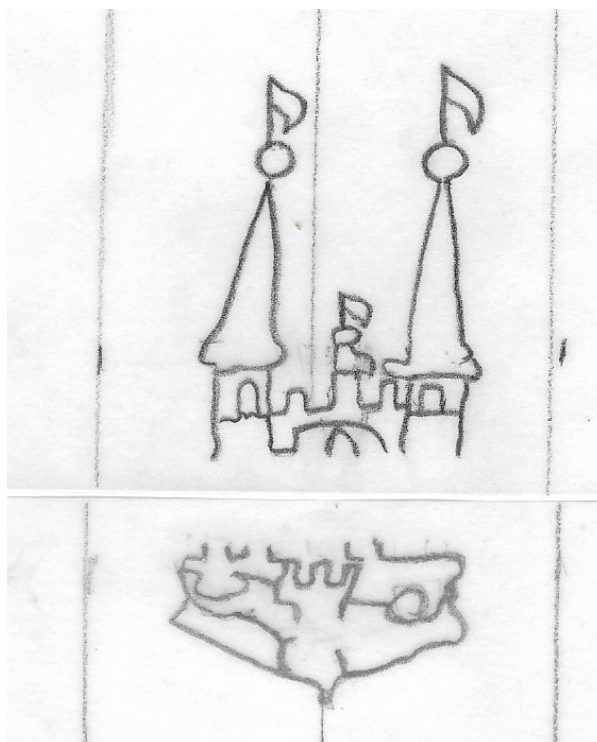

fig. 3 (ms. rom. BAR 540, f. 41^r-43^v)

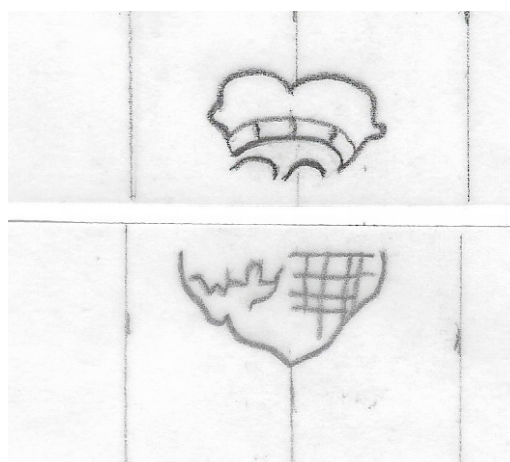

fig. 4 (ms. rom. BAR 540, f. 67^r-71^v)

fig. 5 (ms. rom. BAR 540, f. 140^r-142^v)

fig. 6 (ms. rom. BAR 540, f. 137^v-142^r)

fig. 7 (ms. rom. BAR 540, f. 149^r)

fig. 8 (ms. rom. BAR 540, f. 146^v)

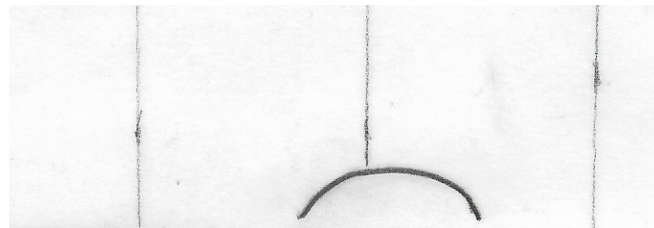

fig. 9 (ms. rom. BAR 540, f. 150^r)

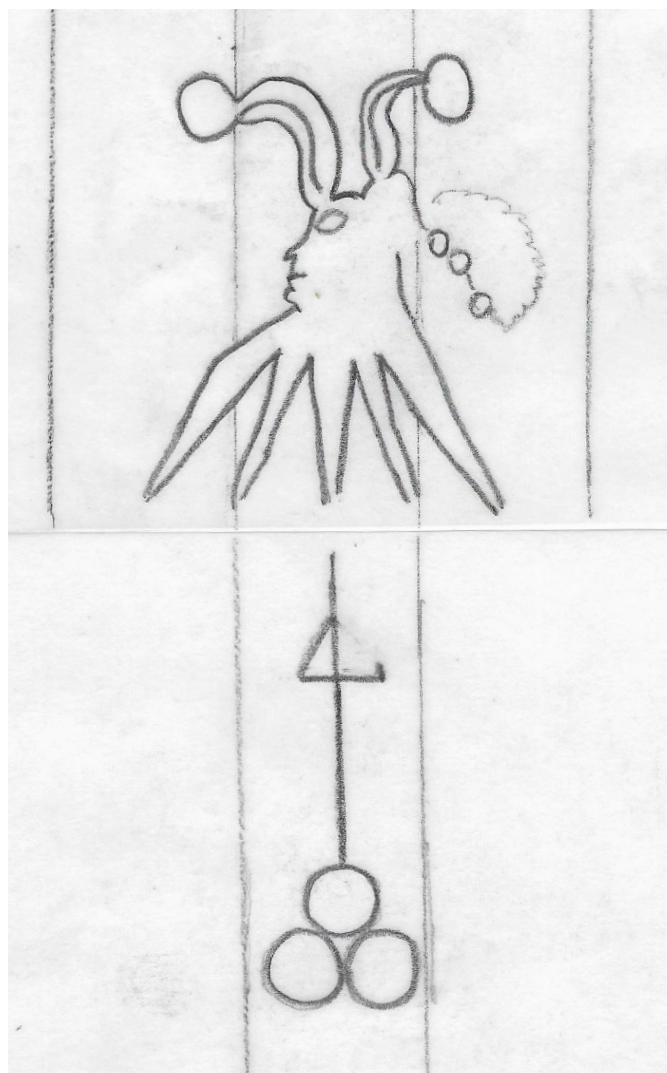

fig. 10 (ms. rom. BAR 540, f. 213^v-215^r)

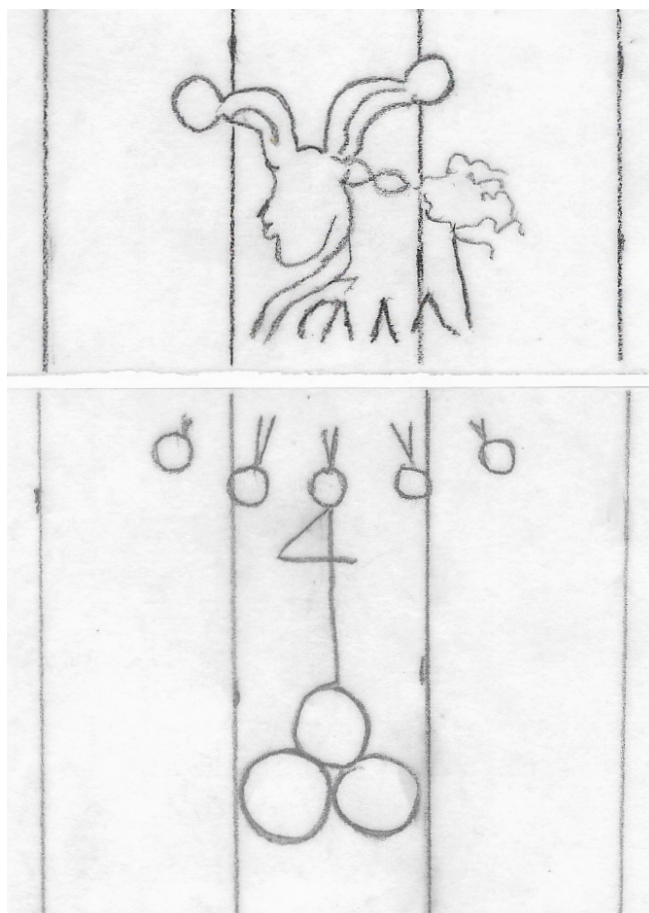

fig. 11 (ms. rom. BAR 170, f. 45^r-48^v)

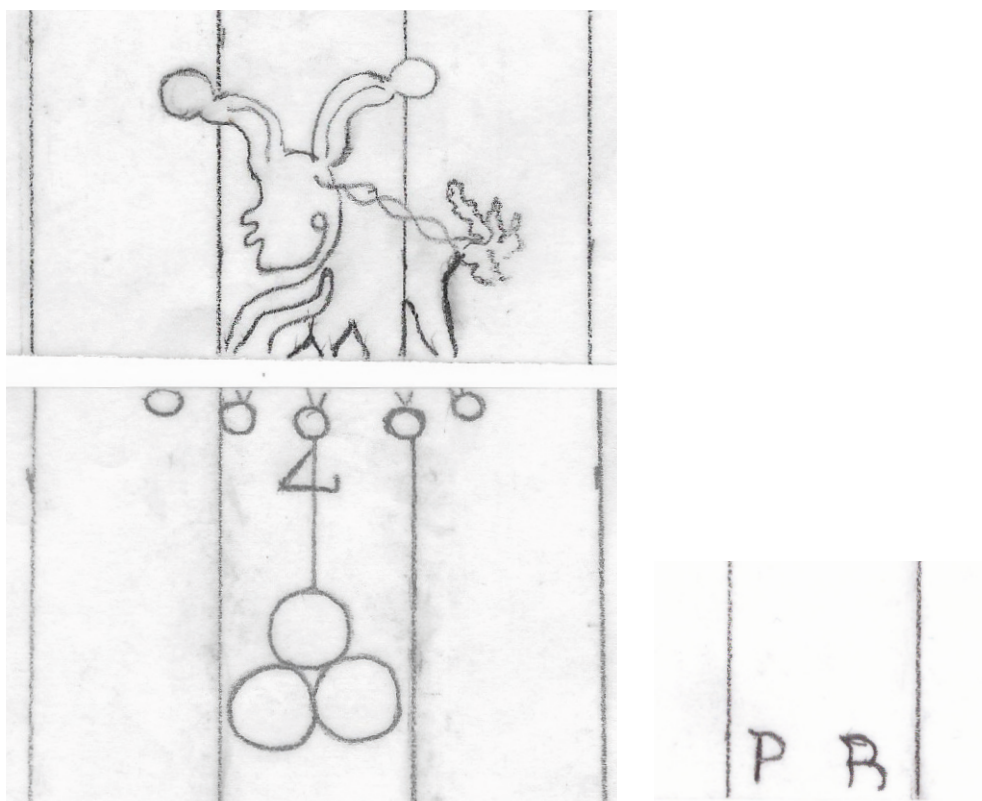

fig. 12 (ms. rom. BAR 170, f. 124^r, 126^r-129^v)

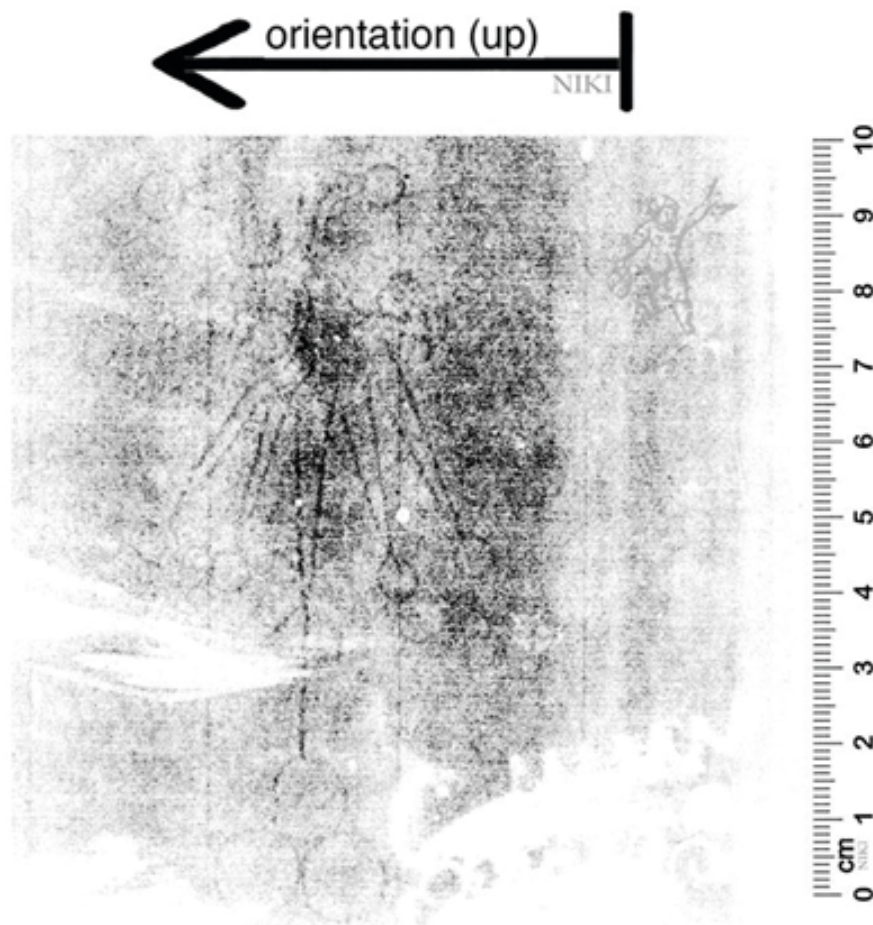

fig. 13 (filigran pictură, nr. 1055)

fig. 14 (portret realizat de Rubens, nr. 1055)

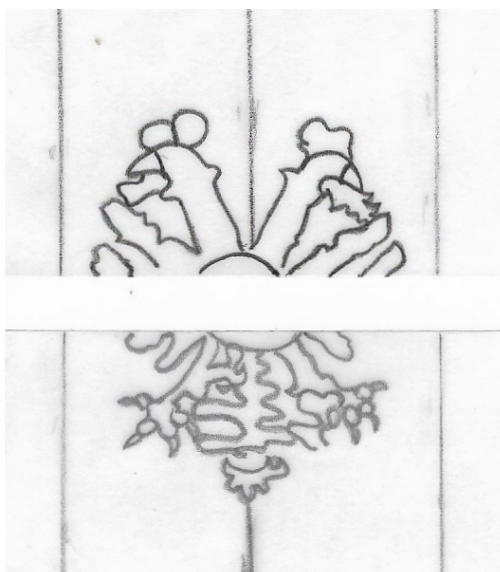

fig. 15 (ms. rom. BAR 170, f. 7^r-10^v)

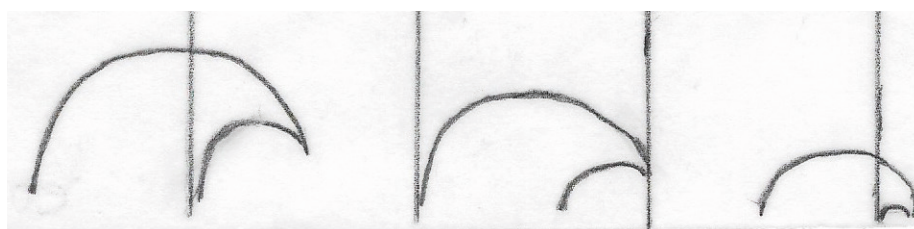

fig. 16 (ms. rom. BAR 170, f. 67^r)

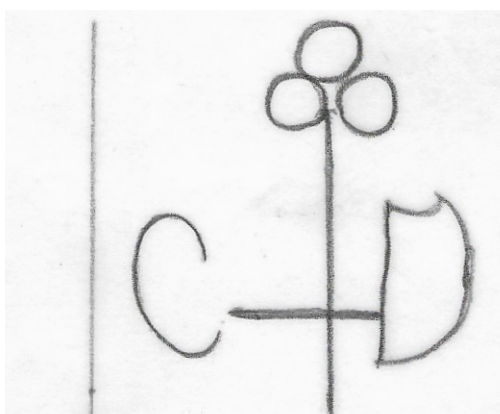

fig. 17 (ms. rom. BAR, f. 68^v)

Ana-Maria Barbu

COMPARAȚIE ÎNTRE SENSURILE VERBALE DEFINITE ÎNTR-UN DICȚIONAR EXPLICATIV ȘI UNUL DE VALENȚE

1. INTRODUCERE

Cercetarea prezentată în acest articol se înscrie în domeniul lexicografiei și vizează modul de definiție a sensurilor în două dicționare de natură complet diferită: un dicționar explicativ, anume DEX, și un dicționar de valențe, mai precis *Dicționarul de contexte verbale* (Barbu 2017), abreviat DCV. Ne propunem, așadar, să facem o comparație între aceste dicționare, încercând să arătăm că, deși delimitarea și definiția sensurilor unui cuvânt depinde în mod firesc de specificul fiecărui tip de dicționar, a ține seama și de structura sau structurile de valențe ale cuvântului respectiv poate aduce beneficii în redactarea intrării corespunzătoare.

Ce conține un dicționar explicativ precum DEX-ul este bine cunoscut, însă nu la fel de familiar este conținutul unui dicționar de valențe. Lucrările de acest tip pentru limba română sunt extrem de puține, numărul lor ridicându-se la patru, din câte cunoaștem: (Engel, Savin 1983), (Ionescu, Steriu 1999), (Drăghicescu 2002) și (Barbu 2017 – DCV). În esență, un dicționar de valențe are, ca intrări, predicate, iar predicatul cel mai răspândit în limbă, fiind centru al enunțului, este verbul (dar predicatul poate fi și adjectivul, substantivul etc.), de aceea lucrările menționate mai sus se referă doar la verb. Un predicat, pentru a putea descrie o situație, se referă la un argument sau pune în legătură mai multe argumente, văzute ca participanți la acea situație. Aceste argumente poartă numele de valențe, după termenul din chimie, arătând capacitatea combinatorică a predicatului pentru a crea un anumit înțeles. De pildă, în planul semantic, adică al înțelesului, verbul *a omorî* are nevoie de două argumente: un participant care produce acțiunea și un participant care suportă acțiunea, pentru a crea un enunț cu înțeles ca *Ion a omorât un gândac*. În planul sintactic, cele două argumente sunt exprimate diferit, prin ceea ce este cunoscut sub numele de complemente: primul este în nominativ cu funcția de subiect, iar al doilea este în acuzativ cu funcția de obiect direct. Așadar, cadrul de valențe asociat unui verb / predicat într-un asemenea dicționar descrie, morfosintactic și semantic, setul de complemente pe care acesta le ia ca să exprime un anumit înțeles. Un verb poate avea mai multe cadre de valență cu sensuri diferite. De pildă, *a omorî* are cadrul de valență cu subiect și obiect direct pentru sensul „a ucide”, dar poate avea, împreună cu cliticul de reflexiv *se* și, frecvent în uz, cel de negație *nu*, și un cadru format dintr-un obiect prepozițional introdus de prepoziția *cu*, ca în *Ion nu se omoară cu*

munca / cu trezitul de dimineață etc., caz în care sensul verbului este „a (nu) se strădui foarte tare, a (nu) se extenua”. Așadar este limpede că descrierea cadrelor de valență este strâns legată de decelarea anumitor sensuri.

Imboldul de a face comparația propusă aici ni l-a dat afirmația lui Herbs *et al.* (2004: XXXVIII) din introducerea unui dicționar de valențe englezesc:

The sense distinctions given are intended to serve as explanations of the use of the word in the pattern listed. They do not aim to provide a description of word meaning comparable to that of a general dictionary. Establishing senses according to their valency patterns in some cases results in a rather different identification of senses than in conventional dictionaries.¹

Așadar autorii citați remarcă o neconcordanță de sensuri între cele două tipuri de dicționare, iar observația lor ne-a făcut să ne punem următoarea întrebare: ce face să existe această neconcordanță și ce poate aduce nou un dicționar de valențe?

Pentru a răspunde la această întrebare vom prezenta, în secțiunea următoare, caracteristicile generale ale DEX și DCV, precum și o scurtă comparație între structurile intrărilor din cele două dicționare cu exemplificare pe verbul *a apaluda*, apoi ne vom axa comparația, într-o secțiune aparte, pe reprezentarea reflexivului pentru verbele *a (se) alimenta* și *a (se) strica*, iar în altă secțiune, pe diferențele de sens ale verbului *a gândi*, pentru a încheia cu secțiunea de concluzii.

2. DIFERENȚE STRUCTURALE ÎNTRE DEX ȘI DCV

Pentru cercetarea de față, considerăm relevante următoarele caracteristici ale celor două tipuri de dicționare:

1. DEX: centrat pe *semnificație* / DCV: centrat pe *valențe*;
2. DEX: sensul este puternic influențat de *contextul semantic* / DCV: sensul este puternic influențat de *contextul sintactico-semantic*;
3. DEX: contextul sintactic uzual este aproape *ignorat* / DCV: contextul sintactic uzual este *central*.

Aceste caracteristici le detaliem în ceea ce urmează.

1. DEX-ul, ca dicționar explicativ, este centrat pe semnificație. Informația principală a intrării este sensul, iar toate celelalte tipuri de informații (morfologice, de uz, de valență etc.) sunt subordonate acesteia. De pildă, informația de valență a verbului (parte de vorbire despre care discutăm în acest articol) se rezumă la trei mari categorii: tranzitiv, intransitiv și reflexiv (reciproc), la care se adaugă combinații ale

¹ În traducere: „Distincțiile de sens date sunt menite să servească drept explicații pentru utilizarea cuvântului în tiparele enumerate. Ele nu urmăresc să ofere o descriere a sensului unui cuvânt comparabilă cu cea a unui dicționar general. Stabilirea sensurilor în funcție de tiparele lor de valență în unele cazuri are ca rezultat o identificare destul de diferită a sensurilor decât în dicționarele convenționale”.

acestora: tranzitiv și reflexiv, reflexiv și intransitiv etc. Așadar, din DEX, nu se poate afla decât dacă un verb are sau nu complement direct și dacă are sau nu clitic reflexiv. În schimb, dicționarul de valențe, DCV, este centrat pe seturi de complemente, adică tipare, cărora le este asociat câte un sens, ca o explicație a contextului în care este folosit tiparul respectiv. După cum se vede în *Figura 1*, care ilustrează intrările verbului *a aplauda* din DEX și din DCV, dicționarul de valențe descrie diferite cadre de valență (numerotate cu I și II), care la rândul lor conțin descrierea complementelor prin informații privind partea de vorbire (GN – grup nominal), cazul (nom – nominativ, ac – acuzativ) și restricții selecționale sau preferințe semantice (+uman și +persoană). Fiecărui cadru îi este asociat un sens (sau mai multe) și exemple de utilizare (detalii privind structura unei intrări în DCV se găsesc în (Barbu 2017)).

DEX	DCV
aplaudá , [...] Intrans. A bate din palme în semn de mulțumire, de aprobare, de admirație. ♦ Tranz. A-și exprima mulțumirea, aprobarea, admirația față de cineva sau ceva prin aplauze.	I. 1. GN [nom +uman], 2. (fac.) GN [ac] a bate din palme (în semn de mulțumire, de admirație): [...] <i>spectatorii au aplaudat (actorii) îndelung.</i> // II. 1. GN [nom +persoană], 2. GN [ac] a-și exprima aprobarea, mulțumirea: [...] <i>Este adevărat, puterile nu au aplaudat inițiativa.</i> //

Figura 1: Reprezentarea intrării *aplauda* în DEX și DCV.

2. În DEX, sensul este puternic influențat de contextul semantic. Modul de construire a unei intrări, cel puțin în lexicografia românească, începe cu adunarea a cât mai multe exemple din bibliografia dicționarului și apoi decelarea de sensuri din această multitudine de exemple. Acest procedeu face ca sensurile decelate să fie puternic influențate de contextul larg, rezultând astfel sensuri mai mult sau mai puțin metaforice, dictate de semantica celorlalte cuvinte din context, precum și granularitate mare a sensurilor. În DCV, în schimb, sensul este puternic influențat de contextul sintactico-semantic, care de multe ori poate fi explicat printr-un sens cât mai general, care să se potrivească în multitudinea de exemple, rezultând de aici și o granularitate mult mai mică (așa cum se va vedea în secțiunea 4).

3. În DEX, contextul sintactic uzual, adică caracteristicile morfo-sintactice ale complementelor unui verb sunt aproape ignorate. Există, într-adevăr, excepții în unele intrări, în care se folosesc indicații (de uz) de genul „Urmă de determinări locale introduse prin prepozițiile *în, spre, asupra, pe, rar, înspre*” sau „Urmă de determinări introduse prin prep. *de* sau *peste*” (s.v. *da*). În DCV, pe de altă parte, caracteristicile morfo-sintactice ale complementelor țin de esența descrierii unei valențe.

Analizând aceste caracteristici pe intrările din *Figura 1*, se observă că sensului intransitiv din DEX îi corespunde cadrul de valențe I din DCV, în care complementul direct poate să lipsească (poziția 2 fiind notată cu fac. – facultativ), dacă sensul este pur și simplu „a bate din palme” (sens principal în DCV). Însă complementul direct

poate fi realizat dacă bătaia din palme se manifestă ca un gest de mulțumire sau admirație, dar poate să și lipsească dacă este subînțeles, ca în exemplul „*spectatorii au aplaudat (actorii) îndelung*”. Sensul tranzitiv din DEX, este aproape identic cu cel intransitiv, doar cu o deosebire de accent. Sensul tranzitiv pune accentul pe exprimarea mulțumirii (prin aplauze), iar cel intransitiv, pe aplauze (pentru exprimarea mulțumirii). DCV, în schimb, desparte sensul de „a bate din palme” de cel de „exprimare a mulțumirii”, având în vedere două fapte legate de valență: 1. pentru a bate din palme subiectul trebuie să fie +uman, adică entitate „cu mâini”, iar complementul direct poate fi suprimat și 2. pentru a-și exprima mulțumirea subiectul este +persoană (adică om sau grup de oameni, organizație, instituție etc.), ca în exemplul „Este adevărat, puterile nu au aplaudat inițiativa.” (caz în care nu are loc gestul cu mâinile), iar complementul direct nu poate fi suprimat niciodată pentru acest sens (cf. **Este adevărat, puterile nu au aplaudat.*). Așadar, se poate observa că în DEX există o indicație elementară de valențe: intrans. și tranz., nu se ține seama de restricțiile selecționale ale argumentelor și nu se poate face diferența dintre un complement direct omisibil și unul obligatoriu.

În ceea ce urmează vom continua să arătăm cum caracteristicile de esență ale celor două dicționare influențează și alte aspecte lexicografice, oprindu-ne de data aceasta asupra reprezentării caracterului reflexiv al verbului.

3. REPREZENTAREA REFLEXIVULUI

Potrivit *Gramaticii limbii române* (GALR 2008: 223–224) cliticul reflexiv poate însoți un verb în două situații distincte sub raport sintactic: a) când reflexivul ocupă o poziție sintactică (ca anaforă sintactică), caz în care reflexivul poate fi: propriu-zis, posesiv, reciproc sau factitiv; și b) când reflexivul nu ocupă o poziție sintactică, ci are rol de morfem al verbului, caz în care poate fi: morfem obligatoriu (la verbele inerent reflexive, e.g. *a se bosumfla, a se codi, a se erija în, a se învecina cu*), morfem facultativ (când prezența lui produce o schimbare de sens a verbului, e.g. *a se aștepta la / a aștepta, a se duce / a duce, a-și aminti / a aminti*), morfem al diatezei pasive sau morfem al diatezei impersonale.

Din perspectivă lexicală, cea specifică dicționarelor, nu pot fi reprezentate reflexivul posesiv (care nu ține de verb, ci de un complement al acestuia), reflexivul factitiv (care depinde de context) și reflexivele specifice diatezelor. Pentru celelalte tipuri de reflexive se găsesc informații atât în DEX, cât și în DCV.

Pentru redarea reflexivelor, DCV beneficiază, prin esența sa, de reprezentarea pozițiilor sintactice. De pildă, după cum se vede în *Figura 2*, pentru verbul *a (se) alimenta*, care permite un reflexiv propriu-zis când subiectul se alimentează pe sine, în DCV cliticul reflexiv simbolizat prin V[se] ocupă poziția 2 în alternanță cu un nominal obișnuit în acuzativ (adică un complement direct). DEX, în schimb, folosește indicația „Tranz. și refl.” (i.e. tranzitiv și reflexiv).

DEX	DCV
ALIMENTĂ, alimentez, vb. I. 1. Tranz. și refl. A consuma sau a da să consume alimente; a (se) hrăni. 2. Tranz. și refl. A (se) aproviziona. 3. Tranz. A furniza materiale, energie, utilaje etc. unor instalații, întreprinderi etc. pentru asigurarea funcționării sau activității acestora.	1. GN [nom] 2. GN [ac] / V [se] 3. (fac.) GP [cu] 4. (fac.) GP [de la / din +sursă] a. a da spre consum / a consuma: Pensiunea își alimentează clienții cu fructe din livada proprie / din producția proprie de fructe. // Pacientul nu se alimentează. // Cancerul se alimentează cu fructoză. b. a (se) aproviziona: Industria de whisky va alimenta casele scoțienilor (cu electricitate). // Mafiile de prostituție se alimentează îngrijorător (cu femei sărace) (din Europa de Est). // Îmi alimentez mașina doar de la Petrom.

Figura 2: Reprezentarea intrării *a (se) alimenta* în DEX și DCV.

DEX folosește aceeași indicație „Tranz. și refl.” și în cazul reflexivelor inerente facultative, care atrag o schimbare de sens a verbelor. Acesta este, de exemplu, cazul verbelor eventive de tipul *a strica / a se strica*, a cărui descriere în DEX și DCV este dată în Figura 3. În DCV cliticul reflexiv este, de data aceasta, în afara structurii argumentale, semnalând prezența sa ca morfem al verbului. Pe de altă parte, în DCV este indicată alternanța verb cauzativ / verb incoativ prin împerecherea celor două structuri argumentale.

DEX
STRICĂ, stric, vb. I. 1. Tranz. și refl. A (se) transforma din bun în rău; a (se) deteriora, a (se) degrada; a (se) defecta. [...] ♦ Refl. Spec. (Despre vreme) A se schimba în rău, a deveni nefavorabil. 2. Tranz. (Pop.) A sfărâma învelișul tare al unui lucru (pentru a scoate și a folosi conținutul); a sparge. ♦ A sfărâma o ușă, o încuietoare, a deschide cu forța (pentru a intra). 3. Refl. (Despre materii organice) A se altera, a se descompune sub acțiunea agenților exteriori distructivi; (despre aer) a deveni greu respirabil din cauza unor substanțe sau mirosuri neplăcute, nocive. ◊ Tranz. Factor care strică aerul. 4. Tranz. și intranz. A pricinui stricăciuni, daune, lipsuri; a vătăma. ♦ Intranz. A fi nefolositor, nepotrivit, dăunător într-o anumită situație. ♦ Intranz. A fi vinovat, răspunzător. ♦ Tranz. A greși; a se face vinovat de ceva. ♦ Tranz. A vătăma un organ sau o funcție organică, a dăuna sănătății. ♦ Tranz. Fig. (Pop.; despre stări sufletești) A măhni; a doborî. 5. Tranz. A împiedica buna desfășurare a unei acțiuni, a unei stări; a se pune de-a curmezișul, a tulbura, a zădărnici. 6. Tranz. A influența pe cineva în rău; a corupe. ♦ Refl. A decădea din punct de vedere moral. 7. Tranz. A face ceva greșit, cum nu trebuie. 8. Tranz. și refl. A (se) dărâma, a (se) nărui, a (se) distruge (o construcție, o așezare etc. omenească). ♦ Tranz. (Înv.) A mutila; a ucide. [...] ♦ Tranz. A anula, a abroga convenții, învoielii, legi, obligații. ♦ Tranz. (în superstiții) A dezlega, a desface farmece, blesteme. 9. Refl. și tranz. A rupe sau a determina ruperea legăturilor de prietenie sau de dragoste cu cineva; a (se) certa. 10. Tranz. A utiliza, a consuma, a cheltui în mod inutil (fără a obține un folos sau un avantaj corespunzător). 11. Refl. (Despre adunări, petreceri etc.) A lua sfârșit (în mod nefiresc, prin împrăștierea participanților). – Lat. extricare.
DCV
1. GN [nom +cauză] 2. GN [ac] V [se] 1. GN [nom] 2. (fac.) GP [+cauză] a (se) transforma din bun în rău: <i>Copilul a stricat jucăria. // O astfel de construcție ar strica armonia arhitectonică a Parisului. // S-a stricat vremea. // S-a stricat televizorul (de la variațiile de curent).</i>

Figura 3: Reprezentarea intrării *a (se) strica* în DEX și DCV.

În ceea ce urmează vom arăta cum caracteristicile de esență ale celor două dicționare influențează decelarea sensurilor, exemplificând atât pe verbele deja prezentate, cât și pe verbul *a gândi*.

4. DECELAREA SENSURILOR

În DEX, în general, granularitatea sensurilor este mult mai mare decât în DCV. Acest fapt se vede atât la intrările deja prezentate în figurile 2 și 3, cât și la verbul *a gândi* din *Figura 4*. După cum se observă în *Figura 2* la verbul *a (se) alimenta*, sensul 3 din DEX pare să stea sub semnul atenției acordate cultural revoluției industriale susținute de regimul sociopolitic trecut, în care a fost scris DEX-ul. În opinia noastră, sensul 3 se poate subînțelege din sensul 2, dar DEX poate evidenția anumite sensuri susținute cultural. În DCV, în schimb, cele două sensuri sunt subordonate aceluiași cadru de valențe. În mod ideal, o anumită structură de complemente ar trebui să fie asociată cu un singur sens care să acopere toate subsensurile posibile și care să justifice acea structură, așa cum se vede în *Figurile 3 și 4*. Din perspectiva DCV, toate sensurile din DEX ale verbului *a (se) strica* pot fi subordonate sensului general „a (se) transforma din bun în rău”. Dar sensurile din DEX sunt mult mai explicite, fiind dependente de diferitele contexte în care apare verbul și în care acestuia i-ar corespunde sinonime diferite. De asemenea, DEX-ul ține seamă și de aspecte diacronice (e.g. sens învechit), diastratice (sens popular) sau culturale (sens folosit în descântece) și, în general, ține seamă de aspecte de uz. Toate acestea sunt ignorate în DCV, care ia în calcul doar limba standard actuală și nu face precizări diastratice, iar particularitățile de uz se pot vedea cel mult în exemple.

Modul în care cadrele de valențe pot controla totuși, în mod benefic, decelarea sensurilor se vede în *Figura 4*, pentru verbul *a gândi*.

DEX	
GÂNDÍ, gândesc, vb. IV. 1. Intrans. și refl. A-și forma o idee despre un lucru, a pătrunde ceva cu mintea; a reflecta, a medita, a cugeta, a chibzui la ceva. [...] ♦ Intrans. și tranz. A concepe, a crea ceva (abstract sau concret). 2. Refl. și intrans. A se îngriji, a-i păsa de ceva sau de cineva. 3. Tranz. și intrans. A-i trece cuiva prin minte (că...); a crede, a socoti (că...). 4. Tranz. și refl. A lua în considerare (că...), a-și da seama (că...). 5. Refl. A intenționa (să...). ♦ Tranz. (Reg.) A dori, a spera. – Din gând.	
DCV	
I.	1. GN [nom +animat], 2. (fac.) GAdv [+mod] / GP [+mod] a-și folosi rațiunea (într-un anumit fel): <i>Cine nu gândește, plătește.// Fericit este acela care nu gândește rău.// [...]</i>
II.	1. GN [nom +persoană], 2. GN [ac] a concepe: <i>Acesta și-a ucis mama, apoi a gândit un plan diabolic ca să scape de cadavru.//</i>

<p>III. V [se]</p> <p>1. GN [nom +persoană], 2. GP [la] a reflecta la; a avea ceva în minte; a fi preocupat mental de ceva: <i>Ion se gândește la Maria și la toate adolescentele abuzate.</i>//</p> <p>IV. V [se]</p> <p>1. GN [nom +persoană], 2. GV [unde / cum ... +întrebare] a căuta o soluție, un răspuns: <i>Ion se gândește de o oră unde a pus cheile.</i>// <i>Primarul comunei Horia din județul Constanța s-a gândit cum să crească natalitatea în comunitatea pe care o conduce.</i>//</p> <p>V. V [se]</p> <p>1. GN [nom +persoană], 2. GV [că +opinie] / GV [- +text] a considera; a lua în calcul: <i>Ovidiu s-a gândit că e bun totuși de consilier.</i>// <i>Cu asemenea copii, se gândi Winston, amărâta aia de femeie trebuie să ducă o viață de teroare.</i>//</p> <p>VI. V [se]</p> <p>1. GN [nom +persoană], 2. GV [(ca) să +rezultat] a intenționa; a plănui: <i>Quentin Tarantino s-a gândit ca ultimul său film să fie un reboot după Reservoir Dogs.</i></p>
--

Figura 4: Reprezentarea intrării *a (se) gândi* în DEX și DCV.

În lipsa unor exemple în DEX este dificil să înțelegem exact la ce tipuri de construcții se referă sensurile descrise acolo. Totuși încercăm să facem o comparație între sensurile din DEX și cele din DCV pentru acest verb după indicațiile de valență, făcând referire, în ceea ce urmează, la descrierile și exemplele din Figura 4. Astfel, sensurile 1 și 2 din DEX cu informațiile de valență „Intranz. și refl.” și „Refl. și intranz.” care indică, probabil, construcția „a se gândi la” corespunde cadrului / sensului III din DCV: „a reflecta la ceva, a fi preocupat de ceva”. DEX-ul distinge sensul 2 de sensul 1 pe baza unei nuanțe emoționale exprimate în definiție prin „a se îngriji, a-i păsa”.

Subsensului 1 „Intranz. și tranz.” îi corespunde în DCV tot sensul III – deși DEX se referă la forma nereflexivă *a gândi la*, pe care noi o percepem ca învechită –, respectiv sensul II, tranzitiv, „a concepe, a crea”.

Sensurile 3 și 4, marcate, destul de opac, cu „Tranz. și intranz.”, respectiv „Tranz. și refl.” și cu determinarea „(că...)” ar corespunde în DCV sensului V, care are ca argument o completivă introdusă cu *că*, dar și una paratactică (a se vedea exemplul corespunzător din Figura 4).

Sensului 5 din DEX care are indicată determinarea „(să...)” îi corespunde sensul VI din DCV. În schimb, subsensului regional nu-i corespunde nimic în DCV, acesta fiind construit, în principal, pe limbajul standard.

Este de notat, pe de altă parte, că sensul I din DCV, „a-și folosi rațiunea (într-un anumit fel)”, și sensul IV „a căuta o soluție, un răspuns” care se construiește cu o completivă interogativă indirectă nu se regăsesc în DEX, cel puțin nu în mod explicit.

Comparând sensurile verbului *a (se) gândi*, dorim să subliniem că în DCV, spre deosebire de DEX, între structura cadrului de valență și sensul asociat există o relație de unu-la-unu, adică sensurile sunt decelate exclusiv pe baza cadrului de valență și nu există întrepătrunderi ca în DEX. A se observa în Figura 4 că cele șase

cadre de valență diferă toate între ele și au și sensuri diferite. Aceasta face ca, în opinia noastră, descrierea verbului să fie mult mai clară. Această comparație pledează, de fapt, pentru importanța decelării sensurilor unui cuvânt ținând cont, pe cât posibil, și de cadrele de valență ale acestuia.

5. CONCLUZII

Prin comparația făcută între cele două dicționare, unul explicativ, DEX, și unul de valențe verbale, DCV, am încercat să vedem ce factori influențează decelarea sensurilor și ce poate aduce nou perspectiva dicționarului de valențe.

Deși dicționarul explicativ este fundamental pentru construirea dicționarului de valențe, pentru că încorporează un studiu intens și de lungă durată asupra sensurilor cuvintelor din limba română, dicționarul de valențe se depărtează de sensurile propuse de DEX prin reorganizarea lor în funcție de tiparele sintactico-semantică posibile. Acest lucru face ca sensurile din DCV să fie sintetice, cât mai generale, astfel încât să justifice de ce mai multe subsensuri pot avea același cadru de valențe. DEX, în schimb, propune sensuri analitice, dependente de multitudinea de contexte în care apare un cuvânt și de sinonimele adecvate contextelor respective, de diferențele diacronice, diastratice, diatopice, culturale și chiar emoționale. Uneori caracterul prea analitic al DEX-ului afectează claritatea unor descrieri, iar aceste situații arată oportunitatea organizării sensurilor și pe baza cadrelor de valență.

Pe de altă parte, DCV conține, prin esența sa, informații care nu se regăsesc deloc sau se găsesc sporadic în DEX, precum tipuri de reflexiv, tipuri de complemente, restricții selecționale etc.

BIBLIOGRAFIE

Barbu 2017	Ana-Maria Barbu, <i>Dicționar de contexte verbale</i> (DCV), Editura Universității din București (și online la http://188.212.37.221:9000/).
Drăghicescu 2002	Janeta Drăghicescu (coord.), <i>Dicționar de construcții verbale română – franceză – italiană – engleză</i> , Craiova, Editura Universitaria.
GALR 2008	<i>Gramatica limbii române</i> , vol. I: <i>Cuvântul</i> , București, Editura Academiei Române.
Engel, Savin 1983	Ulrich Engel, Emilia Savin, <i>Valenzlexikon Deutsch-Rumänisch – Dicționar de valențe german-român</i> [= <i>Deutsch im Kontrast</i> , Band 3]. Julius Groos, Heidelberg.
Herbs <i>et al.</i> 2004	Thomas Herbst, David Heath, Ian F. Roe, Dieter Götz (ed.), <i>A Valency Dictionary of English: A Corpus-Based Analysis of the Complementation Patterns of English Verbs, Nouns and Adjectives</i> , Berlin, Mouton de Gruyter.
Ionescu, Steriu 1999	Adriana Ionescu, Maria Steriu, <i>Verbul românesc. Dicționar sintactic</i> , Editura Universității din București.

COMPARISON BETWEEN THE VERBAL MEANINGS DEFINED IN AN
EXPLANATORY DICTIONARY AND ONE OF VALENCES

(Abstract)

This study compares the ways in which verbs are defined in two dictionaries of a completely different nature: an explanatory dictionary (DEX), and a dictionary of valences (DCV). Starting from the essential characteristics of the two dictionaries, which guide differently the description of the valence information and the detection of the meanings, we show comparatively the way of representing the reflexive and the different degree of granularity of the meanings. We also highlight the benefit that the valence frames of a verb can bring to detect the meanings and their clearer structure in the related entry in the explanatory dictionary.

Cuvinte-cheie: lexicografie, dicționar explicativ, dicționar de valențe verbale, sensuri lexicale, limba română.

Keywords: lexicography, explanatory dictionary, dictionary of verbal valences, lexical meanings, Romanian language.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
Facultatea de Litere, Universitatea din București
Str. Edgar Quinet, nr. 5–7
anamaria.barbu@g.unibuc.ro*

Monica Busuioc

DESPRE SPIRITUL ÎNNOITOR ÎN ALCĂTUIREA BIBLIOGRAFIEI NOII EDIȚII A *DICȚIONARULUI LIMBII ROMÂNE* (II)

6.2. Siglarea în noua Bibliografie

Noul mod de siglare a titlurilor lucrărilor cu sau fără autor din Bibliografia noii ediții a DLR-ului a urmărit ca siglele să fie:

– *scurte* sau concise, reduse la un număr mic de caractere, pentru a nu ocupa mult spațiu, mai ales în redactare, unde publicarea în versiunea pe hârtie se face pe două coloane;

– *univoce*, fiecare siglă să corespundă unui singur cuvânt (deci un cuvânt trebuie să aibă o singură abreviere și nu trebuie să apară și prescurtat și în întregime);

– *transparente*, orice siglă să fie inteligibilă și recognoscibilă, fără vreo explicație suplimentară.

Aceste trei criterii, care corespund ideii de *siglă* și pe care le respectă toate dicționarele teaur străine actuale (atunci când recurg la utilizarea prescurtărilor pentru lucrările citate în cuprinsul articolelor de dicționar), reprezintă idealul în reușita operației de siglare, un ideal greu de atins în orice dicționar.

Hasdeu (1887: 80) sintetizează într-o N. B. aceste deziderate, într-o formulare simplă și clară și după trecerea unui secol:

„Ne-am ferit în genere de prescurtări care ar putea îngreui lectura”.

• Deoarece situațiile sunt extrem de numeroase și dificil de sistematizat, am ales o prezentare cât mai sintetică a regulilor de siglare, cu minimum de exemplificări, pentru a nu încălca și atomiza expunerea.

Sursă de inspirație ne-au fost exemplele de prescurtări din dicționarele teaur străine, consultate și acceptate în întreaga lume științifică.

• Trebuie precizat, de la început, că forma siglelor este o simplă convenție și sistemul de fixare a siglelor nu este și nu poate fi pe deplin unitar și nici unic sau perfect. Situațiile sunt în număr mare, titlurile conțin exprimări variate, forme vechi ale unor cuvinte, topică învechită etc. Dificultatea majoră a constat în încercarea de a sistematiza vasta cantitate de informație, aparent imposibil de ordonat. Reușita s-a datorat, în principal, respectării regulilor și a tipurilor stabilite.

6.2.1. Tipuri de siglare

– *Sigla nouă a titlului lucrării* este formată adesea, din primul cuvânt, redat:

• fie integral și în forma articulată, de ex.:

ALECSANDRI, *Sfredelul* = Vasile Alecsandri, *Sfredelul dracului* ...

- fie prescurtat, într-o formă inteligibilă și ușor de reținut, de ex.:

AGÂRBICEANU, *Povest.* = Ion Agârbiceanu, *Povestiri și nuvele* ...

- Atunci când primul cuvânt din titlu este comun și se repetă în cazul mai multor lucrări, sigla s-a completat cu prescurtarea altor cuvinte din titlu, de ex.:

ALBINEȚ, *Man. Ist. Mold.* = Ioan Albineț, *Manual de istoria Principatului Moldovei* ...

VIANU, *St. Stil.* = Tudor Vianu, *Studii de stilistică*. [I–II]. În *Opere*, IV ...

- Pentru simplitate și concizie, trebuie evitate în siglă prepozițiile, locuțiunile, numeralele, adverbele, adjectivele, verbele, termenii de adresare (*domn, doamnă, domnișoară, kir, kera, nana, mama* etc.), cu care se încep unele titluri, de ex.:

D. PAVEL, *El. Alg.* = D. Pavel, *Întâile elemente de algebră* ...

- Atunci când titlul unei lucrări conține numele unui domeniu, înregistrat cu o anumită abreviere în Lista de domenii, pentru a diferenția termenul pentru domeniu de o lucrare despre acel domeniu, s-a adăugat în siglă și o altă prescurtare a unui alt cuvânt din titlu (chiar dacă tipul de caractere servește la diferențiere), de ex.:

AMAN, *Log. Jud.* = Alexandru Aman, *Logică judecătorească sau Tratat de argumenturi legale* ...

PENESCU, *Pr. Agric.* = I. Penescu, *Prințipuri de agricultură* ...

- Acolo unde titlul unei lucrări conține numai cuvântul desemnând un anumit domeniu, s-a adăugat între paranteze drepte în explicația din coloana din dreapta, o anumită referință despre tipul sau genul de lucrare, de ex.: [Curs], [Manual] etc., iar sigla s-a completat cu prescurtarea acestui cuvânt, de ex.:

ASACHI, *C. Alg.* = *Algebra* ... Acea întâia oară scrisă în limba românească ... de Gheorghe [= Gheorghe] Asachi ... [Copie după cursul său de matematică ...]

- Dacă în titlul lucrării apare un nume de persoană, acesta a fost redat integral ca siglă, pentru a fi recunoscut ușor, de ex.:

Anastasiu = Viața lui Anastasiu ...

ASACHI, *Mirtil* = Gheorghe Asachi, *Mirtil și Hloe* ...

- Atunci când în titlu apar nu numai numele, ci și prenumele unei persoane, acesta a fost redat prin inițială și adăugat în siglă, de ex.:

R. PETRESCU, *M. Iliescu* = Radu Petrescu, *Matei Iliescu* ...

- În cazul lucrării lui G. Călinescu, intitulată *Ion Creangă*, s-a dat aceeași siglă, *I. Creangă*, ca la revista cu același titlu. Diferența s-a făcut prin indicarea între paranteze rotunde a inițialei tipului de periodic, de ex.: *I. Creangă (R.)*.

- Atunci când primul cuvânt din titlu este similar în cazul a două lucrări ale aceluiași autor, sigla a fost formată din combinarea abrevierii primului cuvânt cu alte cuvinte din titlu, prescurtate sau nu, de ex.:

VĂTĂȘIANU, *Ist. Artei Eur.* = Virgil Vătășianu, *Istoria artei europene*...

VĂTĂȘIANU, *Ist. Artei Feud.* = Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*...

- Dacă lucrarea conține două lucrări diferite, ca în cazul: *Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, acestea au fost separate, de ex.:

Cod. Marțian = Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian...

Cod. Tod. = Două manuscrise vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian...

- În situația lucrărilor cu două titluri legate prin conjuncția *sau*, s-a reținut cel de-al doilea titlu, sugestiv pentru conținut, ca în vechea bibliografie, de ex.:

BIANU, D. Săn. = Doctorul Vasile Bianu, *Doctorul de casă sau Dicționarul sănătății ...*

- Siglele formate din inițialele cuvintelor din titlu, menționate pe foaia de titlu sau în prefața ori pe coperta dicționarelor sau a enciclopediilor, s-au păstrat ca atare, pentru a fi recunoscute, de ex.: *DEX, DREV, DSL, ELR* etc.

- În acele situații în care termenul *dicționar* sau *enciclopedie* este scris după titlul lucrărilor, prescurtarea acestor termeni a fost trecută la începutul siglei, pentru a le încadra și a marca că este vorba de un dicționar ori de o enciclopedie, de ex.:

D. Inst. Feud. = Instituții feudale din Țările Române. Dicționar ...

Enc. Minerva = Minerva. Enciclopedie română ...

- Sigla poate conține și o prescurtare a numelui regiunii sau al localității la care se referă o colecție de documente, un glosar etc., pentru a le localiza, de ex.:

Doc. Câmp. Moldov. = Documente din vechiul ocol al Câmpului Moldovenesc.

Culese, adnotate și publicate de T. V. Ștefanelli ...

UDRESCU, *Gl. Argeș* = D. Udrescu, *Glosar regional Argeș ...*

- Atunci când există autori sau traducători ai unor lucrări intitulate la fel ori similar, s-a dat aceeași siglă în ambele cazuri, de ex.:

BOJINCĂ, *Cârtirea* = Damaschin T. Bojincă, *Răspundere desgurzătoare la Cârtirea ...*

MAIOR, *Cârtirea* = [Petru Maior], *Răspunsul la Cârtirea ...*

6.3. Sistematizarea siglelor

- Pentru a ușura înțelegerea, memorarea și mai ales recunoașterea lor, siglele au fost ordonate pe tipuri de lucrări grupate în coduri, condici, constituții, cronici, colecții de documente, pravile, dicționare, enciclopedii etc., de ex.: *Cod.*, *Cond.*, *Const.*, *Cron.*, *Doc.*, *Prav.* etc. ori pe domenii de specialitate uzuale.

De ex.: fosta siglă CALIMACH a devenit *Cod. Calimach = Codul Calimach...*

- În cadrul lucrărilor de mai mică importanță, publicate în volume mari, sub o denumire generică, cum ar fi piesele de teatru sau ciclurile de poezii ale unora dintre autori, s-au enumerat între paranteze drepte, în explicația siglei generale titlurile integrale ale respectivelor lucrări, însoțite de data primei apariții a fiecăreia dintre ele, respectându-se modul în care au fost înregistrate de către editori și renunțându-se la siglarea, uneori dificil de realizat, a fiecărui titlu. În astfel de situații, data ediției întâi va fi cea care va servi la depistarea titlului lucrării respective, de ex.:

ASACHI, *Teatru* = Gh. Asachi, *Teatru*. În *Opere*, I ... 1973... [Cuprinde: *Piatra teiului*, 1835; *Petru-Rareș*, 1837; *Înturnarea plăieșului din Anglia*, 1851; *Țigani*, 1856; *Voichița de Românie*, 1863].

BANUȘ, *Poezii* = Maria Banuș, *Poezii*... 1958 ... [Cuprinde: *Țara fetelor*, 1937; *Inedite sau publicate în reviste. 1938–1946*; *Bucurie*, 1949; *Cântec sub tancuri. 1940–1944* (scrise între 1940 și 1944); *Vânt de martie. 1944–1948* (scrise între 1944 și 1948); *Eroilor ceferiști*, 1948; *Versuri alese*, 1953; *Se-arată lumea*, 1956].

- În situația unor lucrări numeroase, de mai mici dimensiuni, cu sau fără titlu, grupate de editori în: Articole, Corespondență, Nuvele, Povestiri, Memorii etc., s-a renunțat la citarea și siglarea fiecăreia și s-au marcat, la sfârșitul explicației, între paranteze drepte, anii publicării sau ai scrierii primeia și a ultimea dintre ele, de ex.:

BOLINTINEANU, *Coresp.* = D. Bolintineanu, *Corespondență*. În *Opere*, XI ... 1989 ... [Scrisă între 1847 și 1871].

BOLLIAC, *Art. Liter.* = Cezar Bolliac, *Articole literare, cronici dramatice*. În *Scrieri*, II ... 1983 ... [Publicate în reviste între 1837 și 1873; 1 articol scris în 1836; publicat postum]

- Pentru a deosebi două periodice cu același titlu, s-a recurs:

- fie la indicarea, între paranteze rotunde, a inițialei tipului de periodic, de ex.: *Românul (C.)* = *Românul*. Cotidian. Arad, 1911–1922 ...

- fie la prescurtarea numelui localităților, unde apar cele două periodice ale căror titluri asemănătoare alternează, de ex.:

- fie la prescurtarea numelui localităților, unde apar cele două periodice ale căror titluri asemănătoare alternează, de ex.:
Bul. Buc. = *Buletin*. Gazetă administrativă (ulterior: *Buletin*. Gazetă oficială, din 1847, *Buletin Oficial*, iar în 1848, apare cu titlul *Foaie ofițială pentru secfeste și lițitații*, din 1850, *Buletin Ofițial* și din 1853, *Buletin Oficial*). București, 1832–1859.

- fie la prescurtarea numelui localităților, unde apar cele două periodice ale căror titluri asemănătoare alternează, de ex.:
Bul. Iași = *Buletin*. Foaie oficială (din 1851, *Buletin*. Foaia publicațiilor oficiale a Principatului Moldaviei, din 1857, *Buletin oficial*. Foaia publicațiilor oficiale a Prințipatului Moldaviei). Iași, 1833–1859.

- Sistemul de notare a clasei la manualele cu același titlu s-a păstrat, pentru a le diferenția, dar numărul clasei face parte din siglă și se redă cursiv, pentru a nu se confunda cu notarea numărului de volum, redat cu drepte, de ex.:

- fie la prescurtarea numelui localităților, unde apar cele două periodice ale căror titluri asemănătoare alternează, de ex.:
Man. Geom. VIII = *Geometrie*. Manual pentru clasa a VIII-a de Cezar Coșniță și G. D. Simionescu, 1962 ...

- fie la prescurtarea numelui localităților, unde apar cele două periodice ale căror titluri asemănătoare alternează, de ex.:
Man. Geom. IX = *Geometrie*. Manual pentru clasa a IX-a de G. D. Simionescu și Cezar Coșniță, 1962 ...

La manualele noi, care sunt numeroase în noua Bibliografie, sigla conține numai titlul manualului și clasa, nu și autorul, spre deosebire de manualele mai vechi, la care s-a păstrat sistemul din vechea bibliografie, de ex.:

PLATON, *Man. Gram.* = C. Platon, *Manual de gramatică română* ...

- S-a completat sigla lucrării, în caz că nu era menționată la unii autori, de ex.:

- fie la prescurtarea numelui localităților, unde apar cele două periodice ale căror titluri asemănătoare alternează, de ex.:
CHIRIAC, *Călăt.* = *Călătoriile călugărului Chiriac de la Mănăstirea Secul* ...

6.4. Siglarea traducerilor

- În vechea bibliografie, nu existau criterii unitare, traducerile fiind înregistrate fie la titlul lucrării traduse, fie la numele traducătorului. Pentru a evita tratamente diferite în situații similare, s-a unificat felul de siglare și de citare.

- În noua Bibliografie, traducerile, care formează marea majoritate a textelor vechi din literatura română, au fost trecute la numele traducătorilor, considerați a fi în situația unor autori, deoarece ceea ce interesează pe lexicograf este limba română folosită de traducător. Ca urmare, în explicarea siglei s-a menționat, între paranteze drepte, că este vorba de o traducere, în caz că nu se indică acest lucru pe foaia de titlu.

- Unii traducători, deja menționați în vechea bibliografie, în explicația siglelor, au fost trecuți în noua Bibliografie în siglă, ca traducători distincți, de ex.:

Fosta siglă IST. NAT. = Gh. Șincai, *Vocabulari ce ține de istoria naturei...* a fost înregistrată la numele traducătorului și cu o altă siglă:

ȘINCAI, *Ist. Naturei = Istoria naturei sau a firei*. [Prelucrare din limba germană, după Johann Heinrich Helmuth, de Gh. [= Gheorghe] Șincai] ...

- O mulțime de traducători (peste 70), care nu erau indicați în vechea bibliografie, au fost preluați din cărțile de specialitate de referință și au fost menționați în coloana din stânga, de ex., din lucrarea URSU – URSU, *Împr. Lex. BDZ*:

Fosta siglă DZ = *Dissertație a lui Ioan Burgher M. D. despre zăhar ...* a fost trecută la numele traducătorului și cu o altă siglă:

MAIOR, *Dis. Zăhar = Dissertație a lui Ioan Burgher M. D. despre zăhar, ...* Scurtată și pre limba rumânească prefăcută de Petru Maior ...

sau din volumul I din lucrarea Șc. *Ardeleană* (2018), de ex.:

Fosta siglă LP = *Scurtă arătare despre luarea Parisului și alte întâmplări ...* a fost menționată la numele traducătorului și cu altă siglă:

TEODOROVICI-NICA, *Luarea Parisului = Scurtă arătare despre luarea Parisului și alte întâmplări, de la un iubitoriu de pace*. Traducere de Ioan Teodorovici-Nica ...

– Din cele două cărți de specialitate menționate mai sus, s-au preluat toate textele, precum și toate indicațiile privind numele traducătorilor sau titlurile lucrărilor, stabilirea unor paternități, datarea, tipografia, localitatea, corectându-se ori completându-se informația mai veche din fosta bibliografie.

- Modul de indicare a traducătorului s-a schimbat în noua Bibliografie, prin trecerea numelui acestuia în coloana din stânga, iar în coloana din dreapta, în explicația siglei, nu se mai dă la început, înaintea titlului lucrării, ci după titlul lucrării, făcându-se astfel distincția între autorii propriu-ziși și traducătorii unor lucrări, prin următoarele mențiuni, de ex.: Traducere de ..., Tradus de ..., Prefăcută pre limba românească de ..., Întoarsă pe românie de ..., Tălmăcită de ... etc.

- Când traducătorul este indicat cu „probabil” în lucrările de specialitate ori dacă este controversat, lucrarea a fost trecută în noua Bibliografie la titlul ei, de ex.:

Amorven și Zalida, romanț chinezesc, traducere din limba franceză ... făcută

probabil de Alecu Beldiman ..., după cum este înregistrată în URSU – URSU, *Împr. Lex. AZ*, a fost trecută la titlul lucrării cu sigla *Amorven*, și nu la traducător.

Dar o altă lucrare, ABC, citată fără traducător în vechea bibliografie și menționată în URSU – URSU, *Împr. Lex. ABCA*, cu traducător nesigur:

ABC sau alfavit pentru folosul și procopseala școalelor normalești a neamului românesc, tradus și adaptat probabil de Gh. Șincai... Blaj... a fost trecută în noua bibliografie la numele ȘINCAI, considerat autor, conform cu ultimele cercetări din volumul al IV-lea din *Șc. Ardeleană (2018)* și cu altă siglă:

ȘINCAI, *ABC Blaj* = ...

- Numele traducătorilor nu au fost menționate la cărțile sfinte (Biblia, Noul Testament, Filocalia), de ex.: *Biblia, N. Test., Filocalia* etc.

6.5. Siglarea colecțiilor de documente

- În vechea bibliografie, colecțiile de documente erau citate și siglate diferit, fie la numele editorului, urmat de sigla colecției, fie numai la numele editorului (editori putând fi unul sau mai mulți), fie la titlul colecției.

- Deoarece modul de citare trebuie să fie unitar, în noua Bibliografie colecțiile de documente au fost trecute la titlul acestora, fiind o situație similară cu cea a edițiilor de lucru, întrucât este vorba de un corpus de documente publicat de către un editor, care nu intervine în text, ci doar îl editează, de ex.:

Fosta siglă IORGA, S. D. I–XXXI = N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*. Vol. I–XXXI... 1901–1916, a fost schimbată în:

St. Doc. = *Studii și documente cu privire la istoria românilor*. Publicate de N. Iorga. Vol. I–XXXI ... (numele editorului Iorga nu a mai fost dat în siglă, ca și când ar fi autor, ci a fost trecut în explicația siglei, la sfârșit, după titlul lucrării).

– Am preluat acest model de citare a colecțiilor de documente din *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900 (D. Lit. Rom.)*, de ex.:

SDIR = *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I–XXV, publ. N. Iorga ...

DIAM = *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. A. Veress ...

Sigle de acest fel se justifică în DLR, prin faptul că ceea ce interesează pe lexicograf este limba documentelor, și nu editorul care le-a publicat.

– În vechea bibliografie, dacă era vorba de un singur editor, acesta era menționat cel mai adesea, dar nu întotdeauna, iar dacă erau doi sau mai mulți, atunci ei nu erau indicați înaintea titlului colecției de documente.

– În cazul unor astfel de colecții, pot exista situații când comentariul editorului conține o atestare pentru un cuvânt, care este necesară și atunci citarea se face cu indicarea numelui editorului, urmat de sigla colecției de documente precedată de prepoziția *în*, iar datarea, cu anul publicării colecției respective, de ex.:

1906 IORGA, în *St. Doc.*, VIII, 15 (pentru comentariul lui Iorga), spre deosebire de: 1846 *St. Doc.*, XI, 20 (pentru datarea unui document publicat de Iorga).

6.6. Siglarea culegerilor de folclor și a glosarelor regionale

- În vechea bibliografie, culegerile de folclor și glosarele regionale erau citate și siglate în mod diferit, fie la numele autorului culegerii sau al glosarului (culegătorii putând fi unul ori mai mulți), fie la titlul culegerii sau al glosarului.

- Pentru ca sistemul să fie unitar, în noua Bibliografie culegerile de folclor și glosarele regionale au fost trecute la numele culegătorului sau al alcătuitorului, deoarece aceștia au o contribuție personală în realizarea culegerii, fie că textele populare sunt prelucrate de către ei, fie că glosarele le aparțin.

- *Modul de indicare a culegătorului* s-a păstrat în noua Bibliografie în siglă, dar nu mai este trecut în coloana din dreapta, la început, după semnul =, ci în explicația siglei, la sfârșit, după titlul culegerii: Adunate de ..., Culese de ...

- La colecțiile în care este vorba de mai mulți culegători sau alcătuitori, aceștia nu au fost notați, de ex.: *Folc. Mold.*, la fel ca la colecțiile de documente.

- Atunci când o antologie cuprinde colecții ori ediții critice de folclor mai vechi, înregistrate adesea în Bibliografie și separat, lucrarea se dă la titlul ei, de ex.:

Balade = Balade populare românești. Vol. I–III. Ediții critice de folclor – genuri. Introducere, indice tematic și bibliografic, antologie de Al. I. Amzulescu ...

Deși numele celui care a alcătuit antologia este indicat, el nu a fost menționat în siglă, deoarece, în calitate de alcătuitor, este în situația unui editor al unei colecții de documente, care adună și republică la un loc colecții ale altor culegători, neintervenind în text. În aceste situații, în caz că nu se poate renunța la astfel de antologii, se va cita numai ceea ce nu este cuprins în alte culegeri din Bibliografie, pentru a nu se repeta informația, care era adesea redundantă în cazul textelor populare.

6.7. Siglarea dicționarilor

- În vechea bibliografie, se observă aceeași lipsă de tratare unitară, unele dicționare fiind citate și siglate la numele autorului, fără sigla lucrării, altele la numele autorului urmat de sigla lucrării, altele numai la titlul dicționarului fără autor, iar altele la numele autorului combinat cu sigla dicționarului într-o siglă generală, de ex.: CADE, DDRF, HEM, TDRG (sigle foarte cunoscute care s-au păstrat).

- În noua Bibliografie, dicționarele apărute înainte de 1900 și care erau în număr mic, au rămas citate la numele autorilor, pentru a fi ușor recunoscute.

- S-au întregit numele autorilor, atunci când ele erau prescurtate, de ex.:

Fosta siglă PROT. – POP., N. D. a devenit:

PROTOPOPESCU-PAKE – POPESCU, N. D. = E. Protopopescu [= Emanuel Protopopescu-Pake], V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile...*

- S-au adăugat siglele D. pentru dicționar, *Vocab.* pentru vocabular și *Wb.* pentru Wörterbuch, acolo unde nu existau, de ex.:

BARCIANU-POPOVICI, *Vocab.* = Sab. Pop.-Barcianu [= Sava Barcianu-Popovici], *Vocabulariu român-nemțesc ...*

CLEMENS, *Wb.* = Andreas Clemens, *Kleines walachisch-deutsch und deutsch-walachisches Wörterbuch ...*

LMD = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei române ...*

– În cazul dicționarelor bilingve, nu s-au menționat limbile din titlu decât atunci când același autor apare la mai multe dicționare diferite, de ex.:

ALEXI, *D. Germ.-Rom.* = Theochar Alexi, *Dicționar germano-român ...*

ALEXI, *D. Rom.-Germ.*² = Theochar Alexi, *Dicționar român-german ...*

A doua edițiune ...

• Dicționarele din ultima jumătate a secolului al XX-lea și din primele decenii ale secolului al XXI-lea, extrem de numeroase și care privesc diverse domenii de specialitate, au fost trecute la titlul siglat al dicționarelor respective, încercându-se o transparentizare și grupare a lor pe domenii: agronomie, biologie, medicină etc., pentru a fi ușor memorate și recunoscute de către cititori. Numele autorului sau ale autorilor nu mai apar în siglă, ci în coloana din dreapta, de ex.:

D. Agron. = Alexe S. Potlog, *Dicționar practic de agronomie ...*

D. Biol. = Teofil Crăciun, Luana-Leonora Crăciun, *Dicționar de biologie ...*

D. Bot. = C. Váczy, *Dicționar botanic poliglot ... etc.*

• Spre deosebire de celelalte lucrări care sunt citate într-o singură ediție, în cazul publicării în mai multe ediții în ani diferiți a unui dicționar, a unei enciclopedii, a unui atlas etc., s-a păstrat modelul din vechea bibliografie, cu indicarea numărului fiecărei ediții prin cifră exponențială la umăr, de ex. fostele sigle:

ȘĂINEANU a devenit: ȘĂINEANU, *D.* = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române...* [1896] ...

ȘĂINEANU² a devenit: ȘĂINEANU, *D.*² = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române.* A doua edițiune cu totul prelucrată și adăugită ... 1908 ...

ȘĂINEANU, *D. U.* = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române.* A opta edițiune. Revăzut și adăogit la ediția VI-a... [1930], a devenit:

ȘĂINEANU, *D.*⁸ = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române.* A opta edițiune. Revăzut și adăogit la ediția VI-a. [1930] ...

Acest model de indicare a numărului ediției la dicționare, care nu apare în dicționarele străine, se justifică prin faptul că în fiecare nouă ediție sunt introduse cuvinte noi, deci având o altă datare. Importantă rămâne observația că nu trebuie citate toate edițiile unui dicționar, ci doar prima (deci cea care conține atestarea cea mai veche) sau cea care conține cuvântul nou-introdus. De amintit că această mențiune era specificată în siglarul vechi în cazul celor trei ediții ale dicționarului lui ȘĂINEANU: „Când există atestări din toate edițiile, se preferă prima ediție și se citează doar ea”.

• Siglele vechi ale unor dicționare au fost schimbate în conformitate cu titlul menționat de editor în ediția nouă de lucru, de ex.:

Fosta siglă ANON. CAR. a devenit:

D. Val.-Lat. = *Dictionarium valachico-latinum...*

- Dacă titlul unor dicționare este același, dar autorii diferă, s-a indicat anul publicării între paranteze, pentru a dezambigua lucrările și pentru că în actualul sistem de siglare nu se pot da sigle diferite pentru titluri identice, de ex.:

D. Medic. (1969) = *Dicționar medical*. Vol. I–II. Redactori coordonatori: dr. A. Mincu, dr. G. Ionescu-Amza, dr. Stela Cărnaru... 1969...

D. Medic. (2001) = Valeriu Rusu, *Dicționar medical...* 2001...

- Volumele trebuie menționate la dicționare când datarea diferă, și atunci când paginația este continuativă și mai ales când citarea nu este sub vocabulă.

- O problemă controversată o constituie *citarea dicționarelor în redactare, în cuprinsul unui dicționar tezaur*, problemă tratată diferit în DA (unde nu se citau deloc), față de DLR (unde se citau rar și foarte puține în primele volume, pentru a completa lipsa unor atestări, ajungându-se însă la o citare excesivă a lor în ultimele volume ale Seriei noi, transformând DLR-ul într-un Dicționar al dicționarelor!).

La ședința comună, din 2009, cu direcția Institutului și cu toți lexicografii din cele trei centre, s-a hotărât ca dicționarele de limbă să nu fie citate decât atunci când reprezintă prima sau singura atestare a unui cuvânt ori sens. De altfel, ele nu sunt citate în dicționarele străine, deoarece reprezintă instrumente de lucru, care servesc la redactarea definițiilor și nu trebuie folosite la ilustrarea acestor definiții pe post de citate, încărcând lista exemplurilor extrase din autori. Când există astfel de atestări, de-a lungul unui secol, ele nu trebuie alternate cu dicționarele, reducând numărul citatelor propriu-zise (fixat în aceeași ședință, la maximum 10 pe secol pentru fiecare cuvânt sau sens) și repetându-se la fiecare sens în cazul cuvintelor polisemantice.

Merită reținut felul în care se procedează în TLF, unde se citează dicționarele enciclopedice și tehnice, în cazul cuvintelor aparținând vocabularelor speciale, cu preluarea, între ghilimele, a definițiilor din aceste dicționare de specialitate.

Continuarea modului de lucru din Seria nouă cu citarea numai a dicționarelor de până în secolul al XX-lea reprezintă un mod de tratare neunitară, ce nu poate fi justificat nici prin lipsa ori puținătatea unui corpus armonios echilibrat cu opere literare sau de specialitate ori cu periodice înainte de 1900 și nici prin dorința de a indica toate atestările lexicografice ale fiecărui cuvânt sau sens de până atunci.

- O soluție pentru citarea dicționarelor în noua ediție a fost crearea, după modelul TLF, a unei rubrici separate la sfârșitul fiecărui articol de dicționar, intitulată *Referințe bibliografice*, în care sunt enumerate cele mai importante dicționare de limbă sau de specialitate care înregistrează cuvântul respectiv, precum și studii și articole referitoare la el. Și în *DGLR*, există o rubrică intitulată: *Repere bibliografice*.

7. DATArea SURSELOR BIBLIOGRAFICE

Datarea, cel de-al treilea obiectiv avut în vedere în alcătuirea noii Bibliografii, depășește în importanță pe celelalte două, prin caracterul inovator care a condus nu numai la schimbarea felului în care a fost datată informația bibliografică, dar și a modului de prezentare a materialului lexical în redactarea articolelor de Dicționar.

Dacă îmbogățirea repertoriului bibliografic și tipurile de siglare au continuat, în sensul actualizării, respectiv, al sistematizării, obiective avute în vedere și de Pușcariu și de coordonatorii Seriei noi, în ceea ce privește datarea, lucrurile au trebuit să fie gândite în spirit critic și modificate conform unei noi viziuni și după principii noi.

- Existența unui mod învechit de datare a lucrărilor în vechea bibliografie și faptul că datarea reprezintă cel mai important aspect într-un dicționar istoric au dus la revizuirea întregului sistem de datare prin precizarea explicită a datei primei apariții a fiecărei lucrări. Din aceeași dorință de a alinia dicționarul la standardele actuale pentru a intra în circuitul valorilor internaționale, am ținut cont de felul cum se procedează în dicționarele din țările cu tradiție lexicografică.

Există în fiecare epocă, și în materie de dicționare, la fel ca în toate domeniile, un anumit mod de a vedea și de a înțelege lucrurile, care influențează gândirea din epoca respectivă. Nu întâmplător Pușcariu (1913) a anunțat care a fost modelul străin, din care s-a inspirat, invitând parcă la urmarea exemplului său.

Felul în care Pușcariu a lucrat la Bibliografie corespundea ideilor epocii sale, iar Seria nouă a preluat în mare parte modul de siglare și de datare din DA.

– Dar la ora actuală, nu se poate elabora un Dicționar exact ca acum un secol, deoarece va fi considerat depășit, iar lumea științifică internațională îl va privi cu neîncredere, pentru că nu îl poate utiliza. Este cazul lexicografilor de la Institutul ATILF, din Nancy, care lucrează la proiectul internațional, DÉRom, și care au sesizat faptul că în DLR, un dicționar folosit de ei, nu puteau data lucrurile.

Omiterea indicării anului primei ediții sau scrieri a unei lucrări era de neînțeles pentru cercetători obișnuiți cu modul de lucru din TLF, OED, TLIO etc.

- Rostul unei Bibliografii moderne este acela de a oferi informații cât mai exacte și amănunțite, referitoare la data la care a fost scrisă sau publicată prima oară o lucrare, astfel încât din simpla și rapidă consultare a bibliografiei ori a dicționarului, orice utilizator să poată încadra just o lucrare în epocă. Numai astfel sursele bibliografice pot servi la datarea corectă a tuturor exemplurilor și a primelor atestări, dar și a variantelor lexicale, morfologice, de accentuare, scriere sau pronunțare.

7.1. Datarea în Seria nouă a DLR-ului

Deficiența în privința datării consta în faptul că Seria nouă a DLR-ului (foarte rar DA, unde marea majoritate a lucrărilor erau înregistrate în ediția întâi), au fost elaborate fără să se aibă în vedere, în mod transparent și consecvent, indicarea datei exacte a primei ediții sau scrieri a fiecărei lucrări din Bibliografie, respectiv a fiecărui

citat în redactare. La aceasta se adăuga și lipsa unor ediții critice și a unor studii filologice corespunzătoare cerințelor actuale ale cercetării lexicografice.

- Desigur că fiecare lucrare era datată în vechea Bibliografie, dar modul în care era făcută datarea nu servea întotdeauna la plasarea corectă în epocă a unei lucrări sau a unui autor, atunci când lucrarea era înregistrată în ediții ulterioare creării operei ori chiar vieții autorului respectiv, fără a se menționa explicit data primei publicări ori scrieri a unei lucrări antume sau data scrierii unei lucrări publicate postum.

– Câteva exemple, dintre foarte multele existente, sunt edificatoare: *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte* ale lui Ion Neculce erau înregistrate în Bibliografia din Seria nouă, în ediția a II-a, revăzută, din 1959, a lui Iorgu Iordan, informație din care un utilizator neavizat înțelegea că Neculce este un scriitor din secolul al XX-lea. Această ediție dubla edițiile mari, citate în DA, dar și în Seria nouă, ale lui Mihail Kogălniceanu, apărute în 1825–1846 și 1872–1874.

Din niciuna dintre aceste ediții, nu se putea afla data reală când a scris Neculce cronica, pentru a-l încadra corect în epocă. *Letopisețul* s-a păstrat în mai multe copii ulterioare, dar datarea trebuie să se refere la anii când a fost scris, în secolul al XVIII-lea, din timpul vieții cronicarului (dacă nu sunt indicați anii între care acesta a trăit).

– Sau Nicolae Filimon era înregistrat în ediția de *Opere* a lui George Baiculescu, din 1957, datare din care se deducea că este vorba despre un scriitor din secolul al XX-lea. În DA însă, Filimon era menționat cu lucrarea *Ciocoi vechi și noi*, cu anii primei publicări în revistă, din 1862–1863.

– Iar Ion Agârbiceanu, cu lucrarea *Strigoii*, era menționat în ediția din 1969, când scriitorul murise în 1964!

Încurcătura consta în faptul că și Neculce, și Filimon, și Agârbiceanu nu erau datați în vechea bibliografie cu anul scrierii ori al primei publicări a lucrărilor respective, ci cu anul edițiilor de lucru.

– Edițiile nou-introduse, reprezentate de volumele mari, intitulate generic *Opere*, *Scrieri* etc., au complicat și mai mult lucrurile, deoarece din felul de înregistrare a lor în bibliografie nu se putea afla data primei apariții a fiecărei lucrări.

- Din motivele de mai sus, Seria nouă a DLR-ului era deficitară și adesea inutilizabilă pentru lexicografi, etimologi, istorici ai limbii, romaniștii din străinătate.

(Există acel Siglar amintit, necunoscut însă utilizatorilor, cuprinzând toate lucrările din Bibliografie, în care era trecut după fiecare titlu, o anumită cifră, de la 1 la 543, reprezentând corespondentul numeric al anului calendaristic în care a apărut lucrarea respectivă, începând de la anul 1500, de când datează primele texte în limba română, și până la anul 2010, când apare ultimul volum din Seria nouă a DLR-ului. Siglarul servea la aranjarea cronologică a citatelor în redactare, deși unele cronologii erau aproximative, de ex.: Neculce avea cronologie 29 și Cantemir, 30, cu toate că Neculce a scris după Cantemir, iar unii autori aveau o singură cronologie pentru toate lucrările, în schimb alții aveau mai multe cronologii diferite pentru diverse lucrări).

7.2. Datarea în noua Bibliografie

Pentru rezolvarea acestor probleme, soluția oferită de dicționarele tezaur străine este clară: specificarea datei primei publicări ori a scrierii fiecărei lucrări, soluție care însemna revizuirea modului de datare a tuturor lucrărilor din noua Bibliografie.

- Anul primei apariții poate fi cel al tipăririi unei lucrări în volum, în revistă, în broșură, în foi volante ori al scrierii în cazul unei premiere sau al unui text rămas în manuscris. Atunci când o lucrare se citează dintr-o anumită ediție, care a fost aleasă ca ediție de lucru, ea se citează numai din această ediție, nu și din manuscris.

În menționarea în bibliografie a unei lucrări publicate într-o anumită ediție de lucru, am ținut cont de alegerea textului de bază făcută de către editori, considerând că aceștia respectă criteriul invocat de Gheție – Mareș (1974:158): „Practica filologică din zilele noastre recomandă să se accepte drept text de bază ultima ediție apărută în timpul vieții autorului și văzută de el”.

- În noua Bibliografie am fixat o serie de reguli, clare, simple și în număr redus, pentru indicarea datării, valabile pentru toate lucrările și pe care le-am respectat. Trebuie menționat că, spre deosebire de operația de siglare, în ceea ce privește stabilirea datei, nu ar trebui să existe grade de subiectivism. Data trebuie să fie cât mai exactă și, pe cât posibil, unică și, de aceea, trebuie să se țină cont de ultimele cercetări ale editorilor, filologilor, istoricilor literari, dialectologilor etc.

De mare ajutor în complicata și minuțioasă operație de stabilire a datei miilor de titluri din Bibliografie ne-au fost informațiile și indicațiile din edițiile de lucru alese, ce ne-au permis să datăm orice poezie, articol, nuvelă etc.

- Întrucât situațiile sunt numeroase și variate, vom prezenta, în aceeași manieră sintetică, principiile de lucru și tipurile de datări, cu foarte puține exemple, dar cu explicarea modului în care diferitele situații au fost grupate în aceste tipuri.

– Prezentarea va urmări felul în care este indicată datarea nu numai în noua Bibliografie, ci și în noua formă a redactării, deoarece modurile de redare în scris a datei diferă în bibliografie față de redactare. Această schimbare a felului de a indica datarea în redactare conferă Dicționarului o lizibilitate sporită, un aspect modern și plăcut ochiului și minții. Și, în acest sens, trebuie amintit cât de actual gândea Pușcariu (1913: XXXVIII–XXXIX): „La un dicționar, mai mult decât ori și unde aiurea, se cere ca partea formală să fie cât mai îngrijită. În dicționare nu cetim, ci căutăm; iar ochiului care caută trebuie să-i stăm într-ajutor, să-i înlesnim găsirea”.

- Ca element de continuitate, lucrările înregistrate în vechea bibliografie în primele ediții au fost menținute cu datarea din ediția întâi, aceasta fiind ediția de lucru.

- Ca element inovator, schimbarea privește datarea acelor lucrări, mult mai numeroase, înregistrate într-o ediție sau într-un volum colectiv, alcătuit din mai multe volume, ulterioare ediției întâi și în cazul cărora s-a ales o singură ediție de lucru, cu notarea expresă a datei primei ediții ori scrieri a fiecărei lucrări.

Trebuie precizat că toate observațiile privitoare la datare se referă la lucrările din actuala Bibliografie a noii ediții și la stadiul actual al cercetării în domeniu, orice cercetare ulterioară, de care trebuie ținut cont, putându-le modifica.

Chiar dacă modalitățile practice de redare în bibliografie ori în cuprinsul dicționarului a datării surselor diferă în dicționarele tezaur străine, ideea de indicare explicită a datei primei ediții ori scrieri a unei lucrări antume sau a datării unei lucrări publicate postum este acceptată și respectată de toți lexicografii străini.

7.2.1. Tipuri de datare

În noua bibliografie, fiecare lucrare este datată cu anul primei ediții sau scrieri și cu anul ediției de lucru, dacă prima ediție nu este și ediția de lucru.

- În redactare, data se va nota *înaintea* fiecărui citat, iar citatele vor fi scrise, unul sub altul, în ordine cronologică crescătoare, în cadrul fiecărui sens ori subsens, acest lucru evidențiind din primul moment, prima atestare a oricărui cuvânt sau sens.

- Există lucrări cu o singură datare, care este ușor de notat *înaintea* citatului în redactare și lucrări cu mai multe datări, când trebuie explicat, de la caz la caz, modul în care se procedează. Trebuie menționat că *datarea este cea care primează* în ordonarea și prezentarea informației din Bibliografie și din redactare.

- Data primei ediții a unei lucrări

- poate coincide cu data ediției de lucru, de ex.:

ADAM, *Sybaris* = Ioan Adam, *Sybaris*. Roman. 1902 ...

- sau poate fi diferită de data ediției de lucru, situație în care datarea lucrării se poate face în următoarele feluri:

- fie cu anul primei ediții după semnul =, și cu anul ediției de lucru la sfârșit:

[În bibliografie]: ADAMEȘTEANU, *Dimineață* = 1983 Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*. Ediția a III-a. Text definitiv, 1997 și cu anul primei ediții urmat de anul ediției de lucru între paranteze rotunde:

[În redactare]: 1983 (1997) ADAMEȘTEANU, *Dimineață*, 55.

- fie cu indicarea anului ediției întâi, între paranteze drepte, la sfârșit:

[În bibliografie]: ADAMEȘTEANU, *Dimineață* = Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*. Ediția a III-a. Text definitiv, 1997 ... [Ediția I: 1983] și cu anul ediției de lucru la început și la sfârșit cu indicarea ediției:

[În redactare]: 1997 ADAMEȘTEANU, *Dimineață*, 55 (ed. III).

- Atunci când se alege ca ediție de lucru o altă ediție, care nu este prima, și se datează cu anul ediției de lucru, trebuie menționat obligatoriu în redactare numărul ori felul ediției de lucru alese, și anume: a doua, a treia, a *n*-a sau ediție revizuită, amplificată, augmentată, îmbogățită, completată, refăcută, îmbunătățită, înavușită etc. pentru a se vedea că nu este anul ediției întâi (v. modul de lucru din OED). În acest caz, anul primei ediții trebuie aflat din bibliografie.

- Dacă nu se știe anul primei ediții, se va menționa numai anul ediției a doua sau a *n*-a, care reprezintă ediția de lucru.

• Trebuie făcută distincția între *a doua* sau *a n-a ediție* a unei lucrări, despre care se menționează că este revăzută, adăugită etc. *de către autorul respectiv* și în care acesta intervine în textul lui (și când se datează cu anul acestei ediții) și *o simplă reeditare* a unei lucrări, într-o ediție critică sau științifică, făcută de către un editor, în care acesta nu intervine în textul autorului. În acest caz, se datează în redactare numai cu anul primei ediții, și nu cu anul publicării în ediția critică ori științifică, de ex.:

[În bibliografie]: AGÂRBICEANU, *Ana* = Ion Agârbiceanu, *Domnișoara Ana*. În *Opere*, XI ... 1985, p. 5–24. [Ediția I: 1942]

[În redactare]: 1942 AGÂRBICEANU, *Ana*, 15.

• Publicarea unei lucrări poate fi și în volum, și în revistă, dar tipărirea în revistă poate fi anterioară sau ulterioară celei din volum, de ex.:

– *Poeziile* lui Mihai Eminescu sunt publicate în volum în 1884 și în reviste, între anii 1866 și 1887. În aceste situații, una este atestarea în revistă a unui cuvânt în 1866 și alta este atestarea aceluiași cuvânt în volum, în 1884, mai ales în cazul limbii române, când textele scrise, respectiv atestările cuvintelor sunt destul de târzii. Diferența de aproape 20 de ani contează mult pentru vechimea unui cuvânt și, în acest caz, se va ține cont, în redactare, de anul publicării în revistă. Poeziile publicate în revistă ulterior anului de apariție a volumului, dar adunate de către editor în același ciclu ori volum, se datează cu anul publicării în revistă.

• Grație notelor și comentariilor de la sfârșitul edițiilor de lucru, cele două date de publicare se pot identifica ușor, dar pentru a nu încărca datarea, în redactare se va da numai anul publicării în revistă. Atunci când *nu* există informații despre datarea în revistă, se va menționa numai anul publicării în volum, după cum, dacă nu există informații despre datarea în volum, se va nota numai anul publicării în revistă.

• Există *sigle formate dintr-un an*, care se păstrează ca atare, de ex.:

CARAGIALE, 1907 = I. L. Caragiale, 1907. *Din primăvară până-n toamnă*. În *Opere*, III... 2001...

• *Data s-a păstrat în siglă* și se redă cursiv între paranteze rotunde, de ex.:

– în cazul *tipăririlor succesive* ale unor coduri, constituții, regulamente organice, care nu reprezintă o a doua sau a treia ediție, dar care conțin modificări, completări, adnotări, date ulterior primei tipăriri, de ex.:

Cod. Pen. (1864) = *Codul Penal*. Promulgat și publicat în 1864...

Cod. Pen. (1936) = *Codul Penal „Regele Carol al II-lea”* ...

– în cazul *traducerilor anonime succesive* ale unor cărți populare, de ex.:

Sindipa (1703) = *Sindipa*. În *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, I ... 1996...

Sindipa (1786) = *Istoria lui Sindipa, filosoful* ...

– în cazul *titlurilor asemănătoare*, dar referitoare la secole diferite, de ex.:

IORGA, *Ist. Lit. (XVIII)* = N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688–1821)*. Vol. I–II ... 1901...

IORGA, *Ist. Lit. (XIX)* = N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte*. .... Vol. I–III ... 1907–1909 ...

• În situația *publicării unor colecții de documente cu același titlu*, aparținând aceluiași editor, dar cuprinzând perioade care se suprapun, diferențierea s-a făcut prin introducerea în siglă a unor cifre romane cursive, în funcție de data ediției, de ex.:

Doc. Buc. I = Documente privitoare la istoria orașului București. (1594–1821).

[Publicate de] George Potra ... 1961

Doc. Buc. II = Documente privitoare la istoria orașului București. (1821–1848).

[Publicate de] George Potra ... 1975

Doc. Buc. III = Documente privitoare la istoria orașului București. (1634–1800).

Publicate de George Potra ... 1982.

• *Data premierei* unei piese de teatru s-a notat în bibliografie, între paranteze drepte la sfârșit și poate consta dintr-un singur an sau din doi ani, menționați între paranteze unghiulare, reprezentând stagiunea când a fost interpretată piesa, de ex.:

[În bibliografie]: ALECSANDRI, *Ovidiu* = Vasile Alecsandri, *Ovidiu*. Dramă ... În *Opere*, VII ... 1981 ... [Publicat în 1885; premieră în 1884]

[În bibliografie]: ALECSANDRI, *Gură-Cască* = Vasile Alecsandri, *Gură-Cască, om politic*. Cântecel comic. În *Opere*, V ... 1977... [Publicat în 1867; premieră în <1864–1865>]

În aceste situații, în redactare se va da numai anul publicării în volum, de ex.:

[În redactare]: 1885 ALECSANDRI, *Ovidiu*, 15.

[În redactare]: 1867 ALECSANDRI, *Gură-Cască*, 20.

– *Data premierei* se va nota însă în redactare, atunci când textul este cunoscut de către editori, dar este publicat postum, de ex.: în cazul piesei antume *Steaua fără nume* a lui Mihail Sebastian, cu premiera în 1944, dar cu prima editare în volumul de *Teatru*, din 1946, după moartea lui Sebastian, din 1945:

[În bibliografie]: SEBASTIAN, *Steaua* = Mihail Sebastian, *Steaua fără nume*. În *Opere* II ... 2011... [Premieră în 1944]

[În redactare]: 1944 SEBASTIAN, *Steaua*, 10.

• *Datarea memoriilor sau a jurnalelor* poate fi indicată atunci când se notează anul în care autorul a scris (în caz că și-a ținut un jurnal pe ani) și nu anul *despre* care a scris, atunci când le-a publicat mai târziu.

• *Datarea aproximativă*

– În situațiile în care nu se poate preciza cu exactitate de către specialiști anul scrierii unor lucrări, acesta fiind menționat în mai multe feluri: „în jurul”, „(de) pe la”, „probabil”, „(de) prin”, „circa”, datarea va fi precedată de abrevierea *c.*, de ex.:

[În bibliografie]: AXINTE URICARIUL, *Cron.* = AXINTE URICARIUL, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*. I–II ... 1993–1994 ... [Scrisă c. 1730]

[În redactare]: c. 1730 AXINTE URICARIUL, *Cron.*, I, 27.

– Există și cazuri când anul este precedat de *ante*, de ex.:

[În bibliografie]: *Filerot* = *Istoriia lui Filerot cu Antusa*. În *Cărțile populare în literatura românească*, II... 1963 ... [Traducere anonimă ante 1837]

[În redactare]: ante 1837 *Filerot* ... sau de *post*, de ex.:

[În bibliografie]: *Descântecetele* = *Descântecetele manuscrise românești (secolele al XVII-lea-al XIX-lea)*... 2010 ... [Manuscrise dintre <1601–1618> și 1833]

[În redactare]: post 1781 *Descântecetele*, LXXXVI ... (datarea unui descântec).

• Atunci când nu se poate indica de către filologi un singur an ca datare, ci o perioadă cuprinsă între doi ani, aceștia au fost puși între paranteze unghiulare, pentru că datarea trebuie să conțină ambii ani, de ex.:

– în cazul *manuscriselor vechi*, de ex.:

[În bibliografie]: *Psalt. Hur.* = *Psaltirea Hurmuzaki* ... 2005 ... [Vol.] I–II... [Traducere anonimă dintre 1500 și 1510]

[În redactare]: <1500–1510> *Psalt. Hur.*, I, 120.

– în cazul *scrierilor cronicarilor*, de ex.:

[În bibliografie]: URECHE, *Let. Țărâi Mold.* = Grigore Ureche, *Letopisețul Țărâi Moldovei de când s-au descălecat țara* ... 1958 ... [Scris între 1642 și 1647]

[În redactare]: <1642–1647> URECHE, *Let. Țărâi Mold.*, 25.

– în cazul unor *lucrări păstrate în manuscris* și despre care se știe când au fost scrise, dar care sunt publicate postum, de ex.:

[În bibliografie]: NEGRUZZI, *Zăbăvile* = *Zăbăvile mele din Basarabia în anii 1821, 1822, 1823, la satul Șărăuții în raiaua Hotinu* ... în *Opere*, II ... 1984 ... [Scrise între 1823 și 1828; publicate postum]

[În redactare]: <1823–1828> NEGRUZZI, *Zăbăvile*, 10.

– în cazul *culegerilor de texte populare*, când se cunoaște intervalul între care au fost culese și care este anterior publicării lor în volum, de ex.:

[În bibliografie]: VASILIU, *Cântece* = *Cântece, urături și bocete de-ale poporului* ... 1909 ... [Culese între 1895 și 1907]

[În redactare]: <1895–1907> VASILIU, *Cântece*, 15.

– în cazul *anchetelor dialectale*, efectuate înainte de tipărirea în volum, de ex.:

[În bibliografie]: ALR I/I = *Atlasul lingvistic român*. Publicat ... de Muzeul Limbii Române din Cluj ... , 1938. [Anchete definitive între 1930 și 1937]

[În redactare]: <1930–1937> ALR I/I...

– În cazul *revistelor*, când se indică între paranteze unghiulare câte doi ani calendaristici pentru câte un volum sau tom, de ex.:

[În bibliografie]: *Dacoromania* = *Dacoromania*. Buletinul „Muzeului Limbii Române”. I–XI ... Cluj, <1920–1921>–1940, Sibiu, 1943–1948.

[În redactare]: <1920–1921> *Dacoromania*, I, 15.

În aceste situații, datarea privește primul tom al revistei *Dacoromania*, care se notează cu cifre romane și care s-a publicat în doi ani calendaristici consecutivi, primele numere apărând în primul an calendaristic, atunci când primul număr nu coincide cu prima lună a anului și celelalte în al doilea an calendaristic. Numerele revistei trebuie însă separate pe cei doi ani calendaristici, dacă se cunoaște anul apariției fiecăruia. În caz că numerele nu se pot separa, cei doi ani se dau împreună.

Cei doi ani apar în cataloagele bibliotecilor scriși cu slash între ei, înțelegându-se că primul tom al revistei a apărut în doi ani calendaristici, și nu într-unul singur.

În noua Bibliografie, dar și în redactare trebuie evitată datarea cu slash, deoarece semnul slash înseamnă fie *ori*, fie *sau*, ceea ce derutează, putându-se crede că este vorba de o datare facultativă, unde se poate alege, ori primul an, ori al doilea, când, de fapt, numărul din revistă apare numai într-un singur an, iar tomul, în doi ani.

– În cazul *datărilor nesigure* în stadiul actual al cercetării, anul sau cei doi ani se vor indica în redactare, precedați de semnul întrebării, de ex.:

? 1890 CARAGIALE, *Coresp.* 576 (pentru datarea nesigură a unei scrisori) sau *Omilia pentru Înviere*, din *Crestomația limbii române vechi* (*Crest. Lb. Vechi*), text datat cu doi ani:

<?1559–?1560> *Crest. Lb. Vechi*, 73.

Am introdus acest tip de datare prin indicarea celor doi ani între paranteze unghiulare, pentru a face distincția între astfel de situații și cele în care apar, în siglar, datări cu doi ani, fără paranteze unghiulare, despărțiți numai printr-o linie de pauză și care reprezintă primul și ultimul an al intervalului între care se cuprind anii scrierii sau ai publicării mai multor nuvele, poezii, articole, scrisori, documente, adnotări de la coduri etc. În primul caz, *cei doi ani* puși între paranteze unghiulare *se dau împreună în datare*, în al doilea caz, se indică *numai un singur* an din acest interval, ca datare pentru o nuvelă, poezie, scrisoare, document etc. (v. *datările de la* lucrările lui ANGHEL, BOLINTINEANU, BOLLIAC, din capitolele 5.3 și 6.3.).

• *Datarea traducerilor se face*

– fie cu anul în care au fost realizate, dacă acesta se cunoaște și se indică de către specialiști, și nu cu anul copiei, în caz că este menționat și el, de ex.:

[În bibliografie]: BELDIMAN, *Minegmii* = J. Fr. Regnard, *Minegmii sau Frații cei de gemine*. [Traducere din limba franceză făcută de Al. [= Alecu [Alexandru] Beldiman, în 1802; copie din 1805 ...]

[În redactare]: 1802 BELDIMAN, *Minegmii* ...

– fie cu anul copiei, dacă s-a păstrat numai copia unui manuscris și nu se cunoaște data traducerii, de ex.:

[În bibliografie]: BELDIMAN, *Tarlo* = *Istoria lui Tarlo* ... [Traducere din limba franceză de Alexandru Beldiman; copie din 1786] ...

[În redactare]: 1786 BELDIMAN, *Tarlo* ...

– Pe baza cercetărilor din lucrările de specialitate amintite mai sus, s-au schimbat un număr de peste 50 de datări, de ex.: din URSU – URSU, *Împr. Lex. FIT* :

Fosta siglă TELEMAH, I–II = Fénélon, *Întâmplările lui Telemah, fiul lui Odiseu*. [Traducere din neogreacă de la mijlocul secolului al XVIII-lea] a fost datată mai exact, indicându-se și traducătorul:

DIMITRIU, *Telemah* = François Fénelon, *Întâmplările lui Telemah, fiul lui Odisefs*. I–II. [Traducere prin intermediar neogrec a lui Toma Dimitriu, pe la 1772].

Iar dicționarul cu fosta siglă KLEIN, D., citat în vechea bibliografie în ediția postumă, din 1944, a lui Gáldi László, cu cronologia 60, corespunzător anilor

1799–1806, a fost siglat sub numele MICU, *D.* și datat cu anii de scriere ai lucrării: <1780–1801>. Ulterior această datare a fost modificată, în conformitate cu ultimele cercetări din volumul al II-lea din *Șc. Ardeleană (2018)*, unde se indică anul 1801.

– *Datarea textelor populare*

• Atunci când anii culegerii textelor nu sunt menționați, datarea este cea a tipăririi volumului, de ex.:

[În bibliografie]: BUD, *Poezii pop.* = *Poezii populare din Maramureș. Adunate de Tit Bud ...1908 ...*

[În redactare]: 1908 BUD, *Poezii pop.*

• Dacă fiecare text este datat cu anul când a fost cules, acest an se va da ca datare, atunci când diferența între culegere și editare este mare, de ex.: în cazul culegerii de *Folclor din Moldova (Folc. Mold.)*, publicată în două volume, în 1969, primul conținând texte culese între 1900 și 1930, iar al doilea, între 1941 și 1966.

• O distanță foarte mare de timp între data culegerii și cea a publicării apare și în situația lui Nicolae Pauleti, care a cules *Cântecele și strigăturile*, în 1838, dar ele au rămas în manuscrisul din 1839 și au fost publicate abia în 1962, deci după mai bine de un secol. În acest caz, datarea este cea a manuscrisului.

• Exista în Seria nouă distincția între cronologia cultă și cronologia populară, marcată cu cifre diferite în siglar, pentru anii publicării unei lucrări personale a unui autor față de cei ai unei lucrări culese de același autor, de ex.:

ALECSANDRI, *Despot-Vodă*, 25 (cu cronologia cultă 136) și

ALECSANDRI, *Poezii pop.*, 15 (cu cronologia populară 600).

– Distincția între cele două tipuri de citate din același autor se făcea numai prin simpla plasare la sfârșit, în redactare, fără niciun semn de separare, a citatelor populare după toate celelalte citate culte, fapt ce deruta pe cititor.

• Citatele populare, dacă sunt plasate în redactare după cele culte, trebuie izolate într-un anumit fel, și anume prin precedarea lor cu indicația ♡ *Pop.*, marcându-se astfel separarea lor în text, dar și în interfață, pentru căutări avansate. Distincția va fi respectată și în cazul textelor culte și populare ale aceluiași autor, dar și în cazul citatelor populare fără autor sau cu autori diferiți.

– Dacă această distincție nu se păstrează, considerându-se că, din punct de vedere semantic, citatele populare nu se deosebesc de cele culte, atunci diferențierea dintre un citat cult al lui Alecsandri și un citat popular, preluat sau cules de el, trebuie marcată prin scrierea cu *ap.* înaintea autorului și a izvorului, de ex.:

<1853–1853> ap. ALECSANDRI, *Poezii pop.*, 15.

– Anul 1866, când s-a publicat culegerea de *Poezii populare ale românilor* a lui Alecsandri, fixa granița dintre textele culte și cele populare, dar în vechea bibliografie era înregistrată ediția a II-a a acestei culegeri, și nu ediția întâi, cum ar fi trebuit, din anii 1852–1853. Stabilirea anului 1866 ca an de demarcație nu ținea cont nici de culegerea anterioară a lui Pauleti, rămasă în manuscris.

– *Datarea lucrărilor publicate postum*

• În situația unor lucrări scrise pe parcursul unor perioade mari de timp, după cum afirmă istoricii literari sau editorii, de ex.: în cazul romanului *Lunatecii* al lui Ion Vinea, scris între 1927 și 1964 și publicat postum, datarea se poate face:

– fie cu anul morții, urmat de o cruce, 1964 (†), care corespunde ultimei intervenții asupra textului (așa cum se procedează în TLF), de ex.:

[În bibliografie]: VINEA, *Lunatecii* = Ion Vinea, *Lunatecii*. Roman. În *Opere*, III ... 1997. [Scris 1964 (†); publicat postum]

[În redactare]: 1964 (†) VINEA, *Lunatecii*, 35

– fie cu anul morții, precedat de *ante* (așa cum se procedează în OED), de ex.:

[În bibliografie]: VINEA, *Lunatecii* = Ion Vinea, *Lunatecii*. Roman. În *Opere*, III ... 1997. [Scris ante 1964; publicat postum]

[În redactare]: ante 1964 VINEA, *Lunatecii*, 35.

Am preferat soluția a doua și în noua Bibliografie, și în redactare, deoarece semnul crucii era folosit în DA, pentru indicarea mărcii „învechit”: „Crucea arată că vorba sau înțelesul respectiv a ieșit din uz” (Pușcariu 1913: LI).

• O astfel de marcare a datării se va da și în cazul unor lucrări despre care nu se cunoaște, în stadiul actual al cercetării, anul când au fost scrise, de ex.:

[În bibliografie]: CONACHI, *Versuri* = C. [= Costache] Conachi, *Versuri originale*. În *Scrieri alese* ... 1963 ... [Scrise ante 1849; publicate postum]

[În redactare]: ante 1849 C. CONACHI, *Versuri*, 35.

• La lucrările publicate postum, nu contează data postumă a publicării și ea nu trebuie menționată în redactare, deoarece data care interesează și care se menționează în bibliografie și în redactare, este cea *când* autorul a scris sau a terminat lucrarea respectivă, *din timpul vieții acestuia*, de ex.: romanul *Strigoiiul*, despre care în DGLR se notează că a fost încheiat în 1944 și publicat postum, în 1969, se va data:

[În bibliografie]: AGÂRBICEANU, *Strigoiiul* = Ion Agârbiceanu, *Strigoiiul*.

În *Opere*, XII. ... 1969... [Scris în 1944; publicat postum].

[În redactare]: 1944 AGÂRBICEANU, *Strigoiiul*, 25.

– Trebuie făcută distincție între lucrările scrise în timpul vieții unui autor, dar publicate postum, fie că se știe, fie că nu se știe data scrierii, și lucrările publicate și date în timpul vieții autorului și care sunt *reeditate postum*. Este cazul foarte multor ediții de lucru din noua Bibliografie, care sunt reeditări ori retipăriri postume ale unor ediții antume și care se datează în redactare cu anul primei ediții antume, și nu cu anul reeditării postume, de ex.:

[În bibliografie]: IONESCU, *Nu* = Eugen Ionescu, *Nu* ... 1991 ... [Ediția I: 1934].

[În redactare]: 1934 IONESCU, *Nu*, 10.

• *Data scrierii* a fost menționată în bibliografie, numai cu titlu informativ, și în cazul publicării antume a unor lucrări, dar ea nu trebuie indicată în redactare, importantă fiind data *publicării din timpul vieții autorului*, de ex.:

[În bibliografie]: ALECSANDRI, *Legende* = Vasile Alecsandri, *Legende*.

[Poezii]. În *Opere*, II ... 1966 ... [Scrise între 1864 și 1875 și publicate în volum în 1875].

[În redactare]: 1875 ALECSANDRI, *Legende*, 12.

• *Datarea cursurilor* s-a menționat în bibliografie, dacă anii predării diferă de data manuscrisului, dar ei nu trebuie indicați în redactare, de ex.:

[În bibliografie]: ALBOTEANU, *Gram. Rom.* = Ioan Alboteanu, *Gramatica românească*. Întocmită de ... și predată în Seminarul de la Socola începând cu anul 1804. [Manuscris din anii 1809–1810 ...]

[În redactare]: <1809–1810> ALBOTEANU, *Gram. Rom.*

– Dacă se cunosc însă numai anii când au fost predate cursurile sau lecțiile, ei trebuie indicați ca datare, de ex.:

[În bibliografie]: ASACHI, *C. Arit.* = *Aritmetica*. Copie după cursul ... ținut de Gh. [= Gheorghe] Asachi între anii 1814 și 1818 ...

[În redactare]: <1814–1818> ASACHI, *C. Arit.*

• Există situații când anul de pe foaia de titlu diferă de cel de pe coperta cărții, caz în care se va indica în redactare numai anul de pe foaia de titlu, menționându-se însă în bibliografie, între paranteze drepte și anul indicat pe copertă, de ex.:

[În bibliografie]: ALEXANDRESCU, *Eliezer* = [Jean-Pierre Claris de] Florian, *Eliezer și Naftali*. Poemă tradusă de Gr. Alexandrescu ... 1832 ... [Pe copertă: 1833].

[În redactare]: 1832 ALEXANDRESCU, *Eliezer*, 10.

• În cazul unor lucrări, cu titluri distincte, ale aceluiași autor sau editor, dar care sunt publicate în același volum, ele au fost separate și siglate diferit:

– fie că au aceeași dată, de ex.:

PAPACOSTEA, *Gorgias* = Platon, *Gorgias*. Traducere de Cezar Papacostea. În *Sofiștii în Antichitatea greacă. Studiu însoțit de o traducere din Platon, Gorgias (481–506, 521–527)...*, 1934 ... (Este vorba de traducerea făcută de Papacostea)

PAPACOSTEA, *Sofiștii* = Cezar Papacostea, *Sofiștii în Antichitatea greacă. Studiu însoțit de o traducere din Platon, Gorgias (481–506, 521–527)...*, 1934... (Este vorba de textul lui Papacostea).

– fie că au date diferite, ca în cazul a două traduceri ale unor texte diferite, publicate de același editor, în același volum, de ex.:

Carte Pict. Bis. = *O redacțiune mai veche anonimă a unei Cărți de pictură bisericească bizantină ... În Cărți de pictură bisericească bizantină. ...* 1936, p. 317–404. [Traducere anonimă de la sfârșitul secolului al XVII-lea]

MACARIE³, *Izvodul* = *Izvodul lui Macarie de pre ellinogrecie. Carte numită Gramatică ori Ustav sau Erminie...* În *Cărți de pictură bisericească bizantină ...* 1936, p. 43–313. [Traducere din 1805].

• *Lucrările nedatate* și notate cu abrevierea *f. a.* trebuie evitate în redactare, pentru că nu pot fi plasate cronologic. Unele dintre lucrările fără an din vechea bibliografie au fost datate între timp, de ex.:

Fosta siglă ABC MAR. = *ABC marinăresc ...*, care era înregistrată: [f.l.], [f.e.], [f.a.], a devenit:

ABC Marin. = *ABC Marinăresc ...* București, Liga Navală Română. Publicațiunea 51-a, 1942–1943, 129 p.

În cazul unui volum al unui autor, în care apar și lucrări datate și nedatate, acestea din urmă, dacă se citează, se vor data cu anul ediției, dacă este ediție antumă și cu anul morții autorului, precedat de *ante*, dacă este ediție postumă.

*

Am prezentat în acest articol noua concepție care stă la baza alcătuirii Bibliografiei din noua ediție a *Dicționarului limbii române*, în scopul de a evidenția spiritul înnoitor care rezidă în schimbarea de optică în ceea ce privește modul de a sigla și de a data sursele bibliografice, deschizând o nouă etapă în istoria și elaborarea *Dicționarului Academiei*, racordată la progresele științifice din lexicografia actuală, românească și străină și care îi conferă o înaltă ținută academică.

Necesitatea evidentă a schimbării modului de lucru din vechea bibliografie a determinat stabilirea și introducerea unor noi tipuri de siglare și de datare pentru toate lucrările din noua Bibliografie. Întrucât acestea sunt nu numai diferite de cele vechi, dar și necunoscute cititorilor sau utilizatorilor, articolul a trebuit să fie conceput sub forma unui ghid de practică lexicografică, considerat a fi cea mai adecvată modalitate de prezentare și singura care poate să surprindă multitudinea și diversitatea situațiilor existente în bibliografie și fără de care Dicționarul nu poate fi consultat ori este consultat cu dificultate. Era absolut necesar ca toată informația să fie adunată la un loc, pentru a o aduce la cunoștință și a o pune la dispoziția celor interesați, chiar cu riscul unei expuneri mai ample, ce a urmărit istoria îndelungului și laboriosului proces de alcătuire a noii Bibliografii, precum și de redactare a primei fascicule din Dicționar. Numai recurgând la o astfel de prezentare, am reușit să explicăm, în mod detaliat și expozitiv, felul în care au fost gândite și stabilite tipurile de siglare și de datare, astfel încât oricare cititor sau utilizator, chiar și neavizat, să le poată înțelege și reține ușor și rapid și, totodată, să servească drept model în viitoarele operații de îmbogățire a bibliografiei. Trebuie spus că regulile referitoare la noul mod de siglare și de datare a lucrărilor ar fi fost mai potrivit să fie prezentate și explicate în cadrul primei fascicule.

Normele de bază și structura Seriei noi a DLR-ului nu au fost modificate, deoarece și-au dovedit valabilitatea timp de peste o jumătate de secol, respectându-se astfel Hotărârea Academiei Române, dar reorganizarea Bibliografiei, pe baza unor principii riguroase și a unui set de reguli, aplicate coerent și unitar, dar mai ales prezentarea într-o manieră inedită a materialului lexical în redactarea articolelor de dicționar au dus la simplificarea și transparența informației, precum și la sporirea eficienței în consultarea noii ediții a DLR-ului. Nevoia unei abordări moderne și funcționale în alcătuirea noii Bibliografii era inevitabilă și modul de redactare trebuia actualizat și îmbunătățit, pentru a ține pasul cu transformările petrecute în lexicul limbii române, pe parcursul unei perioade de peste un secol de la începutul elaborării primei ediții, dar și cu felul în care se lucrează Dicționarele tezaur în era informațională.

În ciuda dificultăților și a unor reticente firești la noutate, acum a devenit evident pentru toți lexicografii câștigul important adus de această schimbare de viziune, ce s-a impus și pe baza căreia s-a lucrat la noua ediție.

Pe parcursul realizării acestui proiect de elaborare a noii Bibliografii, am beneficiat de susținerea și ajutorul constant acordat de către toți colegii lexicografi din cele trei centre academice lexicografice (cu referire specială la cercetătorii științifici, Victoria și Remus Zăstroiu), precum și de sprijinul colegilor de la celelalte Departamente din Institut, dar și din alte Institute de cercetare ale Academiei Române. De un real folos ne-au fost observațiile competente și sugestiile oferite de către domnul cercetător științific I doctor Alexandru Mareș și de domnul profesor doctor Gheorghe Chivu, membru corespondent al Academiei Române. Tuturor le mulțumim.

Cuvinte-cheie

dictionar, bibliografie, lista surselor bibliografice, siglare, datare.

BIBLIOGRAFIE

- Busuioc 2013 – Monica Mihaela Busuioc, «L'importance et la nécessité de dater les sources bibliographiques dans le *Dictionnaire Trésor de la langue roumaine*». În Eva Büchi, Jean-Paul Chauveau, Jean-Marie Pierrel (ed.) *27e Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Nancy, 15–20 juillet. <http://www.ATILF.fr/ressources/ciplr2013/programmes/resumes/>
- Busuioc 2012 – Monica Busuioc, „Principii de alcătuire a bibliografiei în noua ediție a Dicționarului limbii române”, în *Studii și cercetări lingvistice*, LXIII, nr. 2, București, p. 267–287.
- Busuioc 2010 – Monica Busuioc, „Despre importanța primelor atestări în DLR. Propuneri pentru o nouă abordare a problemei bibliografiei”, În *In honorem Gheorghe Mihăilă*. Volum omagial îngrijit de Mariana Mangiulea. București, Editura Universității din București, p. 94–103.
- Busuioc 2009 – Monica Busuioc, „140 de ani de lexicografie academică românească”, în *Limba și literatură*, anul LII, vol. I–II, p. 29–37.
- Busuioc 2008 – Monica Busuioc, «Le Dictionnaire de la langue roumaine – tradition et innovation», în *Revue roumaine de linguistique (Romanian Review of Linguistics)*, Tome LIII, nr. 1–2, Janvier–juin, p. 223–234.
- Busuioc, Anghelina, Teodorescu 2019 – Monica Busuioc, Alexandru Dan Anghelina, Claudius Teodorescu, „Interfața de redactare a Dicționarului limbii române”, în *Limba română*, LXVIII, nr. 2, p. 173–178, București.
- Busuioc, Teodorescu 2013 – Monica Busuioc, Claudius Teodorescu, Informatizarea „Dicționarului limbii române – un vis pe cale de realizare”, în *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion Internațional de lingvistică*. București, 27–28 Septembrie 2013, Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. Editori: Acad. Marius Sala, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov. București, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 441–445.

- Busuioc *et alii* 2020 – Monica Busuioc, Nicoleta Mihai, Ștefania Vulpe, Alexandru Anghelina, Claudiu Teodorescu, *Informaticizarea bibliografiei DLR*, la Atelier on-line de lingvistică – București, 25–26 septembrie 2020.
- DA – Academia Română. *Dicționarul limbii române*. Tomul I-II. Literele A–C, D–de, F–K, L–lojniță. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Tipografia Ziarului „Universul”, 1913–1949.
- DL – *Dicționarul limbii române contemporane*. Vol. I–IV. [București], Editura Academiei, 1955–1958.
- DLR – Academia Română. *Dicționarul limbii române*. Tomul VI–XIV. Serie nouă. Literele M–Z, D, E, L. București, Editura Academiei Republicii Populare Române, Editura Republicii Socialiste România, Editura Academiei Române, 1965–2010.
- DLR reprint – *Dicționarul limbii române. Ediție anastatică după Dicționarul limbii române (DA) și Dicționarul limbii române (DLR)*. Tomul I–XIX. București, Editura Academiei Române, 2010.
- FRANTEXT – 5118 texte de referință, 297.586.781 de termeni, secolele X–XXI, <http://www.frantextr.fr/>
- Gheție – Mareș 1974 – Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Introducere în filologia românească*. București, Editura Enciclopedică Română.
- Hatzfeld – Darmesteter–Thomas – A. Hatzfeld, A. Darmesteter et A. Thomas, *Dictionnaire général de la langue française*. Paris, Delagrave, [1890–1900].
- HEM 1886–1895 – B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. I–III. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș. București, Editura Minerva, 1972–1976.
- Introducere 1965 – „Introducere”, în *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă. Tomul VI. Litera M. București, Editura Academiei Republicii Populare Române, p. V–XV.
- Laurian – Massim – A. T. [= August Treboniu] Laurian, I. [= Ioan] C. Massim, *Dicționariul limbei române*. Tom. I–III. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborat ca proiect. București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români. I: 1871; II: (Colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu). 1876; III: *Glosariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, 1871.
- Littre – Émile Littre, *Dictionnaire de la langue française*. 5 vol. Paris – Londres – Hachette, 1873–1882.
- OED – *The Oxford English Dictionary. Being a corrected re-issue with an Introduction, Supplement and Bibliography of a New English Dictionary on Historical Principles*. 12 vol. Oxford at the Clarendon Press, 1933.
- Philippide [1897–1905] – A. Philippide, *Dicționarul limbii române*. [Manuscris. Biblioteca Academiei Române, Filiala Iași „Fondul A. Philippide”, donația lui Gheorghe Ivănescu]
- Pușcariu 1913 – Sextil Pușcariu, *Raport către Comisiunea Dicționarului, în Dicționarul limbii române*. Tomul I, Partea I, A–B. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, p. IX–XLI.
- Sala 2011 – Marius Sala, *Prezentarea Dicționarului-tezaur al Academiei române*, reeditare integrală, în 19 volume, a celor 37 de părți ale DLR, cu ocazia celei de-a 145 aniversări a Academiei Române, cf. *Academica*, nr. 4–5, aprilie–mai, anul XXI, 246–247 (http://acad.ro/academica2002/rev.2011/pag_acad_2011_nr.247-247htm)
- Seche 1969 – Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, Vol. II. București, Editura Științifică.

- TLF – *Trésor de la langue française (TLF). Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*. CNRS, Gallimard, 16 vol., 1971–1994.
- TLFi – *Trésor de la langue française informatisé*. ATILF-CNRS & Université de Lorraine, <http://atilf.atilf.fr/>
- TLIO – *Tesoro della lingua italiana delle origini. Prima pubblicazione online 1997* – <http://tlio.ovi.cnr.it>

ON THE INNOVATIVE SPIRIT IN THE ELABORATION OF THE BIBLIOGRAPHY
OF THE NEW EDITION OF THE *ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY*

(Abstract)

The article presents the new view on the elaboration of the Bibliography in the new edition of the Romanian Language Dictionary, emphasizing the innovative spirit which is based on the new approach regarding the mode of abbreviation and dating of all bibliographic sources, according to the scientific progress in current lexicography.

The new manner of abbreviation of the titles of sources was implemented by taking into account the brevity, uniqueness and transparency criteria, and the new manner of dating was changed to expressly indicate the date of the first edition or writing of each paper.

While complying with the working rules of the New Series of the *Romanian Language Dictionary*, the article describes the manner of reorganizing the Bibliography based on modern principles and on a set of rules applied coherently and uniformly in direct connection with the new manner of presenting the lexical material within the Dictionary articles by respecting the chronological marking of sources dating.

A new approach in the elaboration of the Bibliography was inevitably requested both by the update in the work method in order to reflect the transformations occurred in the Romanian vocabulary during the period of over one century since the drafting of the first edition, and by the work method used for foreign language thesaurus dictionaries in the new information era.

The author considers that the change of view represents a major win and opens a new stage in the elaboration of the new edition of the Academic Dictionary.

Keywords: dictionary, bibliography, list of sources, titles abbreviation, dating.

Mariana Neț

ARHAISME ȘI TERMENI ÎNVECHIȚI ÎN TRADUCERILE ROMÂNEȘTI DIN LITERATURA FRANCEZĂ (1858–2014)

INTRODUCERE

Considerațiile care urmează vor avea ca obiect o serie de cuvinte și expresii apărute în traduceri românești din literatura franceză pe parcursul a peste un secol și jumătate. Ne vom opri mai ales asupra acelor termeni care, din perspectiva lexicului românesc actual, sunt considerate arhaisme sau cuvinte învechite. Vom arăta, de asemenea, cum câteva dintre ele au apărut extrem de rar (posibil, o singură dată) în uz, dispărând destul de repede; acestea din urmă au statutul de efemeride lexicale¹.

Discuția se va axa pe două romane apărute în Franța în secolul al XIX-lea: *Contele de Monte-Cristo* de Alexandre Dumas (tradus pentru prima dată în limba română în 1858, această primă versiune fiind urmată de alte opt²; ultima datează din 2009) și *Eugénie Grandet* de Honoré de Balzac (care a beneficiat de șapte versiuni românești, prima datând din 1896, iar cea mai recentă din 2014)³.

Scopul analizelor care urmează va fi acela de a arăta cum a evoluat și s-a îmbogățit limba română literară în intervalul scurs de la jumătatea secolului al XIX-lea până în prezent. Discuția va urma firul cronologic al traducerilor.

O ultimă precizare preliminară privește terminologia și metodologia. În *Dicționarul de științe ale limbii* (DȘL 2001), *arhaismul* este definit ca „Formă fonetică, sens sau construcție gramaticală care aparține, în evoluția limbii, unei perioade depășite ori pe cale de dispariție, dar este folosită în perioade ulterioare. Statutul de arhaism al unei forme lingvistice poate fi determinat numai în sincronie, prin raportare la stadiul actual de evoluție a limbii”. În acest studiu, vom avea în

---

¹ Termenii pe care îi discutăm aici au fost verificați și în Baza de Date SOLIROM, elaborată la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române, folosită pentru a ilustra sensurile din *Dicționarul limbii române* (DLR). Pentru consultarea acesteia, adresez mulțumiri colegilor Mihaela Popescu și Alexandru Anghelina.

² Numai șase traduceri ale acestui roman, din totalul de nouă, vor fi folosite în cercetarea de față. Dintre celelalte trei, una este o adaptare, una este incompletă, iar una lipsește din depozitul Bibliotecii Academiei Române și nu este de găsit nici în anticariate, nici în depozitele altor biblioteci din țară.

³ Vor fi analizate exclusiv formațiunile lexicale cu statut de arhaisme sau termeni învechiți care apar în ultimul capitol al fiecăreia dintre versiunile de care beneficiază cele două romane, ordinea în care vor fi luate în discuție va fi aceea din textul traducerilor.

vedere exclusiv arhaismele lexicale; cele gramaticale vor face obiectul unui articol separat. Mai trebuie precizat că, în *Dicționarul de științe ale limbii* nu figurează o definiție a termenilor învechiți, iar din definiția arhaismelor, citată mai sus, pare să rezulte o suprapunere, fie și parțială, între cele două categorii. Pentru ușurarea expunerii, în textul de față vom considera ca fiind *arhaisme* acele lexeme sau sintagme total ieșite din uzul curent (fie prin dispariția referentului, fie prin modernizarea limbii), rezervând denumirea de termeni *învechiți* acelor cuvinte și sintagme pe cale de a ieși din uz, datorită concurenței unor unități lexicale mai nou intrate în limbă și mai frecvent folosite.

Primele formațiuni lexicale de care ne vom ocupa sunt excerptate din versiunile românești ale *Contelui de Monte-Cristo*.

sânișoară, -e s.f.

Substantivul feminin *sânișoară* apare în prima traducere a romanului *Contele de Monte-Cristo* de Alexandre Dumas; această versiune românească este semnată de G. Baronzi:

„Într-un minut ajunseră la o *sânișoară* formată de o scobitură naturală [...]”.
(MC 1858, VIII: 188)

Traducătorul echivalează astfel fragmentul din limba franceză „une petite *anse* formée par une échancrure naturelle [...]”.

Substantivul *sânișoară* nu este înregistrat în dicționarul tezaur (DLR) și nici în vreunul dintre dicționarele sau lexicoanele românești apărute până acum. Nu l-am întâlnit nici în literatura epocii, atât cât am putut-o consulta. Acest lexem este, probabil, o creație ad hoc a traducătorului. Formal, termenul este un diminutiv, evident de genul feminin. Totuși *sân* (de mare), înregistrat în dicționare cu sensul „golf”, de la care derivă *sânișoară*, este de genul neutru. Crearea unui diminutiv de genul feminin contravine deci regulilor gramaticale (implicite) operante nu numai în prezent, ci și la jumătatea secolului al XIX-lea. Din perspectiva vocabularului actual, substantivul *sânișoară* este un arhaism și, probabil, o creație izolată.

sânuleț, -e s.n.

Diminutivul *sânuleț* se întâlnește în cea de a doua versiune românească accesibilă astăzi a romanului lui Dumas. Textul a apărut în 1930, sub semnătura lui Alex Stănescu.

„Într-o clipă ajuseră la un *sânuleț* natural [...]”.
(MC 1930, V: 135)

Dicționarul universal al limbei române (DU), publicat de Lazăr Șăineanu în 1896⁴, înregistrează substantivul *sânuleț* ca sinonim pentru *sânișor*. Deși a fost creat în conformitate cu regulile gramaticale din limba română, și acest diminutiv este un arhaism semantic, din perspectiva lexicului contemporan.

⁴ În anul 1925, dicționarul ajunsese la a cincea ediție.

În toate versiunile românești ulterioare ale romanului, substantivul francez *anse* este tradus prin *golf* sau *golfuleț*.

„Ajunseră repede într-un mic *golf* natural”;

(MC 1936, II: 458)

„În câteva clipe ajunseră într-un *golfuleț*, format de o scobitură naturală.”;

(MC 1957, III: 283)

„Ajunseră foarte repede într-un mic *golf* natural”;

(MC 2005: 458)

„În câteva clipe intrară într-un mic *golfuleț* format într-o scobitură naturală a țărmlui”.

(MC 2009: 717)

Toate aceste variante de traducere sunt perfect compatibile cu limba română contemporană, unde pot coexista. Privită din această perspectivă, limba română nu pare să se fi schimbat în ultimele trei sferturi de secol. Mai trebuie însă precizat că intervalul de timp scurs între varianta de traducere *sâmuleț*, folosită de Alex Stănescu (1930) și varianta *mic golf*, propusă de Ion Pas (1936) este nesemnificativ. Deși, din perspectiva unui cititor contemporan, primul termen este un arhaism, iar cel de al doilea este actual, practic, în epoca interbelică, cele două variante au coexistat.

portuleț, -e s.n.

Substantivul *portuleț* se întâlnește în traducerea din 1930 a romanului lui Dumas:

„[Fu] aruncată ancora la o sută de pași de un *portuleț*”.

(MC 1930, V: 134)

Alex Stănescu traduce astfel „l'on jetait l'ancre à cinq cents pas d'un petit port”.

Diminutivul *portuleț* (fr. *petit port*) nu este înregistrat în niciunul dintre dicționarele limbii române și lipsește și din textele literare din prima jumătate a secolului trecut, deși figurează sporadic în presa din ultimul sfert al secolului al XIX-lea. De menționat, totodată, că toate celelalte traduceri ale *Contelui de Monte-Cristo*, inclusiv cea semnată de G. Baronzi în 1858, folosesc sintagma *mic port*.

tocmeală, -i s.f.

Dicționarul tezaur precizează că substantivul *tocmeală* a fost atestat pentru prima dată documentar în anul 1453 și îl echivalează cu „învoială, înțelegere, acord, convenție, contract”. Cu aceste sensuri, lexemul apare inclusiv în DEX (2016), care însă le restrânge la domeniul agriculturii, arătând că termenul circulă astăzi numai în sintagma *tocmeală agricolă*.

În corpusul pe care se bazează această cercetare, lexemul amintit se întâlnește numai în traducerea *Contelui de Monte-Cristo* publicată în 1858:

„Am o *tocmeală* cu marina ca să pot veni în insula mea”.

(MC 1858, VIII: 188)

Fraza de mai sus traduce „J'ai un marché avec la marine” din textul sursă.

Se poate presupune că, până la jumătatea secolului al XIX-lea, sfera semantică a substantivului *tocmeală* cuprindea și alte registre, în afara celui agricol, deci că o

exprimare ca aceea citată mai sus era perfect acceptabilă la data apariției traducerii semnate de G. Baronzi (1858). Totuși, din perspectiva stadiului actual de evoluție a limbii române, termenul este învechit.

a (se) tocmi, vb. IV

În traducerea romanului lui Dumas datorată lui Alex Stănescu și datând din 1930, fragmentului citat anterior îi corespunde varianta:

„[...] *sunt tocmît cu patronul* ca intrarea în insula mea să fie scutită de taxe de intrare [sic]”.

(MC 1930, V: 135)

DLR înregistrează verbul reflexiv de conjugarea a IV-a *a se tocmi*, cu sensul „a se înțelege, a cădea la învoială, a conveni, a se pune de acord”, drept „învechit și regional”. Această precizare figurează și în dicționarele ulterioare. Nicio lucrare de gen nu include însă varianta *a fi tocmît* (cu cineva) a verbului în discuție, varianta care am văzut că apare în traducerea semnată de Alex Stănescu în 1930. Din perspectiva limbii române de astăzi, exprimarea este învechită.

Versiunile ulterioare ale *Contelui de Monte-Cristo* (semnate de Ion Pas, Gellu Naum, Cristina Jinga și Nicolae Constantinescu) optează însă pentru soluții perfect licite (și) în limba română actuală:

„*Am o înțelegere cu Marina* pentru ca [...]”;

(MC 1936, II: 458)

„*M-am înțeles cu marina* ca [...]”;

(MC 1957, III: 284)

„*Am o înțelegere cu Marina* pentru ca [...]”;

(MC 2005: 459)

„*Am o înțelegere cu marina* pentru ca [...]”.

(MC 2009: 718)

Așa cum arătam mai sus, între varianta aleasă de Alex Stănescu „Sunt tocmît cu patronul” și aceea propusă de Ion Pas, „Am o înțelegere cu Marina”, s-au scurs numai șase ani; cele două soluții de traducere sunt aproape contemporane. De aceea, credem că putem avansa ipoteza că sintagma „sunt tocmît cu patronul” avea statutul de exprimare învechită încă din perioada interbelică.

îndoit, -ă adj.

Adjectivul *îndoit*, -ă apare prin recategorizarea participiului verbului tranzitiv și reflexiv *a (se) îndoii*, pe care dicționarul tezaur îl glosează ca „a face ca ceva să fie de două ori mai mult și mai mare; a (se) dubla”, echivalent cu fr. *doubler, redoubler*.

Adjectivul apare în primele două traduceri ale romanului dumasian incluse în corpusul nostru:

„Talia lui, mai *îndoită*, se desemna pe tinturile cele roșii [...]”

(MC 1858, VIII: 200)

și

„Talia lui, aproape *îndoită* se desină pe tapetul roșu [...]”.

(MC 1930, V: 140)

Acestea traduc fraza „Sa taille, presque double, se dessinait sur les tentures rouges”.

În uzul contemporan al limbii române, adjectivul de care ne ocupăm a supraviețuit numai în expresii precum *vin îndoit cu apă, i-a întors îndoit, a primit îndoit* și în proverbul *Cine dă repede dă îndoit*.

De altfel, toate cele patru versiuni ulterioare ale romanului renunță la *îndoit* în favoarea lui *dublu* sau *de două ori mai mare*. Astfel, propunerea lui Ion Pas este:

„Statura lui, aproape *de două ori mai mare*, se profila pe draperiile roșii. [...]”.

(MC 1936, II: 466)

Gellu Naum optează pentru:

„Talia lui, aproape *dublă*, se profila pe draperiile roșii”.

(MC 1957, III: 298)

Soluția găsită de Cristina Jinga este

„Înălțimea lui, aproape *dublă*, se desena pe draperiile roșii”,

(MC 2005: 726)

iar traducerea lui N. Constantinescu este identică celei semnate de Ion Pas cu șaptezeci de ani în urmă:

„Statura lui, aproape *de două ori mai mare*, se profila pe draperiile roșii [...]”.

(MC 2009: 465)

Toate aceste soluții sunt compatibile nu numai cu stadiul de evoluție al limbii române din momentul în care au fost propuse, ci și cu etapa actuală de dezvoltare a limbii.

talie, -i s.f.

Examinând citatele de mai sus, mai putem face două constatări importante pentru discuția de față. Observăm, mai întâi, alternanța, de la o versiune la alta, a substantivelor *talie*, *statură* și *înălțime* ca echivalente românești pentru fr. *taille*. Primul lexem menționat este învechit din perspectiva lexicului contemporan. Pe de altă parte, remarcăm că traducerea din 1957, semnată de Gellu Naum, revine totuși la varianta *talie*, cu toate că, în 1936, Ion Pas optase deja pentru *statură*. Acest amănunt ilustrează, o dată în plus, faptul că limba (română) nu se dezvoltă linear. Aceasta explică, de altfel, prezența simultană în uz a unor cuvinte intrate în limbă în epoci diferite.

tinturi s.f. pl.

În al doilea rând, revenind la textul din 1858 al lui G. Baronzi, observăm prezența unei efemeride lexicale – *tinturile*, calc după fr. *tentures*. Substantivul, echivalat de Alex Stănescu cu *tapet* și de toți ceilalți traducători cu *draperii*, este, probabil, creația lui Baronzi și a avut, după toate aparențele, o circulație extrem de redusă în uz. De altfel, dicționarul tezaur înregistrează ocurențe ale substantivului

draperii la Ion Heliade-Rădulescu și la Ion Codru-Drăgușanu, deci chiar anterior anului 1858, când a apărut traducerea lui G. Baronzi. Oricum, din perspectiva limbii române contemporane, *tinturi* are statutul de arhaism și de efemeridă lexicală.

a (se) alipi vb. IV

Verbul *a (se) alipi (de)*, cu utilizare reflexivă și intransitivă, se întâlnește în traducerea din 1930 a *Contelui de Monte-Cristo*:

„Prin tine *mă alipesc de viață* [...]”.

(MC 1930, V: 144)

Această formulare transpune în limba română fr. „[...] par toi je me rattache à la vie”. Bibliografia dicționarului tezaur înregistrează verbul *a (se) alipi* ca figurând în literatura populară, la Delavrancea și (chiar în perioada interbelică) la Mateiu I. Caragiale. Totuși, în zilele noastre, formularea lui Alex Stănescu este învechită.

Este însă interesant că, în traducerea apărută cu peste trei sferturi de veac mai înainte, scriitorul G. Baronzi găsisese, pentru a exprima aceeași idee, o soluție perfect compatibilă nu numai cu limba română din epoca sa, ci și cu stadiul atins de limba română la începutul celui de al treilea mileniu:

„[...] prin tine *mă mai simt legat de viață*”.

(MC 1858, VIII: 206)

Nu este, de altfel, pentru prima dată când constatăm că limba folosită de Alex Stănescu în perioada interbelică are un caracter mai învechit decât aceea utilizată de G. Baronzi la jumătatea secolului precedent.

În plus, constatăm că, în 1936, Ion Pas a propus, pentru fraza franceză citată mai sus, soluția – simplă și în perfect acord cu uzul actual al limbii române:

„Prin tine *revin la viață*”.

(MC 1936, II: 469)

la care va recurge și N. Constantinescu la începutul mileniului al treilea (MC 2009: 469). O opțiune asemănătoare avusese și Cristina Jinga, a cărei traducere fusese publicată cu patru ani înaintea celei semnate de N. Constantinescu:

„Prin tine *mă întorc la viață*”.

(MC 2009: 729)

Totuși, după părerea noastră, traducerea cea mai reușită a aceleiași propoziții este aceea propusă de poetul Gellu Naum la jumătatea secolului trecut:

„Prin tine *mă simt iar legat de viață* [...]”.

(MC 1957, III: 295)

destul de asemănătoare cu aceea la care recursese G. Baronzi cu un secol mai devreme.

Toate variantele de traducere ale frazei „[...] par toi je me rattache à la vie”, cu excepția celei propuse de Alex Stănescu la 1930 (astăzi, în cel mai bun caz, stângace), pot însă coexista în limba română din cel de al treilea deceniu al mileniului actual

scăpare, -i s.f.

Substantivul comun *scăpare*, cu sensul „salvare”, se întâlnește în sintagma *scăparea sufletului*, cu sensul specific „mântuirea sufletului”, în versiunea românească de la 1930 a romanului lui Alexandre Dumas:

„[...] nu vrei să încerci *scăparea sufletului*”.

(MC 1930, V: 139)

Alex Stănescu traduce astfel fr. „Vous ne voulez pas risquer le salut de votre âme” din textul de origine. Semnalăm și folosirea verbului *a încerca*, cu sensul „a pune la încercare”, pentru a traduce fr. *risquer*. Este greu de spus dacă acest din urmă sens mai circula în uzul curent al limbii române din perioada interbelică.

Sintagma *scăparea sufletului* nu mai era în circulație în 1930 și nu este consemnată în niciunul dintre dicționarele limbii române. În secolul anterior, bibliografia dicționarului tezaur înregistrează însă sintagma *scăparea sufletului* la autori precum V. Alecsandri și P. Ispirescu. Totuși, la jumătatea secolului al XIX-lea, scriitorul G. Baronzi găsisse o soluție mult mai modernă pentru a formula aceeași idee:

„[...] nu vrei să periclitezi *mântuirea sufletului dumital*”.

(MC 1858, VIII: 197)

Nu este pentru prima dată când constatăm că limba română folosită de Alex Stănescu în epoca interbelică are un caracter mai învechit decât aceea la care recursese G. Baronzi cu aproape un secol mai înainte. Acesta ar putea constitui un criteriu de departajare între arhaisme și cuvinte învechite. Credem că putem considera drept *arhaism* un termen sau o sintagmă care, într-o etapă anterioară a evoluției limbii, aveau deja un corespondent modern, conform cu stadiul de dezvoltare a limbii din acel moment; arhaismul este deci, în opinia noastră, un termen care, chiar în epoca din care datează o anumită ocurență, aparținea, de fapt, unei etape anterioare din evoluția limbii (române).

Versiunile românești ulterioare ale romanului oferă soluții în conformitate cu etapa de evoluție atinsă de limba română în momentul în care au fost publicate.

În 1936, Ion Pas traduce:

„[...] nu vrei să riști *mântuirea sufletului*”.

(MC 1936, II: 464)

Această soluție este propusă și de N. Constantinescu la finele primului deceniu din mileniul actual (MC 2009: 464).

În același mod – dar într-o variantă mai puțin reușită, pentru că echivalează fr. *risquer* cu „a pierde”, ceea ce duce la o exprimare stângace – traduce și Cristina Jinga, a cărei versiune românească apăruse cu câțiva ani mai înainte:

„[...] nu vrei să-ți pierzi cumva *mântuirea sufletului*”.

(MC 2005: 723)

Am lăsat la urmă propunerea de traducere a poetului Gellu Naum, publicată la jumătatea secolului trecut:

„[...] nu vrei să-ți dai *sufletul pierzării*”.

(MC 1957, III: 289)

Această variantă poetică este perfect licită în conformitate cu etapa modernă și contemporană din evoluția limbii române, fiind în uz și în prezent. Este totodată conformă cu spiritul textului original („Vous ne voulez pas risquer le salut de votre âme”), chiar dacă nu și cu litera acestuia. Este posibil ca traducătorul să fi recurs la această exprimare metaforică cu scopul de a evita cuvântul *mântuire*, tabu pentru cenzura comunistă, pentru că aparținea vocabularului religios.

a scăpa vb. I

Substantivul *scăpare*, cu sensul generic „salvare”, discutat anterior, este infinitivul lung al verbului *a scăpa*. În corpusul studiat, verbul *a scăpa* se întâlnește în primele două versiuni românești ale *Contelui de Monte-Cristo*. Astfel, în traducerea lui G. Baronzi, citim:

„Să dea Dumnezeu să mi se țină în seamă aceste două vieți pe care le *scap*”.
(MC 1858, VIII: 202)

Traducătorul redă astfel propoziția: „Puisse Dieu me tenir compte de ces deux existences que je sauve”.

Revenind la versiunea românească, observăm că verbul este folosit tranzitiv, cu sensul contextual „a salva” (viața cuiva). Totuși, pentru acest sens, dicționarele înregistrează numai expresia „a-și scăpa viața” (deci cu referire exclusiv la propria viață), formulare astăzi învechită, care apare în traducerea *Bibliei*.

Baza de date a dicționarului tezaur înregistrează totuși formularea *a scăpa viața (cuiva)* în basmele lui P. Ispirescu. Pentru această formulare optează nu numai G. Baronzi (citat anterior), ci și Alex Stănescu:

„[...] aceste două existențe pe care le *scap*”.
(MC 1930, V: 142)

Așa cum arătam mai sus, o asemenea exprimare este învechită.

Toate celelalte versiuni românești ale romanului dumasian folosesc verbul *a salva*. Pentru exemplificare, cităm mai jos numai soluția lui Ion Pas:

„[...] fie ca Domnul să țină cont de aceste două existențe pe care le *salvez*”.
(MC 1936, II: 467)

Următoarele formațiuni lexicale pe care ne propunem să le analizăm au fost reperate în traducerea în limba română ale romanului balzacian *Eugénie Grandet*.

a primeni vb. IV

Verbul *a primeni*, cu uz tranzitiv, apare în prima versiune românească a romanului amintit:

„[...] pierzându-și puterile fără *a le primeni*”.
(EG 1896: 277)

Această traducere îi aparține lui Constantin Șăineanu, care a semnat cu pseudonimul „Marius”; textul său a fost publicat la finele secolului al XIX-lea, la Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca.

Prin formularea redată mai sus, traducătorul echivalează fr. „en perdant ses forces sans les échanger” din textul balzacian.

Verbul *a (se) primeni* figurează, desigur, în majoritatea dicționarelor limbii române. DLR îl explică echivalându-l cu „a înlocui (parțial sau total) cu altceva (nou), a (se) împrăști, a (se) reînnoi”. Acesta este și sensul figurat al verbului *a primeni* înregistrat în DEX (2016). Sintagma *a(-și) primeni puterile*, cu sensul „a(-și) împrăști puterile” a supraviețuit până la finele interbelicului în mai multe texte de factură religioasă, inclusiv *Biblia* de la 1938.

Totuși, din perspectiva lexicului românesc actual, verbul *a primeni* și contextul în care apare sunt învechite. Limba română contemporană, pentru a reda același sens, preferă *a împrăști*.

Este varianta de traducere propusă de Cezar Petrescu la jumătatea secolului trecut:
„[...] irosindu-și puterile fără a le împrăști [...]”.
(EG 1950: 162)

Această formulare este reluată identic și în retraducerea din 1968⁵ (EG 1964: 194). În versiunea românească publicată în 1990 la Chișinău, Victor Vasilache optează pentru *a înnoi*, cu uz tranzitiv:

„[...] irosindu-și puterile fără să le înnoiască”.
(EG 1990: 159)

Deși mai puțin izbutită decât varianta lui Cezar Petrescu, la limită, și această exprimare este acceptabilă în limba română contemporană.

Am lăsat deoparte traducerea publicată de Ludovic Dauș în 1936:
„[...] pierzându-și puterile fără a lua altele în schimb”,
(EG 1936: 255)

o exprimare vagă și stângace, care însă nu pune probleme din punctul de vedere care ne interesează aici.

Aceași afirmație se poate face și cu privire la traducerea publicată, relativ recent, de Mioara Izverna:

„[...] uzându-și forțele, fără a mai lua putere de undeva”.
(EG 2014: 234)

În acest din urmă caz, este probabil că traducătoarea a optat pentru varianta citată mai sus pentru a se delimita de versiunile precedente.

a tălmăci vb. IV

Verbul *a tălmăci* se întâlnește în versiunea românească a romanului balzacian publicată de Ludovic Dauș în 1936:

„Amorul îi tălmăcea vecinicia”,
(EG 1936: 256)

care traduce astfel fr. „L’amour lui expliquait l’ététernité” din textul sursă.

⁵ Traducerea din 1968 a fost publicată la șapte ani după decesul scriitorului și diferă, în multe privințe, de precedentă.

Verbul *a tălmăci* este, desigur, un arhaism, astăzi încă recognoscibil dar în afara uzului curent, cu atât mai mult cu cât, în traducerea anterioară a aceluiași roman, datată cu patruzeci de ani mai înainte, C. Șăineanu folosise *a lămuri*, lexem încă în uz în zilele noastre:

„Amorul îi lămurea eternitatea”.

(EG 1896: 277)

Tot cu privire la această primă traducere a romanului balzacian, semnalăm, în treacăt, și prezența substantivului *eternitate*, neologism la acea vreme, care însă va dispărea din versiunile românești ulterioare în favoarea mai vechiului *veșnicie*, substantiv cu o marcată conotație religioasă (de factură ortodoxă).

Revenind la verbul *a lămuri*, acesta re apare în traducerea publicată de V. Vasilache la Editura Hyperion de la Chișinău la sfârșitul penultimului deceniu al secolului trecut:

„Dragostea îi lămurea veșnicia”.

(EG 1990: 159)

Pentru a reda în limba română aceeași idee, la jumătatea secolului trecut, Cezar Petrescu folosise perifriza *a înlesni să-și explice*:

„Iubirea îi înlesnise să-și explice veșnicia”.

(EG 1950: 162)

Scriitorul reia *tale quale* această formulare stângace și greoaie și în versiunea românească a romanului balzacian care va fi publicată postum (EG 1968: 194).

Varianta cea mai actuală de traducere îi aparține Mioarei Izverna:

„Iubirea o făcuse să înțeleagă veșnicia”.

(EG 2014: 234)

care, după cum vedem, optează tot pentru o perifrază: *o făcuse să înțeleagă*. În ceea ce privește preferința traducătoarei pentru substantivul *veșnicie* (deși, așa cum am văzut, cu peste un secol în urmă, C. Șăineanu folosise deja *eternitate*), credem că aceasta se explică prin conotațiile religioase ale frazei citate și alte întregului context în care apare.

râzător, -oare adj.

Adjectivul *râzător* apare în primele două traduceri ale romanului balzacian. Astfel este tradus, atât la finele secolului al XIX-lea, cât și la jumătatea celui de al patrulea deceniu al celui următor, adjectivul fr. „riant, -e” din fraza balzaciană: „Elle sut prendre une figure *riante*”.

Varianta de traducere a lui C. Șăineanu,

„Știu să ia o figură *râzătoare*”,

(EG 1896: 303)

se regăsește identic și în versiunea lui Ludovic Dauș (EG 1936: 280).

Pentru un cititor de la începutul celui de al treilea mileniu, *râzător* este, fără îndoială, un arhaism, prezent, sporadic, în literatura secolului al XIX-lea, inclusiv la Eminescu (în opera căruia întâlnim *passim* sintagma *chip râzător*) și rarissim în prima

jumătate a secolului trecut. Toate traduceri ulterioare înlocuiesc adjectivul *râzător* prin *zâmbitor*:

„Știu să-și ia un aer *zâmbitor*”
(EG 1950: 176)

sau *surâzător*:

„Izbuti să arboreze un aer *surâzător* [...]” ;
(EG 1990: 172)

„Știu să ia o expresie *surâzătoare* [...]”.
(EG 2014: 257)

Toate aceste variante sunt acceptabile în limba română vorbită până în prezent.

amicie s.f.

Substantivul comun *amicie* se întâlnește, de mai multe ori, în prima traducere a romanului balzacian, publicată de C. Șăineanu la Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca. Dăm mai jos un singur exemplu:

„[...] *Amicia* va fi singurul sentiment ce-l pot acorda bărbatului meu”.
(EG 1896: 305)

C. Șăineanu traduce astfel fraza balzaciană „L’amitié sera le seul sentiment que je puisse accorder à mon mari” (EG f.a.: 263).

Substantivul *amicie*, cu sensul, evident, „prietenie”, este înregistrat încă din 1913 (anul apariției primului volum din dicționarul tezaur) cu indicația „Mai rar, aproape ieșit din uz” și cu precizarea că apare la Anton Pann, deci în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în textul *Despre amicie și prietenie*. Dacă, la începutul secolului trecut, termenul era „rar și aproape ieșit din uz”, astăzi *amicie* este, desigur, un arhaism. De altfel, aproape toate versiunile ulterioare ale romanului *Eugénie Grandet* îl înlocuiesc cu *prietenie*.

În 1936, Ludovic Dauș traduce fraza balzaciană citată mai sus prin:

„[...] *Prietenia* va fi singurul simțământ pe care l-aș putea acorda soțului meu”.
(EG 1936: 282)

Tot pentru *prietenie* optează Cezar Petrescu în traducerea publicată la mijlocul secolului trecut:

„[...] *Prietenia* va fi singurul sentiment pe care pot să-l acord soțului meu”.
(EG 1950: 177)

Totuși, în versiunea apărută postum sub semnătura lui Cezar Petrescu, autorul traducerii – sau editura – a(u) înlocuit *prietenie* prin *amiciție*:

„[...] *Amiciția* va fi singurul sentiment pe care pot să-l acord soțului meu”.
(EG 1968: 210)

Și Victor Vasilache, în 1990, și Mioara Izverna, în 2014, revin, pe bună dreptate, la *prietenie*:

„*Prietenia* va fi singurul simțământ pe care l-aș putea acorda soțului meu”;
(EG 1990: 173)

„*Prietenia* este singurul sentiment pe care îl pot acorda soțului meu”.

(EG 2014: 259)

Semnalăm, în trecut, și forma *simțimânt*, întâlnită la Ludovic Dauș, în 1936, și varianta – astăzi, învechită, dar corectă – *simțământ*, folosită de Victor Vasilache.

Termenii pentru exprimarea sentimentelor și a stărilor sufletești vor face însă obiectul unui studiu viitor.

CONCLUZII

Cercetarea redată pe scurt în acest articol a condus la câteva concluzii, pe care le rezumăm mai jos.

Limba (română) nu se dezvoltă linear, un termen învechit nu este niciodată definitiv înlocuit cu un neologism; dimpotrivă, într-un moment oarecare de evoluție a limbii, coexistă cuvinte și expresii sinonimice intrate în limbă în epoci diferite.

În plus, chiar și în cazul în care construcții lingvistice învechite tind să dispară din uzul curent, fiind înlocuite cu unele mai „moderne”, este posibil ca aceste construcții învechite să supraviețuiască totuși în anumite stiluri funcționale conservatoare, de unde cuvintele învechite pot fi oricând reactivate în limba română literară.

Dacă luăm în considerare numai nivelul lexical, constatăm că limba română a evoluat destul de puțin în intervalul scurs de la finele secolului al XIX-lea până în prezent. Multe dintre soluțiile de traducere propuse în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea sunt valabile și astăzi; cu unele excepții, o afirmație similară se poate face și cu privire la traducerile apărute în secolul al XX-lea.

Uneori, este dificil de stabilit dacă un cuvânt este „învechit” sau are statutul de arhaism; diferența rezultă, adesea, numai din studiul contextului. În paginile de față, am propus totuși un criteriu de departajare între cele două concepte. Am considerat drept *arhaisme* acele cuvinte și expresii astăzi total ieșite din uzul curent și pentru care, chiar în momentul în care apar într-un text, exista un corespondent mai „modern”, intrat în limbă într-o etapă anterioară. Am rezervat statutul de termen *învechit* acelor lexeme aflate pe cale de a dispărea din uzul curent, din cauza concurenței pe care le-o fac unele sinonime mai recent intrate în limbă.

Am constatat și că, din perspectiva lexicului contemporan, unele arhaisme au și statutul de efemeride lexicale.

SIGLE

EG = *Eugénie Grandet*

MC = *Contele de Monte-Cristo*

BIBLIOGRAFIE

Dicționare

- DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*. București, Editura Academiei Române.
- DLR – Academia Română (1913–1949), *Dicționarul limbii române. A–B, C, D–De, F–I, J–Lojnită*. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, Tipografia ziarului „Universul”, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.
- DLR – Academia Română (1965–2000), *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, *M–U, V–Vizurină, Z*, București, Editura Academiei.
- DLR 2010 – *Dicționarul limbii române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. Ediție anastatică după *Dicționarul Academiei (DA)* și *Dicționarul limbii române (DLR)*, ediție apărută cu sprijinul Băncii Naționale a României. București, Editura Academiei Române, 2010: tomul I = *A–B*, tomul II = *C*, tomul VI = *F–I/Î*, tomul VII = *J–Lherzolită*, tomul IX = *M*, tomul X = *N–O*, tomul XI = *P–Pogribanie*, tomul XII = *Pogrijenie–Q*, tomul XIII = *R–Sclabuc*, tomul XIV = *Scladă–Spongios*, tomul XV = *Ș*, tomul XVI = *T*, tomul XIX = *Viclă–Z*.
- DȘL – Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*. București, Editura Nemira, 2001.
- DS – Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*. București, 1982.
- DU – Lazăr Șăineanu (1922), *Dicționar universal al limbei române*. Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- Scriban – August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, București, Saeculum I.O., [1939] 1997.

Corpus (selectiv)

- Balzac, Honoré de. 1886, *Eugenia Grandet*. Traducere de Marius (C. Șăineanu). Craiova, Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca.
- Balzac, Honoré de. 1936, *Eugenia Grandet*. Traducere de Ludovic Dauș. București, Editura-Librărie Universala-Alcalay.
- Balzac, Honoré de. 1939, *Eugenia Grandet*. Traducere de Vera Leonard. București, Editura Cartea Noastră.
- Balzac, Honoré de. 1950, *Eugénie Grandet*. Traducere de Cezar Petrescu. București, Editura de Stat.
- Balzac, Honoré de. 1990, *Eugénie Grandet*. Traducere și note de Victor Vasilache. Prefață de Mihai Cimpoi. Chișinău, Editura Hyperion.
- Balzac, Honoré de. 2008, *Eugénie Grandet*. Traducere de Mioara Izverna. București, Editura Leda.
- Balzac, Honoré de. 2011, *Eugénie Grandet*. Traducere și note de Nicolae Constantinescu. București, „Adevărul” Holding.
- Dumas, Alexandre. 1857–1858, *Contele de Monte-Cristo*. Traducere de G.A. Baronzi. Vol. I–VIII. Bucuresci, George Ioanidu.
- Dumas, Alexandre. 1888, *Contele de Monte-Cristo*. Traducere de Ioan S. Spartali. Bucuresci.
- Dumas, Alexandre. 1922, *Contele de Monte-Cristo*. Fascicula 1–32. Traducere de Ion Gorun. București, I.G. Hertz.
- Dumas, Alexandre. 1930, *Contele de Monte-Cristo*. Traducere de Alex Stănescu. Vol. I–V. București, Editura „Universala”-Alcalay.
- Dumas, Alexandre. 1936, *Contele de Monte-Cristo*. Traducere de Ion Pas. Vol. I–II. București, Editura Cugetarea.

- Dumas, Alexandre. 1957. *Contele de Monte-Cristo*. Traducere de Gellu Naum. Prefață de Alexandra Bârna. Vol. I–III. București, Editura Tineretului.
- Dumas, Alexandre. 1992. *Contele de Monte-Cristo*. Traducere de Amy Florea și Virginia Cămpulungeanu. Ediție îngrijită de Horvath Dezideriu. Vol. I–II. București, Editura Moderna.
- Dumas, Alexandre. 2005. *Contele de Monte-Cristo*. Traducere și note de Cristina Jinga. Prefață de Liliana Anghel. București, Editura Leda.
- Dumas, Alexandre 2009, *Contele de Monte-Cristo*. Traducere de Nicolae Constantinescu. București, „Adevărul” Holding.

OLD AND “ARCHAIC” WORDS IN ROMANIAN TRANSLATIONS
FROM THE FRENCH LITERATURE (1858–2014)

(Abstract)

This research has analyzed the successive translations into Romanian of two nineteenth century French novels, i.e. A. Dumas’ *The Count of Monte-Cristo* and H. de Balzac’s *Eugénie Grandet*. The analysis has shown that synonyms dating from various epochs can co-exist in (Romanian) language at a certain moment of its evolution. Also, as far as the lexical level is concerned, Romanian language has been fairly stable from the last decades of the nineteenth century to-date.

Cuvinte-cheie: arhaisme, termeni învechiți, efemeride lexicale, traducere, literatura franceză.

Keywords: old and „archaic” terms, ephemeral terms, translation, French literature.

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
mariana_net15@yahoo.com*